

Departament d'Antropologia Social
i Història d'Amèrica i Àfrica
Facultat de Geografia i Història
Universitat de Barcelona

L'AU FÈNIX SUDAFRICANA

L'ANC

1 Moviments d'oposició a l'Àfrica del Sud

Alfred BOSCH i PASCUAL
Per optar al títol de Doctor en Història
Director; Ferran INIESTA i VERNET

Barcelona, Abril de 1994
Tesi Aprovada en programa de R.D. 185 -1985, bienni 1989-90
Inscrita el 16 de Febrer de 1990, n.160, UB

**AQUEST TREBALL NO HAGUÉS ESTAT POSSIBLE SENSE EL
SUPPORT DE:**

Fundació Jaume Bofill de Barcelona

Centre d'Étude d'Afrique Noire - MSHA de Burdeus

Africa Institute de Pretoria

SPMD, Witwatersrand University, Johannesburg

SOAS, Universitat de Londres

Voldria també expressar el meu agraïment a l'abnegat suport i amistat de la Mònica, de la meva família i dels meus amics, i en especial de la penya del CEA, és a dir: a tots els que han patit la gestació d'aquesta obra amb resignació modèlica. També a tots els amics de Centres d'Estudis europeus, als africanistes de València i Madrid, als coneguts sudafricans -per als quals la lluita continua- i als companys d'alguns mitjans de comunicació, que van compartir uns dies vibrants l'abril de 1994.

INDEX

<i>Confessions veritables d'un Pixatinters Albí</i>	7
<i>L'Au Fènix</i>	17
<i>L'Arc de Sant Martí</i>	91
<i>Profetes i Deixebles</i>	155
<i>Les Pompes Fúnebres de l'ANC</i>	225
<i>Es busca: una Nació per a un Poble</i>	265
<i>Un Panteó Negre</i>	309
<i>Les Tres Sudàfriques</i>	357
<i>A mode de Conclusió</i>	375

CONFESSIONS VERITABLES D'UN PIXATINTERS ALBÍ

NOTA: Aquestes primeres pàgines pretenen donar un petit color autobiogràfic al treball, i per tant podrien arribar a tenir valor humà o anecdòtic, però difícilment acadèmic. Prego als membres del jurat que ho entenguin com a tal, i que ho interpretin més com un signe de complicitat que com una *boutade* irreverent.

"Decidia els seus propòsits tot bevent, per mor que no els manqués energia, i hi reflexionava passada l'embriaguesa, per mor que no els manqués sentit", Tàcit.

Va ser tot just passat el peatge de Martorell. Els tres anàvem cap a València, amb l'acné encara a la cara i unes ganes boges d'estrenar cotxe. Al primer revolt de l'autopista el vam veure, assegut a sobre la seva motxilla, estirant el dit i eixugant-se el front amb un mocador. Vam aturar-nos a la cuneta i el vam fer pujar. Teníem l'esperança que aquell rodamón de pell fosca pogués animar-nos més de tres-cents quilòmetres de ruta.

L'home no ens va decebre. Era un gran conversador, i ens va explicar que volia viatjar en auto-stop fins a Ciutat del Cap, el seu lloc d'origen. Jo havia llegit ben poques coses de Sudàfrica, i el vaig bombardejar amb preguntes. De petit havia cantat *Sarie Marais*, naturalment, una melodia nostàlgica promoguda pels cançoners dels minyons escoltes i altres sectes pròpies de l'època. També havia sentit quatre coses sobre les revoltes de Soweto, mig perdudes entre l'allau de notícies locals que havien envaït el nostre país durant una transició absorbent i trepidant.

I Nelson Mandela, és clar. Qui era aquell home? Què havia fet? El nostre interlocutor no va poder satisfer la nostra set d'informació, ja que el llegendari líder africà feia prop de vint anys que no apareixia en una sola fotografia, i les seves paraules eren prohibides pel govern. Li vam explicar un parell d'aventures de la *Pasionaria* i de Josep Tarradellas, però no estic segur que aconseguíssim impressionar-lo gaire. Aviat, a més, la conversa va entrar en un terreny que ens va deixar completament descol·locats.

El nostre amic ens havia semblat, des del principi, un negre africà com qualsevol altre. En conèixer la seva procedència, vam assumir automàticament que havíem d'expressar les nostres simpaties per un dels dos bàndols en disputa. Vam llançar-nos a una crítica sense paliatius del racisme i del colonialisme. Ell, però, reaccionava a l'embat amb una ambigüitat inexplicable. I quan es referia als negres, ho feia en tercera persona, sense sentir-s'hi gens implicat. Com si li tingués més por al despotisme negre que a la tirania blanca. Quan el vam deixar, a les portes de València, encara ens fèiem creus de la seva actitud.

Aquell dia havia trencat el meu primer tòpic en relació a Sudàfrica. No deixaria de trencar-ne en els propers dotze anys. Més tard, entendria que l'individu amb qui havíem parlat era un mestís del Cap, procedent del país d'Àfrica on, malgrat l'Apartheid i uns quants segles de segregació, hi viu la proporció més elevada de gent de sang creuada. Les evasives d'aquell home no eren altra cosa que una manifestació de la complexitat sudafricana. La meva passió per Sudàfrica havia rebut el primer estímul important.

La següent oportunitat arribaria tres o quatre anys més tard. Jo havia acabat la Tesi de Llicenciatura, basada en les calaverades del règim franquista a Àfrica, i tenia ganes d'endinsar-me en les realitats sub-saharianes. Les grans revoltes de 1984 havien esclatat, i les imatges de la televisió arribaven plenes d'acció dels ghettos de Johannesburg i Ciutat del Cap. Vaig organitzar a corre-cuita una primera expedició a la terra de Mandela.

El viatge va constituir un èxit rotund. L'ocurrència d'anar-hi havia partit d'un brot d'entusiasme, i l'experiència es va convertir en una aventura de passions poc contingudes. A Ciutat del Cap vaig tenir ocasió de trencar uns quants estereotips més sobre el país, i en contacte amb la comunitat mestissa també vaig enfrontar-me amb aquella curiosa *Llei de la immoralitat* que prohibia els idil·lis entre persones de colors diferents. A Soweto vaig entrar-hi d'amagat en un cotxe, comprovant fins a quin punt les fronteres racials eren també fronteres legals, territorials i socials.

L'embraguesa inicial començava a deixar pas a la reflexió emboirada de la ressaca. Al capdamunt dels Wilds, uns turons de Parktown des d'on s'albira tota la conurbació del Witwatwrand, vaig tenir-hi la primera revelació important. Al sud, s'hi perfilava amb claredat el *skyline* de Johannesburg, solcat de gratacels: en la distància, s'hi endevinava el cinturó miner i els fums de Soweto, una de les zones més depauperades i delictives del planeta. A les meves espatlles, els suburbis del nord, Parktown i Houghton i encara Sandton: una ciutat-jardí, travessada per passeigs i àmplies autopistes, puntejada amb piscines i grans mansions... una de les zones més afluentes del món.

El contrast era massa estrident per a ser ignorat. La col·lisió entre la blancor impoluda del darrera i la foscor turmentada de davant semblava incontenible, i de fet en aquells mateixos moments prometia conduir a una de les conflagracions socials més espectaculars de la història de la humanitat. La gran revolució, però, no es consumaria, en bona part gràcies a la moderació dels líders negres. L'única revolta roja de la qual ens parlaran les cròniques sudafricanes, en el futur, és la de 1922, en la que els obrers blancs van alçar la bandera socialista amb la consigna de *Proletaris del món, uniu-vos per a una Sudàfrica blanca*.

Què diantre li passava a aquell país? I més concretament: de quin pal anaven els dirigents negres, els homes de l'ANC i de Mandela, que no apel·laven a la profecia marxista quan ells, més que ningú, comptaven amb les *condicions objectives* per a fer-ho? Potser simplement no es veien amb cor d'enderrocar la màquina de poder blanca: potser preferien refugiar-se, per raons que jo desconeixia, en el seu populisme tradicional, tot reivindicant l'orgull negre i l'extensió dels drets civils.

Just abans de marxar, en una carretera desolada camí de Bophuthatswana, un policia va estar temptat de detenir-me per voler fer un riu a la cuneta: allà vaig topar-me de cara amb el puritanisme calvinista dels blancs. I vaig esbrinar que les distincions culturals i de moral pública eren enormes, ja que la majoria d'africans buidaven la bufeta a peu d'autopista sense cap mena de problema. En tota una vida de vocació miccionera mai no m'havia parat a pensar que un membre blanc pogués ser més obscè que un de negre.

Segurament va ser aquell episodi final el que em va convèncer per saltar definitivament de la pixaneria aventurera a les reflexions del pixatinter. L'abrandament cedia el pas a l'anàlisi serena que, com en el cas de Tàcit, intentava posar una mica de sentit a les coses. La idea va quedar en repòs durant un temps, ja que els obstacles eren considerables: una tesi doctoral sobre Sudàfrica havia de resultar, per necessitat, molt costosa en diners i temps. I l'ANC, el potencial objecte d'estudi, era un moviment il·legal, amb tot l'hermetisme que això comportava.

Mentrestant, els déus de l'Olimp van davallar a Barcelona, i no em vaig voler perdre l'espectacle. La meua implicació amb l'esdeveniment va resoldre, en part, el primer problema: vaig poder estalviar per als desplaçaments i vaig bastir una bona col·lecció bibliogràfica especialitzada en *Mandelologia*. Restava, sens dubte, trobar les estones ocioses per dedicar al treball. Sortosament, la febre olímpica va resultar passatgera, i un cop despatxats els remers, gimnastes i corredors vaig poder activar la feina. La sempre eficaç administració universitària va apressar-se a col·laborar amb un parell de pròrroques acadèmiques. Un altre obstacle va desaparèixer quan De Klerk va convidar a parlar els exiliats muts i els arxius secrets de l'ANC.

Havent-me passejat per biblioteques de Burdeus (CEAN) i Londres (SOAS), vaig fer les maletes per residir una temporada llarga a aquella terra que tant m'havia captivat. Vaig ser convidat per l'Africa Institute, centre ubicat a la ciutat més ensopida del país: Pretoria. Val a dir que la calma somorta de *Ciutat-bigoti* * em va ajudar a centrar-me en el paperam sòrdid i repetitiu que qualsevol aspirant a doctor ha de remenar, encara que sigui d'ofici. Corrien uns temps força turbulents, amb una guerra civil al Natal, l'assassinat de Chris Hari, la mort de Tambo, el pacte constitucional,... i estic segur

que qualsevol altre indret m'hagués posat a prova amb irresistibles temptacions de la carn i de l'esperit.

Aquella estada pretoriana hagués hagut de ser el darrer viatge, però una feliç circumstància va alterar els meus plans, quan ja havia tornat a casa i redactat prop de la meitat de l'obra. Vaig fer les maletes altra vegada per seguir de prop, durant un mes, les primeres eleccions multi-racials sudafricanes. Més enllà de l'interès personal que podia tenir la festa d'abril de 1994, tenia cert sentit esperar a tancar un estudi sobre un moviment d'oposició al moment precís en què la formació deixava de ser moviment i deixava de ser opositora. No puc negar, però, que m'hi impulsava una curiositat irreprimible, i que no tenia preu comprovar com dels bancs segregats a les parades d'autobús es passava a veure els bancs del govern atapeïts d'africans.

Podreu comprovar com bona part dels personatges observats i entrevistats en el decurs d'aquest treball són avui Presidents, Vice-Presidents i Ministres. A tots ells, és de justícia retre'ls homenatge i agrair les estones que m'han volgut dedicar, en una època quan la visita impertinent d'un investigador estranger era la darrera prioritat en les respectives agendes. En honor a la veritat, però, cal també admetre que la seva contribució al procés d'elaboració de la present tesi ha estat força limitat: els seus compromisos de partit, que avui són compromisos d'estat, no els ha permès d'oferir-me l'estímul intel·lectual que, en canvi, he trobat a la comunitat acadèmica sudafricana.

Un dels estímuls més importants, en aquest sentit, va ser el de Shula Marks, tot i que la seva reacció als meus plantejaments resultà extremadament hostil. Marks em va recriminar, en síntesi, que fer una tesi sobre la història sencera de l'ANC, des de 1912 a 1994, era una sobirana ximpleria. El tema no era prou acotat per exposar una teoria central, i segons ella era excessivament ambiciós. No va servir de res que li exposés com, en el món acadèmic hispà, era un tant absurd fer un treball reduccionista sobre, posem, les relacions entre les joventuts de l'ANC i les imprentes clandestines al ghetto de Mamelodi.

A la llarga, les observacions de Marks van servir per a refermar les meves fixacions inicials. En escometre una tasca relativament pionera en l'àmbit català, els continguts havien de ser generals a la força. Vaig arribar a la conclusió que treballar sobre una base essencialment bibliogràfica, amb una intenció més aviat interpretativa, era el més assenyat en el meu entorn. La llarga durada, a més, no tenia perquè ser necessàriament un obstacle. A Sudàfrica, ningú no s'esquinçaria les vestimentes si algú estudiés es despengés amb una Tesi sobre la història del PSOE fins al 1982: s'ho prendrien com un *estudi de cas*.

Tinc la impressió, però, que el rebuig de Shula Marks anava més enllà que la simple reticència a teoritzar a partir dels processos de llarg abast. Ella i els seus deixebles, els anomenats *Shulamarksistes*, van fer època en els anys setanta gràcies a una visió molt particular de la història sudafricana. La seva anàlisi partia de la primacia de les classes com a motors de canvi, bandejant altres nocions d'identitat, de filiació religiosa o racial, i d'influències personalistes, en el curs de la història. No devia sintonitzar gaire amb els meus pressupòsits, que passaven per una arriscada marginació del fet de classe, o fins i tot dels processos ideològics entesos en un sentit clàssic.

Encara m'estava flagel·lant pels meus pecats quan vaig assistir, l'abril de 1993, a una Conferència que l'*establishment* acadèmic sudafricà havia convocat a la ciutat de Grahamstown. Allà em va semblar detectar un notable esgotament de l'escola de Marks, i una desorientació impressionant sobre qüestions d'identitat -etnicitat, preferien dir-ne ells. És més: les eines d'anàlisi marxianes s'havien enfonsat en una crisi profunda, marcada per la liquidació del món bipolar i el rebrot d'uns sentiments que es consideraven atàvics. L'ensulsiada acadèmica em remetia a l'incident de l'auto-stopista mestís i a l'afortunada revelació que havia tingut, uns anys abans, badant des del mirador dels Wilds. Allò era més complicat que una simple pel·lícula de lladres i serenos.

Només el meu bon amic Peter Vale, Director del Centre d'Estudis d'Àfrica austral, tan polèmic i tan honest com sempre, va atrevir-se a pujar a la trona i anunciar, davant de tal concentració de saviesa, el que tothom es temia: "*We work with words, but words do not work any more*" (Treballem amb mots, però els mots ja no funcionen). Les paraules havien fugit, front a uns esquemes interpretatius, del passat i del present, que havien estat presentats com a definitius. Potser la sentència de Vale no aportava dades noves al meu treball, potser no polia aspectes teòrics o metodològics, però m'oferia una cosa que la professora Marks no havia sabut, o no havia volgut, comunicar-me: capacitat de suggestió.

Tres personatges més van representar, per a mí, un estímul intel·lectual de primer ordre. Un d'ells, Marinus Wiechers, és un expert en dret constitucional, de noble nissaga afrikaner, i que si hagués nascut deu anys abans hagués pogut ser ministre de l'Apartheid. Amb un posat calmos i paternal, aquest diletant de les arts, sensible i erudit, rebenta tots els tòpics possibles sobre els boers. De 1990 a 1994, va ser un dels principals artífexs de la nova Constitució sudafricana, i fa poc va ser elegit rector de la Universitat de Sudàfrica, aclamat pels estudiants negres com a *Heroi d'Azània*.

Tot i que no era l'objecte de la meva recerca, l'exemple del Dr. Wiechers em va animar a revisar els meus prejudicis sobre la tribu blanca d'Àfrica, a entendre la seva metamorfosi en els darrers anys i el seu posicionament crític en el període de transició. I a intuir que, en el desmuntatge de la supremacia blanca, hi ha tingut tant a veure

la resistència negra com el transformisme blanc -desembocant en la cessió pragmàtica del poder sota el mandat De Klerk.

Un altre estímul ha estat el de Mark Swilling, un professor de la meua edat que vaig conèixer en el meu primer viatge, i amb el qual hi he mantingut una relació d'amistat malgrat molts quilòmetres i uns quants anys de separació. La seva progressió ha estat la dels rebels dels anys vuitanta, grenyuts i àcrates, que han assumit actituds escèptiques i eminentment conservadores a cavall dels noranta. Ell va ser el que em va confessar, amb tot cinisme, que entenia que l'ANC havia durat molt perquè mai no hi havia estat. Entesa tal com s'ha d'entendre, l'afirmació era enormement suggerent: la idea que el Congrés de Mandela havia sobreviscut perquè havia tendit a veure la guerra des de la llotja, permetent que altres s'hi deixessin la pell.

La darrera revelació, en aquesta travessa serena i desapassionada d'e l'oceà intel·lectual, va ser la de Tom Lodge. Lodge va escriure, el 1983, una obra cabdal en l'estudi del passat de l'ANC, *Black Politics in South Africa since 1945*. El primer cop que la vaig fullejar, fa cosa d'uns cinc anys, la vaig deixar en repòs per a tornar-hi més tard: em calia més bagatge per a aprofitar un treball de tals dimensions. Entretant, vaig tenir una entrevista amb ell -la primera d'una llarga sèrie de converses ben fructíferes- i vaig rebre encantat el seu encoratjament.

Quan m'hi vaig posar de debò, el llibre de Lodge em va deixar desencaixat. El que jo volia dir, en bona part, ja estava dit. Tant per tant, podia abandonar la feina, perquè algú ja ho havia fet, molt millor del que jo mai podria ni somniar. Lodge havia construït hipòtesis a partir d'estudis de cas, evitant les generalitzacions sense base, però sense perdre's en un empirisme estèril. Era un exemple de com arribar a síntesis enriquidores i útils tot arrencant de coneixements enciclopèdics. I a sobre, amb la suficient honestedat per a renunciar a aquells pressupòsits que la realitat es resistís a admetre.

Vaig trigar un temps a recuperar-me de l'impacte. L'obra de Lodge contenia algunes diferències fonamentals respecte al que jo pretenia: cobria tots els moviments d'oposició negra, començava el 1945 i, sobretot, emprava un mètode molt distint. Vaig optar, doncs, per reforçar la diferència, col·locant-me encara més a les antípodes del que Shula Marks hagués acceptat com a ortodox. Vaig eliminar el capítol que pensava dedicar a evolució ideològica i actituds de classe, que els *Shulamarksistes* i en menor mesura Lodge havien tractat abastament; vaig desfer-me, també, d'un apartat que tenia previst sobre la projecció internacional del moviment, que m'hagués forçat a entrar en detall en els estira-i-arrosses de la guerra freda.

Em vaig posar a treballar, doncs, en aquells sis aspectes de la història de l'ANC que podien resultar més innovatius i més polèmics. També eren, al meu parer, uns àmbits d'acció i de pensament altament rellevants, que explicaven molt millor la irregular progressió

del moviment polític. La cara oculta del Congrés, doncs, havia de ser observada a través de cinc telescopis; el de la raça, el de les persones -líders i masses-, el de la violència, el de la identitat, i el de l'espiritualitat. No eren àmbits ni equivalents ni auto-excloents. Simplement mostraven la història del Congrés sota prismes contrastats, que després podien incorporar-se a un sisè aspecte, el que més em fascinava i el més oblidat en altres treballs: el de la longevitat.

A les conclusions, intentaré defensar la meua visió sobre el fet de la longevitat. Només diguem que, per a mi, la supervivència no és només resultat de l'encert en altres camps, sinó que pot arribar a ser, per ella mateixa, un considerable factor d'èxit en l'arena política. La llarga durada, per tant, no és només important en la mesura que ens il·lustra cicles i esquemes genèrics. També pot convertir-se en actora de ple dret. Així, la reconstrucció de la història passa a ser agent de primer ordre en la construcció del present... Fins que el present esdevé passat -cosa que succeeix a cada instant-, i anar-hi anant.

* Pretoria és la ciutat gran de Sudàfrica on hi habiten més afrikaners, i aquests tenen una marcada predilecció per a exhibir mostatxos. D'aquí el simpàtic apel·latiu de *Ciutat-bigoti*.

L'AU FÈNIX

"... De sobte salta del flascó, el seu cap a tocar dels núvols i els seus peus a terra ferma. Tot seguit desapareix, el flascó és tapat altre cop, i la vida recupera el seu ritme ordenat", John de Saint Jorre, sobre el geni de l'oposició sudafricana (1)

"El 1960 el mur massís pot tenir una esquerda. El 1970 l'esquerda pot ser una bretxa. El 1980 les aigües poden estar rajant-hi amb força. L'any 2000 el riu potser discorrerà amb calma vers la mar, i res més que un parell de runes recordaran els antics obstacles, monuments històrics de la follia humana.... Això *podria* passar... Hi ha pocs indicis ara mateix, però m'atreveixo a vaticinar que el procés de desmuntatge funcionarà a ple gas l'any 2000 ", Alan Paton, sobre la caiguda de l'Apartheid, 1955 (2).

"Ja no el puc veure, però sé que les seves arrels encara hi són. Creixerà per una o altra banda. Per a mi, el Khakibush és un símbol de supervivència, una manifestació de vida inconquerible. Com el Khakibush, l'ANC ha crescut i s'ha fet gros. Les seves arrels són sota terra a Sudàfrica. No les podem veure però ens mostren els seus branquillons. Creix i es fa gros... el seu missatge no podrà ser mai prohibit perquè és un missatge de germanor ", Helen Joseph, 1986 (3)

A finals del XIX, les hosts africanes es batien en franca retirada a casa seva. L'ocupació europea, que havia començat amb el desembarcament de l'holandès Jan Van Riebeeck al Cap de Tempestes el 1652, havia penetrat terra endins, havia passat el Limpopo i deixava enrera un rastre de sang i de cendra. L'èpica dels Shaka, Moshoeshe, Makana i Sekhukhune semblava destinada a l'extinció. La invasió també deixava un llegat civilitzador i evangèlic, fent bona aquella dita segons la qual la creu seguia a la pólvora. Una nova Sudàfrica, nascuda del foc i la mort, de l'or i la Bíblia, es disposava a emprendre un vol incert.

Durant molts anys, el vol dels africans hauria de seguir una ruta separada de la dels seus veïns de pell blanca. En algunes ocasions, la batalla de la reconciliació semblaria perduda, la desesperació s'imposaria als somnis i la remuntada de la llibertat apareixeria impossible. De la primera devastació en naixeria, a principis del nostre segle, una criatura feble i inexperta. Una criatura infantada per la injustícia, encarnació del greuge negre, poruga i respectuosa. Una criatura que aniria creixent, al cap dels anys, fins a convertir-se en un cos poderós i savi. El Congrés Nacional Africà (ANC), es convertiria en un portador dels mites de resistència, i ell mateix en un mite de primer ordre. Al llarg de vuitanta anys, manta vegada es cremaria i amagaria el cap, per renéixer de les cendres més fort i madur que abans. I finalment, l'Au Fènix sudafricana emprendria el darrer vol, el vol de la llibertat i del poder.

La gènesi d'allò que, des del principi, seria percebut com el moviment dels africans, no va ser ni fàcil ni ràpida. Altres formacions

i tendències s'havien establert, amb èxit desigual, al llarg del territori sudafricà, en la segona meitat del segle XIX. A la colònia del Cap, en concret, la dominació britànica havia permès el desenvolupament de certes organitzacions polítiques a l'empara d'un sistema electoral i jurídic més obert que a la resta dels territoris colonials. Les èlites africanes i mestisses disposaven d'un vot censitari en aquesta zona, segons criteris de renda i d'alfabetització, constituint una classe d'*assimilats* que podia influir en el govern autònom de la colònia.

Cap a la dècada dels vuitanta, alguns grups organitzats, corrents d'opinió i publicacions periòdiques havien desvetllat unes aspiracions clarament participatives al Cap (4). Posteriorment, els fundadors o els hagiògrafs de l'ANC ens han volgut fer creure que es tractava simplement de tempteigs aïllats, poc efectius i alienats del seu entorn. Val a dir, però, que aquests sectors no eren ni tan ingenus ni tan inexperts com es pretén, i així ho han demostrat alguns estudis recents (5). Personatges com John Tengo Jabavu, A.K. Soga o Walter Rubusana simplement intentaven adaptar-se al context de la seva època, encetant línies d'acció i de pensament que, en molts aspectes, sobreviurien ben bé fins a la segona guerra mundial.

Els prohoms esmentats eren l'excepció a la norma, ja que disposaven de posicions privilegiades en el clergat, l'ensenyament o la incipient *intelligentsia* negra. La seva ascendència personal entre els compatriotes africans era utilitzada per a influir en la política blanca, sense intervenir-hi de forma directa. La creació de l'entitat *Imbumba Yama Afrika*, el 1882, va representar una fita en aquest camí cap a la política organitzada, però la formació no va pretendre mai presentar-se a unes eleccions. En tot cas, recomanava el vot dels negres cap a una o altra força blanca, captant així l'atenció dels parlamentaris blancs vers la seva problemàtica.

Es tractava, per tant, més aviat de grups de pressió, respectuosos amb la supremacia militar i econòmica dels colonitzadors, que no pas de moviments d'emancipació (6). S'aspirava abans a representar els interessos dels africans que no pas a reivindicar els seus drets. La diversitat ètnica i confessional, la partició del territori sudafricà en quatre grans colònies, i els personalismes, van impedir que en aquells moments prosperés la gestació d'una ampli front opositor (7). Jabavu, en concret, s'esforçaria per a convertir-se en el centre de tota activitat protestatària, dinamitant més d'una vegada els assaigs unificadors dels seus rivals negres.

Aquests nuclis del Cap, però, van cometre dues equivocacions o dos errors de percepció històrics. En primer lloc, van entendre que la corona britànica se sentiria en l'obligació de protegir la totalitat dels seus súbdits, blancs i negres, i que per tant una de les apostes més intel·ligents consistiria la crida constant a la intervenció de Sa Majestat (8); una noció que, en honor a la veritat, es perpetuaria en el primer Congrés. D'altra banda, van imaginar-se l'evolució del país en una línia de progrés, interpretant que l'extensió del sufragi i de la

ciutadania arribaria amb el temps, si no s'incordiava amb excés l'amo de rostre pàl·lid.

Els fets, però, demostrarien ben aviat que aquestes percepcions no lligaven amb la realitat. La corona britànica va optar per deixar mà lliure als colons europeus, i aquests van embarcar-se en consolidar la segregació que existia a l'Àfrica austral -com, en aquells moments, a la resta de l'imperi africà. El vot negre al Cap va davallar, des d'un respectable 25% l'any 1887, a una xifra quasi simbòlica a principis de segle (9). Més efectiva, en canvi, resultaria la mobilització dels mestissos en l'Organització Política Africana (APO) que, dirigida pel musulmà Abdul Abdurrahman, aconseguiria alguns escons, iniciaria una certa activitat sindical i seria enormement respectada per l'*establishment* colonial. El Congrés indi Sudafricà (SAIC) de Mohandas Gandhi, similarment, obtindria un èxit espectacular en la defensa dels drets d'aquest col·lectiu al Natal (10).

La contesa anglo-boer modificaria substancialment el panorama de "oposició africana. De fet, no seria tant la guerra com la pau subseqüent. El Tractat de Vereëiniging (1902) consumaria el pacte entre les tribus blanques, fonament essencial de la futura Unió Sudafricana. Els gruix dels il·lustrats negres, que s'havien aliniat amb els britànics, patirien un gran desencant en veure que la seva gent era la que pagava els plats trencats (11). Lord Milner, governador anglès del Cap, ho havia expressat amb prou cruessa al seu premier Asquith; "Al capdavant, si sacrificues al *negrot* el joc és senzill" (12).

La desorientació post-bèl·lica es reflectiria en l'atomització dels grups africans i dels seus òrgans d'opinió. Alguns seguirien esgrimint l'antiga estratègia participativa, amb l'esperança que els pocs privilegis negres serien respectats i fins i tot estesos del Cap a les altres tres colònies -el Transvaal, el Natal i l'Estat d'Orange-, un cop exhaurida la precària aliança blanca entre boers (o *afrikaners*) i britànics. Jabavu, els seus correligionaris conservadors del Cap Oriental i el seu periòdic *Imvo* s'apuntarien a aquesta tendència.

Un altre grup moderat, però convençut que calia estrenar d'una vegada la via exclusivament africana i combativa -dins del marc constitucional- s'arregleraria a l'entorn de Rubusana i d'un plegat de professionals joves com Pixley Seme, John Dube, Sol Plaatje i Alfred Mangena. Els seus òrgans serien les revistes *Izwi*, *Ilanga Lase Natal* i l'efímer *Koranta ea Becoana*. La seva influència es distribuïria al llarg del territori sudafricà, i no només al Cap, que era on es concentraven la majoria d'electors negres. Just després de la guerra, aquests sectors formarien un rosari de formacions que iniciarien un lent i difícil procés de convergència, arrencant d'una Convenció Indígena Sudafricana el 1902 -repudiada per Jabavu (13).

El tercer grup dissident apel·laria pel retorn a les armes, tot sostenint que el diàleg amb els blancs afeblia i diluïa la reivindicació

africana. L'exponent més sonat d'aquesta escola seria el cap tribal Bambatha, un zulu que es va aixecar en armes l'any 1906 i va provocar la intervenció cruenta dels soldats de Sa Majestat. Bambatha s'havia alçat contra la imposició de taxes noves, però en el fons la rebel·lió expressava el rebuig general a l'assimilació forçada (14).

L'opció violenta i irredempta de Bambatha va ser esclafada, sense contemplacions, en un parell de mesos. Però les seves conseqüències es farien notar durant molt de temps. Per un costat, els blancs van refermar-se en el temor d'una sublevació en massa, que podia amenaçar el seu emergent edifici supremacista. Es va activar, per tant, la unió entre pobles blancs, i es va tancar una política indígena coherent per als propers anys, consistent en la dominació combinada amb l'occidentalització dels africans. Entre els africans, la revolta de Bambatha també va tenir un impacte enorme, ja que va desterrar la via violenta, i va fer bellugar els partidaris d'una plataforma unitària:

"Els africans...van veure la necessitat d'una unitat negra... Les pèrdues enormes per part dels rebels demostraven el cost d'un aixecament armat, i oferien un impuls a la formació d'organitzacions polítiques a la occidental, així com a la demanda d'una educació occidental" (15).

Els fets de 1906 evidenciaven, doncs, que la via insurreccional estava condemnada al fracàs, i al mateix temps que la classe política blanca actuaria amb tanta força bruta com els convingués, ignorant fins i tot als més servils dels seus súbdits de color. L'execució sumària de Bambatha i dels seus seguidors, així com els judicis contra el rei Dinizulu, acusat de complicitat, crearien una considerable malfiança envers la capacitat dels blancs per escoltar els greuges dels negres. El corrent històric, en consonància, jugava a favor de la segona línia apuntada més amunt, la que s'aplegava a l'entorn de l'orgull africà dins del marc polític formal que permetia el sistema.

A les acaballes de 1906, John Dube, conscient que els plets tribals cedien davant la convicció d'una acció concertada, suggeria un encontre entre les formacions indígenes del Natal, el Cap i el Transvaal (16). Amb això intentaria anticipar-se a les deliberacions de la Conferència Nacional (blanca) que preparava l'esborrany constitucional de la nova Unió. La impressió era que el nou estat no atendria els interessos dels africans. L'APO del mestís Abdurahman i algunes personalitats liberals, com W.P. Schreiner, farien causa comú amb els seus compatriotes de pell fosca. El debat girava a l'entorn del sufragi, però també del paper de la corona britànica, els drets de propietat i la inclusió dels protectorats imperials - Basutolàndia, Swazilàndia i Betsuanalàndia- a la futura Unió.

Les pitjors sospites dels africans es van confirmar el 1909, amb la publicació de l'esborrany constitucional; el sufragi negre només seria respectat al Cap -restringit als comicis locals-, les terres africanes

serien expropiades arreu excepte a les reserves, i els tres protectorats serien annexionats a la nova Unió. Ràpidament, fou convocada una altra Convenció Indígena Sudafricana a Bloemfontein, amb la pretensió de frenar l'agressió racista. Jabavu i bona part de l'aristocràcia tribal es van desmarcar de la iniciativa, massa amoïnats en preservar el vot simbòlic de les èlites del Cap i en no vulnerar la llei tradicional vigent a les reserves (17). Malgrat tot, l'home es va apuntar a una delegació que, sota el padrinatge de Schreiner, i amb la participació de la Convenció Indígena, de l'APO i el suport de Gandhi, va viatjar fins a Londres per a impedir el consentiment anglès a la Constitució sudafricana (18).

La missió a Anglaterra va conduir a un fracàs sonat. Els delegats negres i bruns representaven interessos diferents, sovint divergents i tot. La majoria no havien trepitjat en la seva vida la terra de Shakespeare, i per tant havien de confiar-se dels bons oficis de Schreiner. Aquest, que es va revelar com un mitjancer honest i abnegat, també tenia les seves limitacions. La majoria dels seus companys blancs havien desertat la seva causa, convençuts que la Unió no es tancaria mai si no es cedia a les aspiracions segregacionistes boers. I al capdavant, el govern imperial d'Asquith ja havia definit la seva posició: no s'oposaria a l'autonomia dels criollos sudafricans, ni a costa de l'extensió dels drets africans. Com a molt, retardarien l'annexió dels protectorats mentre Pretoria no garantís el respecte als tractats signats per la reina Victòria amb les monarquies tribals dels territoris en qüestió (19).

La visita a Londres va desvetllar, malgrat tot, un procés positiu i inesperat. Els homes que havien impulsat la Convenció de 1909 - sens dubte l'encontre més ampli i representatiu que s'havia celebrat fins aquell moment (20)- van establir contacte amb Pixley Seme, un jove advocat que aleshores cursava els seus estudis a Londres. Seme els va animar a crear una plataforma permanent, sobre la base de l'esmentada Convenció, per a defensar els interessos africans de forma permanent. Quan va tornar al seu país, l'any següent, Seme va posar-se a treballar. Va convocar un Congrés Indígena Sudafricà per al gener de 1912 (21).

Mentrestant, la Unió blanca havia seguit el seu curs. El 1910, els delegats dels colons havien aprovat la Constitució final, i el Parlament de Westminster l'havia ratificat amb l'oposició d'alguns laboristes. Sudàfrica es convertia en un domini de la Commonwealth, com ara el Canadà, Austràlia o Nova Zelanda, amb un grau d'autogovern considerable. Alguns dirigents africans van voler reaccionar amb totes les armes legals que els quedaven. Walter Rubusana va causar sensació quan es va presentar, i va obtenir, un escó a la cambra provincial del Cap -el màxim ofici polític al qual un negre podia aspirar. Abdul Abdurahman va fer el mateix. La *nomenklatura* blanca ho va considerar un insult, i John Tengo Jabavu, pres de gelosia, també(22).

Jabavu es va capbussar en una mar de contradiccions, que aviat el portaria al suïcidi polític. Obsessionat en continuar fent la cort als progressistes blancs -que l'havien menyspreat reiteradament-, va despenjar-se de la línia majoritària i va fundar, el mateix 1912, un Congrés de Races Sudafricà (23). Encallat en la tradició colonial del Cap, que ja era cosa del passat, i en unes rivalitats personals improductives, va renunciar a emprendre el primer gran vol de la protesta negra a Sudàfrica. Molt a desgrat seu, emperò, no va impedir que un nou ocell, alhora fràgil i prometedor, aparegut entre les cendres de la conquesta colonial, s'enlairés cap a un firmament ennuvolat.

El primer vol (1912-1919) -

La fundació del Congrés Nacional Indígena Sudafricà (SANNC), més tard rebatejat simplement Congrés Nacional Africà (ANC), havia estat fruit d'una crisi en el sentit etimològic de la paraula, en el sentit de canvi o transformació. L'exterminació dels exèrcits tribals havia desqualificat la via armada, i tot seguit la construcció d'una Unió supremacista havia anul·lat la corda col·laboracionista de Jabavu. S'havia imposat, doncs, un viratge estratègic per a mantenir viva la flama de la protesta africana. La reacció de 1912 potser va arribar un pèl tard, acompanyada de molta ingenuïtat i de poca astúcia. Però va constituir, en aquella cruïlla històrica, el pas més raonable i pràctic per a la lluita contra la discriminació.

Un conjunt de factors havien animat, més enllà de la conjuntura assenyalada, a bastir una tribuna unitària per als interessos africans. La mateixa fusió de les quatre colònies -a partir d'aleshores províncies- en un sol estat despertava, encara que fos per pur mimetisme, la necessitat d'agrupar l'oposició negra en un únic estament polític. La matèria primera ja existia, en un corol·lari de forces locals i d'esglésies etiòpiques que denunciaven l'exclusió creixent dels *indígenes* en les grans decisions de futur. Les Convencions nadiues i la delegació a Londres havien enfortit els lligams entre els líders naturals o la burgesia il·lustrada de la raça pària (24).

La cerimònia fundacional seria presentada més tard com una ocasió de pompa i gravetat històrica, tot i passar gairebé desapercebuda a la premsa i a les institucions blanques. L'etapa constitutiva va comptar amb un entusiasme i un vigor inèdits, però també amb una indefinició crònica, que no es va resoldre fins a 1919 amb l'aprovació dels estatuts del moviment (25). De bon començament, semblava que la formació assolís els seus objectius immediats: una nodrida representació de la noblesa tribal donava suport a la iniciativa, i els professionals negres s'hi adherien sense reserves, convertint-se alhora en la seva força motriu. L'APO i el Congrés Indi aplaudien el nou company de trinxera. Només Jabavu i els liberals blancs es distanciaven de l'experiment, al·ludint que la

bandera africanista estava condemnada a l'aïllament, i que calia orientar la pressió més aviat cap als progressistes blancs més receptius.

La majoria de les fonts coincideixen a destacar el paper germinal de Pixley Seme en la creació del Congrés. Seme era un individu orgullós i molt impulsiu; hom explica que en una ocasió havia desenfundat la pistola per imposar-se a una banda de galifardeus blancs (26). Seme havia enviat una invitació formal a tots els caps tribals, i havia fet campanya entre les organitzacions africanes per a aplegar-les en la columna vertebral del nou moviment. L'altre gran activista fou Sol Plaatje, repescat per alguns autors recentment a l'hora d'explicar la gènesi del Congrés. Plaatje era un intel·lectual auto-didacte, molt més afable que Seme però també força inquiet: havia estat director de diverses revistes i tenia una habilitat insòlita per a accedir a i negociar amb els estadistes blancs (27).

Seme i Plaatje van compondre el trencaclosques de la primera junta directiva del SANNC. Volien assolir un equilibri generacional i ètnic. Així, ells dos van ocupar la tresoreria i la secretaria general; John Dube, un home de mitjana edat, va ser col·locat a la presidència. Dube no havia ni tan sols assistit a la reunió de Bloemfontein, però era una figura pública, i era important que, després de la revolta de Bambatha, un zulu líderés una formació que es declarava pacifista. Rubusana, sens dubte el personatge que havia fet més mèrits per a ocupar la trona presidencial, va ser marginat a causa de les seves disputes amb Jabavu: els joves artífexos del Congrés encara mantenien falses esperances d'incorporar aquest darrer a la nova força política (28).

El bateig de foc del SANNC va arribar ben aviat. El 1913, el govern va aprovar la Llei de la Terra, que reservava el 87% del territori als blancs, i deixava un escàs 13% disponible als propietaris i llogaters negres. En cosa de dies, va desfermar-se un dels episodis més tristos de la història sudafricana. Milers de famílies van haver d'evacuar els seus conreus i traslladar-se a les reserves bantús. Als dirigents del Congrés se'ls va glaçar la sang:

"Ni Plaatje ni cap dels seus col·legues... estaven preparats per a reaccionar amb eficàcia a una legislació tan draconiana... Havien crescut tot creient en nocions de progrés i emancipació gradual [dels africans]" (29).

Plaatje va organitzar una gira per les zones més afectades, i va escriure un relat esgarrifós, *Vida Indígena a Sudàfrica*, sobre les tribulacions dels seus compatriotes desnonats. El SANNC va presentar protestes formals al govern i va subvencionar alguns litigis legals, però es va veure impotent per combatre, amb els mètodes tradicionals -queixes, negociacions i conciliacions-, l'actitud ferma i inamovible de Pretoria. L'agressió institucional, però, va servir per a galvanitzar les files del Congrés immediatament després de la seva concepció (30). Alguns grups obreristes del Transvaal van suggerir

una crida a la vaga general, però la cúpula del SANNC es va espantar i va preferir optar per enviar una altra delegació a Londres (31).

Jabavu va aprofitar per tornar a fer el paper del préssec: va expressar el seu suport a la Llei de la Terra, sostenint que per fi els africans comptarien amb unes parcel·les on, per petites que aquestes fossin, podrien imprimir-hi una dinàmica autònoma. És a dir; abonava les tesis segregacionistes, probablement influït pels seus mentors blancs. Plaatje es va desplaçar a correccuïta fins al Cap oriental per entrevistar-se amb ell, però no va aconseguir ser rebut pel patriarca negre. El bon Solomon va fer mitja volta, amb la cua entre cames, dolgut i ressentit: "Les expulsions a sang freda... són irrellevants perquè encara no han arribat a la linca del Sr. Jabavu" (32).

Una última calaverada d'aquesta patum erràtica coronaria, tot seguit, una existència plena de despropòsits. En presentar-se Rubusana a la reelecció per al Consell provincial del Cap, Jabavu optaria per fer campanya a la mateixa circumscripció: no obtindria gaire sufragis, però prou per a desbancar el seu etern rival i obrir un llarguíssim parèntesi -fins a 1994- en què cap africà ocuparia un escó a cap instància legislativa del país (33). No cal dir que el vell Jabavu es va enfonsar, a continuació, en el més profund descrèdit. Uns anys després, admetria els seus pecats i intentaria reconciliar-se amb els dirigents del SANNC; però les ferides encara no havien cicatritzat, i l'home moriria en l'ostracisme, ignorat pels seus amics blancs i odiat pels seus rivals africans.

En qualsevol cas, en aquell funest any de 1913, els activistes del Congrés eren conscients que no podien perdre el temps; al cap d'uns mesos, van embarcar-se altra vegada, rumb a la pèrfida Albion, per a presentar un segon memorial de greuges. L'expedició, però, ja va marxar dividida. Plaatje era potser el detractor més vehement de la legislació segregadora, mentre que Dube només s'oposava a la migradesa de recursos que el Parlament havia concedit als africans -no al principi separatista en sí. El govern de Sa Majestat va tancar-se en banda en veure aparèixer la comitiva negra, que aquesta vegada no arribava escortada per cap cicerone blanc. En tot això, va esclatar la guerra europea, i els soferts militants van haver de fer les maletes i tornar a casa (34).

Ja en terra africana, el Congrés es va convertir en un galliner. El dispendi d'un desplaçament inútil havia arruïnat les arques, i els magres resultats del viatge havien refredat els ànims. Més greu va ser la disputa conceptual: les tesis *toves* de Dube van ser desautoritzades, i l'home va ser cessat com a President. De forma natural, el càrrec va ser ofert a Plaatje, però aquest va declinar-lo adduint raons econòmiques i familiars. Va ser nomenat un home del Transvaal, Makgatho, que tot seguit va haver d'arromangar-se de valent per a desactivar les vagues dels sectors radicals de Johannesburg (35).

Al final de la guerra, es van produir dos fets crucials en la vida del moviment opositor. D'una banda, va ser aprovat per fi el reglament estatutari, o *Constitució*, del SANNC. Dissortadament, el document arribava massa tard, i les seves clàusules eren o bé excessivament tècniques, o bé penosament ambígües, el qual no contribuïa a resoldre els problemes d'orientació del Congrés. D'altra banda, es va programar una tercera expedició al Regne Unit, aprofitant la fi del conflicte mundial i l'eufòria de Versailles. Val a dir que l'excursió va conduir a un tercer, i darrer, fiasco:

"Aquesta última visita a la Gran Bretanya apareix com una frontissa crítica en la història del Congrés. Fou el darrer intent seriós d'obtenir la intervenció britànica en els afers sudafricans, i va cloure la fase inicial en què... el Congrés havia esdevingut el conducte acceptat universalment per a la protesta política africana. Rera el fracàs d'aquest gest desesperat, el moviment va perdre bona part de la seva energia i coherència. El suport dels caps tribals va esvaïr-se, la militància es va estancar i va començar a davallar, i el Congrés va entrar en un quart de segle de frustració política i feblesa organitzativa, que més d'un cop va estar a punt d'ensorrar-lo" (36).

A tot això, al degà dels moviments opositors ja li havia sortit algun competidor seriós. Mesach Pelem, un intel·lectual moderat, va intentar cobrir el buit deixat per Jabavu a la província del Cap, amb una organització nova anomenada Unió Bantú. Pelem va rebre, com el seu mestre, un cert recolzament de liberals blancs que discrepaven de la línia africanista i contestatària del SANNC. Però a principis dels anys vint, amb les tensions pròpies d'una societat proto-industrial cavalcant-se damunt els aires de crispació racial, la seva aposta possibilista va desaparèixer del mapa (37).

Més greu va resultar la concurrència dels socialistes radicals, que van escindir-se dels laboristes blancs i van entretenir-se, rera la primera guerra mundial, en vampiritzar la clientela objectiva del Congrés. L'estratègia de la Lliga Socialista Internacional, primer, i tot seguit del Partit Comunista de Sudàfrica (CPSA), va aconseguir - com veurem més endavant - capturar una militància africana dinàmica a les zones mineres. I encara més important, tot i que més passatger, va ser el repte plantejat pel sindicalisme negre, que en el decurs dels següents anys va despertar les aspiracions socials de la massa africana, a una escala que el Congrés mai no hagués pogut ni somniar.

El SANNC anava perdent pistonada, front a un país ben diferent del que havia assistit al seu part de 1912. El primer vol havia durat menys d'una dècada, i en el turbulent context dels anys vint l'organització ja apareixia envellida, inefectiva i irreparablement esgotada. Els pares fundadors havien plantat cara al govern, però s'havien empantanegat en uns mètodes poc expeditius: peticions, delegacions i comissions. La seva paciència il·limitada, la seva resignació cristiana, els havia impedit recórrer a la mobilització de masses, que sens dubte era el que més respecte podia haver inspirat als governants. Als ulls dels seus torturats conciutadans, el

SANNC havia esdevingut una peculiar penya del bon mot, amant de les més elevades proclames i dels ideals més preciosos, però poc receptiu a la crua realitat social dels temps que corrien. Joseph Ki-Zerbo els caricaturitzaria com a tals, "...amb congressos on un club d'intel.lectuals, en un càlid ambient de fraternitat, es rabejava en complaure's dels seus propis actes" (38).

Cendres (1919-1939) -

Alguns anys després de l'aprovació dels primers Estatuts, el Congrés escollia el seu himne oficial, la seva ensenya i la seva denominació definitiva -Congrés Nacional Africà o ANC (39). Però una fase que podia haver estat de creixement o si més no de consolidació, va resultar ser una de les pàgines més fosques de la formació. Tal i com s'ha apuntat més amunt, un dels motius de la crisi va ser el difícil encaix de l'ANC en l'incipient sindicalisme africà.

El règim havia promulgat una llei de discriminació laboral el 1911, que prohibia als africans el dret de vaga i consagrava desigualtats de salari entre treballadors de races diferents. Abans de la guerra mundial, les protestes obreres havien portat un fracàs rera l'altre; en acabar la contesa bèl·lica, es van produir dues aturades d'escombriaires a Johannesburg i Port Elizabeth, que van ser reprimides durament. El 1920, prop de 70.000 miners negres van deixar de treballar, fins que el govern va desmuntar l'acció. A la majoria de mobilitzacions, les autoritats van usar una combinació de mà esquerra i força bruta, negociant per separat amb petits grups i fent plegar els més obstinats a punta de pistola. Les vagues no van aconseguir en cap cas els seus propòsits i van acabar amb la vida de diversos dels seus protagonistes (40).

Una colla de membres destacats del Congrés van participar, a títol individual, en les accions. També van promoure cremes massives de passis, els odiats documents que els africans havien de portar obligadament per viure o treballar en *zones blanques*. Però la radicalitat creixent dels activistes, així com la ineficàcia d'aquests primers intents, van distanciar la direcció col·legiada de l'incipient món sindical. Un notable de la formació, Selby Msimang, va fer un darrer esforç en aliar-se amb el carismàtic Clements Kadalie, un líder populista de Niasalàndia que comptava amb certa popularitat entre els estibadors de Ciutat del Cap. Van fundar la Unió de Treballadors del Comerç i la Indústria (ICU).

Al cap de poc, van aflorar divergències personals entre els dos dirigents: Msimang va abandonar el sindicat i el va deixar en mans de Kadalie, que li va imprimir un aire més polític i el va distanciar del Congrés. La vehemència de Kadalie va fer derivar bona part del suport negre cap a la seva òrbita, encetant un període de forta rivalitat amb el Congrés (41). Tot i que la doble militància a ambdues organitzacions era prou corrent, la iniciativa política estava passant

clarament al grup de Kadalie. L'ANC, esporuguit per l'abast de la revolució bolxevic a Rússia, es va quedar encallat en les seves tàctiques negociadores, reforçant la seva qualitat de portaveu d'una minúscula èlite burgesa, mentre que l'ICU, optant per vies d'acció més directes, va guanyar popularitat entre el comú del poble a les ciutats (42).

Cap a mitjan anys vint, l'ICU ja tenia uns 100.000 afiliats, i aplegava obrers de tots els sectors excepte la mineria -l'aïllament de les colònies mineres n'impedia la penetració. Kadalie va muntar una estructura permanent d'*alliberats*, va traslladar la seu central a Johannesburg, va estendre la implantació de l'ICU a tot Sudàfrica i va orquestrar un seguit de mobilitzacions, recollint alguns èxits notables (43). La trajectòria de l'organització fou tan espectacular que els comunistes i els irredemptistes africans *garveyistes* no es van poder estar d'introduir-s'hi i lluitar per capturar la direcció del sindicat.

Aviat, però, l'ICU es precipitaria en un declivi que seria tan vertiginós com el seu ascens. L'oratòria encesa de Kadalie no podria compensar, tota sola, les contradiccions i les tensions internes de la seva criatura política. L'organització s'havia expandit de forma caòtica, i aviat hi van aparèixer irregularitats financeres, protagonismes i tendències fraccionàries. L'expulsió final dels comunistes va obrir una bretxa insalvable en l'àmbit sindical. Kadalie va abandonar del tot les responsabilitats logístiques, que li semblaven sòrdides, i es va dedicar a voltar Europa per fer gala dels seus èxits. El 1927 va tomar amb un assessor, el laborista britànic William Ballinger, que havia de bastir un aparell eficient i que va acabar exacerbant les divisions (44).

El caràcter del líder no va ajudar a resoldre els conflictes: "Era el més vanitós dels homes... Podia ser seductor i persuasiu en les negociacions amb altres, però entre els seus col·legues era intolerant. A més, va tornar-se imprevisible i addicte al whisky" (45). Aquell personatge magnètic, que hagués pogut conduir Sudàfrica més a prop de la revolta que qualsevol altre coetani, va ser en gran mesura el responsable de la fallida del seu propi projecte. L'ICU es va escindir entre les faccions d'A.W.G. Champion al Natal, Ballinger al Transvaal i el mateix Kadalie al Cap. A la dècada dels trenta, les escorrialles de l'ICU no eren gaire més que el trist record d'un passat irrecuperable. Kadalie, després de participar en algunes protestes de forma testimonial, i protegit dels seus nombrosos detractors més d'un cop per la policia, va morir en l'oblit l'any 1951 (46).

Més enllà de les gelosies personals i el desgavell intern que havia minat la força de l'ICU, Kadalie segurament es va equivocar en qüestions més estratègiques. Per començar, havia confós les funcions d'un sindicat i d'un partit polític (47). Si bé d'arrencada això li havia servit per captar suport sota un i altre concepte, al capdavall havia aconseguit que les mobilitzacions laborals passessin a un

segon pla i que l'escena principal fos ocupada pels cops de colze amb altres formacions. L'enfrontament ferotge amb els comunistes, i sobretot, l'absurd litigi amb l'ANC, havien acabat per debilitar-los a tots plegats. El menyspreu de Kadalie per Makgatho i el seu equip al front del Congrés, la inclinació a curt-circuitar els càrrecs principals de l'ANC i acostar-se als elements de base més afins, i un excés de confiança en la seva pròpia força, no van fer-li cap servei a l'hora de buscar aliats naturals i evitar la implosió final de l'ICU (48).

En resum, l'ICU de Kadalie va ser incapaç d'amenaçar seriosament la supremacia blanca. Alguns crítics de l'òrbita marxista van entendre, amb judicis potser massa severos i irrealistes, que havia perdut una oportunitat d'or per a fer la revolució. Els rivals polítics de l'època probablement van sobrevalorar el seu paper, i la prova és que l'estat no ho va tenir gaire complicat per a dinamitar l'organització quan li va semblar propici. D'altra banda, cal reconèixer que l'ICU havia canviat els mètodes de l'oposició negra al país: a diferència de l'ANC, havia captat un suport de masses, i havia introduït sense reserves la pràctica de mitings, manifestacions i vagues obreres. Unes tècniques polítiques que el Congrés recuperaria després de la segona guerra mundial, però que als anys trenta encara no estava ni predisposat ni prou madur per assumir (49). De moment, l'ICU passaria a engruixir l'antologia d'ocasions perdudes dels negres sudafricans.

L'emergència del marxisme-leninisme a Sudàfrica com a corrent organitzat també es faria sentir en l'ANC i afebliria la seva implantació en el mateix període. La Lliga Socialista Internacional, una diminuta plataforma d'intel·lectuals radicals blancs, s'havia format el 1917, en plena guerra i inspirada en les proeses de la revolució bolxevic. Sydney Bunting, un dedicat negròfil, havia capitanejat l'escissió per l'esquerra dins del laborisme, i havia apostat des del principi per una aliança amb el Congrés. Quan va esclatar la revolta del Rand, el 1922, aquest sector va confirmar el seu divorci amb el sindicalisme blanc. Ja sota la bandera del Partit Comunista de Sudàfrica (CPSA), va entendre que el futur polític del proletariat passava per la combativitat dels treballadors negres, i no per les aspiracions petit burgeses de l'aristocràcia obrera blanca.

No tots els comunistes, però, compartien l'optimisme de Bunting respecte al Congrés. El sindicalista Ivon Jones va aconseguir desviar les preferències del partit cap a l'ICU, que en aquells moments semblava més prometedora. Jones va desqualificar l'ANC com una "... petita clique d'indígenes instruits... contents amb agitar per a l'obtenció d'una igualtat de drets civils i polítics" (50). Va equivocar-se en els seus càlculs, tot preveient que l'ICU enterraria el Congrés i que la passivitat d'aquesta darrera força acabaria per fer-la desaparèixer del mapa polític.

L'error de càlcul de Jones quedaria palès poc després, quan Kadalie expulsaria els militants del CPSA, i el seu edifici començaria

a esquarterar-se. Al mateix temps, el Comintern faria arribar a Johannesburg consignes ben clares sobre l'estratègia a seguir. Els estalinistes del partit es prendrien al peu de la lletra les instruccions sobre una aliança tàctica amb les nacionalitats oprimides, i adoptarien l'eslogan dictat per Moscou: la lluita per la creació d'una República Negra de treballadors i camperols. Calia acostar-se al Congrés. J.T. Gumede, president de l'ANC des de 1927, va ser convidat a Moscou, d'on va tornar amb una forta simpatia pel que havia percebut com a paradigma del socialisme emancipador.

La bolxevització de l'ANC va discórrer en paral·lel a l'africanització del CPSA. Front al desgavell de l'ICU i el sopor de l'ANC, el petit partit ofería un refugi de seriositat a l'idealista devot. El que després seria Secretari General i President dels comunistes, Moses Kotane, descriu la seva iniciació al partit de forma eloqüent: "La gent entrava i sortia [de l'ANC]. Els que eren famosos un dia s'havien esvaït a la propera crida. Jo també m'hagués pogut esfumar si no hagués entrat al Partit Comunista... Assisties a les reunions [de l'ANC] i protestaves, però no aprenies res... No semblava que l'ANC tingués una fita... Els dirigents eren intel·lectuals o homes de classe mitjana, mancats de sensibilitat popular" (51).

La lluna de mel, no obstant, va durar ben poc. Gumede va ser expulsat de la presidència per Pixley Seme, que encapçalava una conxorxa de la vella guàrdia. Els elements conservadors estimaven que el CPSA aspirava a fer de l'ANC un pur instrument per als seus dissenys revolucionaris, i eren ben conscients que el moviment no estava en el seu millor moment -i que per tant era una presa fàcil. Seme va ser nomenat President el 1930, però la seva va resultar ser una victòria pírrica. La poca credibilitat que Gumede havia guanyat per al Congrés va trencar-se, de la nit al dia, en mil bocins. Els comunistes van continuar amb la seva campanya de captació d'africans, restant-li força a l'ANC. I Seme, que tant havia fet per donar vida al moviment, va enfonsar-lo en el pou més profund de misèria política.

El Congrés, certament, havia patit malures cròniques. Si havia nascut com una reacció a la Unió blanca, no l'havia arribat a amenaçar d'arrel en cap moment. Havent trencat amb el servilisme de Jabavu, i amb l'estretor de mires d'aquells que encara confiaven amb el vot censitari de la província del Cap, no havia reeixit a adoptar un posat prou combatiu. La seva política racial havia vacil·lat entre l'exclusivisme africà i la visió d'un futur utòpic de cohabitació entre blancs i negres: tot just encetat el seu períple, s'havia vist forçat a esporgar aquells que feien el joc amb el principi segregador, com Dube, i aquells que advocaven per un front sense distincions de color, com els comunistes.

Els seus líders i el seu cos social no havien assolit en cap moment el magnetisme d'un Jabavu o el fervor popular de l'ICU. Algun dels joves i dinàmics fundadors, com ara Sol Plaatje, van desesperar en comprovar que la seva criatura havia envellit molt més que ells, i que l'estat de les arques no permetia ni tan sols cobrir

les simples dietes de desplaçaments (52). El pacifisme i la resignació cristiana de la primera hora s'havien estavellat contra la violència d'estat i la hipocresia dels governants blancs.

Malgrat tot, més enllà dels enfrontaments i de la competència procedent d'altres forces, l'antic moviment havia conservat una mística que encara apel·lava als sentiments d'una incipient classe professional i urbana. I l'ANC havia sobreviscut a desgrat de comptar amb un ideari ambigu i amb un suport cada cop més exhaurit. El seu pan-tribalisme inicial, sense haver superat els greuges ètnics, seguia inspirant tant als caps tradicionals com a l'èlite occidentalitzada. Els colors i els himnes de l'ANC no deixaven de tenir una forta ascendència entre els africans.

La presidència de Seme, que s'havia inaugurat amb la vaga esperança de trobar un revulsiu que revifés la il·lusió fundacional, va obtenir uns resultats diametralment oposats. Molt poc després d'accedir al càrrec, l'home va ser acusat d'*inèrcia culpable*. El problema no era ja d'estratègia política, d'orientacions ideològiques o d'incapacitat organitzativa, sinó de pura i simple indolència. Una indolència que encarnava el President, però que s'estenia a tota la formació. Les poques propostes que sorgirien de la cúpula de l'ANC, al llarg de cinc o sis anys, fracassarien estrepitosament.

Seme va suggerir recuperar un Senat de Caps Tribals, una iniciativa que no havia acabat de qualificar en l'etapa fundacional, atesa la dependència creixent de la noblesa africana als subsidis de Pretoria. També va apostar per promoure, des del Congrés, una convergència de les confessions religioses més implantades entre els africans, sense aconseguir gran cosa. Una altra proposta inaudita, que suposadament pretenia reforçar les línies d'autoritat i la disciplina a l'organització, va consistir en intentar ampliar les competències del President. Finalment, Seme es va despenjar amb la idea de crear uns Clubs del Congrés, una espècie de centres morals -llocs de reunió destinats a activitats edificants-, que mai no van superar la fase de l'esborrany escrit.

L'ANC va entrar en un període d'esclerosi. El màxim dirigent actuava a la defensiva, replicant a crítiques gairebé unànimes: "Si la meva suposada inèrcia pot provocar una reacció unitària tan àmplia, em declaro satisfet" (53). L'obsessió del seu equip se centrava en la contenció dels sectors més radicals: "En realitat no ens cal l'agitador comú, que només vol suscitar conflicte i odi de classe... El nostre jovent instruit s'apunta a la moda de crear noves organitzacions, esglésies i el que sigui amb la pretensió d'enfeblir les antigues. Cap altra nació no ho fa. Necessitem sang nova per a enfortir el que és vell, i no pas per a destruir-ho com s'està fent ara" (54).

Cap al final del seu mandat, Seme va introduir recomanacions tan tronades i insòlites com la de confiar les finances de l'ANC a algun funcionari del Departament d'Afers Indígenes, tot basant-se en la bona fe de Pretoria: "Hem de recordar sempre que l'obligació del Congrés és convèncer el Ministre d'Afers Indígenes de les nostres bones intencions. En tot

moment hem de procurar guanyar-nos la seva confiança, essent el pare que el govern ha nomenat per vetllar els nostres interessos i el nostre progrés. El ministre ha demostrat sempre que es mereix tota la nostra confiança" (55). No era d'estranyar que les branques provincials de l'ANC, fartes de tanta ximpleria, acabessin desmarcant-se de la direcció:

"...els Congressos provincials no s'han limitat a violar la Constitució [de l'ANC]; han desobeït les resolucions del plenari. Les ordres i les instruccions del President han estat menystingudes. L'expulsió de càrrecs que havien ignorat la Constitució ha estat ignorada, i s'ha comprovat una rebel·lió oberta arreu. S'han aprovat resolucions de gran abast, particularment per part dels Congressos provincials del Transvaal i del Cap Occidental, sense sotmetre-les abans a la sanció o a l'aprovació de l'executiva... La manca de fons ha impedit que els responsables de recollir quotes es desplaressin... Els Congressos Provincials refusen enviar les llistes d'afiliats, així com les seves contribucions al Congrés. És per tant impossible saber si el Congrés encara compta amb militants... Si no millorem, altres organitzacions prendran el relleu" (56).

La cita és de Mveli Skota, aleshores Secretari General de l'ANC, i ha de ser entesa com una autocrítica, el qual converteix els seus comentaris en doblement creïbles i devastadors. Les tendències centrífugues, a més, sembla que no es circumscrivien als grups que, si més no formalment, encara professaven adscripció al Congrés. Algunes fonts detecten l'existència de fins a tres escissions: la dels particularistes zulus al Natal, la dels radicals socialistes al Cap Oriental i la dels *garveyistes* -exclusivistes negres- al Cap Occidental. Immers en un clima d'apatia general, l'ANC agonitzava, estava a punt de caure en la mateixa desintegració que l'ICU i de perdre allò que havia semblat irrenunciable des del principi: la unitat de propòsit entre els diferents pobles i faccions que composaven la comunitat negra sudafricana (57).

Seme va intentar, el 1934, una campanya contra els passis, però aquesta va passar absolutament desapercibuda. Poc després, va adreçar-se a l'Assemblea del moviment amb el seu peculiar estil servilista, assegurant que el govern plantaria "...els fonaments d'un gran temple de justícia, pau i bona voluntat per a tothom" (58). El plenari es va dissoldre enmig del caos, amb bona part dels delegats acusant a crits el seu President de conductes autocràtiques i inconstitucionals. Els comunistes van furgar la ferida tot demanant-se com un líder "...que llepa el cul del lladre imperialista i sanguinari de forma desvergonyida" podia conduir els destins de la seva gent contra l'opressió, i sentenciant que "Tenim dirigents reformistes negres al país, però cap organització reformista que mereixi aquest nom. L'ANC i l'ICU, formidables fa uns anys, han desaparegut" (59).

Els que, en retrospectiva, han abordat aquest període de la història del Congrés, han coincidit de forma unànime a retratar un cos gastat i moribund. Albert Luthuli, poc sospitós d'animadversió als orígens d'un moviment que ell mateix presidiria, va observar que l'ANC de Seme, abans que un suport a la resistència dels africans, s'havia convertit en un fre de caràcter conservador (60). Un dels cronistes oficinosos de l'ANC, Francis Meli, sostenia que la ineficàcia

d'aquell grup de notables es devia al lideratge abúlic del màxim dirigent i a la incapacitat manifesta d'adaptar-se al canvi dels temps. La *Breu Història de l'ANC*, publicada oficialment pel Congrés el 1972, passa directament dels anys vint fins a mitjan anys trenta, esborrant d'una escombrada la fase que ens ocupa (61).

Aviat, amb les purgues de tipus estalinista que sacsejarien el CPSA -com la resta dels partits comunistes del món-, la resistència contra el règim segregador no podria comptar ni amb la disciplina dels comunistes més entregats. Les tres organitzacions -ANC, ICU i CPSA- que, en un o altre moment, des d'una o altra perspectiva, havien apuntalat la protesta, entraven en un profund marasme (62). La desolació en el camp de l'oposició africana semblava presagiar el pitjor. No era previsible que el govern es quedés de mans creuades, davant d'una tessitura tan propícia a la cobdícia blanca.

L'hora de la veritat va arribar el 1935, amb la publicació de l'esborrany de les Lleis Hertzog. Aquestes mesures, proposades pel líder afrikaner i Primer ministre Hertzog des dels anys vint, no havien aconseguit fins aleshores els dos terços del parlament necessaris per a retocar la Carta Magna sudafricana. Essencialment, la reforma aspirava a eliminar el migrat sufragi censitari negre que encara existia a la província del Cap, tot substituint-lo per un organ segregat -el Consell d'Indígenes, presidit per un alt funcionari de l'estat- i assignant a quatre senadors i tres diputats la representació dels africans al parlament.

L'ANC s'havia passat una pila d'anys a la defensiva, apel·lant a la consciència i a la benevolència cristiana dels governants. Sota el mandat de Seme, havia tocat fons i era incapaç de reaccionar amb fermesa. Era un Congrés de derrotats. Igual que l'ICU i el Partit Comunista, en aquelles circumstàncies no podia oferir gaire més que la seva carcassa exsangüe (63). El revulsiu, doncs, havia de provenir d'uns altres, amb sang nova i disposats a plantar-se davant l'agressió de Hertzog. Es va crear una plataforma inèdita, la Conferència Plenària Africana (AAC), amb la missió de combatre a capa i espasa les lleis Hertzog.

D'arrencada, semblava que el nou invent hagués de funcionar. Africans de totes les procedències, així com mestissos i algun simpatitzant blanc, van prendre part al nou projecte. D'una banda, s'hi van aplegar representants de les velles i les noves generacions de l'ANC: homes com el mateix Seme -a contracor-, el Secretari General James Calata o John Dube, juntament amb el reverend Mahabane -nou President-, Alfred Xuma -màxim mandatari a partir de 1940- o comunistes de doble filiació com Moses Kotane i J.B. Marks.

D'altra banda, s'hi van incorporar els perpetuadors del llegat de Jabavu, i notòriament el seu fill D.D.T. Jabavu, aleshores President de la Convenció d'Electors Indígenes del Cap, i que va ser escollit

per a encapçalar el nou front (64). Aquests sectors, fins aleshores inclinats al possibilisme, van adonar-se que aviat perdrien l'atribut principal que els distingia de la resta dels seus compatriotes negres: la plena ciutadania, expressable a través del vot. L'antiga APO i un col·lectiu de mestissos trotsquistes també van fer pinya, tement-se que els propers a rebre serien ells. Els comunistes van oferir el seu suport incondicional. Havia nascut el paraigües de forces oposidores més ampli i divers que mai no havia existit al país.

Aviat, però, haurien de començar els contratemps i aparèixer les esquerdes que debilitarien i acabarien ensorrant el nou edifici. Rera la trobada de Jabavu i una petita delegació de l'AAC amb Hertzog, no va quedar clar si els representants havien acceptat claudicar a canvi de concessions menors. Fos com fos, el parlament blanc va decidir, el 17 de febrer de 1936, suprimir el vot africà que, de forma testimonial, havia sobreviscut a les vicissituds de la supremacia racial. Si prenem com a barem els seus objectius fundacionals, l'AAC havia fracassat. Els negres sudafricans apuntaven una altra desfeta a la llarga llista de frustracions.

Curiosament, la darrera garrotada de Pretoria no havia esclafat la vitalitat de la resistència africana. De seguida es va obrir un debat ferotge sobre el futur de la Convenció. Certament, la criatura havia generat un entusiasme i una unanimitat que animaven a mantenir-la amb vida. Entre els objectius estatutaris, s'hi trobava una clàusula que recomanava "Assistir en la rehabilitació d'organitzacions africanes condormides i moribundes", i una altra que la contradeia tot fixant les convocatòries cada tres anys -hom es pregunta quina tasca de reconstrucció es podia escometre amb tal periodicitat (65).

Calata i Xuma, ajudats per alguns comunistes, creien que el que calia revifar era més aviat el Congrés (66). Seme, un cop desposseït del seu càrrec, va fer circular tota la sang que li quedava a les venes per oposar-se a la supeditació del Congrés dins d'una estructura federal sense història i infestada de radicals i mestissos (67). Setanta notables de l'ANC es van pronunciar contra la seva absorció en l'AAC (68). El 1937, les celebracions pel vint-i-cinquè aniversari del moviment degà van fer pensar en un passat millor, i van insuflar aires de determinació als seus membres (69). James Calata va al·legar que l'AAC havia estat essencialment una creació del Congrés, i que mai s'havia concebut com res que el pogués substituir en la lluita dels africans per la igualtat de drets:

"L'ANC, que es reuneix anualment i es considera el parlament dels africans, no ha revisat mai la seva Constitució per delegar el seu mandat a l'AAC, i l'AAC mai no ha passat cap resolució que encongeixi les funcions o que disminueixi el status nacional del Congrés... Si l'AAC eliminés el Congrés i prengués el seu lloc, patiria exactament els mateixos problemes que aquest" (70).

Calata, diguem-ho de passada, es convertiria en un incansable predicador de la renovació, i recorreria de dalt a baix el territori per dinamitzar una militància somorta. Va ser un personatge clau a l'hora

de ressuscitar el Congrés, des d'una Secretaria General que ocuparia fins a 1949. Ell, com tants d'altres, havia viscut l'aprovació de les lleis Hertzog com una catarsi de debò, adonant-se que la seva gent acabaria tornant a l'esclavatge si dirigents i masses no es posaven d'acord per relançar una resistència sòlida. I què podia resultar més consistent que un Congrés regenerat? Una força que, malgrat totes les vicissituds i els errors, havia aguantat un quart de segle de persecució, podia arribar a ser invencible si, d'una vegada per totes, encertava les fórmules ideològiques i logístiques apropiades.

A mesura que l'ANC tornava a aixecar el cap, la Convenció s'estancava en debats estèrils. El punt de discòrdia més important va passar a ser, un cop aprovada la legislació de 1936, la posició a adoptar front a les institucions-titella que el govern ofería. El Congrés va decidir que calia aprofitar el Consell d'Indígenes i els parlamentaris blancs que havien de representar als africans. Els comunistes, entregats de ple al front-populisme dictat per Stalin, descobrien cada cop més afinitats amb l'ANC, i es van apuntar de seguida a la via possibilista. A més, les noves disposicions els permetien proposar candidats seus com a diputats i senadors negròfils, opció que en els anys a venir explotarien amb un cert èxit.

Els mestissos, els trotsquistes i alguns africans, entre ells antics votants del Cap -com ara l'enigmàtic I.B. Tabata- preconitzarien el boicot a les noves institucions (71). Aquests sectors acusarien l'ANC de retorn al racialisme, col.laboracionisme i foment de la desunió. Durant un temps, participarien en un veritable diàleg de sords amb la direcció del Congrés. Uns i altres s'exigirien mútuament la supeditació d'una o altra formació, segons el cas, a la seva pròpia organització (72). Només els anys demostrarien quina de les dues flors estava destinada a no fer estiu. En la dècada dels quaranta, l'AAC va estancar-se sota la batuta de grups testimonials, que canviarien repetidament de nom i es perdrien en una retòrica encesa però improductiva (73).

En una perspectiva immediatista, la dècada dels trenta havia resultat desastrosa per al Congrés. Les constants picabaralles dintre i fora del moviment, la momificació del lideratge i de la militància, la pèrdua del vot africà, havien colgat el seu prestigi i la seva influència. Cal admetre que l'època descrita va significar un enorme retrocés per a la protesta i la situació dels africans en general. Però en retrospectiva, i a partir d'una òptica un tant cínica, les coses no li havien anat tan malament al vell Congrés.

Mentre el sindicalisme de Kadalie volava pels aires, Seme i companyia s'ho devien mirar amb un punt de complacència, des de la seva enrunada barrera. Quan el CPSA es debatia alhora contra purgues internes i contra les bastonades de la policia, les velles guineus del Congrés s'apalancaven tot esperant temps millors. Les lleis Hertzog havien representat un cop molt dur, sens dubte, però

havien acabat d'una vegada amb l'arrogància dels Jabavu i de la jet-set del sufragi; per a la resta d'africans, la constitució del Consell Indígena tampoc no era cap desastre, i a la majoria els obria una via de representació fins llavors inexistent.

El fracàs de la campanya contra les lleis de 1936, a sobre, era fàcilment imputable a l'AAC. L'únic que calia, en conseqüència, era desfer-se d'una plataforma impotent, que no havia complert el seu objectiu prioritari. I el Congrés podia tornar a primera línia, a cavall d'una progressiva recuperació de l'activisme africà. A la reraguarda, l'antic moviment havia sabut sobreviure, bé o malament. La llarga crisi dels anys vint i trenta havia socarrimat a totes les forces de l'oposició, entre elles l'ANC: però per alguna misteriosa raó, aquest seria capaç d'arreplegar les seves cendres, recompondre la criatura i volar cap a nous destins. Hom sospita que l'Au Fènix de la resistència, segurament sense pretendre-ho, convertia les retirades en victòries, tot aplicant el proverbi xinès: "En temps de ciclons, la canya que es vincla aguanta; la que resisteix es trenca".

El segon vol (1939-1960) -

El setembre de 1939, Hitler va invadir Polònia. Els fets van ocórrer a milers de quilòmetres de Sudàfrica, però tindrien un impacte inesborrable en el decurs de la seva història. Per als afrikaners més extremistes, l'empenta del nazisme havia d'afermar les seves nocions sobre la superioritat racial. Per als africans, l'esforç aliat, especialment a partir de 1941, amb la contribució de soviètics i americans en la contesa bèl·lica, obria una esperança que entroncava amb els seus ideals progressistes i multi-racials.

De bon inici, l'ANC no es va fer cap il·lusió sobre les repercussions immediates d'una futura victòria aliada (74). La primera gran guerra europea havia demostrat que, posades a escollir, les potències occidentals optaven per reconèixer el tutelatge blanc a l'Àfrica del sud. Els greuges dels africans tenien ben poc interès per als qui, nord enllà, s'omplien la boca de democràcia i drets humans. Quan el Congrés va elegir, per un estretíssim marge de vots, al nou President Alfred Xuma, l'executiva va aprofitar per recomanar la inhibició africana davant el conflicte (75).

Calia admetre, però, que l'enfrontament revestia un tarannà molt més ideològic que el de 1914-1918. A sobre, els imperis europeus, capturats o seriosament amenaçats pels exèrcits de Hitler, van haver de prometre l'oro i el moro a algunes de les seves colònies per poder mantenir la màquina militar. Homes de tots els colors van mantenir les divisions de De Gaulle a Àfrica, dels britànics a Birmània, i sobretot, van entrar amb els alliberadors americans al vell continent. Les potències que van derrotar Hitler, i que a partir de 1945 es repartirien el món, estaven nominalment per la no-discriminació racial, i així ho van consagrar a la Carta de San Francisco.

Xuma no era, ni molt menys, un gran agitador, però tenia prou perspicàcia per adonar-se que calia aprofitar el caliu del moment, tot apuntant-se a la marea igualitarista que començava a amarrar el planeta sencer. Sudàfrica, membre de la Commonwealth, estava del costat dels aliats, i això obligava a certes concessions de forma: el CPSA estalinista era respectat com en cap altra època, i el govern insinuava que després de la guerra, *tot seria diferent* per als africans. Xuma va aplegar uns quants intel·lectuals per a redactar una versió adaptada de la Carta Atlàntica, que ell anomenaria *Reivindicacions Africanes*, i per a elaborar una Constitució que exigia allò que els seus predecessors no s'havien atrevit mai a suggerir: el sufragi universal.

L'entorn social afavoria la radicalització de l'ANC. Atesa la demanda de matèries primeres, de transports i de manufactures generada per la guerra, Sudàfrica va desenvolupar un sector industrial que, fins aleshores, havia anat massa a remolc de la mineria. Els negres no podien portar armes, i per tant havien de substituir els seus compatriotes blancs que marxaven al front. La classe obrera negra va créixer en progressió geomètrica, el qual volia dir també que molts africans emigraven a les ciutats, per ser més a la vora de les fàbriques, les escoles i, per descomptat, també dels agitadors polítics i sindicals (76).

De la mateixa manera que cal parlar d'un món d'abans i un de després de la guerra, també podem parlar d'un ANC abans i un altre després de l'era Xuma (77). Els vells dirigents havien quedat ancorats en el passat, amb les seves conviccions sobre el progrés, la caritat cristiana i les forces de mercat -que suposadament havien de fer caure la discriminació racial. Però les seves protestes educades, la seva anglofilia ridícula, el seu rebuig a l'acció de masses..., havien estat a punt d'ensorrar l'ANC. El seu món havia trontollat amb la supressió del vot negre, i trontollaria de nou amb els canvis experimentats a principis dels quaranta, tant a escala local com internacional (78). S'imposava un viratge decidit.

Xuma va assumir, amb èxit, la primera fase d'aquest viratge. Va acabar amb els Congressos provincials, que havien demostrat certes temptacions secessionistes; va reconduir les finances de l'organització; i va començar a atraure -sense generar una avalanxa- grups de joves professionals negres, interessats en recuperar el contacte amb la seva gent (79). Un grup d'activistes, d'entre vint i trenta anys, la majoria d'ells universitaris, van fundar el desembre de 1942 la Lliga Jove de l'ANC (80). Aquest col·lectiu, que no era gaire conegut però que aviat alteraria radicalment la història del Congrés, va rebre la benedicció de Xuma.

El que l'energètic dirigent no estava disposat a fer, però, era convertir el moviment en un partit de masses, sostingut per obrers i camperols. La recuperació de l'ANC, en bona part atribuïble a Xuma,

era encara un fenomen restringit a les èlites urbanes, i l'objectiu fixat a l'Assemblea de 1942, encaminat a obtenir un milió de militants, apareix en retrospectiva del tot irrealitzable (81). Les mobilitzacions dels primers quaranta demostrarien fins a quin punt el Congrés es resistia a trencar la confortable barrera que el separava de la massa dels africans.

En els boicots d'autobusos d'Alexandra, un ghetto proper a Johannesburg, l'ANC va avalar les primeres protestes pels augments dels transports, però aviat va retrocedir i va deixar la iniciativa en mans de grups radicals. Una nova formació, el Partit Democràtic Africà de Paul Mosaka, va robar-li el protagonisme local. Mosaka pretenia revolucionar els mètodes tradicionals amb l'adopció de tècniques més agressives -vagues i manifestacions. L'ANC va denunciar-lo tot esgrimint que intentava dividir les fidelitats dels africans, i va sortir-se amb la seva. Per a Xuma, aleshores era molt més respectable l'actitud de la Lliga Jove, que maldava per la metamorfosi dins el Congrés (82).

Les campanyes contra els passis de 1944-46, el moviment de barraquistes de James *Sofasonke* Mpanza a Soweto i la gran vaga minera de 1946 van obtenir respostes similars per part de l'equip Xuma. Si bé la plana major de l'ANC no s'oposava a les mobilitzacions agosarades, tampoc no s'atrevia a integrar-s'hi de ple i apropiar-se de la bandera resistencial. Conservava, en aquest sentit, tics molt similars als dels pares fundadors, que havien esperat, una i altra vegada, a que els rivals es cremessin per a mantenir la respectabilitat i la supervivència del Congrés. Com si l'organització fos massa valuosa, massa delicada, per a embolicar-la en aventures incertes.

En canvi, l'ANC sí que decidiria, en el context de la guerra mundial, participar en aliances tàctiques amb altres grups racials i ideològics. D'una banda, la convergència amb el Congrés Indi (SAIC) va començar a ser una realitat. La comunitat índia havia observat a certa distància els fracassos polítics dels anys trenta: el SAIC s'acomodava amb no patir agressions directes del govern, tot vetllant pels interessos comercials i petit burgesos de les èlites índies. El 1943, però, el govern va dictar una llei que restringia els moviments i les propietats dels indis, i el SAIC va ser pres a l'assalt per un grup de joves socialistes, que van redactar un programa de deu punts inspirat, com les *Reivindicacions Africanes*, en la Carta Atlàntica (83).

L'apropament entre els dirigents indis (bàsicament els Drs. Naicker i Dadoo, representant les branques del Natal i el Transvaal, respectivament), i el Congrés del Dr. Xuma van culminar l'any 1947 amb un acord estable, que inevitablement passaria a ser anomenat el *Pacte dels Tres Doctors*. Les relacions amb les principals formacions mestisses, després del litigi produït a l'interior de l'AAC, no prosperarien gaire fins al cap d'uns quants anys. El que

evolucionaria de forma notòria seria la col·laboració amb els comunistes. Com apuntàvem abans, l'entrada en guerra de la Unió Soviètica havia portat una aurèola de respectabilitat al CPSA. I malgrat la presència encara desproporcionada d'intel·lectuals blancs, el partit havia recorregut un llarg camí en la seva africanització.

Al capdavant, l'estratègia de Xuma era la d'un home prudent i viu. Si ho hagués planificat, la jugada no li hagués sortit millor. Els seus contrincants polítics es desgastaven a la trinxera, amb accions plenes de coratge però mancades d'astúcia. Les coalicions tàctiques amb d'altres grups permetien ampliar el radi d'activitat a terrenys que el vell Congrés no hagués gosat mai trepitjar. De passada, l'organització esdevenia una tribuna selecta de líders, un veritable *Congrés* d'africans instruits, que algun dia havia de prendre el relleu i agafar les regnes del sistema polític a Sudàfrica.

Quan va acabar la guerra, Xuma i els seus van sortir als carrers de Johannesburg per a festejar la derrota del totalitarisme racista a Europa. "*Enllestim la feina!*", cridaven els manifestants negres, blancs i bruns, cofois d'esperança. Els grups opositors entenien que el sistema estava obligat, de forma immediata, a abaixar la guàrdia. Era inevitable un canvi de considerables proporcions. Les eleccions de 1948 van demostrar, efectivament, que la política segregacionista es disposava a emprendre una aventura memorable. Però no en la direcció que Xuma, l'ANC i la majoria d'africans esperaven, sinó en un sentit diametralment oposat. Amb la victòria del Partit Nacional, i la implantació del *desenvolupament per separat* o *Apartheid*, Sudàfrica s'embarcava en una singladura que desafiava els canvis esdevinguts a tot el món, i rebentava de cop l'estratègia de Xuma.

La perspectiva del temps, i de l'experiència històrica, ens mostra fins a quin punt Xuma i els seus havien sots-valorat l'amenaça dels nacionalistes afrikaners de D.F.Malan. Durant la campanya, Xuma havia carregat les tintes per criticar el govern del moment, i no havia atinat a veure com l'accés al poder dels teòrics de l'Apartheid podia perjudicar encara més els interessos africans: "La política d'Apartheid del Partit Nacional no representa res de nou, i no hauria de sorprendre a qualsevol estudiós honest i seriós de les relacions racials. És una simple elaboració, una excrescència natural i lògica, de la política indígena de la Unió, amb millores i una progressió per a incloure també Indis i mestissos [en l'esquema]" (84).

James Calata, sempitern Secretari general de l'ANC, es despenjaria amb unes declaracions d'incomprensible ingenuïtat, tot just després de la victòria de Malan: "El que significarà a la pràctica és difícil d'endevinar; però en teoria, l'Apartheid vol dir, per al no-europeu, una gran mesura d'independència a través de l'auto-confiança i l'orgull propi, i al mateix temps la creació de més oportunitats per al lliure desenvolupament d'acord amb el seu caràcter i capacitats". I encara més sorprenent: "Els africans no tenim res a témer... Hem d'acceptar el govern al poder i trobar una forma de cooperar amb ell en la promoció del nostre benestar... Els principals problemes els tindrem amb els funcionaris que hauran d'atendre el públic rera el taulell... Aquests han de ser denunciats al seu supervisor i sens dubte perdran els seus llocs de treball... El Dr. Jansen, Ministre d'Afers Indígenes, no és nou en aquest càrrec i no té perquè

resultar pitjor que el Dr. Van der Byl... Seguiu amb les vostres vides com fins ara, com si res no hagués passat, i no notareu cap diferència en el tracte, excepció feta dels petits inconvenients previsibles sota aquest govern, i que podreu afrontar sense problemes" (85)

No caldria esperar gaire per comprovar com s'havien equivocat Xuma, Calata i els de la seva generació. L'Apartheid no era un simple maquillatge de l'estat de coses a l'Àfrica del sud. L'experiment involucionista afectaria el país, de forma profunda i ineludible, durant més de quaranta anys, alterant fins a l'extrem les relacions socials, econòmiques i humanes en general. Per als opositors negres, però també per als blancs, mestissos i indis, hi hauria un clar abans i després de l'Apartheid (86). Tot el que la resistència sentiria, diria o faria a partir d'aleshores quedaria marcat per l'aparició d'aquella abominació racista.

Alguns culparien l'adveniment de l'Apartheid a la impotència crònica de l'oposició, i en bona part també a la miopia de l'ANC de Xuma. Encertadament o no, els africanistes de la Lliga Jove i alguns radicals d'esquerra van interpretar que una organització de masses més poderosa hagués aturat, o si més no hagués forçat a reflexionar, als supremacistes del Partit Nacional. I encara que potser fos massa tard, això és el que van apressar-se a intentar, a partir d'aquell funest 1948, mal que calgués passar per damunt del cadàver polític de Xuma.

Per a Yusuf Dadoo, dirigent indi del Transvaal i membre del CPSA, l'opció era clara; "Vull fer una crida... al Congrés Nacional Africà com a moviment del poble africà. Faig una crida a la direcció perquè tinguin el coratge de plantar-se i treballar contra una política tan clara [l'Apartheid]; i si tals líders no hi són, aleshores els actuals han de ser retirats, i el moviment nacional africà ha de passar a les mans d'uns dirigents progressistes que tinguin la confiança de les masses... En les circumstàncies presents, o bé fem una pinya o bé actuem per separat. Aquest és el dilema de Sudàfrica... democràcia per a tothom o Apartheid i feixisme" (87).

En aquella cruïlla històrica, els joves lligaires probablement haguessin compartit el judici de Dadoo en tot excepte una cosa: l'aliança multi-racial. Potser per un excés de maniqueïsmes en l'oposició a Xuma, però sens dubte també arran de conviccions íntimes, la nova generació d'activistes consideraven que els acords puntuals de l'ANC amb altres forces havien debilitat l'autonomia i la confiança dels contestataris africans. El Congrés havia d'atendre preferentment els interessos de la seva gent, reclamant la legítima africanitat del país, i un cop acomplert això donar la benvinguda als sectors més avançats d'altres col·lectius racials -no a la inversa.

La Lliga Jove comptava amb un líder carismàtic, Anton Lembede, que des del principi havia fixat la línia ideològica del grup. La seva prioritat era desvetllar l'ànima somorta dels africans, com a primer pas per a recuperar la terra que els corresponia. Lembede i els seus companys havien optat per romandre a l'ANC, abans que iniciar una aventura política com la de Kadalie, vint anys enrera, o la més recent

i efímera de Mosaka. De tota manera, estaven convençuts que s'imposava una revolta des de dins. Sense fer ús d'una anàlisi de classe de tipus marxista, que consideraven forània a Àfrica, en les seves tesis hi havia un gèrmen de reacció a les pràctiques petit burgeses del Congrés. Al Manifesto de la Lliga, i en un llenguatge intel·ligent, Lembede hi havia introduït una crítica en tercera persona a l'organització mare:

"Els crítics del Congrés impulen la incapacitat del Congrés d'impulsar la causa nacional en els darrers vint anys, d'acord amb els nous temps, a febleses en l'organització i els estatuts; a la política erràtica de rendir-se davant l'opressió, convertint-se en un cos de cavallers amb les mans netes i incapaç de captar els problemes dels africans en la perspectiva correcta... El Congrés va entrar en decadència i va esdevenir la formació d'uns quants privilegiats, alguns professors, petits comerciants, quatre intel·lectuals i conservadors d'intensitat diversa. Això, s'addueix, va imprimir al caràcter del Congrés un tint reaccionari i conservador que va allunyar el Congrés del contacte amb les necessitats del comú del nostre poble... El Congrés va assumir el rol dual de ser, per una banda, la policia inconscient de les reivindicacions populars, i per l'altra, advertir constantment a les autoritats que una retallada creixent dels privilegis de les èlites els obligaria, eventualment, a cedir davant la pressió de l'avalanxa de l'opinió popular, farta de contentar el poder mentre la vida es feia cada cop més intolerable" (88).

Resumint així, en poques ratlles, la seva particular visió del passat de l'ANC, Lembede i els seus col·legues havien tocat el punt més sensible de l'organització. D'arrencada, constituïen un grup reduït i compacte, però possiblement encarnaven una percepció molt estesa entre la majoria d'africans. Anton Lembede va morir prematurament el 1947. El seu lideratge es difuminaria entre els seus col·laboradors, entre persones hàbils i enèrgiques com Walter Sisulu, Nelson Mandela i Oliver Tambo. Van ser aquests els que, davant l'escomesa de l'Apartheid, van preparar el relleu generacional del Congrés.

Els tres homes van redactar un Programa d'Acció, que havia de ser presentat a la conferència anual de 1949, on també estava previst renovar els càrrecs. Van trobar-se amb Xuma, que va rebutjar el Programa: l'home no estava disposat a acceptar les mobilitzacions obreres i les protestes multitudinàries, així com el boicot del Consell d'Indígenes creat el 1936, per oposar-se a la política del nou govern. Els joves li van formular un xantatge en tota regla: o bé acceptava el Programa, o ells mateixos li retiraven la confiança i votaven per un altre candidat presidencial. Xuma no va cedir. La Lliga Jove va presentar a James Moroka, un metge prestigiós que s'acabava d'apuntar a l'ANC, i va guanyar l'elecció (89).

La defenestració de Xuma va representar un veritable cop de palau, no només pel canvi de personalitats a la plana major de l'organització -Walter Sisulu substituïria a l'incombustible Calata a la Secretaria general-, sinó sobretot pel canvi d'orientació que ben aviat adoptaria el Congrés. El Programa d'Acció vindicava, igual que les *Reivindicacions Africanes* de Xuma, la igualtat de drets civils per als

negres, però anava un pas més enllà, en suggerir fórmules organitzatives per a assolir aquesta fita: "...ens comprometem... a usar les armes següents: boicot actiu i immediat, vaga, desobediència civil, no-cooperació i altres mitjans similars que puguin facilitar l'acompliment i la materialització de les nostres aspiracions" (90).

Semblava que el moviment passava a l'ofensiva, en el que alguns observadors van descriure com un *canvi de marxa*. Per primera vegada, s'intentava saltar de les paraules a l'acció, i del *petit comité* a la massa. Durant prop de quaranta anys, l'ANC havia estat engegat pel seu propi llegat, captivat en una actitud conciliadora que no havia arrencat cap concessió important del govern. Sota la batuta de Xuma havia acabat refent el funcionament intern i depurant el seu ideari, però no el seus mètodes de lluita. Fins que va produir-se el relleu directiu, i l'aprovació del Programa d'Acció. Un programa confrontacional, que no esquivava ni la feina de carrer ni el sacrifici. S'havien acabat les delegacions educades, les peticions formals i la protesta buida. El Congrés volia franquejar el seu cordó protector i col·locar-se al capdavant dels descamisats, mullar-se d'una vegada per totes i arriscar-se de debò (91).

El bateig de foc va arribar el 1950, rera la prohibició i autodissolució del CPSA. Els joves africanistes que ara portaven el Congrés van condemnar la mesura, però es van distanciar d'una celebració del primer de maig que va fer sortir grans multituds al carrer. En la seva obsessió per afirmar l'africanitat del combat, van convocar una manifestació el 26 de juny, que va constituir un relatiu fracàs -la *Diada d'Àfrica*, tal com la van batejar, no tenia excessiva tradició entre els seus conciutadans (92). Sisulu, Mandela i Tambo van tornar a la política d'aliances de Xuma, bo i mantenint la projecció social massiva que s'havien plantejat des del principi.

La fórmula màgica havia de ser la desobediència civil, que Gandhi havia introduït a Sudàfrica, amb certa notorietat, des de principis de segle, i que als Estats Units estava donant bons resultats. Es va orquestrar una campanya per a 1952, en què grups de voluntaris -negres, bruns i blancs- havien de desafiar les lleis considerades injustes per a les respectives comunitats. La proposta va rebre crítiques importants, per part de la vella guàrdia i fins i tot, curiosament, del propi Xuma -suposem que ressentit fins la medul·la. Alguns africanistes de darrera hora, decebut per la traïció multi-racial dels seus companys, també s'hi van oposar. Un membre de l'ANC va arribar a dir que el pacte amb indis i blancs era el d' "un naufrag aferrant-se a un tauró"(93).

La campanya, que es va allargar fins a finals d'any, va obtenir uns resultats desiguals. Si bé no va assolir els objectius fixats -que el govern derogués algunes de les primeres lleis de l'Apartheid- l'espectacle va atraure l'interès i l'admiració de l'opinió pública, dins i fora del país. Milers de manifestants pacífics van anar a raure a la garjola, i les pàgines dels diaris es feien un tip de retratar africans a

lavabos per blancs, blancs als ghettos africans, indis que traspassaven les seves demarcacions, etc... Al Cap Oriental i al Transvaal, la campanya va tenir-hi una forta incidència. Al Natal i sobretot a Ciutat del Cap, on la població mestissa mantenia les seves distàncies amb l'ANC (94), va passar sense pena ni glòria.

A fi de comptes, el més destacable va ser l'impacte psicològic de la campanya entre la població negra. Persones normals i corrents, que no tenien cap experiència com activistes, van afegir-se espontàniament a les protestes. L'aire desafiant s'estenia al comú de la població, i ampliava per tant el radi d'influència del Congrés. L'ANC va créixer, en pocs mesos, d'un grapat de milers a prop de cent mil militants. Des dels temps de Kadalie no s'havia vist mai una cosa semblant. S'estava aconseguint, en el fons, la premissa bàsica del Programa de 1949. El Congrés sortia en massa al carrer (95).

La campanya de desobediència obria una dècada d'activisme, que superava definitivament la fase moderada de l'ANC. Aviat veurem que creixement no volia dir a la força èxit, però sí que volia dir esperança de canvi. Els nous líders, a més, s'instal·laven amb seguretat al capdavant d'una dinàmica social decidida, i seguirien fent-ho durant molts anys -alguns, fins als nostres dies, oferint al Congrés una imatge de continuïtat i coherència que no havien tingut mai (96). Va caldre, això sí, rellevar a Moroka, que s'havia estrenat durant la campanya amb una inhibició i un pànic a les represàlies impropis del càrrec que ocupava. En ser detingut, Moroka va encarregar la seva pròpia defensa i va negar reiteradament que tingués cap relació amb els comunistes: els seus lloctinents van intuir que havia sonat l'hora del recanvi.

Albert Luthuli, un zulu cristià que havia renunciat als seus privilegis aristocràtics per romandre a l'ANC, va ser escollit President. Si bé Luthuli era un gran defensor dels mètodes passius, no l'espantava gens l'activisme (97). Però Luthuli desembarcava massa tard: la campanya era a punt de tancar-se, i la repressió policial havia començat a fer estralls entre els quadres del moviment (98). Alguns incidents havien degenerat i s'havien hagut de lamentar pèrdues de vides humanes.

La desobediència havia cristal·litzat en un ANC molt més gros, però també més desordenat i vulnerable. Al terme de la campanya, el Congrés remetia una circular a totes les sectorials indicant que les finances i la cadena de decisions eren a punt d'esfondrar-se a causa d'una expansió mal planificada (99). Molts dels líders havien estat confinats o empresonats per la policia i els seguidors, que tan alegrement s'havien apuntat a la festa, tornaven a casa (100). Mandela, en ser nomenat President del Congrés al Transvaal, va fer sonar l'alarma al seu discurs inaugural:

"Avui... un nou esperit i noves idees han il·lusionat la nostra gent. Avui el poble parla un llenguatge d'acció: s'està produint un desvetllar poderós entre els homes i dones del nostre país... La desobediència ha estat un pas de gran significat polític.

Ha deixat anar forces socials enèrgiques que han arribat a milers dels nostres conciutadans... [Però] el corrent de desobediència havia de recedir, i ara ens veiem obligats a fer una pausa i estudiar la nova situació... Un moviment polític ha de mantenir el contacte amb la realitat... Hagués estat suïcida i estúpid seguir avançant sense mirar, com si res no hagués passat... l'admissió de nous membres no va ser portada correctament... pallassos, oportunistes, facciosos, sabotejadors, agents provocadors i informadors, fins i tot policies, van infiltrar-se en les files del Congrés... Ens hem de lliurar de tals elements... Enlloc no és fàcil el camí a la llibertat, i encara haurem de passar per les valls de l'ombra de la mort abans d'assolir els cims que anhelem... La millor manera de preparar-se per a l'acció radica en extirpar tota impuresa i indisciplina de la nostra organització, per fer-ne aquell instrument lluent que obri el camí de la llibertat d'Àfrica" (101).

L'argument de Mandela era que, vista la intolerància del règim, era imperiós fer els preparatius per a entrar en la clandestinitat. Si el Partit Comunista havia estat il·legalitzat, perquè l'ANC no havia de patir la mateixa sort, sobretot quan prenia embranzida i esdevenia una amenaça palpable per a Pretoria? Mandela va suggerir l'adopció d'un pla de resistència clandestina, el *M-Plan*, que organitzava l'estructura jeràrquica a partir de petites cèl·lules, i que introduïa un secretisme i una disciplina pròpies d'un exèrcit guerriller (102). La resta dels dirigents, malgrat tot, estaven massa ocupats a assaborir l'entusiasme popular, sense parar massa atenció en els mals ocults del moviment, i van capbussar-se en una segona fase d'excitació de masses.

L'estratègia multi-racial havia donat els seus fruits: un Congrés de Demòcrates, en bona part recollint les despulles del CPSA, havia arrelat entre un grupuscle de radicals blancs, i es perfilava una aliança de races permanent. Encara que el gruix de la població blanca continués apostant pel Partit Nacional, en les eleccions successives, la plana major de l'ANC va considerar que s'havia plantat una bona llavor en la conversió dels seus germans de pell clara. Z.K. Matthews, un acadèmic africà de gran prestigi, un home d'església i de conviccions liberals, va recomanar la convocatòria d'un gran Congrés del Poble, encarregat de redactar una Carta Magna utòpica i multi-racial.

Al llarg d'uns quants mesos, homes de l'ANC, del COD i del SAIC van treballar a fons per muntar la festa. I el 26 de juny -*Diada d'Àfrica*-, uns quants milers de persones de totes les races es van trobar a Kliptown per aprovar la Carta de la Llibertat. Luthuli, Mandela, Sisulu i altres no hi van poder assistir, degut a les respectives ordres de confinament, i la gernació potser no va ser tan multitudinària com s'esperaven els seus organitzadors (103). Abans d'acabar l'acte, la policia hi va irrompre amb aires marcial, va confiscar el material i va dispersar els presents. Al cap de poc, es van produir al llarg de Sudàfrica un centenar llarg de detencions. L'acusació era d'alta traïció a l'Estat, i els processos judicials que en van resultar van lligar de peus i mans a la cúpula del moviment durant quatre anys. Tal i com es temia Mandela, Pretoria estava decidida a interrompre l'ANC en ple vol.

La crisi de creixement i la repressió d'estat no eren els únics problemes que havia d'afrontar el Congrés. Un impediment important consistia en la manca d'un sindicat afí, amb cert pes, que pogués traslladar l'entusiasme del carrer a les mines i a les cadenes de muntatge. El 1946, amb la gran vaga minera, s'havia produït una oportunitat històrica. De fet, els organitzadors d'aquella acció tenien lligams ben explícits amb l'ANC. J.B. Marks, un sindicalista que va ser clau en el procés, era membre de l'executiva del Congrés, així com altres líders obrers o comunistes que exercien la doble militància (104).

La directiva de Xuma no va saber capitalitzar el moment. Un cop rebentada la vaga per la policia, i conegut el nombre de víctimes, es van formular les corresponents protestes al govern, i es va armar una brega al Consell d'Indígenes que va obligar al seu ajornament *sine die*. Però als líders de l'ANC no se'ls va acudir, en cap moment, que podien ajudar a sostenir la bandera dels miners, o menys encara plantar-s'hi al capdavant. El govern havia desactivat la vaga, mina per mina, aprofitant la manca de coordinació entre els activistes, i la plana major del Congrés no va ser capaç de moure un dit per una causa en què bona part dels seus quadres hi estaven implicats.

El moviment obrer sudafricà va entrar en un parèntesi de quasi deu anys. Ja hem vist com els successors de Xuma, i sembla que de forma notòria Mandela, s'havien resistit a participar en el primer de maig de 1950, convocat per diverses forces d'esquerra -just després de la prohibició del CPSA (105). Havien deixat passar, doncs, una segona ocasió d'entroncar la seva lluita amb la d'uns sectors que, tot i situar-se a certa distància dels plantejaments africanistes, comptaven amb les simpaties de bona part de la classe obrera negra.

Alguns anys més tard, a tenor de l'estratègia multi-racial adoptada per l'ANC, es va intentar repescar el cordó umbilical amb el món obrer. L'aliança sorgida del Congrés del poble, que havia incorporat als radicals indis del SAIC, els blancs del COD i alguns mestissos sota les sigles del SACPO (Organització del Poble Mestís Sudafricà), va trobar a faltar un apèndix sindical. El 1955, va ser constituïda la federació SACTU (Congrés de Sindicats Sudafricans), que arreplegava les restes del sindicalisme dels quaranta sota la supervisió de l'ANC.

Les executives de la nova federació obrera i del moviment africà se solapaven, fins al punt que alguns sindicalistes destacats es queixarien de constants intromissions polítiques. Significativament, les protestes salarials de 1957, i les vagues generals de 1958, 1960 i 1961, obeïrien més a crides de l'ANC o de l'Aliança en ple que no pas de SACTU. La resposta popular deixaria molt a desitjar, degut a la minsa implantació del sindicat a les fàbriques. El govern, que tanta mala sang havia demostrat en la il·legalització del CPSA, i que tanta

més en demostraria en el seu moment amb l'ANC, no es molestaria mai en decapitar SACTU. El sindicat agonitzaria durant uns anys i moriria, de mort gairebé natural, el 1963.

El ressorgiment del Congrés topava irremediablement amb els límits imposats per altri i per ell mateix. La Campanya de desobediència i l'aprovació de la Carta de la Llibertat havien obert perspectives inèdites, però s'havien cobrat el seu preu. Alguns analistes van qualificar les accions de mitjan anys cinquanta de fracàs (106), en un evident excés de derrotisme. El que semblava obvi era que la remuntada o el creixement no podien ser mecànicament equiparats a èxit polític. Fins i tot la creació d'un ampli front multi-racial, que constituïa un clar encert logístic (pels nous recursos que blancs, indis i mestissos podien aportar a la resistència africana), tenia el seus inconvenients d'imatge, i obria una escletxa progressiva entre la direcció transigent i els africanistes intransigents del moviment (107).

A partir de 1956, les mobilitzacions patien problemes ben diferents dels que havien afectat crònicament l'ANC en dècades precedents. En el peculiar metabolisme de la formació política, ja s'havia superat l'etapa adolescent, amb unes extremitats que es desentenien del cervell, i un cervell que pecava d'ingenu i contemplatiu. Tot entrant en una fase adulta, s'havia resolt la connexió entre cos i ment: tots dos havien assolit formes proporcionades, i per tant les malalties necessàriament atacaven tot el conjunt. Als líders i a les accions projectades no els mancava determinació; més aviat s'enfangaven en l'absència de quadres i en el cansament dels militants. Era l'excés de confiança de la primera maduresa. En certa manera, el Congrés havia arribat més lluny del que raonablement es podia permetre, i allargava més el braç que la màniga.

La campanya contra l'Ensenyament bantú (1955-56), les mobilitzacions per evitar les deportacions de Sophiatown (1956) i els boicots d'autobusos de 1957 constitueixen exemples clars d'aquest excés d'ambició. La primera d'aquestes operacions va ser organitzada en resposta a la llei de 1953, que imposava un model segregat i estatal en el sistema educatiu del país. El Congrés va concebre una campanya relativament dirigista, que obviava els interessos de pares i alumnes: les escoles alternatives que va muntar arreu del territori van tenir una minsa acceptació. Estudiants i progenitors preferien acotar el cap i assistir a les aules segregades, abans que quedar-se sense instrucció i títols homologats (108).

El desnonament col·lectiu de Sophiatown també obeïa a disposicions segregacionistes, que maldaven per a eradicar la presència de *punts negres* prop d'àrees urbanes blanques. De forma similar, l'ANC va prendre la davantera, i va organitzar unes protestes que només van oferir falses esperances als afectats. A l'hora de la veritat, la cúpula del moviment va ser incapaç de

participar en la campanya, ja que es trobava embarrancada amb els Processos de Traïció -iniciats arran del Congrés del Poble. L'ANC tampoc no va encertar a proposar alternatives sòlides. La resistència es va dissipar en un matí, quan la policia va irrompre al barri i va evacuar, sense disparar ni un sol tret, tots els habitants i les seves pertanyences (109).

A Sophiatown hi van despuntar alguns activistes de base de l'ANC, molt crítics amb la direcció, que havien portat el pes de les mobilitzacions. Aquests sectors consideraven que el moviment s'entretenia massa en pactes d'alta volada i en operacions d'imatge, i que negligia les tasques de carrer. Aviat van connectar amb els africanistes radicals, descontents des de feia alguns anys amb el viratge cap al multi-racialisme. Uns i altres coincidien en estimar que Sisulu, Mandela i altres *lligaires* havien traït l'esperit del Programa d'Acció de 1949.

L'experiència es va repetir l'any 1957, durant els boicots d'autobusos del combatiu barri d'Alexandra. L'augment de les tarifes havia provocat, igual que dotze anys abans, una negativa en massa dels residents a utilitzar el transport públic. Durant mesos, els treballadors d'Alexandra van votar amb els peus: cada dia, desfilaven dues vegades per cobrir els deu quilòmetres que els separaven de Johannesburg. L'ANC va oferir el seu suport, però la seva participació activa va deixar molt a desitjar. Els representants del Congrés al barri eren poc coneguts, i gairebé a diari havien de consultar amb la plana major -que era immobilitzada al Palau de Justícia de Pretoria.

Quan la Cambra de Comerç de Johannesburg va oferir unes ajudes per a subvencionar els augments, els homes de l'ANC hi van donar el seu vist-i-plau i van recomanar la suspensió del boicot. Els veïns, però, es van plantar i van continuar, amb l'aval d'una colla d'independents, dels trotsquistes i dels africanistes locals del Congrés -que a la pràctica van consumir una escissió oficiosa. Al cap d'un mesos, totes les exigències dels veïns van ser satisfetes, i els oficialistes van quedar en evidència. Segons un observador de l'època, "L'ANC, que havia renegat del gran [boicot], va veure's reduït a un flautista solitari, sense res més que la cua d'un abric esparracat al darrera" (110).

A diferència dels dos episodis anteriors, aquí la direcció del Congrés havia fet marxa enrera, quedant en descobert davant els seus potencials seguidors. La crisi entrava en una fase qualitativament superior, on la perillosa frontera entre impotència i inhibició estava a punt de ser franquejada. Els apologetes de l'ANC interpreten que la repressió policial, combinada a la crítica demolidora dels africanistes, van ser les principals culpables del fenomen (111). Altres analistes disputen aquesta percepció, tot destacant les deficiències endògenes del moviment:

"L'ANC no va avaluar correctament la seva força en relació a la del govern. Va actuar com si pogués mobilitzar masses d'africans a les campanyes amb objectius relativament distants -un error costós... A més de malversar recursos físics, els valors adoptats pel Congrés van tendir a alienar bona part del suport africà que el Congrés podia atraure. En abraçar la no-violència -per atractiu que fos en el terreny ètic-, i en reclamar el suport d'altres grups racials, es tornava en essència a valors burgesos no compartits pels africanistes radicals del Congrés. La majoria dels africanistes creien fermament, a sobre, que l'organització era controlada pels seus aliats. Certa o falsa, aquesta assumpció repugnava al militant radical. No només hi havia un xoc d'objectius, sinó també de valors" (112).

Semblava que el Congrés retrocedia altra vegada, i tornava a les inèrcies malaltisses del passat. Abans per defecte, i després per excés, s'esgotava i cedia la iniciativa a rivals més dinàmics que li restaven suport popular. Els africanistes de l'ANC eren a punt de desmarcar-se per a repetir les aventures de l'ICU o de l'AAC. Hom es pregunta si el degà dels moviments d'oposició a Sudàfrica no tendia, de forma instintiva, a fer-se enrera davant les petites victòries, a l'espera de la glòria final. Segons Tom Lodge, observador atent dels cicles històrics del Congrés, els experiments de la segona meitat dels cinquanta "...demostraven la possibilitat d'obtenir millores materials immediates, i d'obtenir-ne capital polític. Sovint les possibilitats que aquests combats presentaven eren menystingudes... Per als revolucionaris socials de l'Aliança del Congrés, res no rendia com el fracàs: ... La victòria final només arribaria a través d'una successió de desfetes" (113).

Aturem-nos un moment, però, en la gènesi de la tendència africanista que, durant aquests anys, s'anava congriant en el sí del Congrés. El 1949, coincidint amb el destronament de Xuma, bona part dels fundadors de la Lliga Jove van saltar a la formació mare. Sisulu va passar a la Secretaria General de l'ANC, i Mandela, que portaria el pes organitzatiu de la campanya de desobediència, aviat seria nomenat President de la secció del Transvaal.

Godfrey Pitje, un jove graduat de la Universitat de Fort Hare, va ser nomenat President de la Lliga Jove, i Robert Sobukwe en va esdevenir el Secretari. Aquests dos homes crearien al seu voltant un equip d'intel·lectuals radicals, ubicats principalment a la província del Cap, que aviat es mostrarien tan crítics amb la direcció com els anteriors ho havien estat amb Alfred Xuma. Tal com indica el polítològ americà Edward Feit, "... primer, els joves se'n reien dels patriarques, dient que l'edat els havia provocat ronquera, i el contacte amb els ministres afrikaners els havia cobert de cendra. Més tard, els africanistes acusarien llurs predecessors *lligaires*, aleshores al capdavant del Congrés, d'esdevenir funcionaris socialistes que havien venut l'ANC als blancs i als indis". L'embrió del Cap es desfaria al cap de poc, donada la passivitat de Pitje, però la llavor ja hauria estat sembrada (114).

Sobukwe es traslladaria a la zona de Johannesburg i fundaria, a l'entorn d'un petit cenacle de debat, la revista *The Africanist*. Les seves reaccions a la Campanya de desobediència i a l'Aliança del Congrés -forjada el 1955 a Kliptown- serien un tant estridents, si més no en el pla verbal: "Hem treballat a fons per a netejar la porqueria pestilenta heretada de la direcció oportunista que ha servit amb lleialtat interessos aliens als

d'Àfrica... Hem capitanejat la marxa d'aquells homes i dones de l'ANC que han vist llurs opinions ...ofegades per a satisfer els lacais, farsants i funcionaris de minories no-Africanes... hem refusat pertinaçment ser reduïts a la condició de catifes de benvinguda i instruments dels egoïstes liberals blancs capitalistes i de la classe mercadera índia" (115).

Els anys següents van oferir un camp de cultiu excel·lent per als dissidents. Més enllà de la discrepància ideològica, el desori organitzatiu i els errors estratègics del sector ortodox van facilitar l'ascens dels africanistes entre les bases. La plana major va reaccionar tot inventant-se una altra campanya, amb el slogan "*Tots amb els nostres líders*", que aspirava a formar una pinya humana per a recolzar els quadres immobilitzats a causa dels Processos de Traïció. Els africanistes van reaccionar adduint que els esmentats líders cada cop eren més distants, i que la seva absència crònica deixava el moviment en mans d'altres col·lectius racials i de doctrines percebudes com forasteres -el marxisme, per exemple.

El 1958, l'executiva va decidir cessar Josiah Madzunya i Potlake Leballo, dos militants fogosos que havien jugat rols destacats en els conflictes d'Alexandra -boicot d'autobusos- i Sophiatown -deportacions de 1956. El segon no va acceptar la mesura, i al seu torn va destituir el responsable de la notificació -el missatger, per entendre'ns. La conferència general del Transvaal, al novembre, prometia ser moguda. Els africanistes van conxorzar-se per a invadir la sala, col·locar els dos expulsats i Sobukwe a l'executiva, i fer-se amb el control de l'ANC. Els més assenyats van aconseguir frenar un intent de segrest de Luthuli, Tambo i Mandela.

Es vaticinava una repetició, més barroera i violenta, del cop intern de 1949. A darrera hora, Oliver Tambo fou designat moderador de la conferència, i va aplicar una rigorosa selectivitat en la concessió de credencials als delegats. També va assegurar-se, en paraules del biògraf de Sobukwe, Benjamin Pogrand, que la facció oficialista "disposés de més esbirros que els rivals". Totes les mocions alternatives dels dissidents van ser derrotades. Davant aquesta resistència inesperada, els africanistes van abandonar la sala -sense descuidar-se d'esgrimir pistoles i bastons abans de marxar-, i es van reunir en un local contigu. Al cap d'unes hores, l'escissió era un fet consumat: el Congrés Panafricanista (PAC) acabava de néixer (116). Sobukwe va adreçar una carta a Tambo, que val la pena reproduir extensament:

"L'any 1949, vam acceptar per al poble africà un Programa de reconstrucció nacional. Hem abonat, consistentment i honestament, aquell programa... El 1955, la Carta de Kliptown va ser adoptada. En opinió nostra, aquesta entra en contradicció flagrant amb el Programa de 1949, en sostenir que la terra ja no pertany al poble africà, i que pot ser subhastada a tots els que viuen al país... En diverses conferències de l'ANC hem aclarit que ens comprometem a l'enderroc de la dominació blanca i a la restauració de la terra als seus propietaris legítims.

A la Conferència del Transvaal [de novembre 1958], hem insistit una vegada més, pacíficament i lògicament, en els nostres postulats ... Hem sabut, malgrat tot, que un gran nombre de gàngsters armats han estat contractats per la direcció

actual del Transvaal, amb el propòsit concret de liquidar als africanistes destacats del moviment... El nostre combat, Sr. moderador, és contra l'opressor. No som una clique paramilitar obcecada en l'eliminació de compatriotes africans.

En conseqüència, volem notificar a la conferència que:

1. No serem part implicada en les decisions que es prenguin a aquesta conferència.

2. Ha arribat el moment d'emprendre camins separats, i ara i aquí informem que ens dissociem de l'ANC tal i com s'ha constituït al Transvaal.

Procedim al llançament unilateral de la nostra opció, com a custodis de la política de l'ANC formulada el 1912 i perseguida fins a la formació de l'Aliança del Congrés" (117).

Malgrat la seva crida al llegat de l'antic Congrés, els escindits serien considerats com a tals. Tot i que a la majoria dels ghettos del Transvaal, i a bona part de Ciutat del Cap, el PAC s'enduria la majoria de la militància activa, l'executiva oficialista patiria poques pèrdues, i les seccions remotes de l'organització no es veurien gaire afectades pel trencament (118). El PAC s'emportava les bases radicals i la iniciativa, l'ANC preservava el lideratge carismàtic, l'aparell i l'herència històrica. En aquesta conjuntura es produiria, el 1960, la pitjor de les crisis que el Congrés hauria d'experimentar en tota la seva dilatada existència.

En cedir la primera línia de front als panafricanistes, la *nomenklatura* de l'ANC tornava a les tàctiques habituals. De forma conscient o inconscient, deixava que una organització rival s'enganxés els dits al camp de batalla, es desgastés i es cremés com una falla, mentre l'aparell oficial conservava els elements de lideratge i de llegenda que garantien la seva supervivència. La Sudàfrica del moment, però, ja no era la del període d'entreguerres. L'Apartheid havia nascut com una reacció a la presència creixent d'africans a les ciutats i a la indústria, i es va nodrir i enfortir en la resposta a l'estímul de l'oposició. La radicalització de l'africanisme generava una radicalització del poder blanc, i viceversa, suscitant un cercle viciós difícil de trencar. Amb la repressió de les vagues, l'esclafament de les campanyes populars, i l'empresonament dels líders, la resistència no tenia altra alternativa que la confrontació directa amb el règim. I Pretòria no tenia altra manera de tractar amb l'oposició que a través de la força bruta (119).

Era evident que, des de la seva fundació, l'ANC emergia i se submergia, obeïnt a cicles un tant peculiars. La seva pervivència era explicable, en gran mesura, gràcies a aquests canvis de ritme històrics. Val a dir, però, que la inflexió positiva dels anys quaranta havia significat molt més que una simple revifada. La formació havia canviat, fins al punt que alguns dels seus creadors es resistien a reconèixer-la. I havia patit un canvi fonamental, lluny dels viratges tàctics d'altres èpoques. Havia acceptat els mètodes de lluita de masses, havia embastat una coalició multi-racial, havia desafiat la llei, havia obert la porta a sindicalistes i comunistes... Havia enfilat el camí clàssic d'un moviment d'alliberament (120)

El règim també havia evolucionat; ja no obeïa als esquemes colonials i liberals, que es prenen la segregació com una fase transitòria i inevitable en la cohabitació amb els indígenes. La supremacia ocupava l'espai de la ideologia institucional, esdevenia pràctica i utopia. Si la protesta tradicional resultava molesta, la reivindicació militant dels anys cinquanta resultava intolerable (121). En la immediata conflagració que va seguir, tant l'ANC com el PAC, sense discriminació aparent, van estar a punt de quedar reduïts a sutge per l'ofensiva de Pretoria. Tant si era fruit d'un càlcul com si no ho era, la retirada tàctica de 1960 va estar a punt de costar-li la vida al Congrés. Ja no quedava, com havia quedat en d'altres temps, reraguarda per al replegament. Tot l'espai polític havia estat ocupat per la guerra racial.

Més cendres (1960-1976) -

Cal parar certa atenció als fets que tenen lloc l'any 1960 a Sudàfrica, perquè d'ells se'n deriva i a partir d'ells s'explica bona part del que succeeix posteriorment. La confrontació arriba al seu punt culminant, i els canvis que tot seguit s'operen als principals moviments d'oposició determinen la seva trajectòria fins als nostres dies. Pel que fa a l'ANC, si bé la metamorfosi dels anys quaranta marca molt més el viratge ideològic i el relleu generacional de la formació, l'aventura trepidant de 1960 prefigura les pràctiques i els mètodes de prop de quatre dècades de lluita clandestina i d'insurgència.

El detonador del procés se situa, sens dubte, en la rivalitat creixent entre el PAC i l'ANC. La ruptura descrita més amunt desvetlla una forta competència, entre les dues organitzacions, per a mantenir el lideratge de la resistència contra la supremacia blanca. El PAC s'estrena amb una estrafolària campanya per a la recuperació de l'orgull africà, tot reivindicant l'extensió de certes formes d'urbanitat -com ara els tractaments de Sr. i Sra.- als ciutadans negres. L'acció fracassa, entre altres coses, perquè es basa la voluntat anònima dels seus militants, i resulta poc vistosa.

Els panafricanistes pensen en recórrer a una campanya molt més clàssica, que evoca les que el Congrés havia anat desplegant, una i altra vegada, al llarg de la seva existència: la protesta contra els odiats passis per africans. En aquells moments, el plantejament no suscita gaire expectació; la data de la convocatòria no es concreta, i en tot cas no representa, en absolut, cap novetat respecte a les habituals fórmules de mobilització entre la població de color. Serà més tard, i arran de la inesperada explosió de la primavera de 1960, que polítics i estudiosos tornaran a regirar, per davant i per darrera, aquesta històrica resolució.

Els advocats de l'ANC adduiran que els primers en prendre la decisió van ser els dirigents del Congrés, els quals van aprovar a

finals de 1959 el desplegament d'una campanya pròpia contra els passis, que havia d'arrencar el 31 de maig de 1960. Segons ells, fins aleshores el PAC no havia fet altra cosa que expressar intencions i esbossar idees sense comprometre's. I vet ací que, sempre segons fonts afins a l'ANC, una setmana després de la resolució esmentada, Sobukwe es despenja fixant la data de la seva acció per al 21 de març, anticipant-se així als seus rivals (122). Alguns historiadors la fan encara més grossa, i en descriure els esdeveniments d'aquell any carreguen tot el crèdit als homes de Luthuli, sense ni tan sols esmentar el paper dels seus antagonistes (123).

Els cronistes més propers al PAC, és clar, ens dibuixen un panorama diferent: Sobukwe havia fet la crida molt abans que els seus competidors, i si no n'havia fet pública la data era per a impedir que la policia se li anticipés. L'oportunisme partia més aviat de l'ANC, que temia perdre, per sempre més, la iniciativa política. El més probable, com apuntàvem abans, és que simplement el PAC prengué la decisió abans però en ratifiqués la data després que el Congrés. La disputa pot semblar bizantina, però reflecteix un debat de fons ben pertinent: en definitiva, es tracta de comprovar qui portava la davantera en aquella cruïlla decisiva. Edward Feit, poc sospitós de concomitàncies amb els panafricanistes, apunta que "...el PAC va marcar el ritme i el to de la campanya, independentment dels plans previs que l'ANC hagués contemplat... La campanya del PAC mostrava, en la seva concepció, més sintonia amb el sentir popular" (124).

Un altre debat, associat a aquest darrer, consisteix en determinar el grau de culpabilitat, de totes dues formacions, en la tragèdia que es va desfermar arran de les campanyes. Per als uns, potser el PAC s'havia mostrat més dinàmic, però això l'havia portat a actuar amb precipitació i a assumir riscos que acabarien esquitxant tota l'oposició. Per als altres, els dubtes i la manca d'energia de l'ANC havien esguerrat una situació pre-revolucionària única i irrepetible, facilitant de passada la resposta demolidora de l'estat. Les acusacions creuades eren entre pintoresques i grotesques: que si el PAC havia estat teledirigit per la CIA, que si era responsable de la sang africana vessada a continuació, que si havia excitat innecessàriament el règim, etc... (125). Des de l'altre costat, s'acusava l'ANC de vampiritzar l'activitat dels panafricanistes o de sotmetre's als interessos d'un grupuscle de comunistes blancs (126).

Van haver de passar alguns anys per a asserenar la discussió. Si calia identificar algun culpable dels fets, calia fer-ho més aviat en el terreny del règim; i si havia existit imprevisió i excés d'entusiasme, el PAC no havia fet altra cosa que recollir el sentiment d'impaciència de sectors militants. L'abrandament dels radicals, en suma, era tant imputable al dirigisme del PAC com a la inhibició de la cúpula de l'ANC (127).

És de justícia reconèixer, doncs, el treball obstinat dels panafricanistes en certs ambients, adreçat a ocupar el lloc dels seus

rivals quan aquests havien perdut, presos del seu esgotament o de la seva paràlisi, les cotes de popularitat obtingudes a mitjan dels cinquanta. És important tenir en compte que el PAC, a diferència dels rivals que el Congrés havia tingut en èpoques anteriors, era una escissió de l'antic moviment, i es disputava una clientela similar (128). L'heretgia sempre és més dura de païr que el paganisme, i en el cas que ens ocupa la lluita entre cosins-germans explica, en gran mesura, les energies malversades en cultivar una rivalitat que distraïa l'oposició en el combat central contra l'Estat.

En molt pocs mesos, el PAC s'havia emportat una pila de quadres joves, i havia fet volar la imaginació d'uns seguidors predisposats al missatge utòpic. Tot repescant el llenguatge de la Lliga Jove sota Lembede -que els seus antics col·legues havien desat als mals endreços-, havia reclamat Àfrica per als africans, i havia imprimit una noció d'immediatesa a l'emancipació. No oblidem que, el 1960, bona part del continent africà ja s'estava deslliurant dels lligams colonials. Els eslogans panafricanistes prometien la llibertat per a 1963, en uns Estats Units d'Àfrica que abocarien el poder blanc a l'oceà (129).

L'irredemptisme immediatista del PAC havia arrossegat alguns dels féus tradicionals del Congrés, com ara Alexandra, Orlando (Soweto) o Langa i Nyanga (Ciutat del Cap (130)). La seva penetració, però, va ser notòria al triangle del Vaal, una zona minera al sud de Johannesburg. A finals dels cinquanta, l'activitat dels africanistes en aquesta zona, sobretot en ocasió dels boicots d'Evaton, va ser destacada. Però enlloc no s'hi implantaria amb tanta força com en un barri de nova construcció, inicialment modèlic i tranquil, i que en pocs anys havia patit una nefasta política d'eixamples, augments de lloguers i repressió policial. En aquest territori, fins llavors políticament verge, van esclatar-hi els avalots de 1960. L'indret s'anomenava Sharpeville (131).

El 21 de març de 1960, tal i com estava previst, grups de voluntaris del PAC van adreçar-se a les comissaries per a renunciar als seus passis i lliurar-se a la policia. Sobukwe havia donat consignes per a mantenir el caràcter pacífic dels actes, i de fet a la majoria de poblacions no es van registrar incidents remarcables. Molts dirigents, entre ells Sobukwe, van passar a disposició policial sense més -un dels errors que després se li imputaria, ja que el moviment va quedar automàticament decapitat. A Sharpeville, una gran gernació es va concentrar davant la comissaria de districte, separats del petit destacament de guàrdia per una reixa.

Mai no s'ha pogut saber què va passar exactament aquell dia, però aparentment algun agent, pres de nerviosisme, va disparar el seu fusell. El pànic es va apoderar dels presents. La policia va deixar anar una ràfega indiscriminada fins que la multitud es va dispersar, tot allunyant-se d'un rastre de seixanta-nou morts i centenars de ferits. Quan les ambulàncies van arribar-hi, l'esplanada adjacent a la comissaria estava entapissada de cadàvers. La notícia de la

matança es va estendre com la pólvora arreu de Sudàfrica. Finalment, l'ANC va reaccionar i es va afegir a les protestes; Luthuli va cremar públicament el seu passí i va convocar una vaga general. El govern va decretar l'estat d'excepció a les zones afectades i va detenir milers de persones.

A Langa, prop de Ciutat del Cap, una manifestació similar, a escala menor, va acabar amb el resultat de dues persones mortes. De seguida, el focus d'atenció es va traslladar a aquesta zona. Una manifestació monstre, de caràcter espontani, va sortir dels ghettos i va davallar al centre de Ciutat del Cap. Philip Kgosana, un jove i molt actiu seguidor del PAC, va negociar amb les autoritats la suspensió temporal de la llei de passis. Els més entusiastes presagiaven una gran victòria popular, ja que per primer cop en molts anys el govern semblava cedir a una reivindicació popular.

Tan aviat com els manifestants es van retirar als seus barris, però, la policia els va caure al damunt i van organitzar una forta batuda per a detenir els activistes principals. Kgosana es va salvar de la cacera, i a l'endemà va encapçalar una altra columna fins al centre de la ciutat. El noi va pactar una entrevista amb el ministre de torn i, quan va acabar de convèncer els seus seguidors perquè tornessin a casa, va ser traït i detingut per la policia. En les converses entre Kgosana i la policia, un liberal blanc, Patrick Duncan, hi va jugar un paper ambigu. Segons l'ANC, Duncan va embaucar l'activista i va ser el principal responsable de la desarticulació d'un moviment popular que prometia desestabilitzar el règim. Segons el PAC, i el mateix Kgosana, Duncan no va fer altra cosa que el pallasso, i la revolta es va esgotar degut a la seva dinàmica interna (132).

Fos com fos, el govern va esclafar les protestes, va decretar l'estat d'emergència arreu del país, i va il·legalitzar tant el PAC com l'ANC. Durant algunes setmanes, els africans de Ciutat del Cap havien amenaçat Pretoria amb el que era, probablement, l'escac més important patit per l'Apartheid. El cap de policia de Ciutat del Cap va admetre que "...la situació era extremadament delicada... si Kgosana hagués aixecat un dit, s'hagués desfermat el caos" (133). En opinió de Tom Lodge, es va perdre una ocasió esperançadora: "Per poc que haguessin obtingut els manifestants si aquell dia no haguessin marxat de Ciutat del Cap, una cosa és clara: ho van perdre tot en tornar a casa" (134). Joseph Lelyveld, un periodista anglès, seria encara més explícit: "Podem determinar amb exactitud l'hora en que la Bastilla hagués pogut caure a Sudàfrica, i no ho va fer. Aquesta possibilitat va aparèixer, va ser intuïda i es va acabar extingint el dia 30 de març de 1960, un dia que va experimentar la més impressionant demostració de voluntat política negra que el règim havia vist al país" (135).

Malgrat tot, els esdeveniments no s'escriuen mai en clau del que podien haver estat, i per tant és absurd plantejar si el procés desencadenat per Sharpeville, d'haver estat conduït d'una altra manera, podia haver desembocat en una insurrecció general. El cert és que l'embrió d'aixecament va esclatar en poques hores, de forma

inesperada, va treure el cap durant uns dies, i va ser guillotinat per l'estat tan ràpidament com havia sorgit. A continuació, va obrir-se un període de tres o quatre anys, que per al règim va significar la consolidació del sistema supremacista, i per a l'oposició la caiguda a la marca més baixa d'activitat del segle XX.

L'ANC, tot i afegir-se, una mica a la valenta, a la dinàmica contestatària, no va saber o no va poder aprofitar el moment. La vaga convocada per al 29 de maig va arribar unes setmanes massa tard, i va ser un rotund fracàs. Bona part dels seus líders van entendre que la repressió indiscriminada havia estat injusta amb ells, sobretot en trobar-se entre barrots a resultes d'una campanya que no havien iniciat. La notorietat que de sobte havia assolit el PAC, especialment a nivell internacional, els va semblar injustificada. Les incriminacions entre les organitzacions rivals van aflorar altre cop, quan potser la situació hagués exigít, més que mai, certa acció concertada. Però l'orgull de l'Au Fènix havia resultat ferit. Sense estratègia aparent ni objectius immediats, l'antic moviment actuava purament a la defensiva i es batia en retirada (136).

El PAC havia recollit la impaciència de les masses africanes, i havia reeixit en oferir un missatge renovador i transcendent. Havia seguit amb més sensibilitat que l'ANC les oscil·lacions del baròmetre social sudafricà, inaugurant una nova època de consciència i d'activisme polític al país. Sobukwe l'havia encertat en vehicular la força i el coratge latent als sectors més atrevits, cosa que el vell Congrés havia defugit. El seu error, doncs, no va consistir en sobreestimar la militància i la determinació del respectable. Més aviat va errar el tret en recórrer a les mateixes tàctiques que l'ANC - la denúncia dels passis, per exemple-, en la immaduresa tàctica - permetent l'arrest dels líders de bon començament- i sobretot, infravalorant la duresa i la capacitat de resposta del govern (137).

Les disputes intestines, dins de la resistència, així com l'excés de seny dels uns i l'excés de rauxa dels altres, van malmetre una ocasió d'or. No era, certament, la primera crisi viscuda per l'oposició negra. El matís crític, en aquest cas, consistia en la resposta de la màquina repressiva, que impedia un retorn a la normalitat, o a la crònica anormalitat, de l'oposició. El PAC estava castrat. I el Congrés no podia procedir com ho havia fet en altres ocasions, recollint les desferres d'un rival i reapareixent en escena per reprendre el protagonisme perdut. Les condicions generals ja no ho permetien:

"La significació de la crisi de Sharpeville no radicava en haver escatimat una altra ocasió, política i social, propícia. Més aviat representava un punt d'inflexió en la història del nacionalisme africà, en què la protesta havia d'esdevenir a la força resistència dura i pura, i en què els polítics africans havien de començar a pensar en termes d'estratègia revolucionària" (138).

D'arrencada, és clar, ningú no va desestimar la via pacífica. A finals de 1960, alguns clarividents de l'ANC i del PAC van mirar de compondre un Front Unit Sudafricà clandestí, amb la intenció

d'arreplegar les peces d'un escenari fragmentat per la piconadora de l'estat i per les discrepàncies entre els dos moviments principals. Inicialment, a la plataforma hi havien de tenir cabuda els dos Congressos i altres formacions -el Partit Liberal, legal i fundat per progressistes blancs, el Partit Comunista ressuscitat amb les sigles SACP, el Congrés Indi, els trotsquistes i alguns independents. Es va fixar una Conferència Plenària per a l'any següent.

Paral.lelament, els Processos de Traici , inaugurats quasi cinc anys abans, es tancaven amb l'absolució de tots els inculpats. Els moviments d'oposició i els sindicats convocaven una vaga general per al Juny de 1961, i l'executiva de l'ANC aprovava el *M-Plan* que Mandela no havia pogut imposar a finals dels cinquanta. Semblava que alguns s'esforçaven per a recuperar el temps perdut, i per a veure bons auguris en qualsevol signe de recuperació de l'activitat política. De seguida es va comprovar que no hi havia motius per a l'esperança.

El *M-Plan* no es va poder aplicar, excepte a algunes poblacions del Cap Oriental, on el Congrés disposava, des de feia temps, de cèl.lules actives i organitzades. A la resta del territori, simplement no hi quedaven prou quadres i militants per a bastir la miraculosa estructura piramidal. Les accions sindicals van ser desarticulades per la policia abans de començar, i el Front Unit es va esfondrar a causa de les desavinences entre els socis més destacats. Atesa la persecució que patien els protagonistes dels fets de 1960, el pes organitzatiu va recaure en les mans expertes dels militants comunistes, que portaven més d'una dècada en situació il.legal. La Conferència Plenària es va arribar a celebrar, però va ser una festa d'un sol amfitrion: l'Aliança del Congrés (139).

Els testimonis de l'època ens dibuixen un quadre de desolació a les files de l'oposició, que semblava definitiu però que encara empitjoraria en el futur. Un cronista del penal de Robben Island ens retrata la desorientació d'un c ndid seguidor de Sobukwe: "Ens va preguntar si no seria possible la victòria per a 1963... Li vam explicar que no, no seria possible" (140). O d'un càrrec intermedi de l'ANC: "Tenem cada cop menys mans experimentades per a fer la feina... La confusió regnava arreu... fulletons anònims inundaven els ghettos cridant a vagues interminables. Els fidels de l'organització, sense instruccions ni bons contactes, es gronxaven en el vent... No era fàcil" (141).

El desembre de 1961, la branca armada de l'ANC, *Umkhonto we Sizwe* o MK, s'estrenava amb accions de sabotatge a l'interior de Sudàfrica. No cal estendre's aquí en els detalls sobre l'assumpció de la via violenta, les seves causes i els seus efectes (142). Només diguem que aquesta decisió crítica corroborava i reforçava els processos enumerats fins ara: immersió en la clandestinitat, dispersió de la militància, estrenyiment del setge policial... L'aparell, i no cal dir la direcció del Congrés, passen a l'exili o bé es converteixen en fugitius al país

Nelson Mandela, com a comandant de MK, es converteix en el gran proscrit, el *pimpinel.la negre* que inaugura la seva llegenda personal. Després de viatjar per Àfrica i Europa, de passejar-se per pobles i ciutats de Sudàfrica, de parlar impunement amb la premsa i comandar, alhora, la branca armada de l'ANC, és detingut finalment l'Agost de 1962. El Congrés Nacional Africà, el moviment negre més antic del continent i protagonista de pàgines glorioses en la història sudafricana, no és ja gaire més que un grapat d'aficionats a la piratècnia i un reduït grup de revolucionaris que coordinen, d'amagat, accions de sabotatge i emissions de ràdio clandestines.

El juliol de 1963, la plana major de l'ANC i de MK és pescada *in fraganti* a la granja de Rivonia, prop de Johannesburg, i jutjada per alta traïció. Una dotzena d'alts càrrecs, entre ells Mandela i Walter Sisulu, són condemnats per atemptar contra l'estat: la pressió internacional impedeix que siguin executats, però ingressen a perpetuitat en el penal de Robben Island. De la nit al dia, les esperances ocultes de molts sudafricans negres s'esvaeixen: "Rivonia va ser un fet traumàtic. Va ser un enorme trasbals per a les masses desposseïdes de vot, que havien pregat a diari perquè [la policia] no trobés l'amagatall de Sisulu. Als trens, tot tornant cap a casa, la gent expressava estupor per la maledicció de tanta dissort junta" (143).

Dins del país, Rivonia obre un llarg període d'inactivitat política per al Congrés. L'estructura clandestina ha estat destruïda, els líders són emmudits a presidi i el moviment es mostra incapaç de recobrar la iniciativa. Fins a mitjan anys setanta, la missió exterior de la formació és l'única brasa, en un paisatge socarrat, que manté viva l'antiga flama. Alguns s'aventuren a llegir un encefalograma pla per als insurgents: "Encara que van intentar sobreviure després de la batuda policial al quarter general de MK a Rivonia... es trobaven a les portes de l'extinció" (144).

Els rivals del PAC van tenir una sort encara més galdosa. Sobukwe, gràcies a les argúcies legals fabricades pel govern, va restar a presó durant més de deu anys -sense passar mai pel jutjat. L'organització va passar a mans de Potlake Leballo, un personatge incendiari que va orquestrar el grup armat *Pogo*, el va portar a una política indiscriminada d'atemptats sagnants, va anunciar una revolució en tota regla per a 1963, i finalment va deixar que la policia s'infiltrés a l'organització i esventrés l'operació sencera. Leballo va marxar a Dar-es-Salaam, on es va veure embolicat en intrigues locals, va provocar una escissió rera l'altra al PAC, i va estar a punt de fer desaparèixer les sigles del mapa polític. En la dècada dels setanta, es pot dir que el PAC existia més en la imaginació de certes persones que en la realitat (145).

Tornant a l'ANC, val a dir que una mínima estructura política i militar va sobreviure a l'exili. La Conferència de Lobatse (Botswana) el 1962, havia servit per a comprovar la prostració del moviment. Una cinquantena de delegats van aconseguir assistir a l'encontre, el darrer plenari que el Congrés celebraria abans del seu retorn legal a

Sudàfrica. La missió exterior, encapçalada per Oliver Tambo, i els quatre gats de l'interior que havien fet mans i mànigues per passar la frontera, van decidir relançar la lluita des de l'estranger. La guerrilla es va arrencar amb el MPLA d'Agostinho Neto a Angola, el FRELIMO de Samora Machel a Mozambic, i el ZAPU de Joshua Nkomo en el conflicte de Rhodèsia.

A la propera conferència *consultativa* de Dar-es-Salaam, tres anys després, una concurrència molt delmada va ratificar la lluita armada, malgrat uns obstacles que semblaven insuperables. Mentre el procés d'emancipació africana avançava a tot el continent, encara no hi havia cap estat independent que fes frontera amb Sudàfrica. L'aventura rhodesiana no havia recollit altres fruits que la mort d'una colla d'insurgents, a centenars de quilòmetres de les seves terres, i fins i tot la tria d'aliats apareixia com un error, ja que els progressos militars més destacats eren els de Robert Mugabe i el seu ZANU. L'exili es feia suportable gràcies a la disciplina dels comunistes i al lligam preferencial que aquests facilitaven amb Moscou.

La plana major va celebrar una segona cimera *consultativa* a Morogoro (Tanzània) el 1969. Allà es va enfortir el procés de *bolxevització* i es va insistir, a desgrat de problemes evidents, en la via armada des de l'exterior. L'ANC assumia de ple la seva conversió en un moviment d'alliberament tercermundista, com els que aleshores proliferaven arreu del planeta, i dipositava totes les seves esperances en l'enderroc revolucionari del règim de l'Apartheid. La situació a l'interior no donava marge, aparentment, a cap acció clandestina d'envergadura. Els sindicats plegaven, i els activistes més agosarats preferien marxar abans que malviure a casa seva. Pretoria se sentia més segura que mai, a cavall del *boom* econòmic -el més espectacular des de la febre de l'or al tombant de segle- i a resguard de qualsevol iniciativa per part d'una oposició quasi inexistent (146).

Mongane Wally Serote retratava, amb versos punyents, la desolació dels africans més lúcids, en un poema que després donaria títol a una novel·la d'André Brink: "És una estació seca i blanca / Les fulles fosques es moren, llurs vides breus s'assequen / i amb el cor trencat es capbussen suaument cap a terra / sense vessar ni una gota de sang / És una estació seca i blanca, germà / Res més que els arbres coneixen el dolor mentre es drecen / secs com l'acer, les branques seques com filferro / certament, és una estació seca i blanca / però les estacions acaben per passar." (147). El jovent urbà, tan dinàmic en altres èpoques, s'ensorrava en un menfotisme passiu, com el que esbossa M.O. Mtshali en uns altres versos: "Ei! sap / Que ha de portar un passí / Se li'n retot la política / No va a missa / Sap qui és Sobukwe / Sap qui és Mandela / Són a Robben Island / I a mi què? / No és cosa meva!" (148).

Per al comú dels habitants dels ghettos o dels bantustans, l'ANC era ja una cosa del passat, enfonsat en el pou de la memòria col·lectiva. El procés de ruralització i de desestructuració social activat pels bantustans dificultava l'accés al territori. La policia havia

après a ser més primitiva en la tortura, i més sofisticada en la intel·ligència. El sabotatge esporàdic era més simbòlic que altra cosa, i conduïa a represàlies cada cop més dures. Mandela havia desaparegut del mapa -tant visual com mental-, i Luthuli moria el 1967, atropellat per un tren al llogaret on el govern l'havia confinat. La Carta de la Llibertat ja no era gaire més que un lligall d'arxiu. Quan un periodista britànic va visitar el país a principis dels setanta, a la recerca de les cendres de l'antic moviment, a penes va trobar-hi res: un activista veterà li va comentar, "Així que heu vingut a resseguir els vells fils? ... Doncs bé, s'han trencat" (149).

Per acabar d'adobar les desventures de l'ANC, a principis dels setanta el somnolent món dels exiliats es va veure trasbalsat per la dissidència d'un petit grup d'africanistes, que van crear l'*ANC-Nacionalistes Africans*. Liderats per un notable de la formació, Tennyson Makiwane, aquesta colla s'exclamava contra la captura, per part dels marxistes i radicals d'esquerra blancs, del Congrés. En termes numèrics, no era un trencament important, però van generar una incomoditat més en la tortuosa travessa del desert. Al cap dels anys, els oficialistes aconseguirien que la comunitat internacional els girés l'esquena, i la facció es va morir d'inanició. D'altra banda, les disputes parroquials amb el PAC -o amb la seva ombra, que encara era respectada a les cancelleries africanes- no es van resoldre mai (150).

Per si de cas, afegim que quan s'aborda la crisi del Congrés durant aquests anys, sovint s'oblida el més important -la força del règim racista de Sudàfrica. El desgavell de l'ANC, i de l'oposició negra en general, no és explicable si no es comprèn l'abast, els recursos i la capacitat de resistència del poder blanc. No estem davant d'un club de colons decadents, disposats a saltar a la metròpoli en sorgir el més mínim inconvenient. Els blancs representaven una fracció important de la població, i el nacionalisme afrikaner comptava amb arrels que es perdien en la història, així com amb el suport de la majoria de blancs. No necessitaven, en aquells moments, ni tancs ni diners forasters per a mantenir-se en el poder. A sobre, la població no-blanca era heterogènea, i l'Apartheid va saber explotar la seva diversitat racial i ètnica (151).

El desastre negre subseqüent als fets de 1960, per tant, ha de ser analitzat en aquest marc. És així com, a l'hora d'estudiar els cicles vitals de l'ANC, d'inserir-los en la seva trajectòria de llarga durada, o d'entendre la formidable revifada del moviment en els anys següents, resulta tan il·lustratiu copsar l'enorme desori de la resistència com la seva habilitat per sobreviure i superar el cataclisme. La misèria dels anys seixanta és també la seva riquesa. L'oposició, i l'ANC de forma particular, preparaven la convalescència en plena agonia. El mal portava el canvi, i la caiguda anticipava l'aixecament.

En un clima netament hostil i desesperant, el Congrés incorporava una cotilla ideològica i organitzativa que també servia de cuirassa. L'anti-imperialisme, la lluita armada, el socialisme científic, eren instruments toscos i sectaris, però ajudaven a passar el tràngol. Les estratègies d'inspiració leninista oferien una eina dogmàtica, i utòpica, per a combatre en una guerra que semblava perduda. Si n'exceptuem l'episodi de Makiwane, el Congrés va mantenir al llarg de la dècada una cohesió extraordinària, tant entre els líders com entre les bases. El fet és encara més destacable si ho comparem amb el PAC, que es va desfer en una immensa Babel, devastada pel faccionalisme i les pugnes personals (152).

Els cronistes oficials de l'ANC, en referir-se a aquest trist període, optarien per despatxar-lo de pressa, o bé per a pintar-lo com una pausa, com una fase de reconstrucció. En un brot d'optimisme quasi ofensiu, alguns es van atrevir a comparar el lapse amb la resistència als nazis en l'Europa ocupada, o amb la lluita del Vietcong contra els americans: un autor va equiparar els fets de 1960 amb la Rússia tsarista de 1905, que inevitablement havia de conduir a un esclat com el de 1917 (153). La veritat és que l'abatiment dels lluitadors per la llibertat, en el cas i el moment concrets que ens ocupen, va resultar molt més greu. Però també és cert que el món encara no s'havia acabat, i que de la sang, la suor i les llàgrimes d'aquesta època en sorgiria un moviment renovat, amb més moral que l'Alcoià i resolt a plantar cara a un dels sistemes polítics més atrinxerats del planeta.

No deixa de ser significatiu que el retorn de la contestació va arribar, en la dècada dels setanta, de la mà de corrents que servaven pocs lligams orgànics, i fins i tot ideològics, amb l'ANC. No podia haver estat d'una altra manera, atesa la persecució a la qual l'antic moviment es veia sotmès, i el poc marge de maniobra del qual disposava a l'interior del país. D'una banda, es va produir una certa reviscolada de l'activitat sindical. El tret de sortida va ser, el 1973, la vaga d'estibadors del port de Durban. Vint-i-cinc mil vaguistes van exigir augments de sou, i aviat la protesta es va estendre a diversos rams industrials.

Al cap d'un mes, el govern va sufocar la vaga, però es va veure obligat a concedir alguns augments i a introduir un determinat grau de flexibilitat front a les mobilitzacions laborals. A finals dels setanta, l'acció persistent dels sindicats -entre els quals hi destacarien el multi-racial TUCSA i l'estudiantil NUSAS-, va forçar la introducció de les mesures recomanades per les comissions Wiehahn i Riekert, que suposava el reconeixement limitat del dret de vaga entre els negres, per primer cop en més de mig segle (154).

D'altra banda, i relativament desconnectat del moviment sindical, va brotar un fenomen contestatari en el món universitari, entre els estudiants africans, mestissos i indis que no havien viscut el cataclisme de Sharpeville. El jovent instruit, que no havia vist altra

cosa que l'Apartheid, i que s'havia sentit desemparat per l'èxode de la generació anterior de resistents, estava decidit a jugar la seva part en la història de l'oposició sudafricana. Els últims anys de bonança econòmica havien obert a aquests joves la possibilitat d'accedir a estudis secundaris i superiors, però la segregació havia barrat el pas a les seves lògiques aspiracions socials.

El corrent Consciència Negra va convertir-se en portaveu de les frustracions d'aquests sectors. En la línia dels *panteres negres* americans, Consciència Negra reivindicava la bellesa i l'orgull de la negritud, centrant-se en la superació de barreres psicològiques i, molt especialment, en el bandejament de complexos d'inferioritat o d'impotència -precisament el que demanava a crits, en aquell moment, una població sotmesa als èxits de la tirania blanca. El moviment, per entendre'ns, recuperava més el llegat del PAC que de l'ANC, però introduïa un matís crític en el seu exclusivisme racial: era *negre* tot el qui no era o no pensava en clau de blanc, incorporant d'arrencada les comunitats mestisses i índies que ja començaven a patir els excessos de l'Apartheid (155).

Consciència Negra va aportar, a més, un nou profeta carismàtic: "Amb Mandela a la presó i Sobukwe confinat, durant alguns anys va produir-se un buit de lideratge en la política negra sudafricana. A finals dels seixanta, el buit va ser omplert per Stephen Bantu Biko" (156). Biko era, a més, un personatge excepcional; la seva aparent radicalitat conceptual passava pel sedàs d'un temperament tranquil i cerebral. Partint de les lliçons de 1960, va eludir els plantejaments insurreccionals dels antics moviments, i quan va fundar l'Organització d'Estudiants Sudafricans (SASO), i la Convenció del Poble Negre (BPC), va definir-les com a plataformes culturals negres, sense ambicions polítiques clares. De bon començament, el règim va permetre l'expansió d'un corrent que, a primera vista, encaixava a la perfecció amb criteris racialistes.

Biko era prou conscient, a més, que la clandestinitat havia ofegat l'acció dels seus predecessors, i que calia jugar el màxim de temps possible amb la tolerància de Pretoria. Alguns dels seus pressupòsits es revelarien, aviat, excessivament ingenus; "Penso que el govern s'adona que necessita el contacte amb negres moderats, i que si ens prohibeix, perdrà aquest contacte. Crec que el govern continuarà prohibint els individus, però no els grups" (157). Però Biko va disposar del temps suficient per a estendre les seves paraules i les seves criatures polítiques. Tot evitant una vinculació massa explícita amb els seus predecessors, a mitjan anys setanta havia reeixit a recuperar-ne l'esperit combatiu i a disseminar-lo entre les joves generacions. Per a més d'un, sense guanyar cap batalla material, el nou experiment ja havia obtingut victòries importants: "El moviment de Biko havia tingut èxit, tot alliberant els negres de les cadenes d'opressió mental" (158).

Entre 1974 i 1975, l'ambient es va començar a escalfar a Sudàfrica. Les derrotes portugueses a Angola i Mozambic van trencar el cordó sanitari de l'Apartheid, obrint un parell de flancs hostils en fronteres immediates. La guerra de Rhodesia ja apuntava

a una retirada dels supremacistes d'Ian Smith. En aquest context, i de forma inesperada, el ghetto negre més poblat de la zona de Johannesburg -i de tot el país- va encendre's. Un inesborrable 16 de juny de 1976, els alumnes de Soweto van sortir al carrer, i la policia va reaccionar com ho havia fet setze anys abans: amb un fatídic excés de nerviosisme.

Les manifestacions havien començat a les escoles, i el mòbil principal n'era l'obligatorietat de l'idioma afrikaans -que la majoria d'alumnes percebien com un obstacle més en la seva formació. Les forces d'ordre van encendre el caos en obrir foc a discreció contra els escolars. Les protestes es van estendre a les àrees urbanes del Transvaal, i tot seguit a la resta del país. A Ciutat del Cap, la participació de la comunitat mestissa va ser impressionant. No podem oblidar que el 1968 s'havia abolit el vot censitari dels mestissos -fruit d'una llei similar a la de 1936 per als africans-, i que les mesures segregacionistes ja s'havien fet sentir en aquest col·lectiu i també entre els indis. La convergència d'interessos dels no-europeus, doncs, sorgia tant dels postulats de Consciència Negra com de la *discriminació indiscriminada* del govern.

A finals d'any, el recompte de morts ascendia a més de cinc-centes persones. El sistema educatiu havia estat paralitzat, les dependències del govern en zones negres havien estat destruïdes, i els aires de revolta havien reanimat una oposició condormida. Pretoria va haver de retirar l'obligatorietat de l'afrikaans, i va formular una sèrie de promeses -drets de propietat per als negres, abolició dels passis, autogovern als ghettos, millora de l'ensenyament bantú- que es complirien només parcialment i amb considerables retards.

La majoria d'observadors coincidirien en afirmar que les revoltes havien tingut un origen espontani i impremeditat. Algun analista afí al Congrés, com ara Baruch Hirson, sostindria que l'aixecament no s'hagués pogut originar i mantenir tants mesos si no hagués existit una mínima estructura de suport, connectada amb les agrupacions d'estudiants: per a ell, es podia traçar una línia de continuïtat entre la Lliga Jove del Congrés i la formació de SASO o de BPC -que varen comptar amb l'ajut d'antics *lligaires* com Nkomo o Moerane (159). La conflagració, segons aquesta teoria, era un secret a crits, un esdeveniment anunciat si no preparat a fons.

Les tesis de Hirson, però, són l'excepció a la norma. Estudiosos de procedència tan diversa com Brooks i Brickhill, Ellis i Sechaba, Haski o Kane-Berman comparteixen la impressió que l'origen i el desenvolupament del conflicte no van ser fruit de cap manipulació, i que si algun moviment va arribar a tenir certa ascendència sobre els estudiants rebels, va ser el de Biko, i no pas els de Mandela o Sobukwe. Brooks i Brickhill destaquen l'aïllament històric dels protagonistes: "... van créixer mancats de la mobilització, el suport i la formació de lluites quotidianes com les que prèviament havien portat els moviments d'alliberament a l'avantguarda de l'anti-colonialisme i l'anti-imperialisme. Bona part de les lliçons apreses per generacions pretèrites van haver de ser apreses de nou

pel jovent". Haski interpreta Soweto'76 en un context de fenòmens mundials comparables: "Els joves que es revoltent... no són *manipulats* per cap organització, ni tan sols les de Consciència Negra, que encara compta amb estructures embrionàries... Soweto, 1976 és també un Maig del '68, amb la seva explosió cultural, l'emergència d'una nova generació d'escriptors i de poetes que extreu la seva inspiració de la vida i la lluita dels ghettos" (160).

Kane-Berman veu en els orígens de la protesta uns motius puntuals -imposició de l'afrikaans i brutalitat policial-, i uns motius de fons -saturació de les escoles i dels ghettos, inici de la depressió econòmica, manca d'expectatives negres... A diferència de Haski, entén que l'emancipació d'Angola i Mozambic i sobretot la gestació de Consciència Negra constitueixen factors decisius, si més no a mode d'inspiració (161). Certament, si bé SASO i BPC no havien dirigit orgànicament les accions, la filosofia de Biko impregnava els activistes, i els líders més madurs de la revolta havien intervingut, d'una o altra manera en la gènesi de les formacions afins a Consciència Negra. Per descomptat, l'exclusivisme negre de Biko era més popular a les escoles que els ideals multirracials associats al Congrés. Quan un periodista li va demanar a Biko que li subministrés proves del suport popular de Consciència Negra, aquest va respondre amb una sola paraula: Soweto (162).

En honor a la veritat, hem de concedir que ningú no havia previst el desenllaç i l'abast d'aquell fenomen que, a recer de l'estímul intel·lectual de Biko, es coïa a les aules de Soweto. La memòria dels protagonistes ens remet a un debat del tot innocent, quasi infantil, que en qüestió de dies va degenerar en una guerra d'adults precoços, i per bé que l'element sorpresa havia estat un dels pocs principis tàctics dels estudiants, cap d'ells no podia ni imaginar el que els queia al damunt: "L'estiu precedent havia anunciat tots els símptomes i els auguris, però mai ens en vam adonar fins després de l'esclat" (163). L'arquebisbe Desmond Tutu abonaria la mateixa noció: "Sí, aquells nois van agafar a tothom per sorpresa, fins i tot als seus pares. Ni la seguretat de l'estat, que havien infiltrat la nostra comunitat amb una xarxa de delators, van tenir temps de pujar-se els pantalons" (164)

El debat acadèmic entra, a continuació, en determinar fins a quin punt l'ANC va reaccionar en comprovar l'abast de les revoltes, i quines vies va emprendre per a contactar amb els estudiants. Hi ha prou evidència per afirmar que els fets del 16 de juny també havien agafat la cúpula de l'ANC amb els pixats al ventre (165). Testimonis presencials només recorden la distribució d'una sola octaveta de l'ANC, en el moment culminant dels avalots. Montsitsi, President de l'associació d'estudiants de secundària, pròxima a Consciència Negra, va recomanar als seus col·legues que no s'afiliessin al Congrés, ja que "... el seu historial era extremadament pobre". Mosibudi Mangena, mà dreta de Biko, va precisar que "El moviment de Consciència Negra no va planificar i orquestrar els aixecaments violents del 16 de juny, però va organitzar les reunions prèvies i la marxa estudiantil d'aquell dia, que van detonar la conflagració" (166).

Visions més ponderades apunten que, si bé els assaigs de l'ANC per penetrar en les organitzacions d'estudiants van ser rebutjats, l'antic moviment era prou conegut entre el jovent. Era impossible que, si més no entre els líders més sensibilitzats, no sonés el nom de Mandela i no es parés atenció en les petites notes que apareixien a la premsa cada cop que MK cometia un atemptat, perdia un soldat o n'enviava un altre a presó. Fins i tot és possible que, cap al final de la revolta, l'ANC hagués creat més d'una cèl.lula a determinades escoles. Tabello Motapanyane, cap dels comitès de Soweto, i segon en la jerarquia sindical estudiantil, expressava el sentir general dels seus companys quan manifestava: "No creïem que Consciència Negra, tota sola, pogués conduir-nos a l'alliberament... L'ANC era conegut entre els estudiants i les seves idees havien influït molts d'ells... Sabíem que l'ANC encara operava... Ens arribaven notícies sobre les operacions de la guerrilla de l'ANC... De temps en temps, aconseguíem revistes i pamflets de l'ANC" (167).

El Congrés va afegir-se a remolc en la dinàmica rebel, però s'hi va afegir, mal que fos tard i poc. Quan l'aixecament s'acostava a la seva fi, la missió exterior ja disposava de lligams fiables a l'interior, i preparava el retorn d'una organització clandestina renovada. Entretant, els veterans de lluites passades oferien cobertura als pròfugs, muntaven grups de solidaritat i facilitaven l'accés a impremtes. Com assenyalen Brooks i Brickhill, "...qualsevol interpretació de l'aixecament que contraposi els estudiants als moviments d'alliberament [històrics] fa un trist favor a la realitat d'un lligam que havia estat forjat entre ambdós i que va sortir enfortit en el curs de la revolta" (168).

Els notables de l'antiga Aliança del Congrés que encara disposaven de cert marge de maniobra van pujar, tan aviat com van poder, al carro de les protestes. Helen Joseph, destacada dirigent del vell COD, va passejar-se per totes les facultats del país i va ser nomenada Vice-Presidenta honorífica del sindicat universitari NUSAS. Joseph suggereix, a la seva autobiografia, que la militància efectiva de l'ANC entre els estudiants era molt minsa, però les simpaties eren inqüestionables. Winnie Mandela ocuparia una posició de relleu a l'Associació de Pares Negres (BPA), una entitat que va oferir suport logístic als nois perseguits o represaliats. Winnie seria detinguda i confinada al poblet de Brandfort per la seva implicació a la BPA i declararia, més tard; "No vam poder parar els peus als nostres fills. No vam poder evitar que sortissin al carrer... Ens vam trobar enmig del conflicte... En el BPA, els nois hi veien un portaveu, i el sistema el va reconèixer automàticament com a tal, tot i que la nostra activitat se centrava en tasques de suport" (169).

Simplement no és cert, en canvi, el que defensen alguns advocats de l'ANC en les versions homologades pel moviment. John Pampallis, a la seva història de la resistència africana -el manual que l'ANC destinava a l'adoctrinament en els seus camps de refugiats-, afirma que "...Des dels primers dies de l'aixecament, l'ANC clandestí va ser molt actiu en la direcció i en la captació de grans sectors de la comunitat per a [impulsar] la revolta". Linda Price, en una biografia simplificada i simplista de Biko, sosté que Consciència Negra havia begut des del principi en les fonts ideològiques i humanes de l'ANC, tot i que els

lligams explícits no es van tancar fins després de Soweto: "L'ANC sempre havia admès la importància del moviment de Consciència Negra, perquè maldava per unir els negres de Sudàfrica contra l'Apartheid... Una visió que es fonamentava en posicions polítiques que l'ANC havia reivindicat durant molt de temps". L'intent de fagocitació històrica és obvi (170). Altres autors, més prudents, prefereixen passar per alt el rol del Congrés en l'albada dels desordres i van al que més els interessa, o al que resulta incontestable: la vampirització *a posteriori*, o si ho preferiu la captura intel·ligent, de les energies de Soweto'76 per part de l'ANC.

El mateix govern sudafricà, obsessionat en veure conspiracions bolxevics i terrorisme de MK sota cada pedra, acabaria contribuint a enaltir la imatge de l'ANC. L'Agost de 1976, en plena conflagració, el ministre de justícia Kruger va culpar als dos Congressos dels disturbis de Soweto. Un any més tard, Kruger va revelar els plans de Steve Biko per cooperar amb l'ANC, amb vistes a constituir un ampli front opositor. Aquest segon cop, l'honorable ministre parlava amb més coneixement de causa.

Biko, ben conscient de les limitacions de la seva criatura política, havia intentat aproximar-se en secret als moviments històrics, tant abans com després d'esgotar-se les revoltes. Si els joves de Consciència Negra podien aportar sang nova i implantació a l'interior, l'ANC -i en menor mesura el PAC- podien contribuir amb la seva xarxa internacional, els exèrcits guerrillers i la seva experiència. Però el que més atreia a Biko era la llegenda dels seus predecessors. El Congrés, en particular, portava a les espatlles sis dècades d'història: Mandela i la colla de Rivonia eren mites prohibits però vivents. Quan l'ambaixador negre de Jimmy Carter a l'ONU, Andrew Young, va visitar el país, va sol·licitar una entrevista amb els líders de Consciència Negra: aquests van emetre un comunicat precisant que s'hi avindrien amb la condició que Young es trobés també amb un conjunt de vells dirigents de l'ANC i del PAC (171).

Avui ja són prou conegudes les gestions de Biko amb altres líders històrics per a fer un front multipartidista. El 1976, la BPC havia aprovat a la reunió de Mafeking un programa de *Comunalisme Negre*, que provava de situar-se a mig camí entre les doctrines de l'ANC i del PAC. Alguns dirigents van veure Griffiths Mxenge, membre clandestí del Congrés i home de confiança de Tambo, per acostar posicions: les converses es van estimbar contra la negativa de l'ANC a abandonar la seva suposada primacia i els preceptes multi-racials de la Carta de la Llibertat. Oliver Tambo, deu anys més tard, va referir-se a les rebequeries del Congrés en un to sorprenentment cínic:

"El moviment de Consciència Negra podia esdevenir, en el pitjor dels casos, una formació política que reemplaçés l'ANC, i en el millor, un moviment competidor que gaudís de la mateixa legitimitat. Era d'una importància cabdal que frustréssim totes dues possibilitats per als nostres oponents. Malgrat els severs revessos que havíem patit en els seixanta, l'enemic no havia pogut liquidar el prestigi i les idees de l'ANC entre el poble... Aquest fet ens servia de base per a

marcar punts a l'hora d'establir les nostres relacions amb activistes de Consciència Negra i ensorrar el projecte de bastir l'anomenada *Tercera Força*" (172)

Biko es va entrevistar a Kimberley, paral·lelament, amb Robert Sobukwe, desafiant l'ordre de confinament del líder panafricanista. No se sap exactament de què van parlar, però el delicat estat de salut de Sobukwe -entrava en la fase terminal d'un càncer-, i la seva creixent moderació política, devien convèncer Biko que calia buscar un altre interlocutor per al seu projecte. Això no impediria, diguem-ho de passada, que Sobukwe declarés abans de morir que "Steve podia aplegar-nos a tots com Déu mana". Biko no va defallir, i l'agost de 1977, en una entrevista amb la televisió alemanya, va expressar la seva esperança d'unir-se amb els moviments històrics d'alliberament. I un cop superada la primera fase de les revoltes, l'activista negre es va traslladar a Ciutat del Cap, on esperava trobar-se amb Neville Alexander, un intel·lectual trotsquista d'extracció mestissa.

Alexander era el cap visible del Moviment d'Unitat, una petita organització que havia recollit l'herència de l'AAC, i que Biko volia integrar en el seu front. A més, l'home acabava de sortir de Robben Island, on havia cultivat una bona relació amb Mandela i altres membres de l'ANC i del PAC. Biko estava segur que Alexander podia ajudar-lo a engegar el procés unificador, i a sobre trobar la manera de fer arribar missatges als presidaris -els quals, suposadament, s'avindrien millor que Tambo a entrar en raons. Per alguna estranya raó, l'home no va voler rebre Biko. Potser s'imaginava que l'estaven espiant, o potser coneixia la consigna de l'ANC a l'exili per fer avortar la convergència política; en tot cas, el pretext que va oferir -la manca de consentiment del seu partit respecte a l'encontre- no resulta gaire versemblant. Biko va haver de tornar a casa, i va ser precisament al final d'aquest viatge quan va ser detingut i interrogat per la policia: el 12 de setembre, va morir a causa de tortures i mals tractes (173).

L'assassinat de Biko va fer rebrotar les mobilitzacions, forçant el govern a prohibir totes les organitzacions de Consciència Negra i a estrangular la revolta, en el que es coneixeria com la *massacre d'octubre* de 1977. El clima de protesta, a diferència del que havia succeït quinze anys abans, no es va dissipar: un seguit de plataformes locals, especialment a Port Elizabeth i a la rodalia de Johannesburg, van mantenir l'activitat, en un continu que portaria fins a les revoltes de 1984-86. A Soweto, els seguidors de Biko que encara eren en llibertat van fundar l'Organització del Poble Azanià (AZAPO), una formació que aviat derivaria cap a posicions marxistes i que progressivament perdria implantació front a l'ANC i els seus aliats (174)

Un analista perspicaç ja anticipava a mitja revolta, amb certa acidesa, la previsible pèrdua d'influència del corrent protagonista: "Per bé que recentment hem vist el creixement d'una exuberant ideologia, amorfa i primerenca, en la *Consciència Negra*, no hi ha cap raó per dubtar que no torni la receptivitat envers el marxisme vulgar de l'ANC i el SACP. En qualsevol cas, en la

mesura que el corrent [de Biko] fou responsable d'abocar els joves radicals negres cap a la vall de mort de Soweto -una confrontació sense massa resultats positius-podria perdre part de la seva empenta i influència originals... L'aliança ANC-SACP... garbellarà i triarà, a pesar de cruceses ideològiques i malformacions burocràtiques" (175).

L'home havia encertat el pronòstic. Un dels actors de la tragèdia, el ja esmentat Motapanyane, serà acollit a l'exili pel Congrés, i s'apressarà a fer els honors al seu amfitrió: "Per damunt de tot, és important que el jovent connecti la seva activitat amb aquest gran moviment d'alliberament nacional, l'ANC" (176). Oliver Tambo, des de la seva poltrona de Lusaka, pontificarà que "Fos quina fos la força dels disturbis de 1976, hi mancava una estratègia i unes tàctiques que [modèstia a part] només es trobaven entre els líders de l'ANC" (177). I, probablement animats per les brillants anàlisis que acabem d'esmentar, milers d'estudiants van deixar les respectives escoles per apuntar-se a MK o a l'aparell del Congrés a l'exili.

No cal reiterar la poca inclinació, per part dels protagonistes d'aquesta diàspora adolescent, a recórrer al PAC. El seu teixit organitzatiu estava esparracat, i els bronquinosos dirigents panafricanistes no van estar a l'alçada del moment, malgrat l'evident proximitat de plantejaments amb els deixebles de Biko. Va ser el vell Congrés, doncs, el que va co-optar els fugitius, els va donar pa i armes, i els va encoratjar a redoblar els esforços contra l'ogre de Pretoria. L'opció logística i material s'havia imposat a la ideològica i sentimental. En pocs anys, les accions de sabotatge van augmentar de forma exponencial, tant a Sudàfrica com a Rhodesia -que cauria el 1980, oferint un nou motiu d'esperança als combatents sudafricans. A Robben Island, el gruix dels nous reclusos va optar també per apropar-se a l'ANC (178).

Els fets de Soweto, en algunes coses tan semblants als de Sharpeville, havien produït per a l'ANC uns dividends incommensurablement més forts. Sharpeville era un final d'etapa, Soweto era l'inici d'una altra (179). La revolta de 1976, de fet, representava una frontissa important en la història del moviment degà, encetant un altre d'aquests cicles de bonança que li permetien sobreviure a llarg termini. Aquesta vegada, a més, el ressorgiment seria molt més espectacular que en cap altra ocasió, i seria gairebé en solitari. Per raons que tot seguit intentarem esbrinar, l'ANC empenia el camí de l'hegemonia i, a la llarga, del poder democràtic a Sudàfrica.

Pot sorprendre aquest darrer i definitiu vol del Congrés, quan la seva trajectòria durant una dècada i mitja havia estat molt més que discreta. Però com dèiem abans, en la desfeta dels seixanta també hi podem trobar el gèrm de la recuperació. Tots els desastres tenen el seu vessant estimulant, i la prostració post-Sharpeville, per aquelles coses de la vida, es tancava amb un saldo positiu -el de la supervivència que s'associa a la paciència i a la determinació. Soweto havia salvat l'ANC de l'atrofia de la diàspora. Apel·lant altra

vegada a Tom Lodge, sempre disponible a l'hora de les cites, "...l'habilitat de les organitzacions revolucionàries per a incidir en l'evolució de la resistència negra, en les condicions dramàticament alterades de finals dels setanta, va ser més el fruit de la mesura en què havien reeixit a superar les dificultats inherents de l'exili, que no pas la seva classificació en la parrilla de sortida a l'interior del país, en el moment precís que la marea va començar a pujar al seu favor" (180).

El tercer vol (1976-1989) -

A finals dels setanta, el poeta de la generació de Soweto O.T. Mthinkulu escriu; "Fuig, mil nou-cents setanta-sis / ja no et necessitem... / Vas perdre la batalla / No vas ser prou revolucionari / No ens enorgullem de tu" (181). És una sentència de mort, inclosa en el poema "Any de foc, any de cendra", que dona títol a un dels estudis més coneguts sobre la revolta de Soweto. Ja hem observat fins a quin punt Consciència Negra s'enduu la cendra i l'ANC s'emporta el foc.

Segons els antics col·legues de Biko, l'ANC i la seva guerrilla capten a més de la meitat dels protagonistes de 1976 que decideixen seguir en actiu. Per a fer més fàcil el transfuguisme, el Congrés recorre a un discurs que recupera l'africanitat de la formació: el període i els personatges de la Lliga Jove, la llegenda de Mandela, fins i tot l'herència de Biko com a *etapa en la lluita*. Amb la desaparició de Steve Biko, la desorientació dels seus acòlits -tant dels que van fundar AZAPO com dels que van ser reclutats a altres organitzacions-, i la resurrecció del Congrés a l'exili, ja no tenia sentit insistir en les diferències. La prioritat era, un cop presa la iniciativa, reforçar la cohesió i la unitat del moviment, i no caure en una crisi de creixement similar a la que havia erosionat l'ANC en la trepidant dècada dels cinquanta (182).

L'any 1978, una enquesta sobre les preferències polítiques entre els africans havia indicat un 21'7% de suport per a l'ANC, contra un 7'4% del PAC, un 5'6% de Consciència Negra, i un impressionant 62'1% d'opinions favorables als diversos líders dels bantustans (183). Era obvi que els principals rivals a batre, en el camp africà, ja no eren els inspiradors de Soweto '76, sinó uns altres. L'estratègia passava per l'enfortiment de l'ANC en el camp revolucionari, la promoció de la seva llegenda i la seva memòria, i l'absorció de tot allò que podien oferir panafricanistes i rebels estudiantils sense desnaturalitzar l'essencial de l'ANC. És a dir: unió i força en les files del moviment d'alliberament, com a requisit previ per a la unió i la força entre els africans -derrotant, així, l'opció *oportunist* i *antinacional* potenciada per Pretoria al KwaZulu, Bophutatswana, Transkei, Ciskei, etc...

La compactació interna del moviment passava, però, per evitar tota temptació considerada dissolutòria. A finals dels setanta, l'ANC rebutja pressions provinents de l'OUA per a consumir una coalició amb el PAC, quan aquest darrer s'hi mostrava favorable. Si l'aparell

no havia pogut suportar els dissidents africanistes de Makiwane -que per cert, abans de desaparèixer, havien festejat amb el PAC- encara menys toleraria un compromís ideològic i un repartiment de càrrecs amb l'organització rival.

Ben aviat, la directiva de Tambo va creure's amb la necessitat d'esclafar dues desviacions més. Per un costat, el poeta Breyten Breytenbach i una colla d'afrikaners d'esquerra van fundar el grupuscle Okhela, que aspirava a apuntalar l'ANC sense formar-ne part. Okhela va aconseguir fons de solidaritat internacional, i va preparar el desembarcament clandestí a Sudàfrica tot preconitzant la seva peculiar marca de *Consciència Blanca*. Per raons difícils d'esbrinar, la cúpula del Congrés va repudiar l'intent, va denunciar el grup per apropiació indeguda de nom i de fons, i va jugar un paper com a mínim ambigu en la captura i empresonament de Breytenbach a Sudàfrica (184).

La segona espina important que els oficialistes van haver d'arrencar-se provenia de grups d'exiliats sindicalistes. Esperonats pel Partit Laborista i pels sindicats britànics, un col·lectiu d'intel·lectuals radicals van formar una Tendència Marxista Obrera dins de l'ANC. La seva preocupació principal consistia a revifar el rol de SACTU en l'Aliança del Congrés, i a fer primar consideracions de classe per damunt de criteris de color. Denunciant, per una banda, el paper subsidiari de SACTU des de la seva creació, i per l'altra l'encaix entre capitalisme i segregació a Sudàfrica, van defensar la tesi que la revolució havia de passar, inescapablement per una coalició incolora de proletaris. Segons ells, les inclinacions racialistes, tant blanques com negres, no feien més que obstaculitzar una acció de masses realment efectiva.

El més destacat activista d'aquesta tendència, Martin Legassick, va fundar la revista *Inqaba* i va enfrontar-se als dirigents del Partit Comunista, acusant-los de traïr la puresa del missatge marxista, de fer el joc a l'ala africanista del Congrés, de promoure la burocratització estalinista, i d'ignorar els interessos puntuals dels obrers. El debat va degenerar en una típica disputa parroquiana d'exiliats, infestada de personalismes i altres malformacions psicòtiques. A l'hora de la veritat, la direcció de l'ANC va decidir conservar la tradicional aliança amb el SACP i depurar la incòmoda penya de Legassick. Els membres del grup de pressió van ser suspesos, i finalment expulsats el 1985 (185).

A la Conferència consultativa de Kabwe (Zàmbia), Tambo es va veure obligat a donar explicacions sobre les dissidències, en el seu habitual estil opac i estereotipat: "El nostre ampli moviment d'alliberament nacional conté alhora una tendència nacionalista i una socialista. La nostra revolució té alhora compromisos de classe i nacionals que s'afecten mútuament. Les forces de la contra-revolució persegueixen sense defallir la separació d'aquestes tendències... Així, l'enemic sempre pot especular sobre divisions entre *Marxistes* i *nacionalistes* a les nostres files. El PAC va ser creat sobre aquesta base, així com el grup ...que s'autoanomena *ANC (Nacionalistes Africans)*...

Malgrat aparèixer més tard..., la *Tendència Marxista* a l'interior de l'ANC... enfrontada al nostre aliat, el SACP, intentà fer derivar tant l'ANC com SACTU en un suposat viratge a l'esquerra. Els membres d'aquest grup ja no són entre nosaltres. Malauradament, és cert que algunes de les seves idees han penetrat el moviment democràtic dins del nostre país. Cal combatre'ls, altre cop, per assegurar que aquest moviment no s'esquerdi entre faccions de dreta i d'esquerra" (186).

En una altra conjuntura, les petites fissures que apareixien en la formació podien haver afectat seriosament la seva cohesió i la seva força. A cavall dels anys vuitanta, però, la salut del Congrés i la seva projecció pública a Sudàfrica estaven millorant ostensiblement. Els episodis no van arribar gaire més enllà de purgues puntuals, afiançant la línia oficialista i permetent a la missió exterior de l'ANC preparar, com una pinya, la seva segona primavera. Les condicions a l'interior del país estaven canviant, i l'ANC desenterrava totes les destrals per a millorar la seva implantació.

La primera gran arma era, sens dubte, la dels tòtems vivents, amb Nelson Mandela al capdavant. La generació de Rivonia era a punt de complir els vint anys de presidi, i començaven a portar la inevitable aurèola de sant que es derivava del seu sacrifici. El jovent dels ghettos urbans, que havia despertat de cop amb les revoltes de Soweto, necessitava l'encarnació d'un mite, i el rol messiànic però fugisser que havia assumit Biko havia de ser traspassat a un nou apòstol. Podem aventurar-nos a dir que, si no hagués existit Mandela, el Congrés hagués hagut d'inventar-ne un.

El 1980, la revista *Post* va llançar una campanya per a l'alliberament del *Madhiba*. La censura prohibia publicar la foto o les declaracions del vell líder, però sembla que el misteri va contribuir a atiar encara més la idolatria popular. En poques setmanes, l'avi Nelson es va convertir en hoste d'honor i motiu de conversa a la majoria de llars negres del país. La seva figura agermanava a pares i fills, infonia esperances i recuperava la mística perduda de l'ANC. Les contínues negatives del personatge, i dels seus companys del penal, a acceptar una excarceració pactada, no feia més que inflar el seu prestigi. Mandela enviava missatges clandestins des de la cel.la, i es desfeia en vots de fidelitat a la seva gent i a l'organització de Tambo: "Resulta ben gratificant saber que, malgrat l'enorme distància i els anys que ens separen, així com la manca de canals de comunicació efectius, encara som una organització compacta, conscients de la importància de mantenir la unitat, i resistint tot intent de divisió o confusió... La unitat és la roca en què el Congrés Nacional Africà fou edificat" (187).

Una altra arma que el Congrés insistiria en explotar, a partir d'aquest moment, seria una política multi-racial cada cop més definida, fins arribar a un genuí model no-racial. A partir de l'aliança multicolor engendrada en els cinquanta, l'exili havia permès d'incorporar progressivament a blancs, indis i mestissos en l'organització. El 1969, a la trobada de Morogoro, membres de qualsevol col·lectiu racial havien estat admesos com a militants a l'estranger, i el 1985, a Kabwe, s'havien suprimit totes les barreres

racials en l'executiva del Congrés i en la xarxa clandestina interior. Les disputes amb el grup de Makiwane, o el de Breytenbach, havien tingut com a teló de fons aquesta progressió en l'ideari racial.

La no-discriminació era tal vegada el concepte més rellevant dels que preconitzava la Carta de la Llibertat, i la majoria de sudafricans van veure amb bons ulls la repesca d'un document que afirmava "Sudàfrica pertany a tothom, blanc o negre". La societat estava canviant, i mentre la doctrina exclusivista del PAC o de Consciència Negra havia arribat a un punt d'esgotament, la cohabitació *Cartista* semblava portar aires nous. El mateix règim, amb les reformes de Botha, havia iniciat el desguàs de l'Apartheid pur i dur, i la impressió generalitzada era que el futur s'escriuria en clau multi-racial, fos quina fos la força encarregada de construir aquest demà incolor.

La Carta de la Llibertat va ser repescada per l'ANC del bagul dels avis, i aviat va ser assumida de forma espontània i entusiasta pels activistes de l'interior. En tractar-se d'una declaració de principis, genèrica i en llenguatge semi-bíbic, la seva popularització no va resultar difícil. Oliver Tambo va contribuir a vendre el producte, tot al·legant que "...no és simplement la Carta de la Llibertat del Congrés Nacional Africà i dels seus aliats. És més aviat la Carta per a l'alliberament del poble de Sudàfrica" (188). Només alguns africanistes exaltats van denunciar la iniciativa, en un llenguatge desesperat que denotava certa impotència: "Els Cartistes estan insultant la intel·ligència dels negres. Els patriotes i els revolucionaris genuïns han de rebutjar aquest document reformista de Judes Iscariot amb el menyspreu que es mereix... Azània no és una prostituta. Només una prostituta pot pertànyer a *tothom*. ...Azània pertany als negres" (189).

Un seguit de factors es van afegir als esmentats, ajudant a fer remuntar el moviment a Sudàfrica. L'increment en l'activitat guerrillera, apuntalat pel reclutament massiu de joves a partir de 1976, i per l'obertura d'un nou front des de Zimbabwe, va coincidir amb la intensificació de la guerra freda durant el primer mandat de Ronald Reagan: en aquest context, els lligams amb el SACP van resultar ben útils, donat que els comunistes van proveir d'importants recursos humans i materials a MK. La peculiar *propaganda armada* de l'ANC va esdevenir, en aquest període, un poderós instrument de divulgació i mitificació de l'esforç resistencial -malgrat alguns fracassos militars de consideració (190).

L'arrelament d'un patriotisme supra-ètnic, i la connexió amb els màxims exponents de la teologia de l'alliberament, van arrodonir el missatge del Congrés, activant-ne la represa política en la primera meitat dels vuitanta (191). El desplegament combinat de totes les armes indicades, en el moment propici, va impulsar l'antic moviment fins a cotes d'acceptació insospitades. La dimensió del retorn era difícil de calibrar, però els indicis eren arreu: banderes i símbols, manifestacions, presència en mitjans de comunicació, atenció internacional...(192). L'ANC declara el 1982 oficialment l'*Any de la Unitat en l'Acció*, per a recalcar la seva aspiració hegemònica, i es

presenta com a única opció vàlida per a amenaçar de mort el règim (193).

En moments diferents, alguns rivals de l'ANC s'havien atrevit a sots-estimar o a menysprear el llegat de la vella organització. En la dècada dels vuitanta, el Congrés era ja septagenari i comptava amb un currículum ben orfe d'èxits palpables. Però en el moment decisiu, quan el búnquer pretorià mostrava les primeres esquerdes, la formació va saber explotar les lliçons de la seva pròpia longevitat, adaptar els missatges històrics als nous temps, i alçar-se com el principal nucli opositor. El 1984, diverses enquestes evidenciaven un espectacular augment de simpaties populars per als Cartistes, situant-los en lloc preeminent amb un 35-40% arreu del país -mentre els radicals d'AZAPO/PAC es quedaven per sota del 10% i els particularistes dels bantustans tot just fregaven el 15% (194).

L'únic problema, a partir d'aquí, era la condició il·legal de l'ANC en territori sudafricà. La reactivació dels quaranta no era reproduïble, perquè el mínim brot d'activitat podia ser tallat d'arrel pel govern. Calia, doncs, trobar una organització que, sense explicitar els seus lligams, actués com a paraigües legal del Congrés. La fórmula màgica va quallar l'Agost de 1983, amb la fundació del Front Democràtic Unit (UDF). De fet, els grups més radicals s'hi havien anticipat el mes de Juny amb el Fòrum Nacional, que aplegava en una plataforma socialista els irreductibles de Consciència Negra, AZAPO i el grupet mestís de Neville Alexander. El Fòrum, però, no admetria la presència de militants blancs i acabaria, en un entorn que afavoria cada cop més l'opció no-racial, adquirint un caràcter testimonial (195).

L'UDF, en canvi, captava a la perfecció el rebuig a les darreres propostes constitucionals del màxim mandatari sudafricà, Pieter Botha -unes propostes que aspiraven alhora a trencar el monopoli blanc, tot ampliant el legislatiu a un sistema tricameral que incorporés indis i mestissos, i a perpetuar la marginació política dels africans. Bona part de les comunitats índia i mestissa van fer causa comú amb els Cartistes, rebutjant la maniobra seductora de Botha i ressuscitant, en certa manera, l'aliança de 1955. Els Congressos Indis del Transvaal i del Natal, que no havien estat mai prohibits, van emergir d'una llarga letàrgia i van propiciar la creació de l'UDF. Un grapat d'associacions i col·lectius mestissos del Cap, encapçalats pel reverend Allan Boesak, i insatisfets tant amb les reformes del govern com amb el faccionalisme d'Alexander, van adherir-se al Front.

Boesak es va convertir, aviat, en el portaveu principal de la nova criatura política, que a més dels col·lectius assenyalats reunia a mig miler d'entitats de barri, d'església, de dones, d'estudiants, etc... La seva filiació amb l'ANC no era prou evident com per provocar les iras immediates del règim. A la seva executiva, per exemple, hi havia persones procedents de l'antic ANC, i dels Congressos Indis, però

incorporava també activistes procedents de Consciència Negra, i d'àmbits polítics i sindicals diversos (196). La Carta de la Llibertat no va ser adoptada formalment fins al cap d'uns anys, i en la conferència inaugural, no es feia cap menció del Congrés.

Els vincles, però, eren ben detectables. L'Assemblea fundacional va aclamar la lectura d'un missatge de Nelson Mandela, i un altre de Helen Joseph -antiga dirigent del COD- que va acabar amb la insòlita proclama; "...un gran aplec, després d'un quart de segle de silenci". L'òrgan oficial de l'ANC, *Sechaba*, aclaria els termes de l'equació tot remarquant que "...l'emergència de l'UDF és una reacció a la degradada situació... no pretén ser un moviment substitutori dels moviments acreditats del poble" (197).

La manca de concreció del Front va ser, inicialment, una de les claus del seu èxit, o si més no de la seva supervivència. Resulta obvi que Pretoria no es devia sentir directament amenaçada per l'aparició de l'UDF, i potser hi veia fins i tot un interlocutor útil per a cobrir les aparences, davant el món, sobre la sinceritat de les reformes. L'actitud del govern es va anar agrejant a mesura que la plataforma reeixia en generar una protesta de caràcter massiu, i a tenor de la creixent identificació entre lluita interior i consignes de l'exili. L'equip de Botha no era tan ingenu de pensar que l'UDF era del tot independent del Congrés, però sí prou ingenu per imaginar que podria arribar a obrir una bretxa entre ambdós.

No va ser així. Quan van esclatar les revoltes de 1984, a bona part dels ghettos urbans de Sudàfrica, els mateixos activistes es van encarregar de demostrar fins a quin punt equiparaven una i altra organització. Els retrats exhibits eren els de Mandela i altres figures mítiques del Congrés; les consignes, literalment transcrites de la Carta de la Llibertat; els símbols, els de l'ANC... Oliver Tambo va fer una crida, des de Lusaka, per a *convertir els ghettos en ingovernables*: de forma quasi automàtica, es van encendre les barriades negres, es van constituir administracions i tribunals revolucionaris, i la policia va perdre el control de districtes sencers. Botha es va veure obligat a decretar l'estat d'excepció a una colla de demarcacions (198).

Allan Boesak va situar l'èxit de l'UDF en la traducció a la pràctica del principi de cohesió que l'ANC, des de l'estranger, venia predicant en els darrers anys: "Què és el que hem fet? Nosaltres, al Front Democràtic Unit, hem forjat una unitat que aquest país no havia vist en quasi dues dècades. Hem renovat l'esperit de lluita dels cinquanta. En un sol any, ... hem aplegat un moviment de masses, que ara representa a milions de persones d'aquesta terra. Hem rebutjat la constitució del govern sudafricà i, encara més, hem vençut. Hem fet que el poble s'adoni dels seus drets" (199). Boesak potser pecava d'un excés d'eufòria, però la fulgurant cursa ascendent del nou engendre polític era realment impressionant. Cinc o sis anys enrera, ni en el millor dels seus somnis, podia haver esperat el Congrés l'emergència d'un tal fenomen. Però a més del triomf de l'unitarisme i de l'hegemonia cartista, l'experiment tenia altres punts a favor.

La gran virtut organitzativa de l'UDF era el seu tarannà associatiu, que convertia les seves resolucions en orientatives, i que per tant oferia un bon marge d'autonomia a les entitats afiliades. El govern sabia, per tant, que la supressió de la dinàmica de protesta no podia passar per les clàssiques represàlies contra els dirigents o contra l'estructura central. Sufocar les mobilitzacions implicava un desplegament policial enorme, a escala local, per a domesticar totes i cada una de les iniciatives particulars que componien el Front. D'altra banda, el missatge de l'UDF es transmetia més a través d'una premsa desperta i liberal que no pas a través de condutes interns, el qual al seu torn volia dir que per emmordassar l'activisme calia abans aplicar una estricta censura de premsa (200). Botha va acabar recorrent a les dues mesures descrites, però també va esperonar una implacable estratègia contra-revolucionària en altres àmbits.

La prioritat del règim consistia a explotar, més enllà de la repressió física, les diferències de l'ANC amb els seus rivals en el terreny de la política africana. Les forces que havien anat sorgint als bantustans, i molt especialment el partit Inkatha del KwaZulu, jugarien un paper determinant en l'esclafament de les revoltes. Si bé les organitzacions creades per Lucas Mangope a Bophutatswana, per Lennox Sebe al Ciskei, o per Kaiser Matanzima al Transkei, eren en bona part ens infantats i sostinguts per Pretoria, no era aquest el cas del moviment Inkatha ye Sizwe, una antiga associació cultural zulu reconstituïda per Mangosuthu Gatsha Buthelezi.

Buthelezi havia dut a terme un joc ambigu amb l'estat. Tot i rebutjar els principis de l'Apartheid, havia acceptat la via possibilista en treballar des de l'administració segregada del bantustan del KwaZulu. Rera la mort de Steve Biko, havia intentat omplir el buit amb un discurs africanista inspirat en el de Consciència Negra, sempre en una òrbita més conservadora. El 1978, el dirigent zulu s'havia esforçat per trencar la cotilla ètnica d'Inkatha i implantar-se a tot Sudàfrica, a través d'una Aliança Negra que abraçava dissidents d'altres bantustans i una colla de partits moderats indis i mestissos (201).

Una enquesta del Bergstraesser Institut alemany, entre africans de zones urbanes, apuntava el 1978 un 43'8% de preferències per a Buthelezi, front a percentatges molt inferiors per als moviments històrics i per als altres líders de bantustans (202). Era el moment àlgid d'Inkatha; exhaurit l'ímpetu de Soweto '76, i amb l'ANC en ple procés de reconstrucció, semblava que s'obria un forat en la política negra per a una força transigent. Els aliats occidentals de Pretoria veïen amb bons ulls una operació a l'estil Muzorewa -abans que aquest fracassés estrepitosament a Zimbabwe- que acabés amb les sancions i es pronunciés per un sistema de mercat.

L'aparent fortalesa d'Inkatha va fer dubtar al mateix Tambo, d'altra banda tan sectari i políticament gelós com de costum. A finals dels setanta, es van celebrar un parell de reunions entre Tambo i Buthelezi, on es va apuntar la possibilitat d'unir esforços entre les respectives organitzacions. Les temptatives van fracassar, segurament degut a un excés de seguretat o de confiança per part de tots dos. Ni l'un ni l'altre van atrevir-se a renunciar a la seva línia doctrinària, a sengles clientelees o a la penetració popular dels darrers anys. L'explicació oficial de l'ANC entonaria, poc després, el *mea culpa* en la gènesi de l'infant bord:

"Dissortadament, vam fracassar a l'hora de mobilitzar la nostra pròpia gent en la ressurrecció d'Inkatha tal i com l'haguéssim volgut... La tasca de reconstrucció, doncs, va recaure en Buthelezi tot sol, que va construir Inkatha com a base de poder personal, ben allunyada del tipus d'organització que havíem imaginat -un instrument per a la mobilització del poble a les zones rurals" (203)

La confrontació va quedar servida tot seguit. Buthelezi es va atrevir a acusar l'ANC d'utilitzar la campanya per a l'alliberament de Mandela com una arma contra la seva pròpia credibilitat -el qual, d'altra banda, no deixava de ser legítim-, i de fer el joc al bloc de l'est amb unes pràctiques partisans i militars insurreccionals. El govern, sense pensar-s'ho dos cops, va revelar un suposat atemptat de MK contra Buthelezi, i va promoure Inkatha com a alternativa tranquil·la als bolxevics exaltats del Congrés. Buthelezi encara va allargar una darrera branca d'olivera el 1983, en proposar que l'ANC i el PAC actuessin com a agents externs i Inkatha com a agents interns de l'oposició a l'Apartheid (204).

Aquests darrers esforços de Buthelezi ja eren, però, accions a la desesperada. La fundació de l'UDF havia fet trontollar els seus plans com a portaveu dels africans dins del país, i va comprovar com poc a poc se li escurçaven els índexos de popularitat. Un enfrontament entre estudiants a la Universitat del Natal va ser el pròleg -que, en retrospectiva, sembla innocent- d'una acarnissada guerra de faccions entre sudafricans negres. Als turons de Zululàndia, a les barriades obreres, arreu on hi havia comunitats zulus de certa importància, la disputa per l'hegemonia es va estendre i es va solapar en l'aire tòrrid de les revoltes de 1984-86.

El líder zulu reivindica, amb més passió que mai, un bocí de l'herència conservadora de l'ANC, i al·lega que els buròcrates incendiaris de Lusaka han deformat l'essència del llegat de l'antic Congrés. Amb un discurs ben similar al de la Lliga Jove en els quaranta, o al del PAC en els seixanta, reclama les figures de Dube, Lembede o Luthuli, i adopta els símbols (bandera, himne,...) de l'ANC. Els homes de Lusaka, segurs ja de la seva corba ascendent, es limiten a desqualificar-lo amb un lacònic "Està gelós. L'ANC ha esdevingut més popular que Inkatha" (205)

Els politòlegs afins al cartisme passen a l'atac, amb arguments un pèl més sofisticats: "Per començar amb el més obvi: Inkatha no és l'ANC

reencarnat a Sudàfrica després de quinze anys de prohibició. Pot semblar obvi, però Inkatha ha estat percebuda i presentada sovint com precisament això -l'ANC en la legalitat. Ha seleccionat i adoptat alguns dels símbols de l'ANC, i n'ha rebutjat d'altres, vi: la credibilitat que arrossegaven aquests símbols a causa de la història d'oposició i de lluita de l'ANC, i amb la intenció d'oferir una opció dignificada als militants i a altres organitzacions, governs i interessos econòmics distants de l'ANC clandestí" (206).

Podem observar com l'herència del Congrés, doncs, es converteix en pedra angular de la rivalitat dialèctica entre bàndols africans. Al carrer, però, els conflictes es dirimien amb menys raons. Bandes d'activistes reaccionaris van sorgir a les zones *alliberades*, per a combatre els excessos dels joves camarades de l'UDF que havien trasbalsat els cànons tradicionals d'autoritat. Els famosos *vigilantes*, afins a Inkatha o altres poders conservadors, incontrolats en les seves accions, van enfrontar-se a la militància cartista i van convertir un seguit de ghettos en veritables camps de batalla. Començava la primera fase d'una guerra civil continguda que avui, als suburbis de Johannesburg o al Natal, encara cueja.

El govern va veure amb bons ulls aquest flagell ultramontà, i el va incitar tant com va poder. Sens dubte, la desestabilització social era altament inflamable a llarg termini, però en el neguit immediat d'ofegar els aixecaments, el clima de violència intestina semblava afavorir l'estratègia repressiva. Pretòria aconseguia transformar el rampell cavernícola en cinquena columna, facilitant així la missió de la policia a nivell local. Com dèiem més amunt, la resistència dels vuitanta no era comparable a cap de les onades de protesta anteriors, atesa la configuració un tant anàrquica i localista de la contestació, i calia extingir la sublevació carrer per carrer, gairebé casa per casa.

A finals de 1985, la rebel·lió havia adquirit un tarannà molt més amenaçador. Els sindicats cartistes s'havien agrupat sota la federació COSATU, l'organització obrera més formidable que mai no havia aparegut en terres sudafricanes, amb més d'un milió d'afiliats. Estava a punt de superar-se, per tant, el principal obstacle que havia arruïnat les protestes de 1976, ço és la desconexió entre lluita estudiantil i de barriada i la mobilització a fàbriques i mines. A més, l'erecció de petits poders autònoms a certs barris, a remolc de la consigna d'ingovernabilitat llançada des de Lusaka, havia fet perdre el control d'extenses zones suburbanes -el qual volia dir boicots de lloguers, impostos, pagaments de serveis i comerços. La força moral de les sancions internacionals s'afegia als temors d'empreses internacionals d'invertir en aigües turbulentes.

La creixent radicalització de l'UDF (207) i el seu enfortiment semblaven indeturables. El poder blanc se sentia realment assetjat, i actuava per primera vegada a la defensiva. L'oposició ja no es preguntava *quan* s'enfonsaria el règim, sinó *com* s'esdevindria l'esperat col.lapse. Els cronistes de l'època retrataven la progressió d'un tal miratge, prou estès en els primers mesos de 1986: "Els

diversos elements de la crisi... s'havien conjurat el 1984 per a precipitar una marea de resistència popular molt més forta, de llarg, que el que s'havia experimentat [en el passat], i molt més amenaçadora perquè havia connectat amb grans vagues obreres... Mentre les guerrilles de l'ANC a l'exili intensificaven els seus esforços militars, l'esfondrament del règim, bé a través de negociació, bé en una insurrecció popular, o bé per una combinació d'ambdues, semblava purament una qüestió de temps" (208).

Alguns prohoms del Congrés tocaven el cel amb les mans, convençuts que aviat entrarien a Pretoria al capdavant d'una columna de tancs. Altres, més realistes, confiaven en una rendició pactada amb Botha, a l'estil dels acords de Lancaster House amb el rhodesià Ian Smith. L'ANC proclamava amb eufòria que "Fins i tot aquells que no accepten la nostra política i perspectiva han admès el fet que no hi haurà cap solució del problema sudafricà sense la participació de l'ANC i el moviment democràtic de masses com a forces centrals" (209). Un grup de mitjancers internacionals, destacats per la Commonwealth a l'Àfrica del sud, van defensar la conveniència d'una negociació entre govern i oposició, i van precisar:

"No hi pot haver cap sortida negociada a Sudàfrica sense l'ANC; l'amplitud del seu suport és incontestable, i el suport no para de créixer... El govern ha afirmat que no veu l'ANC com l'única part en una negociació. Hi estem d'acord, però recalquem que l'ANC és part necessària... La identificació oberta amb l'ANC a través de banderes i cants, a funerals i esglésies... malgrat els riscos patents, sosté la impressió general que, si avui se celebressin eleccions amb sufragi universal, l'ANC les guanyaria" (210).

El 18 de maig de 1986, el govern va decidir tallar en sec l'erosió del seu poder i la seva imatge de feblesa, en un raid aeri a diverses capitals veïnes on s'hi havien refugiat membres del Congrés. Els delegats de la Commonwealth van declarar, estupefactes, que s'havien trencat totes les expectatives d'un diàleg pacífic entre el govern i l'oposició, i van agafar el primer avió cap a casa (211). En la pugna interna pel poder, semblava que la *securocràcia* havia imposat les seves tesis a Pretoria. Poc després, l'estat d'excepció era decretat arreu del país, i s'hi implantava una fèrria censura de premsa. L'UDF i altres organitzacions eren prohibides. El Congrés, veient que el sistema tallava les ales als seus aliats interiors, va repescar amb vehemència un dels al·legats que, amb la boca petita, ja havia anat repetint al llarg dels disturbis: "...el que ens manca és una forta presència clandestina de l'ANC" (212).

Massa tard. La involució havia robat la iniciativa als militants artistes. Milers de persones compromeses van ser detingudes, l'exèrcit va entrar als ghettos, i ni els mitjans de comunicació podien explicar al món la resistència activa dels irreductibles. Les bases estaven massa entretingudes en contenir els embats dels parroquians d'Inkatha o dels vigilantes, i no van poder respondre de manera coordinada a l'onada de repressió. A sobre, i a mesura que la revolta s'encongia, va esclatar un altre contenciós entre els seguidors de l'UDF i els del Fòrum Nacional, que es disputaven ara una clientela política minvant.

Sense adquirir les proporcions de la confrontació amb Inkatha, aquest nou front va obrir unes ferides potser més doloroses. A Port Elizabeth, a Soweto i a Alexandra, els cartistes i els exclusivistes negres es van atrinxer en petites zones d'influència, preparant-se per una lluita a mort. En poques setmanes, les batusses van deixar prop de tres-cents morts, nombrosos ferits, cases cremades, famílies trencades, i barris devastats per l'odi entre antics companys de fatigues. Els simpatitzants d'AZAPO es van veure encerclats; alguns van salvar la vida renunciant públicament a les seves conviccions, i altres van recórrer a la protecció policial -el qual no va ajudar-los a desterrar certes acusacions de connivència amb l'estat. Va resultar una victòria pírrica per al Congrés, ja que el front principal, contra el poder supremacista, va acabar de cedir davant la piconadora de Pretoria (213).

De l'extrema eufòria, es va passar a la depressió més profunda. Aggrey Klaaste, un respectat columnista negre, va lamentar; "...Haurà de ser un llarg períple... i alguns d'entre nosaltres ens atrevim a dir que, arribada l'*Uhuru* [llibertat], pujarem als primers avions que surtin d'Azània!" (214). La gran promesa dels vuitanta, l'UDF, havia caigut víctima del botxí governamental i de la seva pròpia intolerància. L'ambigüïtat inicial, que tan útil havia estat a les beceroles de la revolta, s'havia anat perdent a mesura que el Front s'associava a l'ANC i al moviment cartista. Aquest acotament ideològic havia catapultat la seva massa partisana, no només contra l'estat, sinó contra els africans a dreta i esquerra del seu espectre. D'altra banda, com apunta encertadament l'investigador americà Anthony Marx, l'estructura organitzativa de l'UDF tampoc no havia pogut salvar un funcionament un tant heterodox:

"La força del cartisme... era també la seva feblesa. El moviment jugava amb les reformes institucionals, el finançament extern i la premsa per a bastir la seva cohesió. No es va poder ajustar a la nova situació quan l'economia es va deteriorar, i els recursos aliens van ser estroncats per l'estat... Amb el seu zel desbordat per a assolir la unitat nacional, van dedicar poc temps a establir uns principis amplis que poguessin enfortir el seu públic potencial, més enllà de les aliances tàctiques" (215).

Malgrat els revesos, la brasa de les protestes va seguir cremant durant un temps. L'UDF s'esforçava per operar en la clandestinitat, i COSATU, que no havia estat prohibida, mirava de reanimar l'acció sindical sota l'estricta vigilància de l'estat. El 1988, una nova plataforma, el Moviment Democràtic de Masses (MDM), era constituïda per arreplegar les despulles de la resistència. El MDM agrupava els líders sindicals, personalitats independents i organitzacions d'església -que assumien un rol substitutori a través d'homes com Allan Boesak o Desmond Tutu (215).

L'ambient, però, era ja clarament hostil a les forces que, escassament uns mesos enrera, havien presentat una amenaça formidable al règim. La seu central de COSATU i la del Consell

Sudafricà de les Esglésies van ser destruïdes per explosions que ningú no va reivindicar, però que apuntaven incofusiblement a les forces de seguretat. La ressaca post-revolucionària arribava a la guerrilla de l'ANC, que va començar a afuixar el ritme d'atemptats i accions des de l'exterior. Tots els indicis suggerien que, de no produir-se algun fet miraculós, l'Au Fènix tornaria a quedar calcinada per uns quants anys més. L'editorial de la revista oficial del Congrés, *Sechaba*, sentenciava; "Una cosa és clara: la lluita en els propers anys serà dura i costosa, i requerirà un sacrifici enorme" (216)

Davant la crisi, va obrir-se en les files cartistes un intens debat sobre si era pertinent o no sol·licitar l'inici de negociacions amb Pretoria. Les eleccions de 1987 havien confirmat un viratge a la dreta de l'opinió blanca, en obtenir els ultraconservadors de Treurnicht un 26,5 % dels vots. Els dirigents de Lusaka s'inclinaven més aviat per respondre a l'enduriment del règim amb la resistència a ultrança. A la declaració d'Arusha, Oliver Tambo es pronunciava en termes confusos sobre tal opció, afirmant per una banda que mentre Sudàfrica no entrés en un període democràtic no hi hauria cap contacte amb el govern, i dient per l'altra que "...l'ANC mai no s'ha oposat a les negociacions" (217). Les diferències de criteri van reflectir-se a les pàgines de *Sechaba*, on els irreductibles asseveraven que "...no es poden fer truites sense trencar ous", i els conciliadors partien del supòsit que "...la crisi política a Sudàfrica no constitueix una situació plenament revolucionària, en el sentit leninista clàssic" (218).

Enmig de tanta desorientació, el miracle es va produir. El vell Botha, mentre es recuperava d'una embòlia cerebral, va ser foragitat de la direcció del Partit Nacional per un jove tecnòcrata, de ben poca solera reformista, anomenat Frederik De Klerk. La trajectòria del nou líder polític no oferia cap esperança als opositors de l'Apartheid, però en canvi la seva praxi, un cop es va instal·lar al capdavant del partit, va animar l'equip de Tambo a escoltar-se'l. A mitjans de 1989, De Klerk va preparar un viatge a Lusaka, en teoria per parlar amb el President zambià, Kenneth Kaunda. Botha, que ja no era dirigent del partit però sí President del govern, va témer que el seu delfí rebel volgués acostar-se a les oficines de l'ANC. Es va obrir una esquerda important en la cúpula del poder, i la majoria de ministres van fer costat a De Klerk -que va confirmar el seu viatge a Zàmbia. Botha va dimitir.

L'ANC desconfiava clarament de la vocació aperturista de De Klerk. El mes de juny, en el Congrés de la Internacional Socialista, Tambo havia donat el vist-i-plau definitiu a un hipotètic procés negociador, però insistint que abans calia que el govern complís amb certes reformes fonamentals. Poc després, el Congrés adoptava les *Recomanacions Constitucionals*, on especificava les condicions prèvies: alliberament de presos polítics, legalització dels partits d'oposició, fi de l'estat d'excepció, retirada de l'exèrcit, i anul·lació dels judicis polítics i execucions. L'OUA va adoptar les *Recomanacions* en la Declaració de Harare (219). El plenari dels

representants de l'ANC insistia, des de Noruega, que "La recent elecció de F.W. De Klerk com a líder del Partit Nacional no aportarà cap canvi significatiu de política... Els diversos intents de Pretoria per a recuperar la iniciativa estratègica han fracassat" (220).

L'esforç dels darrers anys segurament havia deixat l'històric moviment afectat de cert grau de miòpia. Quan De Klerk va inaugurar el seu primer mandat, el setembre de 1989, la plana major del Congrés es preparava a reaccionar com ho havia fet tantes vegades, davant les maniobres embaucadores del govern: a la defensiva. De Klerk, en canvi, va engegar la locomotora del canvi a l'endemà mateix de jurar el càrrec. Va declarar que volia ser el líder de tots els sudafricans, i "...no només dels que eren representats al Parlament", i que el seu objectiu consistia en aconseguir que "...tots els sudafricans, d'una forma justa i equitativa, esdevinguessin part activa en la presa de decisions" (221).

La revolta que havia fracassat des de baix era a punt de començar des de dalt, i l'ANC no se'n volia adonar. La seva popularitat, la llarga història de lluita, l'experiència d'una decepció rera l'altra, van estendre la sensació que tan dolces paraules no podien ser sinceres. L'exhauriment de la dècada dels vuitanta tampoc no el permetia col·locar-se en posició d'avantatge. Trigaria un temps a copsar l'abast del seu error de càlcul, i vacil·laria encara uns mesos a reprendre la iniciativa. Per aquelles ironies de la vida, l'enlairament final cap a la llibertat no havia obeït a un tret de sortida propi, sinó al pragmatisme dels fills d'aquells que, anys enrera, l'havien proscrit.

El vol de la llibertat (1989-1994)

Hem intentat descriure com, després de gairebé un segle d'oposició, l'ANC i les forces afins havien arribat al punt culminant de la seva confrontació amb l'estat. En la dècada dels vuitanta, el front cartista s'havia quedat a un pas de la revolució social; i quan semblava que el règim estava disposat a cedir, aquest havia reaccionat, només per encetar el seu propi *hara-kiri* al cap d'uns mesos. No hi ha dubte que el procés, vist a certa distància, podia semblar insòlit: tots dos bàndols, just quan es capbussaven en l'abisme d'un conflicte civil, s'havien trobat amb l'obligació de retrocedir i conformar-se amb una sortida pactada.

El Congrés havia jugat amb totes les seves cartes en el trepidant període 1984-86, i amb un encert notable. Havia perfilat la seva política no-racial, convertint la Carta de la Llibertat en la vaca sagrada de la resistència; havia sabut connectar unes bases dinàmiques amb uns líders legendaris, a través d'uns quadres competents a l'interior; havia aconseguit el suport de la jerarquia religiosa, i havia derrotat definitivament el règim en la contesa moral; i sobretot, havia fet valdre el seu llegat com a degà de les forces polítiques sudafricanes, capturant una ascendència pràcticament

hegemònica com a portaveu de la llibertat. Havia topat amb obstacles imprevistos, però, en la construcció d'un model nacional - tot col·lisionant contra una incipient *involució blanca* i contra l'irredemptisme zulu- i en les campanyes militars, on s'havia mostrat impotent per a fer-li la més mínima esgarrapada a la potent maquinària bèl·lico-repressiva de Pretoria.

En girar la truita, cap a finals dels vuitanta, el govern havia aprofitat les febleses del Cartisme. L'esgotada UDF havia estat esclafada, i les plataformes sindicals i religioses que havien pres el relleu no havien pogut recuperar l'aire desafiant dels anys precedents. L'estratègia divisionària, en el foment de conflictes intestins a la massa social africana, havia funcionat prou bé; l'emudiment dels mitjans de comunicació i la interrupció del flux de solidaritat internacional havia estat possible; i el Partit Nacional havia conservat, en el sí de la població blanca i de la classe empresarial, una hegemonia tant o més sorprenent que la del Congrés entre els desposseïts de la terra.

Difícilment es podia parlar obertament de derrota o de victòria en cap dels dos camps; el qual, en realitat, significava que l'oposició havia avançat en relació amb la seva crònica prostració històrica. La fase post-UDF no era comparable al post-Sharpeville o al post-Soweto. L'escac polític era, sens dubte, una novetat. Passada la borratxera de 1984-86, doncs, no era sorprenent que els Cartistes es plantegessin la conveniència d'una fórmula negociada. Mai no havien empatat les seves forces a les del govern: mai no havien pogut parlar d'igual a igual, mai no havien sortit d'una crisi amb tanta solidesa.

El periodista Allister Sparks sosté que, de fet, la mecànica de l'UDF ja havia anunciat un viratge crític en les files centrals de l'oposició: "... no va haver-hi cap pla ordit pels estrategues de l'ANC a Lusaka o l'UDF entre bastidors... Més aviat a la inversa. Les coses van succeir de manera espontània, i en l'huracà dels esdeveniments els líders negres van fer el que van poder per a dissenyar estratègies arran del que s'esdevenia... Confrontació i negociació, fúria i raó. Les tropes de xoc negres atacaven i els dirigents s'oferien per a parlamentar" (222). Els radicals d'esquerra combregaven amb aquesta anàlisi, tot i que denunciaven la via pactista. Per a ells, la direcció moderada de l'ANC no s'havia atrevit a empènyer la insurrecció fins a les darreres conseqüències, en part degut a la seva incapacitat militar, però també a causa d'una secreta predilecció per la sortida pactada: "Què impedia a Oliver Tambo seguir els passos de Robert Mugabe? Certament,... res en la trajectòria del Congrés no ho impedia -i els líders del Congrés, de fet, abonaven un horitzó de negociacions" (223).

La resistència a futures converses s'expressava, o bé a través d'una retòrica forçada, o bé a través de nuclis insurreccionals dins del mateix ANC, agrupats a l'entorn del SACP, i inspirats per les tesis d'un Debray o un Che Guevara. Però la Sudàfrica de Botha ja no era la de Verwoerd, i el món de Gorbàtxov ja no era el de

Brèjnev. Ni tan sols l'ANC de Mandela era l'antic ANC de Mandela. La penya militar-insurgent havia estat desacreditada pels seus fracassos, i els nous quadres de l'UDF, combatius però pragmàtics, homes de fúria però també de raó, eren els qui portaven el pes de l'activitat contra Pretoria. Si alguns il·luminats de l'exili apostaven pel tot o res dels seus somnis, els presidians o els activistes sobre el terreny preferien que s'acabés el malson, encara que fos gradualment (224).

Uns anys després, un destacat militant comunista, Jeremy Cronin, retrataria amb lucidesa la situació d'escac que aleshores començava a fer forat entre els més realistes: "A finals dels vuitanta, l'equilibri estratègic de forces era caracteritzat per: Un moviment d'alliberament que gaudia de molts avantatges sobre el règim... un alt nivell de mobilització i desobediència de masses, que havia acorralat l'Apartheid... un món arrengrerat contra l'Apartheid... Al mateix temps, els canvis operats a Sudàfrica havien complicat les coses per a l'ANC... la lluita armada ja no augmentava... La crisi en l'Europa de l'est... exercia noves pressions... forçant l'acomodació a una cultura emergent de *democràcia multipartidista*... L'Apartheid ja no podia governar a l'antiga manera... Alhora, el moviment d'alliberament no tenia la capacitat immediata d'enderrocar el règim... Tots aquests factors van preparar l'escena per a una resolució negociada del conflicte sudàfricà" (225).

Per què dintre, doncs, quan va sonar l'hora de la veritat, els prohoms del Cartisme no es van llançar de cap a la mar de promeses de De Klerk? A què es devia tanta vacil·lació, tanta inseguretat, quan finalment semblava que el règim allargava una mà conciliadora i es disposava a parlar? La influència dels més irreductibles, a Lusaka, ofereix una explicació parcial, però ja hem vist com ells mateixos es planyien de la seva marginació front a la cúpula moderada del moviment. La pervivència d'una retòrica revolucionària, en la tradició opaca de Tambo, potser contribuïa a difondre una falsa imatge rebeca d'una organització que, en el fons, es delia per acudir a les tertúlies de De Klerk.

En realitat, les aparents carabasses inicials de l'ANC responien a dos fets irrefutables. En primer lloc, els dirigents més hàbils i clarividents, tant del Congrés com de l'UDF, eren a presó: això no impediria la interlocució del govern amb Mandela, per exemple, però el propi Mandela preferia respectar la legitimitat dels homes de Lusaka, i sabia que qualsevol acord personal precipitat hagués posat en perill la sagrada cohesió del moviment (226). La paràlisi cerebral de Tambo, a partir de novembre de 1989, va exacerbar encara més la clàssica torpesa de la *nomenklatura* exiliada, en posar les converses en mans d'Alfred Nzo, un vell estalinista d'escasses llums. Quan De Klerk va voler contrastar els seus projectes amb persones de certa credibilitat, va haver de recórrer a homes d'església: Tutu, Boesak, etc...

En segon lloc, cal entendre que el Congrés tenia totes les virtuts dels avis, però també tots els defectes. Era una organització vella i experta, i per tant intrínscament desconfiada. La primera reacció, quan algú anunciava l'arribada del llop, era no creure-s'ho. Massa

vegades, al llarg de la seva dilatada existència, havia caigut en el parany de les grans esperances i de les falses promeses. Els anys li havien fet aprendre la lliçó de la paciència, i havia incorporat fins al moll dels ossos l'oculta convicció que el temps, necessàriament, acabaria jugant al seu favor. La pressa era l'enemiga de la saviesa. La plana major no era cega, és clar, i probablement entenia que alguna modalitat de transició política era a punt d'arrencar; però segurament també intuïa que el procés seria llarg i ple d'entrebancs, que la juguesca de De Klerk no era del tot sincera, i que el millor atac era una defensa a ultrança.

El columnista Allister Sparks va captar, altra vegada, la sensació d'incertesa malfiada del moment, quan manifestava: "...al llindar dels noranta, la dècada de transició és a punt de començar. Serà una dècada confusa, plena de sortides falses i fracassos... Tindrem més constitucions estrambòtiques i esperpèntiques, maquinades per a compartir el poder sense perdre el control" (227). Sparks no va errar el seu pronòstic: el procés seria laboriós i difícil, encara que no arribaria a esgotar ni mitja dècada. I, en honor a la veritat, les barreres no serien plantades únicament per Pretoria. L'ANC també hauria d'assumir part de culpa en els retards, i reconèixer que la seva incredulitat inicial contindria l'avenç de les reformes. Hauria de passar un temps fins que l'enorme llegat de l'organització, invocat amb tant d'encert en la guerra, fos reconvertit per a la pau.

Just després de l'accés al poder de Frederik De Klerk, l'editorial de *Sechaba* aclaria que el Congrés, de moment, no pensava renunciar a la seva guerrilla: "La lluita armada pretén assolir l'alliberament nacional... i l'ANC entén les negociacions com un mitjà per als mateixos objectius.. Són dues cares de la mateixa moneda" (228). Quan el govern va decidir prendre la davantera, l'octubre de 1989, i alliberà set presoners del grup de Rivonia -entre ells Sisulu-, el Congrés va advertir a la comunitat internacional que no es deixés ensarronar pels gestos simbòlics de Pretoria, i va apostar per una escalada de l'activitat militar. Una cadena de proclames oficials demostren fins a quin punt l'ANC es movava dels primers tempteigs reformistes:

"L'alliberament [dels set] és resultat dels nostres sacrificis. No té res a veure amb els canvis d'actitud de De Klerk", o també "El règim De Klerk no té ni la voluntat ni cap intenció de tocar els fonaments de la dominació i la desigualtat racial", o fins i tot "Les promeses de De Klerk, en el sentit que culminarà la transició en cinc anys, són tan buides com insolents" (229).

El 2 de febrer de 1990, De Klerk provoca un dels moments més dramàtics en la història de Sudàfrica. Al Parlament, proclama solemnement que "El temps de la violència s'ha acabat... L'hora de la reconstrucció i de la reconciliació ha arribat". Mentre en general s'esperava una derogació amb comptagotes de les lleis de l'Apartheid, el President opta per legalitzar l'ANC, el PAC, el SACP i un munt d'organitzacions prohibides. La mesura desencadena un seguit de reaccions positives. Tutu afirma que se li ha tallat la respiració;

Boesak diu que "Si De Klerk ens hagués ofert més, no hauríem sabut què fer-ne"; el columnista socialista Colin Legum escriu que "El discurs valent de De Klerk ha acabat amb l'Era de la supremacia blanca a Àfrica"; un activista s'acosta a l'estàtua del general Smuts, al centre de Pretoria, i el corona amb una gorra de l'ANC (230).

La direcció del Congrés es queda glaçada, i l'únic comunicat que els exiliats són capaços d'improvisar assegura que no pensen traslladar la seva seu central a Johannesburg. Mandela, en contrast, s'entrevista diverses vegades amb el màxim mandatari blanc i coincideix a marcar un període de cinc anys per a la transició democràtica. La premsa internacional crítica la poca agilitat de l'aparell de Lusaka. *Newsweek* sosté la tesi que "De Klerk intenta fer perdre l'equilibri a l'ANC...és gairebé un tòpic en la política sudafricana que els canvis arriben més ràpid i més profunds del que els més optimistes mai no s'haguessin atrevit a esperar... [De Klerk] ha enxampat l'oposició anti-Apartheid a precari, sense saber com reaccionar ni què fer a continuació" (231).

El *Times* de Londres assevera que "L'ANC necessita un estil diferent", i adverteix que "Si l'ANC s'hagués pres seriosament els indicis de canvi, privats i públics, de De Klerk..., la direcció a l'exili hagués retornat a Sudàfrica en bloc, deixant ben clar que s'estimaven més recuperar la iniciativa que no pas esperar que De Klerk digués qui podia i qui no podia tornar". No hi ha dubte que el vell Congrés se sentia més còmode en la tradicional cultura d'oposició vociferant, i que li costava fer-se a la idea d'assumir la seva quota de responsabilitats: si corria, podia ser pitjor. Durant una temporada, era més descansat obrir la veda a la retòrica insurgent de sempre i permetre que els elements radicals campessin a la seva. Però la crítica amiga no parava d'incitar a un canvi d'esperit: "El que ha sofert l'ANC ha estat tan terrible que, si vol, pot inventar-se excuses per sempre més. Però és una temptació que ha d'eludir: ha d'encarrilar la dolorosa transició a la maduresa com a partit polític i, encara més difícil, començar a pensar -i a actuar- com el futur govern" (232).

Escassament una setmana després del primer anunci inesperat, De Klerk es treu un altre as de la màniga: Nelson Mandela, l'home llegenda, serà alliberat. El dia 11 de febrer de 1990, l'heroi deixa la presó de Victor Verster i torna al món dels vius. Aquí, la cúpula de l'ANC, extasiada, es veu obligada a admetre la credibilitat dels canvis, i a reconèixer la valentia de De Klerk. De tota manera, l'editorial de *Sechaba* emet un judici molt ponderat, i insisteix que l'esdeveniment no suposa cap *frontissa històrica*. La revista recorda, en un to marcadament mesquí, que Mandela no deixa de ser un militant enquadrat en l'organització (233).

L'aparició en escena del tòtem ambulant del Congrés, però, no acaba de trencar la tònica vacil·lant del seu moviment. Aviat De Klerk reprèn la iniciativa, i convoca la cimera de Groote Schuur, que produeix un acord on l'ANC pràcticament no cedeix en res significatiu, i en canvi el govern es compromet a decretar una amnistia política i a acollir tots els exiliats sense delictes de sang. La premsa reitera que "Mentre s'accelera el pas dels canvis, Mandela i l'ANC

s'exposen a perdre la iniciativa" (234). Quan Mandela se'n va de gira triomfal pels Estats Units, l'equip De Klerk no perd el temps i prepara, per a l'agost, una segona cimera a Pretoria.

La Declaració de Pretoria ratifica els acords de Groote Schuur i els fa extensius al món de la comunicació, aixecant *de jure* una censura de premsa que en els darrers mesos ja havia estat revocada *de facto*. Finalment, l'ANC es veu obligat a correspondre i adopta una decisió coratjosa, a despit del motí que s'insinua entre els sectors més radicals: la lluita armada és suspesa fins a nou avís. La mesura és un tant ambigua, atès que MK no desapareix, i el moviment es guarda el trumfo de tornar a les armes *si les condicions ho requerissin*. Però a De Klerk no li calen gaire més senyals: les converses per a una Sudàfrica democràtica (CODESA) són convocades a finals d'any (235).

Un nou fenomen contribueix a escurçar el marge d'actuació del Congrés. La guerra civil larvada, que havia anat bullint des de mitjan anys vuitanta, esclata amb tota la seva virulència. El conflicte amb Inkatha, que en definitiva partia de la rivalitat pel control d'una població que aviat decidiria el govern del país, es dispara en espiral a partir de l'alliberament de Mandela. No cal dir que Buthelezi tem la reaparició de l'ídol negre, i es ressent de la seva exclusió en els acords bilaterals entre l'executiu i el Congrés -com ara els de Groote Schuur i Pretoria. Inkatha anuncia la seva conversió en partit polític a escala estatal, i la lluita faccional esclata al Natal i a les rodalies de Johannesburg. La primera trobada entre Mandela i Buthelezi, a principis de 1991, no aconsegueix deturar les matances (236).

De Klerk, mentrestant, avança a velocitat de creuer. El febrer de 1991, deroga tres lleis bàsiques de l'Apartheid: la del registre de la població, la d'àrees de grups i la de la terra, aquesta darrera vigent des de 1913. Com qui diu, només falta esmenar la Constitució per aplanar el pas vers unes eleccions amb sufragi universal. L'ANC respon primer amb una paràlisi muda, i tot seguit convoca *accions de masses* per a forçar la convocatòria urgent d'eleccions veritablement democràtiques. Alguns comunistes, fins fa poc advocats a ultrança del model soviètic, reclamen incoherentment l'*opció Leipzig*, emmirallant-se en les revoltes populars contra els règims de l'est d'Europa. Al mateix temps, però, la formació es veu embolicada en una angoixant batalla contra Inkatha, i és incapaç de fer quadrar la militància, de repartir el nombre esperat de carnets o de promoure mesures concretes per a facilitar la transició. L'únic que s'arriba a fer, l'estiu de 1991, és dissoldre l'UDF, per evitar redundàncies amb un ANC que ja opera obertament (237).

El Congrés no acaba de fer net a casa. Les tensions entre radicals i moderats, entre exiliats i veterans de l'UDF, entre comunistes i liberals, dificulten qualsevol presa de decisions. La *Tendència marxista*, que aparentment s'havia esfumat en la dècada anterior, torna a aixecar el cap. Els rumors sobre una aliança tàctica

amb el PAC preocupen més a alguns que no pas el ritme de les reformes: es crea un Front Patriòtic fantasma que només s'aguanta, sobre el paper, un parell de mesos. En aquest clima un tant confús, l'ANC celebra una Conferència Nacional a Durban -la primera en prop de quatre dècades (238). És la gran oportunitat per posar una mica d'ordre a l'organització: Nelson Mandela és nomenat President, Tambo obté una Presidència d'honor, i la major part de l'equip de Lusaka queda en segon terme. Cyril Ramaphosa, antic dirigent de l'UDF i de COSATU, ocupa la Secretaria General.

A Durban també es clarifiquen una mica les relacions amb el SACP. Diversos personatges continuen mantenint la doble militància, però es demana als dirigents principals que escullin treballar a una de les dues executives. En suma, Mandela aconsegueix apropar l'organigrama al joc de tendències real, i reforçar al capdavant de la formació un equip rejuenit, pragmàtic i sensible a l'atmosfera negociadora. Poc després de la Conferència, a més, es destapa un escàndol que sacseja el panorama polític del país i posa el govern De Klerk en una situació delicada.

El *Guardian* de Londres i el *Weekly Mail* de Johannesburg recullen les declaracions de Nico Basson, Major retirat de l'exèrcit sudafricà. El militar al·lega que el govern ha transferit, en els darrers anys, 100.000 dòlars USA a Inkatha per a sostenir la seva guerra contra l'ANC. Buthelezi desmenteix les acusacions i despatxa al cap de turc d'ofici, però el ministre de l'Interior, Adriaan Vlok, es veu obligat a confirmar-ho. De Klerk compareix per assegurar que els pagaments s'havien interromput el 1990, poc després d'arribar ell al poder, però el mal ja està fet. La bola es va fent gran: al cap d'uns dies transcendeix que la quantitat real, traspassada en tres anys, s'acosta més a la figura de 600.000 dòlars, i que havia anat acompanyada de subministres d'armes (239).

El Congrés, lògicament, denuncia el joc brut de Pretoria i exigeix les dimissions de torn. Per una vegada, però, no cau en la protesta estèril, i utilitza amb intel·ligència l'avantatge recuperat. Les converses de CODESA són reactivades, i l'ANC fa demandes concretes: que el govern abandoni la seva pretensió de formar una presidència col·lectiva i de conservar el dret a veto dels representants blancs -dues condicions que De Klerk havia imposat des del principi (240). La cosa s'anima: el Partit Nacional demana la configuració d'un estat federal, i contraataca convocant un referèndum entre els blancs per avalar, el març de 1992, les reformes democràtiques.

La jugada és arriscada, però és magistral. El Congrés, malgrat el seu tradicional discurs unitarista, no es podrà oposar a un patró polític descentralitzat, que reflecteix millor el caleidoscopi identitari del país. Pel que fa al referèndum, l'ANC es troba ben desorientat. D'una banda, cal recórrer a la recitació fàcil, desacreditant el plebiscit com una *fita racista*, i rondinant que, altre cop, els negres

són marginats de les grans decisions. Però l'ala pactista s'adona que una derrota del sí pot engegar en orris la precària negociació dels darrers anys. Les enquestes indiquen un inquietant 40% per al sí, i Mandela expressa els seus temors obertament: "... De Klerk pot patir una desfeta... i si ens mostrem massa amoïnats en apuntalar-lo, la dreta podria explotar [negativament] el nostre suport" (241).

Finalment, el vot afirmatiu s'acosta al 70%, i De Klerk s'apunta un altre èxit al seu impressionant haver. La comunitat internacional aplaudeix la gosadia d'un home que, a més de transformar el seu partit -l'antic constructor i impulsor de l'Apartheid-, i de recórrer un llarg camí en l'obertura democràtica, ara ha aconseguit que els seus compatriotes blancs, per primer cop en la història, accedeixin a cedir el poder a la majoria. Sembla que el govern recuperi la seva credibilitat, i que les converses puguin avançar de nou, aquest cop amb un ANC més afiançat i segur d'ell mateix. El mes de juny, però, la desgràcia torna a cernir-se sobre el país, quan dotzenes de persones són massacrades a Boiphatong per esbirros d'inkatha. De Klerk s'hi desplaça per aconsolar els familiars de les víctimes, i és apedregat per la multitud. L'ANC acusa la policia de connivència amb l'escamot zulu i es retira de CODESA.

Els radicals del Congrés tornen a despuntar, agrupats rera l'ensenya de la mobilització de masses i la famosa *opció Leipzig*. Són programades un seguit de marxes a les capitals dels bantustans, amb la pretensió d'enderrocar els règims titella antagònics a l'ANC. En la primera manifestació, a les portes de la capital del Ciskei (Bisho), les imprudències dels tabalots de l'ANC es fan pagar amb una important collita de cadàvers. Per a Mandela, i per a la facció transigent del moviment, s'ha acabat la comèdia. El Congrés cancel·la les mobilitzacions programades, i torna a la taula de negociacions, més resolt que mai a evitar el caos i a accelerar l'adveniment de la Nova Sudàfrica.

A finals del 1992, els principals dirigents del Congrés i del Partit Nacional es tanquen en una casa pairal per a embastar el perfil constitucional del nou sistema. Per part del partit governamental, De Klerk i el seu delfí reformista, Roelf Meyer, són els principals interlocutors. Per part de l'ANC, a part de Mandela, Ramaphosa i Joe Slovo porten la veu cantant. La presència de Ramaphosa no és insòlita, ja que l'home era Secretari General des de la trobada de Durban, i a més havia participat oficialment en les converses anteriors. La intervenció de Slovo, President del Partit Comunista i vell cap de MK, resulta més sorprenent. Però Slovo coneix a la perfecció els tripijocs apresos en l'escola estalinista, i és la persona ideal a l'hora de contenir els ànims dels sindicalistes i els sectors militaristes -a través de la corretja de transmissió de Chris Hani, segon en l'escalafó del SACP.

Slovo, per tant, esdevé un dels grans arquitectes del compromís, a la manera de Santiago Carrillo en el procés de transició espanyola.

Quan es convoca la taula multipartidista, el febrer de 1993, la fórmula màgica suggerida per Slovo ja ha estat cuinada pels dos principals partits: el poder blanc renuncia al dret de veto i accepta el sufragi proporcional, mentre l'oposició negra s'oblida de l'estat unitarista i consenteix un govern d'unitat nacional, on rera les eleccions hi siguin representades les principals formacions polítiques. L'assassinat de Chris Hani, el mes d'abril, representa un seriós revés per al procés, i està a punt de despertar altre cop les temptacions insurreccionals de l'ala exaltada del Congrés. Sortosament, els culpables del crim són capturats, i és desarticulat el complot de l'ultradreta que pretenia desestabilitzar el curs de les negociacions (242).

A mig termini, val a dir que la mort de Hani contribueix a activar el procés. Abans de l'estiu, es fixa la data de les primeres eleccions multi-racials -per a l'abril de l'any vinent-, i el novembre, queda aprovada la Constitució provisional que ha de regir els destins dels sudafricans en els propers cinc anys. Sudàfrica haurà de convertir-se en un estat semi-federal de nou regions, sense bantustans i amb un govern de coalició obligada que aplegarà totes les forces amb més del 5% de vots. Les decisions s'hauran de prendre per consens, els partits amb més del 20% podran comptar amb una vice-presidència, l'exèrcit i MK es fusionaran, s'admetran 11 idiomes oficials, l'himne i la bandera seran un híbrid dels símbols vigents i dels de la resistència, etc (243).

L'Apartheid ha mort, fruit del compromís. De Klerk entendre el resultat com una victòria personal, ja que s'acompleixen tots els objectius que ell mateix s'havia marcat en engegar les reformes. El Congrés també s'enorgullirà del seu èxit, havent acabat amb el règim odiat i havent assolit també tots els seus objectius: "El 1989, l'ANC va formular les mesures concretes per a assolir la democràcia a través de negociacions: converses multipartidistes per a pactar els mecanismes de transició; eleccions... i un govern interí. Això s'ha assolit a tots els efectes... refermant la victòria de la legitimitat per damunt la il·legitimitat" (244).

Com a la majoria de pactes, tots hi sortien guanyant i perdent. L'organització política més vella d'Àfrica hi guanyava, principalment, la llibertat formal dels negres i l'accés al poder. L'Au Fènix, després de tants alts i baixos, assolía la fita essencial, esperada durant quasi un segle: la plena participació dels africans en els destins de Sudàfrica. Les prediccions d'Alan Paton, citades a l'encapçalament d'aquest capítol, es convertien en realitat.

Hi perdia, a canvi, elements importants però no consubstancials, que el poder blanc es cobrava com a preu de les seves concessions: una revolució econòmica que alterés les desigualtats socials del país, i un model unitari i dirigista que permetés desplegar una política de redreçament nacional homogènea. Per al Congrés i per a l'oposició en general, els factors de llarga durada s'imposaven als més recents o subsidiaris. L'ANC havia jugat a fons amb la seva herència mítica. Fins a cert punt, la memòria li passava factura a

l'antic moviment, i a l'hora de la veritat li oferia el cor del seu llegat, tot exigint l'abandó de vernissos insurgents, socialistes, o jacobins.

L'ARC DE SANT MARTÍ

"Crec que el que realment fa por al govern és que els indígenes puguin, algun dia, convertir-se en blancs". Camperol negre ironitzant sobre la Llei de la Terra de 1913 (1).

"Un amor infinit per la gent negra que rebutgi la humanitat d'altra gent està condemnat. Va ser l'amor infinit dels blancs per ells mateixos el que els va conduir a rebutjar la humanitat de la gent de color i a perdre la seva pròpia humanitat". Carta oberta de E. Cleaver a Stokely Carmichael, 1969 (2).

"Tant per tant, podríem intentar fer enrera l'oceà a cops d'escombra". Jan Smuts, comentant el programa de l'Apartheid propugnat pel Partit Nacional, que el va derrotar l'any 1948 (3).

A principis de segle, tot just acabada la guerra Anglo-Boer, es produïa al port de Durban una imatge insòlita. Milers de xinesos, marejats encara per un llarg viatge que els havia portat des de les costes de Manxúria fins a l'extrem del continent africà, omplien a vessar els molls i es dirigien amb resignació als trens que els havien de conduir fins a les mines del Transvaal.

L'artífex de l'operació havia estat la Cambra de Mines de Johannesburg. Davant l'escassetat de braços provocada per la guerra, i la reticència dels africans nadius per sotmetre's a feines dures i denigrants, els magnats de l'or havien optat per atraure en massa mà d'obra oriental, barata i disciplinada. Els minaires blancs, tot just arribats del front de guerra, abatuts i exhaustes, devien mirar-se l'espectacle amb incredulitat.

El 1904, diverses fonts calculen que havien desembarcat en terres sudafricanes de cinquanta a vuitanta mil *coolies* xinesos (4). No era la primera vegada que es recorria a migracions d'aquell estil. Al llarg del segle dinou, s'havien instal·lat milers d'indis al Natal i al Transvaal, per enllestir les obres del ferrocarril i ajudar en la recol·lecció de la canya de sucre. La seva permanència no havia provocat cap contenció racial de certa magnitud.

Aquest cop, però, les reaccions van ser molt més airades. Els liberals britànics van protestar pel que qualificaven d'esclavatge encobert. Els miners blancs van denunciar la intrusió com a competència deslleial. Els pagesos boers van deplorar la infusió d'un nou element de tensió racial, que s'afegia als existents i accentuava la derrota en una contesa que, en bona part, havien sofert per al manteniment de la supremacia racial.

L'experiment tampoc no va rutilar tan bé com es preveia. En la tònica habitual d'aquestes operacions, els xinesos no havien entès

del tot perquè els embarcaven, i es van sentir enormement decebuts en comprovar la duresa dels treballs que els havien reservat. Un nombre important van desertar les mines, i es van apuntar a la indigència errant o al bandidatge. Els Chinatowns improvisats al voltant de Johannesburg es van convertir en ghettos de delinqüència i de marginació. L'estampa d'orientals depauperats, vagarejant sense rumb per la plana pelada del Transvaal, devia resultar ben insòlita i desoladora.

El 1907, en compliment dels acords de pau, el Transvaal va recuperar cert grau d'autogovern. El govern autònom no va perdre el temps. Pràcticament tots els xinesos van ser expulsats i repatriats al seu país d'origen. Quan es va crear la Unió Sudafricana, tres anys més tard -i el Transvaal va passar a ser una de les seves quatre províncies-, el *problema xinès* havia quedat esborrat del mapa. Només un grapat d'immigrants s'hi havien quedat a viure. Avui, la comunitat xinesa de Johannesburg constitueix una de les més pintoresques de la ciutat.

La fallida importació de xinesos va acabar, doncs, com un episodi curiós en la història sudafricana. Per a molts va representar un respir en la tortuosa configuració d'una societat ben complexa. Hagués introduït un altre element de color en l'embolicat caleidoscopi racial del país, i qui sap si les lleis de l'Apartheid haguessin hagut d'afegir una categoria més a la seva perversa i intricada catalogació de grups.

Val a dir que, amb xinesos o sense, començar un llibre sobre Sudàfrica amb un glossari de termes racials, a mode d'apologia, constitueix un acte de fe indispensable per a l'autor cautelós. En cercles progressistes, cal demanar perdó per pronunciar els apel·latius *Bantú, Indígena, Negre i Blanc, no-blanc, no-europeu*, etc... L'Apartheid ha fet tant ús i abús d'aquests mots que han caigut en el més ignominiós descrèdit. "Digue'm quines paraules utilitzes i et diré qui ets", sembla que t'adverteixin tot just trepitges terra sudafricana.

Es tracta d'una disputa a escala internacional, influïda pels apòstols de la *correcció política* nord-americana i altres corrents aficionats a la semàntica. Però és també en bona part una disputa parroquial, marcada per les obsessions i els tics racials d'una societat obcecada pel seu passat recent. La Llei de Registre de la Població, aprovada el 1950, era un dels fonaments legals de l'Apartheid. Classificava als sudafricans com Indígenes (amb subdivisions ètniques), *Colorejats* (mestissos, indis i altres) i Europeus. La percepció d'una societat composada de grans blocs racials ja era corrent abans de la llei, i ho segueix sent avui, de forma oberta o encoberta.

Es pot discutir *ad infinitum* -i de fet hi ha experts que hi han dedicat manta pàgina i esforç (5)- sobre la vigència de les

catalogacions racials clàssiques. El govern De Klerk, el 1994, encara definia la població segons característiques físiques, tot i l'intent d'apropar-se a definicions acceptades per la comunitat científica internacional, i malgrat l'abolició quasi total de l'aparell discriminatori legal (6). Però els mateixos moviments d'alliberament tampoc no s'han abstingut d'emparar-se, sota un o altre llenguatge, en la diversa realitat racial del país.

El consens general és que al país hi cohabitaven quatre grans blocs racials: africà, indi, mestís (*coloured*) i blanc, agrupant-se els tres primers grups sota la denominació de *negres*, introduïda amb èxit pel moviment Consciència Negra als anys setanta. És corrent l'ús dels termes esmentats entre la majoria d'analistes, i és a partir d'aquesta classificació que es construeixen els discursos polítics, fins i tot els de caràcter emancipador.

Òbviament, tal acceptació no implica que les categories siguin considerades rígides i inamovibles, com pretenia el Partit Nacional en el passat. Les fronteres són difoses i impossibles de dibuixar amb certesa. L'esquema racial no té perquè coincidir amb l'esquema cultural, lingüístic, ètnic o de classe. De fet, a Sudàfrica hi coincideix rarament, oferint un combinatòria àmplia i rica de factors d'identitat. Si prenem com a exemple els Afrikaners, veurem que des del punt de vista racial s'apropen a altres blancs, però des del punt de vista etno-cultural s'apropen als mestissos del Cap, que parlen la mateixa llengua, tenen filiacions religioses molt similars, i comparteixen tradició històrica, gastronòmica, esportiva... En el cas dels zulus, en canvi, ens trobem amb un poble que, tot i reunir trets morfològics comuns, es distingeix culturalment d'altres col·lectius africans (7).

Però això no treu valor al factor racial. Potser sí que un determinat ús dels mots predetermina l'enfoc. Ara bé, la manca d'ús de certes definicions també pot abocar al desenfoc, a perdre's en circumloquis feixucs o, fins i tot, a ignorar en l'exercici teòric el que constitueix una realitat en les ments i la vida dels actors socials.

Una cosa és bandejar termes desfassats, que han perdut la seva vigència acadèmica i social. Té cert sentit, sens dubte, aparcar uns usos ambigus de *raça*, com ara en les expressions *raça hispànica*, *raça social* o *raça ària*. En el context sudafricà, sense anar més lluny, els historiadors del tombant de segle parlaven de la confrontació entre les races anglesa i boer. Però renunciar a l'evidència d'una cosa tan òbvia com el color, i en un marc com el sudafricà, on la pigmentació de la pell ha tingut tal impacte històric i polític, sembla una absurda prestidigitació conceptual -entre altres coses, perquè si refusem la visió convencional de la *raça*, ens veurem impotents per a abordar o denunciar el racisme.

De la mateixa manera que quan parlem de classe o d'identitat, no és el mateix l'existència de distincions que la consciència, entre els afectats, d'aquestes distincions. La cohabitació de col·lectius racials no implica directament l'aparició de solidaritats de color, i encara menys de confrontació racial. Els cronistes del dinou ens assenyalen com, malgrat les guerres de conquesta colonial, el racialisme és essencialment un fenomen del nostre segle. Els ens tribals arrossegaven massa animadversió entre ells, i estaven massa aïllats per falques de penetració europea, com per presentar un front comú africà a la desposseïció (8).

Similarment, els colons vivien en societats molt més esblanqueïdes que les actuals. A les granges, els temporers negres treballaven desconnectats els uns dels altres, incapaçs d'organitzar-se en teixits socials per a protegir els seus interessos. A les ciutats, la presència africana era negligible en termes numèrics i, sobretot, de potencial associatiu. A les acaballes del dinou, es calcula que a la zona minera de Johannesburg no hi havia més de 13.000 africans, front a 51.000 blancs i uns quants milers d'indis (9). El *swartgevaar* (perill negre) que els abanderats de l'Apartheid esgrimien per a captar el suport de les urnes blanques, no manifestaria les seves facultats hipnòtiques fins al 1948. Ben bé fins a la segona guerra mundial, la majoria de blancs s'amoïnaria més pels seus propis litigis ètnics i de classe que per la contenció dels nadius.

Els pocs experiments integradors no havien funcionat mai. Sir George Grey, governador del Cap, va intentar a mitjans del segle dinou portar a la pràctica un projecte d'interpenetració colonial, similar al que havia implantat amb èxit a Nova Zelanda. Però els xhosa de la Cafraria britànica no eren els maoris. Eren gelosos de les fronteres que havien establert amb vessament de sang, i no volien ni participar en una societat aliena ni compartir unes terres comunals més aviat escasses. Els colons europeus tampoc no volien ficar-se en camisa d'onze vares (10).

En general, la segregació *de facto* era palpable, tot i que la modernització i la industrialització trepidant del país s'encarregarien de capgirar-la en poques dècades. Abans de la unificació de Sudàfrica, el dret a vot era restringit entre els africans més com a estranys que no pas com a lacais. Entre les quatre colònies que conformaven l'actual territori de Sudàfrica, només la del Cap havia aplicat una política més agosarada, concedint el sufragi als assimilats amb prou capacitat adquisitiva. Anthony Trollope, un viatger anglès il·lustrat, opinava el 1877 que les forces de mercat i l'imperi de la *lex britannica* acabarien per imposar un vot de tipus censitari a tot el territori (11).

No va ser així. La irrupció en massa de mà d'obra africana a les zones blanques activaria el pas de la segregació *de facto* a la *de jure*. A finals del dinou, un quart de l'electorat del Cap era

d'extracció africana, i un altre terç d'extracció mestissa (12). Gradualment, la legislació va anar encongint aquestes proporcions, fins que l'any 1936, just abans de la supressió definitiva del vot negre, el seu pes relatiu havia davallat respectivament a un 2'6% i un 5'9% (13). A les 3 altres colònies, el vot negre ja era inexistent quan aquestes es van incorporar com a províncies en la nova Unió Sudafricana (14).

Dos fets havien trasbalsat els esquemes racials d'unes terres on, en acabar el segle, negres i blancs portaven vides quasi divorciades. D'una banda, el descobriment de minerals preciosos, primer a Kimberley (1870) i després a Johannesburg (1886), precipitaria l'adveniment de la industrialització, desvetllant unes forces de mercat que actuarien en direcció oposada al que havia vaticinat Trollope. D'altra banda, la guerra Anglo-Boer (1899-1902) desembocaria en la pau i la reconciliació entre tribus blanques, que es produiria en bona mesura a costa de les tribus negres (15).

La Unió Sudafricana (1910) naixia del pacte del diable entre britànics i afrikaners: els territoris del nord renunciaven a la sobirania, però imposaven al Cap el seu model d'exclusió racial, i des d'aleshores la supressió dels darrers vestigis liberals del sud només havia de ser una qüestió de temps. Aviat s'estendria també el model supremacista a la indústria, davant el temor dels obrers blancs de perdre els seus privilegis, i al camp, on els grangers farien pinya per evitar la fuga dels seus empleats a les ciutats o a les finques negres -desnonades a partir de 1913.

De tota manera, el paroxisme del color no arribaria fins al 1948, amb l'accés del Partit Nacional (NP) al poder. Les ferides obertes entre blancs a la guerra Anglo-Boer no es tancarien fins que la majoria dins de la minoria (els afrikaners, aproximadament un 60% dels blancs) no se sentís còmodament instal·lada al poder (16). La pressió provinent de sectors negres organitzats no serà percebuda com una amenaça fins passada la segona guerra mundial.

L'eliminació del vot i la segregació residencial permetran, a la població d'origen europeu, viure en el miratge d'una *Sudàfrica blanca* fins que les mobilitzacions populars dels 40s -liderades pel Congrés Nacional Africà (ANC)- els demostrin el contrari. L'accés al govern de la facció dura agrupada a l'entorn del NP de D.F. Malan i la secreta *Afrikaner Broederbond*, seran en bona part el producte d'una alarma estesa per l'*enfosquiment* de les ciutats i dels sectors productius. Les tendències feixistitzants encara s'aguditzaran amb la successió de Malan, sobretot amb H.F. Verwoerd, obertament racista. La ideologia supremacista de Verwoerd, font de la legislació segregadora, de la supressió dels opositors liberals, de l'ensenyament per separat, de la censura de premsa, de la bantustanització, etc., portaran Sudàfrica a frec del totalitarisme (17).

Malgrat que entre els blancs el sentit del vot no sempre implicarà connivència moral (18), i que sovint trobarem l'excepció del dissident blanc que confirmarà la regla, el context suau esbossat serà el que marcarà la vida de l'ANC des dels seus inicis. El sorprenent és que les agressions de l'Apartheid i dels seus antecessors, tot i provocar importants filons de pensament i acció racialista entre la població negra, hagin engendrat un poderosíssim filó conciliador, de tendència multi-racial o àdhuc no-racial, constatable en multitud d'iniciatives polítiques i present de forma majoritària a l'ANC. Com diria Govan Mbeki, "Tres segles de racisme i opressió dels negres pels blancs no han pogut convertir als negres d'aquest país en xenòfobs racials" (19).

Més endavant mirarem d'esbrinar com i perquè sorgeix aquesta resposta integradora a la desintegració racial. Una explicació plausible seria que, precisament, l'oposició intenta apuntalar els seus arguments en l'afirmació -més que en la pura reacció maniquea-, i s'esforça en no caure al parany del joc racista animat per l'Apartheid. Però caldrà veure també fins a quin punt l'agermanament entre tots els colors de l'Arc de Sant Martí serà una expressió retòrica o, al contrari, es traduirà en realitats palpables dins dels moviments anti-apartheid.

Per exemple, el primer ANC no serà una força ni clarament exclusionista ni netament integracionista. Sota el vel del nacionalisme africà s'hi ocultaran temptacions de caire racialista. Els nacionalistes africans no plantejaran ni reivindicacions lingüístiques ni culturals, guardant distàncies amb els patrons clàssics del nacionalisme en altres latituds. Tal i com ens indica l'historiador i polític Leo Kuper;

"El concepte de nacionalisme es reserva a moviments de consciència i organitzacions del poble africà a Sudàfrica. La seva base és, doncs, una percepció d'identitat racial comuna, un sentiment compartit de subordinació, i un status civil comú en la societat sudafricana. No hi ha ni una llengua tradicional ni una cultura tradicional comunes, i el territori comú és aquell establert per la incorporació dels diversos grups africans en la Unió Sudafricana... Els seus objectius, front a d'altres grups, varien del desig per la cooperació inter-racial a relacions més exclusives" (20).

La plena incorporació de representants de grups no-africans a l'òrbita del Congrés trigarà molt a produir-se. El pacte inter-racial no es tancarà fins als anys cinquanta, i la fusió definitiva en una sola organització haurà d'esperar fins als vuitanta. Fins aleshores, el col·lectiu indi mantindrà les seves pròpies formacions d'emancipació política -encara es mantenen, de forma testimonial, avui en dia-, que connectaran amb l'ANC de manera tàctica. A desgrat de la forta influència de Gandhi a l'oposició en general, la formació d'un front cohesionat entre els seus deixebles de diversa pigmentació es farà pregar (21).

En el cas dels mestissos, la convergència serà igualment difícil. Els *afrikaners bruns* no s'arregleraran de forma significativa amb els africans fins que els seus germans de pell blanca, a partir dels cinquanta, els repudïin en la Llei d'Àrees de Grups (1950) i en la supressió final del vot mestís (1956). En el moment actual, la comunitat de sang composta encara es debat entre la co-optació al privilegi blanc o la solidaritat amb la desposseïció negra (22).

El racialisme dels primers homes del Congrés és fàcil de desqualificar. Però cal admetre que aquells notables del "nacionalisme africà", que en alguns casos van estar a punt de caure en la temptació d'una veritable segregació (és a dir, d'una ja inconcebible separació entre iguals), vivien massa a prop del paradís pre-colonial. Per a ells, el manteniment de la puresa racial no era necessàriament l'avantcambrada de la subjecció. Què hagués passat si els Xhosa, Zulu, Pedi, haguessin obtingut protectorats i ens externs a la Unió entre blancs? Fins a cert punt, els processos de Basutolàndia-Lesotho, Betxuanalàndia-Botswana o Swazilàndia podien abonar aquesta visió (i per als més ingenus, potser també la creació de reserves al Transkei i Zululàndia).

La realitat econòmica es va ocupar de desmentir el somni d'una segregació justa. I aquest fet, que va accentuar el racisme dels dominadors, va escanyar el racialisme dels dominats. L'Apartheid va imposar un divorci racial injust, basat en la fragmentació i la dependència dels negres. Des d'aleshores, la tendència majoritària entre les races damnades ha estat el voler reparar el cisma amb propostes de reconciliació.

Totes les relacions entre cossos propers contenen elements de repulsió i d'atracció. El novel·lista Can Themba al·lega que l'horror professat pels africanistes al magnetisme sexual d'un cos blanc és, simplement "...una mentida pietosa i altament cultivada davant l'evidència d'un suplici diari al carrer i al cinema" (23). El mateix podríem dir dels blancs que han defensat a capa i espasa la Llei de la Immoralitat: els obstacles legals no han reeixit, precisament, a refredar els impulsos libidinosos trans-racials.

El fenomen pot ser traslladat a l'arena política. La història de l'ANC és en bona part una crònica d'amors i odis a poca distància. Contradiccions emotives ben profundes es manifesten al moviment, quan l'escola racial és superada per la multi-racial, i aquesta per la no-racial. En un moment donat els blancs, en genèric, poden ser escarnits com a casta dominadora i estulta. Tot seguit, es pot passar a l'adulació més desenfrenada per aquells blancs que es passen, o són susceptibles de passar-se, al camp de la dissidència.

El racisme blanc, que així mateix conté impulsos d'atracció i de rebuig, ha quedat més frenat davant un precipici de terror. Terror a la diferència i al desconegut, ben cert, però també a la venjança, a

la inferioritat numèrica i a l'eliminació en l'igualitarisme (24). Si el blanc s'ha refugiat molt més en la segregació desigual, és perquè es reconeix més fràgil, minoritari i foraster. Els negres, en canvi, són conscients en darrera instància de la seva superioritat: la seguretat que el temps juga al seu favor els fa més propensos a una solució no-racial.

Això no vol dir que els ciutadans de pell clara no siguin capaços de superar les seves pors i embarcar-se en l'aventura de la reconciliació. De fet, la recent transició impulsada per De Klerk sembla que apunti en aquesta direcció. Caldrà veure si, com advertia el patriarca zulu Msimangu -personatge de la novel·la d'Alan Paton *Flora, pàtria estimada*-, aquest viratge sentimental no haurà arribat massa tard:

"Tinc un gran temor al cor, que un dia quan ells [els blancs] es decideixin a estimar, nosaltres ens decidim a odiar" (25).

Racialisme (1912-1950) -

Walter Rubusana va ser el primer -i fins a 1994 l'únic- parlamentari africà escollit a Sudàfrica (26). A l'endemà de la seva elecció, l'any 1910, va declarar que la seva gent admetia la superioritat de la raça blanca; tot el que demanava era igualtat d'oportunitats i una porta oberta a l'emancipació dels seus (27).

L'actitud de Rubusana era típica de l'èlite africana del tombant de segle. La norma consistia en tractar els blancs amb contenció, tacte i tolerància. Però el fet mateix d'haver-se presentat a la cita electoral representava tota una revolució en l'àmbit esquifit de la política negra. En la propera convocatòria, John Tengo Jabavu, màxim exponent de la línia servil i pactista, va disputar-li l'escó. La divisió del vot africà va acabar en l'elecció d'un candidat blanc. Així s'acabava un episodi fugaç en la història del parlamentarisme sudafricà. Al cap d'uns anys, la llei impediria que qualsevol negre votés o es presentés en les eleccions dels blancs.

Fins aquell moment, la classe política africana havia eludit accions desafiantes. L'esmentat Jabavu, un home amb vocació de cacic al Cap oriental, sempre havia estat partidari de mantenir-se al marge de la participació activa, utilitzant el minso pes electoral africà per decantar els resultats cap a candidats blancs ben predisposats. La pau entre anglesos i boers, com ja hem indicat, es va fer en bona part a costa dels interessos negres. La creació de la Unió Sudafricana, el 1910, va confirmar aquesta tendència. I la reacció dels dirigents africans no es va fer esperar: primer, l'acció agosarada de Rubusana; dos anys després, va ser fundat el Congrés Nacional Nadiu Sudafricà (SANNC), precursor directe del Congrés Nacional Africà (ANC).

La compra-venda de vots negres per a partits blancs continuaria fins als anys vint, però el SANNC ja marcava l'ascendència, en els reduïts cercles de la classe mitjana africana, de tesis exclusivistes. Ningú no podia promoure millor els interessos africans que els africans mateixos (28). Si Boers i Britànics havien creat el *seu* parlament, els indígenes responien amb un Congrés amb pretensions de representativitat (29). L'orgull africà rebrotava, reprenent el discurs autosuficient de les esglésies etiòpiques (30) i anotant els èxits del Congrés Indi fundat per Gandhi el 1894 (31).

El procés de gestació del SANNC, emperò, no havia estat unànime. Jabavu, molest per l'elecció de Rubusana a una circumscripció que considerava féu personal, va renunciar a qualsevol participació en el projecte. Tampoc el va acabar de convèncer l'àmplia convocatòria de figures aristocàtiques i il·lustrades, que l'hagués relegat a la simple posició de *primum inter pares*. Va al·legar que el nou Congrés no centrava les seves activitats en les tasques de lobby i en la persuasió dels polítics blancs més dialogants, i va empescar-se un Congrés de Races Sudafricà per fer la guitza als seus col·legues (32).

Des del mateix moment de la seva creació, el SANNC va intentar fer tornar Jabavu al corrent majoritari. Dos intel·lectuals joves, Sol Plaatje i Pixley Seme, van ocupar respectivament els càrrecs de Secretari i Tresorer. Rubusana no va ser nomenat President: en part per deferència envers Jabavu, es va escollir John Dube, un pedagog zulu, aleshores relativament desconegut, que no havia ni assistit a la Conferència inaugural. Però no va servir de res. Aviat Jabavu trencaria definitivament amb el SANNC, i arruïnaria la seva carrera política, arran del posicionament en relació amb la Llei de la Terra (1913).

La llei en qüestió era producte, en realitat, del compromís entre dos corrents oposats dins la classe política blanca. Entre aquells idealistes que s'inclinaven per una partició total, que impedís la supeditació dels africans, i els partidaris d'una integració total orientada a la supeditació econòmica (33). En les seves clàusules, la llei preveia la creació de reserves africanes (inicialment, un 8% del territori) on s'hi protegien els drets comunals. A la resta de Sudàfrica, els negres no podien posseir ni llogar terres.

El SANNC s'hi va oposar frontalment. Els seus membres es debatien entre els que acceptaven el principi de la segregació però no la cessió als d'algunes llenques de terra ridícules i ermes, i els que rebutjaven el mateix esperit de la llei. En tot cas, els líders del Congrés no conservaven lligams o hipoteques polítiques amb estadistes blancs, que haguessin impedit una vehement denúncia del projecte.

Jabavu sí que en conservava. Les seves connexions amb destacats membres del partit governamental no li van permetre

reaccionar amb la fermesa o la independència suficient. Malgrat la insistència dels prohoms del SANNC, va plantar-se tot defensant les bones intencions dels seus mentors blancs. Era patent que s'equivocava. El 1914, com ja hem assenyalat, es va presentar a les eleccions pel seu districte, en competència amb Rubusana. Va treure molt pocs vots, però els suficients per robar la majoria a l'ex-diputat i permetre l'elecció d'un blanc. Ràpidament, Jabavu va ser esborrat del mapa polític. Va perdre la clientela i el prestigi. Poc abans de morir, va rebutjar la Llei de la Terra: ben pocs se'l van escoltar.

El furor desencadenat per la llei de 1913 no va extingir-se amb l'extinció política de John Tengo Jabavu. Era unànime el sentiment que la llei suposava un cop baix als anhels emancipadors enarborats pel SANNC. Però mentre alguns la desterraven per improcedent i racista, altres la consideraven simplement insuficient. Estava en joc la filosofia del moviment. Calia apostar per una segregació justa, o per la supressió de tot model segregador? La majoria dels dirigents es movien amb una incòmoda ambigüitat.

Sol Plaatje, que el 1913 va recórrer el país de dalt a baix per examinar els efectes de la llei, es va convertir en un detractor furibund de la separació racial. Les imatges penoses de jornalers voltant pel país, expulsats de terres que havien conreat durant més d'un segle, el van convèncer que cap disposició legal, cap solució de despatx, podia justificar tal patiment (35). Val a dir que, malgrat les evidències, l'opinió de Plaatje era minoritària a l'organització -i a més ben poca cosa podia fer des d'Anglaterra, on havia estat comissionat per pressionar el govern imperial.

Va recaure en John Dube, flamant president del SANNC, el galdós privilegi de sostenir les tesis racialistes. L'home havia rebutjat les provisions de la llei, així com les conclusions de la Comissió Beaumont, encarregada de delimitar l'extensió de les reserves africanes. Al seu entendre, les concessions no assolien, ni de bon tros, el mínim nivell per a satisfer les necessitats de les comunitats autòctones. Però se li va acudir introduir al Congrés el debat sobre el principi de segregació, que ell advocava. Això va obrir unes disputes que s'allargarien molts anys i que retardarien l'aprovació de la Constitució fundacional del SANNC fins a 1919 (36).

En el cas de Dube, no es tractava tant d'exclusivisme racial com de solidaritat comunal, evocadora de les societats tradicionals africanes. Pixley Seme, el Secretari General, el va secundar, amb un africanisme que clamava per desvetllar la consciència de raça (37). Fins i tot es creia compatible la separació territorial amb certa representació directa al Parlament. La protecció de les àrees tribals no tenia perquè implicar un obstacle en la promoció dels africans assimilats -és a dir, en la promoció social de personatges com els que lideraven el Congrés (38).

La majoria dels membres de l'executiva del SANNC advocaven per una versió ampliada i idealitzada de les tesis del govern, no pas per un rebuig frontal. Dube va denunciar la llei, amb un punt d'ironia, per poc segregacionista:

"No expressem cap protesta contra el principi de segregació, en la mesura que pugui ser aplicat de forma justa i practicable. Però no entenem com és possible, amb aquesta llei, aconseguir una separació entre les races més gran que l'actual. És evident que l'objectiu d'aquesta llei és generar mà d'obra tot suprimint els mitjans d'independència i de superació. Aquests treballs forçats de salaris magres i rendes altes no portaran a la separació, ans a una barreja de caràcter pernicios entre ambdues races" (39).

Cal admetre que, per banda africana, hi havia encara un cert grau d'ingenuïtat en moltes actituds. En una de tantes consultes encarregades pel govern, els militants del SANNC del Natal van declarar que, si realment el que es pretenia era separar les races, calia reunir una Convenció representant a tots els afectats per arribar a un acord de consens (40).

El conflicte va degenerar l'any 1917 en un enfrontament intern. Quan es va comprovar que la Comissió Beaumont traduïa els preceptes de la llei en la creació d'unes reserves molt exigües, l'ala radical capitanejada per Makgatho va captar una majoria dels militants i va fer fora els moderats. Dube va convertir-se en el cap de turc i fou cessat, cedint el pas al mateix Makgatho. La nova executiva, curiosament molt similar a l'anterior, va rectificar els seus plantejaments i va desterrar el principi de la segregació (41).

Dube no havia pretès condemnar els seus conciutadans a la submissió eterna. Més aviat considerava que les masses tribals havien de recloure's en un procés aïllat de canvi social lent, abans d'exposar-se a la intromissió d'una cultura i d'una economia agressives, més poderoses que les cultures i els mercats propis. No volia ni sentir parlar d'equiparació, ja que al seu parer, la fusió en un sol sistema polític deixaria els africans en la més absoluta indefensió. Primer calia alfabetitzar, evangelitzar i enriquir: només aleshores, de forma gradual, podien començar a introduir-se en la societat sudafricana alguns indígenes emancipats (42).

Defenestrat de la direcció del Congrés, Dube va tornar al Natal i va elaborar les seves teories. En un entorn cada cop més marcat pels antagonismes de classe, va advocar per la *retribilització* dels africans, en un intent per repescar les virtuts tradicionals del paradís perdut. És clar que la recepta no funcionava per a tothom: contingents importants de negres s'estaven occidentalitzant, o -usant els seus termes-, destribalitzant. Per a aquests darrers, era menester trobar un sistema que els incorporés plenament a la vida urbana i industrial, sense discriminar-los (43).

Als anys trenta, Dube es va allunyar encara més dels seus antics companys de fatigues. Va acceptar la supressió del cos electoral negre al Cap -a aquelles alçades, poc més que testimonial-, si s'ampliaven les fronteres de les reserves i si les hi concedien una major autonomia. Amb aquesta perspectiva, va arribar a fer campanya amb el govern, fins que va adonar-se que les contraprestacions que ell exigia no serien mai concedides. Va acabar els seus dies, com Jabavu, en l'oblit, menyspreat pel govern i marginat pels dirigents negres del moment (44).

Però la polèmica no havia quedat esbandida. Certament, la Constitució del SANNC apostaria, el 1919, per "... descoratjar i contenir el racialisme... assegurar l'eliminació del racialisme... agitar i advocar amb mitjans justos la supressió de barreres racials en els terrenys polític, educatiu i industrial" (45). Però la mateixa Constitució reservava l'afiliació en el moviment a membres de les races *aborigens*. El Congrés també criticaria amb rotunditat la Llei d'Afers Indígenes de 1920, que introduïa uns Consells especials per africans i unes Conferències consultives entre els líders africans i el govern; però, altre cop, en la pràctica acabaria participant en els esmentats consells i conferències (46). El veterà Plaatje, tot just retornat d'ultramar, agrairia calorosament la possibilitat d'establir canals de diàleg amb el govern, mal que fos sobre la base de la segregació racial.(47).

La Llei d'Àrees Urbanes de 1923, que intentava regularitzar la situació dels ghettos negres, va ser força ben acollida en les fases preparatòries. Però quan va ser publicat el text definitiu, es va tornar a armar l'escàndol. La dinàmica era similar a la de la llei de 1913: acceptació condicional, per a alguns malfiada i per a d'altres sincera, d'unes promeses de millora social entre els africans - sempre partint del reconeixement de la segregació-; i tot seguit, una grandiosa frustració i disgust pels termes exactes de la llei.

Potser aquesta llei no era intrínsicament tan perversa com l'anterior, i sembla que efectivament va aportar mesures de sanejament, control i ordenació dels barris negres (48). Ara bé: el document final aprofitava per rescindir els drets dels propietaris africans en zones urbanes, i malgrat que entre els negres no hi abundava l'hisendat de finques urbanes, la maniobra va ser entesa com un engany més del govern. La conferència anual del Congrés -rebatejat com ANC des de 1923-, va aprovar, entre la indignació general, una resolució exigint que es respectessin els principis democràtics d'igualtat i l'extensió de ciutadania a totes les races (49).

La gota que va fer vessar el got fou la publicació, el 1925, de les proposicions electorals de l'aleshores Primer Ministre Hertzog. La desconfiança dels homes del Congrés va encendre's com una flamarada en comprovar que es pretenia eliminar el vot africà a la província del Cap, equiparant-lo al règim de les altres províncies, i disposant la creació d'un Consell Representatiu Indígena de

caràcter no-vinculant. Només Dube i algun despistat van escoltar seriosament els projectes de Hertzog. Les Conferències consultives nascudes a recer de la llei de 1920, i que s'havien anat celebrant de forma periòdica, es van convertir en veritables camps de batalla. El govern les va suspendre, i només s'atreví a convocar-ne una més -la darrera- al cap de cinc anys (50).

Un discurs de Hertzog, l'any 1929, va reblar el clau de la intransigència separadora. L'al·locució esdevindria el *Manifest Negre* del Partit Nacional; l'eix principal del discurs -"Mantinguem Sudàfrica com a terra de blancs"-, augurava l'adveniment de l'Apartheid (51). La segregació de mutu acord es convertia en una impossibilitat, perquè una de les parts no era escoltada i perquè era palès que separació i dominació eren concebudes com una mateixa cosa. A partir d'aquell moment, s'imposava el repudi al racisme, bé a través de la defensa a ultrança d'una societat multi-racial, o bé pel recurs al racialisme negre, combatiu i profètic, abanderat de la supremacia negra (52).

Les dues vies cohabitaran, dins de l'ANC, fins després de la segona guerra mundial. Inklusivisme i exclusivisme, potser amb un lleuger predomini de la segona opció, es disputaran l'ascendència entre les noves fornades del moviment. Val a dir que, malgrat tot, no quedarà descartada la col·laboració puntual amb les autoritats, de la mà dels antics patriarques conciliadors i d'alguns inklusivistes. Ens trobarem davant un cos polític eclèctic on, més enllà de la desconfiança radical en les intencions del govern, s'explotarà un possibilisme derivat de la pròpia feblesa objectiva. Com veurem més endavant, la denúncia i l'exasperació no impediran la participació en algunes institucions segregades.

La via integradora es manifestarà sobretot a partir d'influències externes. Un dels seus exponents serà l'escola dels Consells conjunts (*Joint Councils*), endegats al Natal l'any 1924 pel doctor americà James Aggrey, i finançats per la Phelps-Stokes Fund. Aquests grups de debat i d'ajut inter-racial, marcadament cristians, sostinguts per liberals blancs i amb forta implicació de veterans de l'ANC, conduiran el 1929 a la fundació de l'Institut de Relacions Racionals (SAIRR) -que encara existeix avui (53).

Un altre impuls multi-racial arrencaria de les relacions amb l'Organització política Africana (APO). Sota una denominació equívoca, aquesta força representava els mestissos del Cap, dirigits pel carismàtic Dr. Abdul Adurahman. L'APO va permetre l'afiliació d'africans, i un grapat d'activistes de l'ANC s'hi van apuntar -com ara Sol Plaatje (54). Cap als anys 20, un nombre reduït de mestissos va correspondre tot participant en les activitats del Congrés (55). Els mestissos no es veien afectats per les lleis electorals de Hertzog, però Abdul Adurahman va entendre que la seva parròquia entrava en llista d'espera per a la propera retallada. El

1927, tots dos moviments van muntar la primera d'un seguit de Conferències No-europees, amb resultats irregulars (56).

La darrera influència, possiblement la més important i sens dubte la més perdurable, fou la del Partit Comunista (CPSA). No és aquest el lloc per a descriure la història del CPSA, però ni que sigui de forma passatgera, cal ressaltar l'impacte damunt el Congrés d'aquesta formació afiliada al Comintern. Partint d'un grupuscle ortodox, pal·ladi de l'aristocràcia minera blanca, el partit esdevindria en pocs anys un propagador entusiasta de l'educació i l'emancipació política dels africans. En la dècada dels anys vint, va ser la primera força a reclamar l'extensió del vot a tots els ciutadans, i a reivindicar la creació d'una *República Negra* socialista.

La militància d'africans va créixer espectacularment en el CPSA, i alguns membres van compaginar una doble militància al Congrés. El 1927 van contribuir a l'elecció de Josiah Gumede com a President de l'ANC. Gumede no era un bolxevic: tot i així, va accedir a visitar Moscou i va defensar uns postulats que admetien les contribucions de radicals blancs (57). La col·laboració es va estroncar poc després, quan els exclusivistes van contraatacar amb els suport dels *camises velles*, fent fora Gumede i escanyant, de passada, les relacions amb l'APO (58). L'ampli front multi-racial preconitzat pel CPSA hauria d'esperar èpoques millors (59).

Un poderós corrent racialista, aquesta vegada bel·ligerant amb Pretoria, s'instal·lava en el Congrés. Dos processos externs havien alimentat la tendència exclusivista. El primer fou l'ascens fulgurant de Clements Kadalie i la seva Unió de Treballadors Industrials i Comercials (ICU), que en qüestió de mesos va esdevenir la formació sindical i política més forta entre els africans. Kadalie, un sindicalista controvertit, va adoptar un discurs furiosament anti-comunista i africanista abans d'ensorrar l'ICU i la seva pròpia trajectòria en un pou sense fons financer i organitzatiu. Però l'experiment fugaç de Kadalie havia servit per divulgar un segon corrent, aquest cop procedent de l'altra riba de l'Atlàntic (60).

Marcus Garvey, l'excèntric profeta de l'*Apartheid negre*, del retorn a Àfrica i de l'imperialisme bru, tindria un impacte legendari a Sudàfrica. Els missatges ponderats de Booker T. Washington i la Phelps-Stokes Fund, o el panafricanisme intel·lectual de W.E.B. Du Bois, penetrarien només en l'epidermis de les capes il·lustrades de la població negra.(61). El Garveyisme, en canvi, s'escamparia a partir de Ciutat del Cap, primer féu de l'ICU, i de la mà de Kadalie encendria les passions d'una massa humana assedegada d'utopia. Garvey tindria una visió personal un tant pintoresca dels *indígenes* sudafricans -i dels pobladors de la resta d'Àfrica-, però el seu evangeli seria assumit sense reserves en una societat marcada, com als Estats Units, per un fort desenvolupament capitalista i per importants conflictes de color (62).

L'Associació Universal per la Millora dels Negres (UNIA), fundada per Garvey, va establir algunes branques a Sudàfrica, i fou coneguda popularment com el moviment d'*Àfrica pels africans* -una expressió que era el slogan principal dels garveyistes. Altres crits de guerra eren *Mayibuye iAfrika* (retorna Àfrica) i *Ama melika ayeza* (arriben els americans). L'introduïdor principal del garveyisme a l'ANC va ser James Thaele, un dandy i doctor en teologia, que en acabar els seus estudis a Nord-amèrica va tornar per dirigir la secció de l'ANC al Cap. Thaele, vestit d'un blanc impecable, es feia dir *Professor* i va intentar convertir-se en una reproducció clònica de Garvey. La seu de l'ANC a Ciutat del Cap - que durant un temps també ho va ser de l'UNIA- fou batejada *Liberty Hall* -com la de Harlem-, i la revista oficial *African World* -en imitació de *Negro World*. (63).

L'esverada direcció del Congrés acceptarà la presència de Thaele com un dic per contenir la infiltració comunista. Rera la defenestració del pro-soviètic Gumede, el nou President (ni més ni menys que un semi-momificat Pixley Seme), atorgarà carta blanca a Thaele per liquidar els rojos i mestissos de la demarcació del Cap. La pugna interna acabarà en una pel·lícula de lladres i serenos, que esgotarà la secció local del Congrés, i desembocarà en la constitució d'un fugaç ANC Independent, connectat amb el CPSA (63).

La conxorxa entre vells conservadors i garveyistes resultarà nefasta per a l'ANC, i per a tota la comunitat africana. Enfrontats amb els comunistes, distanciat amb altres comunitats racials, barallats internament, el Congrés viurà uns anys realment baixos. Ben bé fins a la dècada dels quaranta, el balanç de l'organització no oferirà gaire més que la dinamitació de qualsevol iniciativa competidora que mirés de formar fronts amplis, pluri-ideològics i multi-racials contra la dominació blanca.

Aquesta tònica resultaria francament perillosa a partir de 1935, quan semblava evident que les lleis Hertzog, superats uns llargs tràmits parlamentaris i esmenes inacabables, serien finalment aprovades. A correccita, l'ANC, l'APO, les engrunes de l'ICU, el CPSA i altres col·lectius van convocar la Conferència Plenària Africana (AAC). Era l'aplec més ampli i ambiciós de l'opinió negra que mai s'havia vist al país (64). Fins i tot un Jabavu (fill de John Tengo) va presidir les sessions. Les protestes eren clares i inequívokes:

"Les propostes per a l'establiment del Consell Representatiu no són acceptables a aquesta convenció, atès que pretenen substituir el sufragi indígena al Cap... La segregació política de les dues races només pot ser duta a terme amb justícia a través de la creació d'estats separats i això, ultra ser indesitjable i impracticable, no és contemplat en la llei" (65)

Les lleis Hertzog entren en vigor el 1936, i les tensions comencen a aflorar dins l'AAC. Els dirigents històrics del Congrés, patidors de mena, s'amoïnaran per la pèrdua de protagonisme personal, per la co-optació d'altres grups racials, i per la dilució de l'ANC en la nova plataforma unitària. Progressivament, aniran abandonant la Conferència, que sobreviurà com a organisme permanent, però en mans de nuclis trotsquistes i de mestissos radicals. Cap als anys quaranta, l'AAC es transformarà en el Moviment d'Unitat No-europea (NEUM), limitant-se a una clique intel·lectual centrada al Cap (66). El Congrés es replegarà ràpidament al terreny exclusivament africà.

Les iniciatives comunistes també seran torpedejades. A remolc de la consigna staliniana de crear Fronts Populars, el CPISA s'inventarà un Front Unit No-europeu (NEUF), i una Lliga de Protecció dels Drets Africans. El reverend James Calata, a aquelles alçades Secretari de l'ANC, se'n desmarcarà sense complexos: "Bon vent a tots ells... La meua experiència és que, mentre els grups racials establerts no reconeixin als seus líders, és inútil fer crides a les masses perquè s'uneixin, àdhuc en organitzacions tan atractives com la Lliga de Protecció dels Drets Africans o el mateix Partit Comunista" (67).

Les lleis Hertzog faran ressuscitar els vells fantasmes. Algun tronat de la vella escola, a l'estil de John Dube, s'exclamarà ple de ressentiment: "Per a assolir l'ideal d'una Sudàfrica blanca que no comporti l'esclavatge de la raça africana, ells [els governants] no han de dubtar en establir dos estats territorials sobre una base paritària. El seu sentit de justícia (si els en queda) els hauria de persuadir de cedir la meitat de l'àrea de la Unió tot creant un 'Territori dels blancs' i un 'Territori dels negres'. No poden nedar i guardar la roba. Hauríem de demanar, doncs, que la llei actual fos retirada i reemplaçada immediatament per una altra que apliqués una segregació territorial vertical" (68).

Les tesis segregacionistes, aquesta vegada, serien molt més fruit de la contrarietat, i provinents de sectors minoritaris. Els garveyistes, un tant exhaustes de tanta depuració, havien passat a un segon pla. Els veterans del Congrés, per tant, seran els encarregats de cremar el seu darrer cartutx, tot indicant la línia política a seguir: un refús frontal a la legislació, combinat amb un esforç possibilista per mitigar-ne els efectes i la participació a les institucions racialistes instaurades per les mateixes lleis.

L'ANC demostrarà, amb aquest posicionament, fins a quin punt havia perdut el nord. Candidats seus es presentaran al Consell Representatiu d'Indígenes sota la consigna del boicot a les lleis Hertzog. La via racialista havia arribat al punt de l'esquizofrènia: es rebutjava la segregació del govern, però es prenia part en institucions segregades paral·leles. El Congrés no abraçava obertament la via multi-racial apuntada per l'AAC, però tampoc no abraçava l'exclusivisme fins a les darreres conseqüències -el qual hagués implicat la instauració d'estats a part. Per acabar d'adobar-ho, els set escons del parlament blanc, que Hertzog preveia per a

representar als africans, van caure en mans de comunistes i liberals de conviccions integradores.

Tanta incoherència no va impedir, segons els apologetes de l'ANC, que el Consell d'Indígenes i el grupat de diputats reservats als interessos dels africans no fessin feina útil. Les dietes oficials van servir per revifar l'agònica estructura del Congrés. Els pressupostos per a l'ensenyament dels africans van augmentar sensiblement (69). L'accés d'algun militant de l'ANC al Consell Tribal del Transkei va resultar útil per a la penetració del moviment en sectors rurals molt negligits (70).

Paradoxalment, la contribució més important del Consell d'Indígenes, i d'altres organismes racials on l'ANC hi va prendre part, va ser el seu rotund fracàs: Z. K. Matthews, notable de l'ANC i membre del Consell d'Indígenes, ens ofereix un relat excel·lent de la inoperància d'aquest ens, que atribueix al seu caràcter consultiu (71). Les darreres reunions del Consell van ser, aparentment, d'allò més penoses.

Al plenari de 1946, en un context trasbalsat, consumada la victòria de les potències racistes de l'eix, i en plena vaga de miners negres, els consellers es disposen a carregar amb l'artilleria pesada contra el govern. La seva sorpresa degué resultar majúscula quan es van adonar que l'Ajuntament de Pretoria (controlat pel Partit Nacional) els impedia l'entrada a la Casa Consistorial i els engegava a unes dependències sòrdides on només hi havia lavabos per a blancs. El Secretari d'Afers Indígenes va excusar-se a causa de la vaga i va delegar en un subordinat, que va negar-se a introduir un punt sobre la situació dels miners a l'ordre del dia. Un dels consellers va exclamar amb ràbia; "Ens han ensarronat... se'ns ha demanat que col.laboréssim amb un telèfon de joguina" (72). La reunió va ser ajornada *sine die* : el govern va prometre una sortida honrosa, però el Consell es va volatilitzar rera l'accés del Partit Nacional al poder, dos anys més tard.

Els canvis polítics i socials experimentats a Sudàfrica havien conduït, en la dècada dels quaranta, a aquell *impasse* insalvable. Però la lliçó havia estat ben apresada per l'ANC. L'aventura col.laboracionista i racialista, de moment, s'havia acabat. L'enganyifa del Consell d'Indígenes seria tot un símbol per a les noves generacions que, a remolc de la guerra mundial, alterarien de dalt a baix l'estratègia i la filosofia racial del moviment. Quedava lliure el camí a la col.laboració amb altres races subjugades, i tancades les portes al festeig amb la política supremacista blanca.

Paral·lelament, una evolució de conseqüències inesperades s'havia anat produint en la comunitat índia de Sudàfrica. Des del retorn de Gandhi al subcontinent, el govern havia anat imposant als ciutadans d'origen asiàtic unes restriccions que havien anat

retallant les seves conquestes de principis de segle. La resistència passiva -satyagraha- havia caigut en l'oblit, i a finals dels anys trenta els Congressos Indis del Natal i del Transvaal (el NIC i el TIC), units en un paraigües polític d'àmbit sudafricà (el SAIC) havien romàs sota el control de la burgesia mercadera, poc donada a les mobilitzacions (73).

Coincidint amb la segona guerra mundial, una nova generació de dirigents havia reprès la tradició de resistència del *Mahatma*. El Dr. G.M. Naicker al Natal, i sobretot el comunista Dr. Yusuf Dadoo al Transvaal, engegaven campanyes de desobediència, malgrat les advertències cautelars de Gandhi -que coneixia bé a l'aleshores Primer Ministre, Jan Smuts, i confiava en la seva bona disposició (74). La prudència de Gandhi va desaparèixer després de la guerra, quan Smuts va fer aprovar una llei per als Indis, barreja de les disposicions de 1913 i 1936 per als africans, titllada popularment de *Llei de Ghettos*.

La campanya de protesta es va intensificar, i el 1946 milers d'indis van participar en accions de desobediència que van desencadenar una forta repressió. Els dirigents de l'ANC van expressar mostres d'admiració, i Dadoo va declarar que indis i africans estaven destinats a desterrar les pràctiques feixistes del govern (75).

El Congrés Nacional Africà havia patit, durant els mateixos anys, una evolució similar. El dinàmic Dr. Alfred Xuma havia estat escollit President l'any 1940. Era el primer President que no havia intervingut en la fase fundacional de l'organització, i va imprimir un segell novedós en les estructures i tàctiques del Congrés. Malgrat compartir, inicialment, els recels exclusivistes dels antics dirigents, aviat va adonar-se del potencial d'una col·laboració estreta amb els resistents disciplinats de la comunitat índia (76).

A finals de 1943, Xuma va dotar l'ANC d'una nova Constitució que no impedia, en teoria, l'entrada a militants de qualsevol raça (77). Al document *Reivindicacions Africanes*, que venia a ser una interpretació de la Carta Atlàntica en el context sudafricà, Xuma va insistir a introduir-hi una clàusula que postulava per l'abolició de la discriminació racial en el terreny polític (78). L'home tenia clar que l'ANC havia de continuar sent una formació essencialment africana, com demostraria més tard (79). Però també entenia la contradicció inherent en reclamar la fi de la segregació i mantenir, alhora, un moviment estatutàriament segregat.

Els projectes de Xuma apuntaven més aviat a acords puntuals amb altres col·lectius racials, que poguessin multiplicar l'impacte i la capacitat de pressió dels africans. El 1947 aconseguia que l'executiva del Congrés delegués en un Comitè Permanent facultats per convocar trobades multi-racials, atesa la necessitat de "...lluitar amb tots els no-europeus en un terreny comú per a l'obtenció de la plena

ciudadania". L'ANC es desmarcava, de passada, de la col·laboració amb institucions segregades, endossant als membres del Consell Indígena la responsabilitat de continuar-hi o no (80). Tot seguit, Xuma es va reunir amb els Presidents del NIC i el TIC (Naicker i Dadoo), aprovant una declaració conjunta de cooperació. El *Pacte dels Tres Doctors* comprometia els signataris a impulsar accions combinades, amb l'objectiu d'estendre els drets civils, el sufragi i els principis fundacionals de l'ONU a tota la població (81).

Havia arrencat un procés de convergència que, en els propers anys, portaria l'ANC molt més enllà del que Xuma mai havia pretès (82). La victòria electoral del Partit Nacional de D.F. Malan i l'adveniment de l'Apartheid, que l'imprudent Xuma havia menystingut com una simple variable del model vigent (83), galvanitzarien ben aviat, i en bloc, tota l'oposició de color. Els disturbis racials de Durban, a començaments del 1949, contribuirien a reforçar aquest agermanament embrionari: una simple brega de mercat havia degenerat ràpidament en una escabotxina entre indis i zulus, provocant 142 morts i milers de ferits. El Comitè Permanent de l'ANC es reunia amb els Congressos Indis per adoptar mesures urgents, i Xuma declarava compungit:

"El Comitè Permanent apel·la als africans perquè... no es deixin utilitzar per altra gent que desitja promoure els seus objectius polítics a expenses dels africans, tot alimentant l'odi racial... [i] apel·la a la comunitat índia perquè contingui a la seva gent de fer res que pugui abocar a incidents similars i a topades entre les dues comunitats... la situació exigeix una taula rodona entre els líders africans i indis, incloent-hi els representants de sectors comercials indis" (84).

Xuma saltaria de la Presidència el 1949, defenestrat per una generació d'activistes més joves i radicals. La dinàmica vers una àmplia aliança multi-racial s'accentuaria, en bona part gràcies als precedents de col·laboració amb els Congressos Indis. L'any 1951, Yusuf Dadoo s'anticipava als corrents integadors dins l'ANC en proposar una gran Convenció Nacional de blancs, negres i bruns per lluitar contra l'Apartheid (85).

Però abans calia fer net l'ANC d'antics i nous corrents racialistes. James Calata, Secretari General del Congrés durant tretze anys, i que havia abraçat l'Apartheid com una oportunitat per afermar l'autonomia i l'autosuficiència dels africans, va ser facturat amb el Dr. Xuma (86). Selope Thema, militant veterà i editor del *Bantu World*, va fundar un corrent organitzat, el Bloc d'Orientació Nacional, que va trencar amb l'ANC el 1952 i va caure ràpidament en l'oblit. Un grupuscle de doctors herbalistes van crear un Congrés Nacional Bantú, extern a l'ANC i concomitant amb Pretoria, que es va esvaïr com el fum (87).

Totes aquestes faccions denunciaven la promiscuitat política, no només amb altres races, sinó sobretot amb els comunistes, que arran de la segona guerra mundial -i de la presència l'element

soviètic entre els aliats- havien reviscolat amb força renovada. Comunistes destacats havien accedit a les executives del NIC, del TIC i de l'ANC. Per als congressistes de la vella escola, el comunisme era una ideologia estrangera, i els comunistes de color obeïen a les consignes dels blancs del SACP, que segons ells eren els qui, en definitiva, movien els fils de la conspiració.

Curiosament, l'anti-comunisme i el racialisme més furibunds no representarien un repte tan poderós en mans dels *camises velles* com en mans del jovent que, cap a mitjans dels quaranta, fundarien la Lliga Jove del Congrés (ANCYL). La Lliga Jove havia estat acceptada per Xuma com un invent per a curar l'artrosi del Congrés, però aviat va adquirir vida pròpia i va combatre amb energia la línia integradora del President. Capitanejats per Anton Lembede, la Lliga aplegava un grup d'intel.lectuals africanistes que advocaven un ambiciós *Programa d'Acció* i que aviat assumiria un paper central en l'ANC. Figures com Nelson Mandela, Walter Sisulu, o Oliver Tambo, es formarien en un ambient altament crític del joc permès a comunistes i indis en el marc de la coalició emergent.

Repescant el fil del garveyisme (88), els components de l'ANCYL tornarien als slogans d'*Àfrica pels africans* o *Retorna Àfrica*, i lliures de contactes amb radicals d'altres races (89), s'embrancharien en la regeneració africana del moviment. Aquesta filosofia els brindaria una cohesió interna i una empenta important, suficient per a orquestrar el relleu de Xuma, imposar el Programa d'Acció i projectar-se ells mateixos a la cúpula de l'organització.

Ara bé; la realitat sudafricana i la realitat del poder, com veurem tot seguit, els van transformar ràpidament (90). Anton Lembede, l'ideòleg principal, va morir prematurament el 1947. Sisulu, nomenat Secretari General de l'ANC en substitució de James Calata, comprendria de seguida que l'èxit de l'africanisme passava per la col.laboració amb altres col.lectius opositors (91). Mandela esdevindria, amb el temps, el mite vivent de la reconciliació racial. I Tambo acabaria per cedir llocs d'honor en l'organització -que presidiria durant un llarg exili- a comunistes, blancs o negres, i a activistes indis. Els joves africanistes dels quaranta es convertirien, paradoxalment, en els actors principals del pas definitiu al multi-racialisme.

Multi-racialisme (1950-1983) -

El viratge vers la cooperació racial va comptar amb diverses contribucions. Els canvis socials enregistrats a Sudàfrica, producte de l'alteració radical del mercat laboral i d'una redistribució territorial de la població, constituïrien sens dubte el teló de fons més important. Els processos polítics que s'emmarcaren en aquest

context també van ser notables: d'una banda, l'evolució del règim i del cos electoral blanc cap al racisme institucional, i de l'altra, la previsible convergència de les organitzacions no-europees i esquerranes en resposta a la creixent discriminació.

Així mateix, encara que fos de passada, cal recordar que el món que emergeix de la guerra mundial és un món canviat. La victòria dels aliats, les aberracions del nazisme, l'emancipació progressiva dels pobles del Tercer món: tot plegat condueix a una condemna universal del racisme. Per descomptat, algunes actituds discriminatòries subsisteixen, fins i tot en democràcies pretesament modèliques com l'americana. Però el racisme es converteix en un càncer a extirpar, considerat immoral en la conducta tant de persones com de nacions. La nova ètica seria assumida per l'ANC de postguerra, però no per l'Estat. Com diria el periodista Allister Sparks, "Mentre el món es movia en una direcció, Sudàfrica es movia en sentit oposat" (92).

El Congrés dels cinquanta va esdevenir, en molts sentits, un nou moviment, representatiu d'un món nou, una societat nova, una militància nova... (93). Segons alguns cronistes, el moment era propici per abandonar solidaritats de pigmentació i començar a cercar solidaritats de classe (94). Si l'Apartheid s'arriscava a desafiar la comunitat internacional, era perquè el pretext racial resultava rendible amb vistes a l'explotació econòmica. A les files del Congrés, doncs, calia començar a soldar els greuges de color amb els de raça. Així seria, efectivament, a mig termini: però no sense superar abans algun petit obstacle.

El govern, obstinat a facilitar les coses, va il·legalitzar el 1950 el CPSA. En previsió, els propis comunistes ja havien dissolt la formació poc abans, per evitar la confiscació d'arxius i la detenció legal dels seus membres. Bona part dels militants van passar a la clandestinitat, tot accentuant la inclinació d'actuar sota cobert als Congressos Indis i a l'ANC. El Primer de Maig de 1950, els Congressos van convocar accions de protesta contra la prohibició del CPSA, sens dubte esperonats pels comunistes arreplegats a les respectives estructures.

Dins l'ANC, els joves *Lligaires* liderats per Mandela van oposar-se a tals accions. No van aconseguir l'aval de l'executiva, però a canvi van obtenir la proclamació del 26 de juny -una data escollida a l'atzar- com a *Diada Nacional*. El Primer de Maig va resultar tot un èxit, amb manifestacions multicolors com no s'havien vist encara al país. L'economia va quedar gairebé paralitzada, i el govern va recórrer a la repressió salvatge, provocant una dotzena de morts. En conseqüència, la *Diada Nacional* esdevindria més un episodi de protesta contra la matança i contra la supressió del CPSA que no pas, com pretenien els seus promotors, una festa d'afirmació africana -concebuda al marge de consideracions de classe i amb crits com *Amunt, Raça Forta!* (95).

Va ser el signe decisiu. Mandela, Sisulu i els pragmàtics de la Lliga van revisar a fons les seves conviccions racials i el seu anti-comunisme primerenc (96). Van partir peres amb els companys més intransigents, que durant uns anys es limitarien a denunciar complots bolxevics i a llançar invectives contra les manipulacions dels *botiguers* indis.(97) La direcció de l'ANC es va capbussar en la preparació d'una Campanya de Desobediència multi-racial.

La Campanya va ser concebuda per forçar la derogació de les lleis discriminatòries i per conscienciar, amb mètodes pacífics, als electors blancs sobre la perfídia del règim. En aquest sentit, va constituir un cert fracàs: la legislació racista es va intensificar, i els blancs van seguir atorgant majories cada cop més àmplies al Partit Nacional. Però les accions de desobediència, protagonitzades per voluntaris de totes les races, van forjar un maridatge sòlid entre l'ANC i les altres forces que hi van participar. Mandela, com a voluntari en cap, va intimar amb un grapat d'activistes no-africans (98). Els diaris n'anaven plens; i la gent fosca i clara que va anar a petar a la garjola van establir unes relacions de camaraderia que aguantarien fins als nostres dies.

La campanya es va allargar de 1952 a principis de 1953. El fet que s'interrompés en sec a causa d'uns episodis violents -en els quals hi van morir, entre altres, una monja i sis blancs més- va enterbolir-ne l'impacte publicitari. Però la dedicació d'un nucli hiperactiu de dissidents blancs, durant i després de la campanya, va mostrar-se clarament avantatjosa a nivell de recursos. La ideologia dels filàntrops blancs passaria a segon terme, i en canvi els seus donatius, capacitat professional i mobilitat física van resultar preciosos (99).

Val a dir que la cohabitació racial no implicava, de cap manera, la fusió en un sol cos -o ni tan sols l'assoliment d'objectius comuns. En la campanya de desobediència, cada grup desafiava lleis diferents. Mentre els africans contravenien els passis -mesura de control ancestral que només s'exercia en relació amb aquest col·lectiu-, els indis infringien la llei d'Àrees de Grups -versió corregida i ampliada de la Llei de Ghettos-, i els mestissos protestaven contra la imminent supressió del seu dret a vot (100). Era una demostració pràctica del multi-racialisme aplicat a l'extrem: cada organització convocava a la seva clientela, amb consignes concretes, i només es donava una coordinació global en un Consell d'Acció dalt de tot de la piràmide.

La mobilització dels mestissos es va revelar enormement laboriosa. L'antiga APO era en vies d'extinció, i el nucli trotsquista del NEUM (ex-AAC) va oposar-se a la campanya per motius més aviat faccionals. L'oposició a la supressió del vot mestís es va organitzar en dos grupuscles: una Unió Nacional de caràcter conservador, i un Consell d'Acció proper als comunistes. Van ser

aquests darrers els únics que van apostar per la desobediència, aplegant menys de tres-cents voluntaris a la zona de Ciutat del Cap. La comunitat mestissa s'endinsava, plagada de divisions, en una fase crítica, i transmetia certa coixera a la gran aliança anti-apartheid que naixia a recer de l'ANC (101).

Malgrat tot, l'aliança avançaria. Els nuclis exigus de la comunitat mestissa que havien pres part en la Campanya de desobediència formarien l'Organització Sudafricana del Poble Mestís (SACPO), amb l'objectiu immediat de conservar el sufragi -que va ser finalment suprimit el 1956-, però preveient una major integració en l'òrbita de l'ANC. Els Congressos Indis reforçaven la seva pròpia unitat orgànica, amb intencions similars. Els ex-comunistes i liberals blancs van aplegar-se al Congrés de Demòcrates.

Aquest darrer tindria una rellevància especial, a despit de la seva exigüitat numèrica. El 1953 es va fusionar amb grups sindicalistes i la Legió Springbok -un popularíssim club esquerrà de veterans de guerra- per estendre el Congrés de Demòcrates a tot l'estat i crear el SACOD (102). Entre els seus dirigents s'hi comptaven una colla d'afrikaners que trencaven l'abisme històric, que fins aleshores havia aparegut insalvable, entre aquesta comunitat i les formacions africanes. La irrupció del SACOD resultaria cabdal en l'articulació de la nova aliança, i desvetllaria certs recels entre sectors africanistes del Congrés, en aquells moments encara un xic somorts.

A la conferència de Tongaat, el 1954, els quatre Congressos van establir un Consell d'Acció Nacional, amb vuit membres procedents de cada formació. Albert Luthuli, nou President de l'ANC, va ser triat com a cap visible de l'Aliança, dirigint un secretariat que incorporava els Secretaris Generals respectius. El Consell d'Acció Nacional actuava com a simple coordinador dels respectius programes polítics, que seguien essent determinats per les executives de cada força. A aquest entramat s'hi afegiria, a partir de 1955, el Congrés de Sindicats Sudafricà (SACTU), que pretenia acabar amb la situació imperant de racialisme en les lluites obreres (103)

La representació paritària dels quatre elements racials a l'Aliança suscitaria moltes reticències. L'ala irreductible de la Lliga Jove acusaria la nova cúpula de l'ANC de plegar-se a la interferència de sanedrins blancs, mestissos i fins a cert punt també indis que tenien una esquifidíssima representativitat. Però el fet és que la complexa bastida organitzativa de l'Aliança es devia a tics racialistes que encara pervivien en la formació mare. El SACOD ja va proposar que els seus membres es diluïssin en un ANC no-racial. La idea no va prosperar : "...l'ANC argumentava que l'hora d'un sol cos multi-racial i unit encara no havia arribat, i que la fita del no-racialisme podia ser més ben assolida construint bases organitzatives a les comunitats segregades existents" (104).

La perspectiva era clara, si més no per a un Mandela que emergia d'una accelerada metamorfosi, abandonant la closca de l'africanisme a principis dels cinquanta: "En el passat hem parlat de les lluites d'Africans, Indis i Mestissos. Malgrat certes veus que reclamaven un front unit... les diverses organitzacions no-europees es trobaven a milles de distància... Avui parlem de la lluita del poble orpimit que, si bé s'executa a través de les respectives organitzacions autònomes, gravita vers una direcció central" (105). Alguns analistes estimen que, en realitat, el mètode de l'Aliança tenia poca importància en relació amb la finalitat. L'adopció d'una estratègia racial tentacular no enfosquia el fet que l'objectiu final fos unívoc -la supressió de tota barrera de color (106). Potser sí. Però el cert és que la dissolució formal de l'Aliança dins d'un ANC obert a tothom trigaria més de trenta anys. Ni tan sols es va intentar formar seccions a l'interior del Congrés, com s'havia fet amb joves i dones (107). Per alguna cosa degué ser així.

Una de les primeres iniciatives de l'Aliança multi-racial va ser la convocatòria d'una trobada per aprovar un document fundacional. Z. K. Matthews, un acadèmic que havia actuat com a frontissa entre els veterans de l'ANC i la Lliga Jove en l'etapa crítica del canvi de dècada, va avançar el 1953 una idea en el decurs del plenari del Congrés al Cap:

"Som conscients que des d'alguns sectors s'està intentant presentar l'ANC com una organització anti-blanca o subversiva... Contràriament, l'ANC està disposat a treballar amb qualsevol grup per a l'obtenció d'una Sudàfrica més unida, sempre i quan la cooperació es basi en igualtat de drets per a tothom", i "Em pregunto si no ha arribat l'horaperquè l'ANC consideri la convocatòria d'una Convenció Nacional. Un CONGRÉS DEL POBLE, representant la gent d'aquest país sense distinció de raça o color, per esbossar una CARTA DE LA LLIBERTAT per a la SUDÀFRICA DEMOCRÀTICA DEL FUTUR" (108).

La crida no era nova: els comunistes, els diversos experiments unitaris dels anys trenta i el dirigent Yusuf Dadoo -com esmentàvem més amunt- havien llançat al vol propostes similars. El context, emperò, no havia estat el més idoni. Aquesta vegada, la idea va prendre com el foc. En la conferència anual de l'ANC, l'assemblea de membres va instruir la seva executiva perquè afrontés, tot seguit, el projecte de Matthews, en combinació amb la resta de forces de l'Aliança (109).

El Consell d'Acció de l'Aliança es va començar a bellugar. A principis del 1954, editava un fulletó adreçat a *Africans, Europeus, Indis i Mestissos*, on sol·licitava la col·laboració de tots plegats en el procés d'elaboració de la Carta de la Llibertat. En un llenguatge bíblic, s'apel·lava a un futur utòpic que havia de quedar reflectit a la Declaració final: "La Carta de la Llibertat serà la nostra guia a un demà melodiós [*singing tomorrows* a l'original] en què els sudafricans viuran i treballaran plegats, sense amargors racials ni temor a la misèria, en pau i harmonia." (110).

La nova Sudàfrica dels *Cantamanyanes* havia de ser un paradís no-racial. Matthews va insistir que la Convenció fos prou àmplia per encabir-hi a tots els col·lectius, fins i tot els enquadrats en partits externs a l'Aliança. Centenars d'individus i associacions van enviar contribucions per escrit, deixant volar la imaginació. Alguns dirigents fins i tot van veure amb simpatia la idea de formar un govern paral·lel -que no va fructificar (111).

Els militants del SACOD van acceptar encantats el repte de participar en el disseny d'una societat ideal. Van arremangar-se i van ajudar a seleccionar, entre la muntanya de genialitats que havien arribat dels quatre racons del país, aquelles que semblaven més assenyades. S'hi van abocar tant, que la redacció final de la Carta va recaure pràcticament en les seves mans. Quan es va aprovar el document definitiu, el juny de 1955, alguns prohoms del Congrés com Luthuli o el mateix Matthews encara no l'havien llegit (112).

El *Congrés del Poble* es va reunir el 26 de juny de 1955 - coincidint amb la *Diada*- a Kliptown, un suburbi de Soweto. Hi van concórrer unes tres mil persones, potser no tantes com les que s'hi esperaven: entre els assistents hi havia 320 indis, 230 mestissos, i 112 blancs (113). Darrera l'entarimat, hi havia una tela amb el nou símbol de l'Aliança del Congrés: una roda de quatre radis, representant a les quatre organitzacions afiliades (114). No hi van poder prendre la paraula els dirigents més rellevants, que es trobaven sota arrest convencional o domiciliari. Una desfilada de segones figures, de totes les races, va anar passant per la taula per llegir i comentar les clàusules de la Carta de la Llibertat.

La redacció final introduïa cert confusionisme entre raça, color i *grup nacional*. Tot admetent la composició multi-racial de la societat sudafricana, defensava l'equiparació de drets i obligacions:

"Nosaltres, el Poble de Sudàfrica, blancs i negres junts -iguals, compatriotes i germans- adoptem aquesta Carta de la Llibertat... els drets del poble seran iguals independentment de la raça, color o sexe... Tots els Grups Nacionals tindran els mateixos drets! Existirà el mateix status als organismes de l'Estat, als tribunals i a les escoles, per a tots els grups nacionals i races... Tots els grups nacionals seran protegits per la llei contra els insults a la seva raça i al seu orgull nacional... La instigació i la pràctica de discriminació i odi nacional, de raça o color serà delictes castigable. Totes les pràctiques i lleis de l'Apartheid seran eliminades... Lluitarem per aquestes llibertats, colze a colze, al llarg de les nostres vides, fins que haguem conquerit la nostra llibertat" (115)

En el moment de la seva aprovació, la Carta va despertar de forma insòlita la imaginació de tots aquells que van participar-hi, tant en la seva elaboració com en el seu bateig. Mandela l'aclamaria com "...el repte més seriós i formidable a la política racista i anti-popular" (116). Luthuli assumiria sense reserves el redactat, incorporant-lo al seu discurs ferm i respectuós, molt donat a prèdiques utòpiques; "... el Congrés creu en una societat comú i manté que

els ciutadans d'un país, independentment de la seva raça o color, tenen el dret a participar plenament en el govern i en el control del seu futur" (117). L'Aliança del Congrés passaria a conèixer-se popularment com *Aliança Cartista*.

El primer miratge, derivat d'aquella cruïlla històrica, seria pensar que el govern estava disposat a prendre's la Carta de la Llibertat, o la mateixa Aliança del Congrés, com un repte seriós i de futur. Les hosts de Luthuli mostraven un paral·lelisme sorprenent amb els seguidors de Martin Luther Jr., a l'altra banda de l'oceà. El reverend King havia rebutjat l'exclusivisme *irreal* de Marcus Garvey, havia propugnat l'harmonia inter-racial amb un missatge fortament moralista, i el Juny de 1956, mentre el Congrés del Poble es reunia a Kliptown, encapçalava accions de desobediència a Montgomery, Alabama.

Però el moviment dels drets civils afro-americà reclamava l'aplicació estricta de la Constitució: l'ANC va haver d'inventar-se'n una d'extra-oficial. King va arribar a entrevistar-se amb els presidents Kennedy i Johnson. Ni Luthuli ni Mandela van aconseguir que Verwoerd se'ls escoltés: l'un aniria a parar a la presó i l'altre moriria, equipat amb un espectacular Nobel de la pau, en arrest domiciliari (118). Una altra distinció important consistia en un simple joc de xifres: els negres americans eren una minoria acomodada en el sistema, mentre que els negres de Sudàfrica eren una majoria. El seu accés a les urnes hagués significat, de manera quasi automàtica, un president negre.

Conscients dels temors que la marea negra -el *swartgevaar* d'antuvi- suscitava en la classe dominant, els dirigents del Congrés estaven disposats a concedir una fórmula gradualista i imperfecta del seu model polític ideal. Luthuli estava obert a un sufragi censitari, acompanyat de qualificacions econòmiques o educatives (119). Mandela va suggerir l'atorgament de 50 escons africans, que augmentarien a mesura que el sistema s'estabilitzés (120). La porta es va mantenir oberta, amb el govern i amb l'oposició parlamentària blanca, fins després de Sharpeville, quan la lluita armada ja estava en boca dels exasperats líders de l'ANC (121).

A finals dels cinquanta, un seguit d'experiments de diàleg inter-racial s'estavellarien contra la intransigència del govern i, en certa mesura, també contra la miopia voluntarista del Congrés. L'Institut de Relacions Racionals (SAIRR) convocaria discussions privades entre notables africans i afrikaners conservadors. El desembre de 1957, les esglésies organitzaven una conferència multi-racial, a la qual s'hi van absentar els calvinistes. L'equivalent pro-governamental del SAIRR, el Buró d'Afers Racionals, va preconitzar trobades confidencials amb Luthuli, Mandela, Tambo, Xuma i fins i tot alguns africanistes convençuts, amb l'objectiu de pactar una fórmula de segregació justa que pogués resultar atractiva alhora a Pretoria i a alguns negres (122).

L'esforç resultaria del tot inútil. La conversió dels blancs auspiciada per l'Aliança del Congrés no enganyava a ningú, més enllà d'alguns dels seus propis membres. El SACOD no representava altra cosa que sectors molt marginals de la població blanca, i les simpaties dels electors envers el Partit Nacional no tocaven sostre -ans al contrari (123). La resposta més tangible del govern al Congrés del Poble havia estat la detenció massiva dels assistents més destacats, tot acusant-los d'alta traïció.

Els famosos Processos de Traïció van començar a finals de 1956, rera la detenció de 156 líders de l'Aliança Cartista. Van allargar-se més de quatre anys, i van acabar amb una resolució absolutòria per a tots els acusats. El ministeri fiscal havia volgut demostrar la intenció hostil implícita en la Carta de la Llibertat, ja que s'hi advocava el canvi de sistema. Els arguments es van desmuntar, però el govern va aconseguir un segon objectiu, més pervers i subtil: immobilitzar als dirigents de la coalició inter-racial que emergia amb força.

Observadors pròxims a l'ANC valorarien els efectes positius dels Processos. La presència al banc dels acusats de blancs, negres i bruns recalca el caràcter obert de l'Aliança. La premsa internacional se'n feia ressò. Els inculpats divulgaven als quatre vents la seva fe cega en la reconciliació nacional (124). Però la veritat és que les profecies no havien de ser ben acollides en terra pròpia. La presència de blancs al moviment continuaria essent testimonial i marginal.

Un altre fenomen, en canvi, prenia embranzida a recer dels judicis i de la repressió del govern. L'al·legada presència desproporcionada de blancs i indis en l'Aliança, i la immobilització dels dirigents principals a causa dels Processos, projectava al primer pla el flanc radical del Congrés. A finals dels cinquanta, bona part de les cèl·lules locals de l'ANC, sobretot a l'àrea de Johannesburg, estaven en poder de joves africanistes que no havien emprès el camí de Damasc de Mandela, Sisulu, Tambo i companyia (125).

Els artífexs de la Carta de la Llibertat es defensaven, des del Jutjat o les cel·les de detenció preventiva, de les acusacions dels africanistes. Un dels membres del SACOD ho analitzaria així en retrospectiva:

"Certament, hi havia molts liberals blancs que s'esforçaven persistentment a influir els líders de l'ANC envers la moderació i la cautela. Però aquells eren blancs d'un altre tarannà, comunistes i demòcrates convençuts, que eren actius a l'interior del moviment d'alliberament. Es pot acusar a aquells de diluir la lluita?... Un raonament més versemblant seria que la mera presència de blancs a la cúpula del moviment causava malentesos entre les masses, incapaces d'identificar-se plenament amb un moviment que conferia tal status a individus de la classe dominant... El moviment potser es mostrava massa ansiós en oferir una imatge no-

racial, perdent en consonància part del seu impacte com a força d'emancipació dels africans, del component principal en la lluita" (126).

El 1957, l'ANC aprovava una nova Constitució que substituïa la del Dr. Xuma. S'hi introduïen algunes concessions als africanistes, com ara el reconeixement oficial de la Lliga Jove, el suport explícit als processos d'independència africans i mecanismes de consultació amb les bases. Però el text es reafirmava en els postulats de la Carta de la Llibertat i del multi-racialisme, que havien d'abocar a una societat unida i no-racial (127).

A les acaballes de la dècada, el relatiu fracàs de les campanyes orquestrades per la direcció (contra la demolició de la barriada de Sophiatown, contra la Llei d'Ensenyament Bantú, contra els augments en transports...) va fer vessar el got. Els africanistes, des del seu féu de Soweto, i encapçalats pels tabalots Josias Madzunya i Potlake Leballo, van iniciar l'assalt a la cúpula del Congrés. La seva pretensió era reviuire les gestes de la Lliga Jove de deu anys enrera, entrar a sac als òrgans de decisió, recuperar el Programa d'Acció d'Anton Lembede i desactivar l'Aliança Cartista.

Més endavant mirarem de relatar la peripècia filosòfica dels africanistes, però de moment els despatxarem tot ressaltant que el seu setge a les estructures de l'ANC no va reeixir. L'executiva d'aleshores, més experta i amb més recursos, va desactivar l'ofensiva. En un seguit de reunions tempestuoses, on no hi van mancar les amenaces i les bastonades, i on l'habilitat maniobradora de Tambo va quedar ben palesa, el sector Cartista va imposar les seves tesis (128). L'Abril de 1959, els dissidents van crear el Congrés Panafricanista (PAC) i, contra tot pronòstic, van elegir el -relativament - moderat Robert Sobukwe com a President.

La confrontació estava servida, tant entre els mateixos africans com amb el règim. El PAC va fer una crida, la primavera de 1960, per a una crema massiva de *passis* a tot el país. La resta de la història és coneguda: el govern va reaccionar amb extrema duresa, i va massacrar més de 70 manifestants, la majoria d'ells a Sharpeville (129). El somni de la reconciliació racial rebia un revés en plena cara. L'ANC i el PAC, entre recriminacions mútues, eren prohibits i marxaven cap a un llarg exili.

Els militants del PAC sostindran que el funcionament feixuc de l'Aliança, així com l'hipoteca d'altres grups racials als interessos genuïns dels africans, havien imposat una línia allunyada del que reclamaven les bases, massa tova i massa poc combativa front a l'enduriment del règim. Els quadres de l'ANC associaran, en canvi, la font principal de feblesa a l'escissió dels africanistes, opinant que el seu gran error va ser no enfortir encara més l'Aliança, presentant una coalició compacta davant les investides del govern

(130). El geni i figura de Mandela abonarà la línia multi-racial, sovint amb profecies que faran història:

"Al llarg de la meua vida m'he dedicat a la lluita del poble africà. He combatut la dominació blanca, i he combatut la dominació negra. He cultivat l'ideal d'una societat lliure i democràtica, en que totes les persones poguessin viure en harmonia i igualtat d'oportunitats. És un ideal que espero poder assolir i gaudir. Però si molt convé, és un ideal pel qual estic disposat a morir" (131).

Els dos moviments tindran més de trenta anys per reflexionar sobre les seves equivocacions. Mentrestant, Verwoerd desplegarà amb confiança el seu projecte de *desenvolupament per separat*. La instauració dels bantustans anirà evolucionant, a partir de les antigues reserves, en una versió a la baixa del que havien demanat els antics racialistes del SANNC. Fins ben poc abans de la independència nominal del Transkei -a la qual seguiran les del Ciskei, Bophutatswana i Venda-, l'oposició creuria que la fragmentació de Sudàfrica no passaria de ser un *farol* en la màniga de Pretoria. Aviat es podrà comprovar l'obstinació del premier sudafricà: Verwoerd fins i tot proposaria la constel·lació d'una sèrie de pàtries bantús, incloent-hi Botswana, Lesotho i Swazilàndia, a més dels bantustans, que faria net el cor de la Sudàfrica blanca (132).

La bantustanització desterrarà qualsevol noció de *segregació justa* que pogués quedar entre la resistència, tant dins de l'ANC com del PAC. Al mateix temps, activarà la denúncia per part de sectors liberals blancs, desolats pels fets de Sharpeville però de reaccions més aviat lentes. Aquests nuclis, aplegats a l'entorn del Partit Liberal des de 1953, s'havien mantingut distants d'uns Cartistes que consideraven afins als comunistes. A remolc dels esdeveniments de principis dels seixanta, reforçaran les seves conviccions no-racials i en contra de l'Apartheid. Tindran un abanderat de luxe en l'escriptor Alan Paton, que havia saltat a la fama mundial amb el seu *best-seller*, la novel·la *Flora, pàtria estimada*.

Paton havia escrit el 1955, en relació al Congrés, paraules plenes d'escepticisme: "Líders africans declaren que el Congrés és per a tot Sudàfrica, no només per als africans. S'oposen diametralment a l'Apartheid. Són certes aquestes declaracions? Estic segur que en bona part sí. Ho seran sempre? Resposta, no ho sap ningú." (133). A partir de Sharpeville, ell i tota una generació d'il·lustrats emprenen seriosament la via del somni no-racial. Es tractarà, de moment, d'una petita revolució entre intel·lectuals, primer anglòfons i tot seguit afrikaners, que no es reflectirà en els sufragis. El mateix Paton sospirarà: "Tots vivim al mateix país, i en canvi permetem als nostres fills que creixin en la més absoluta ignorància dels seus futurs conciutadans... si no juguen junts avui, es mataran els uns als altres demà" (134).

La petita revolució de la *intelligentsia* blanca vindrà acompanyada d'una evolució acadèmica d'intramurs. En el món de

la historiografia, es produirà un viratge notable quan alguns investigadors comencin a recuperar el passat africà, tot centrant-se en els precedents històrics de concòrdia racial. Fins aleshores, els cronistes del passat sudafricà s'havien amoïnats més a retratar el món dels blancs, i els africans només hi apareixien en cas de conflicte. Aquesta escola, avui ja clàssica, de Macmillan, De Kiewiet i Wilson/Thompson, derivarà aviat cap a les tesis dels radicals marxistes, que optaran per supeditar la confrontació racial a la lluita de classes (135).

El 1968, el govern arremetrà també contra els dissidents blancs. La Llei de 1950 ja havia prohibit, d'un cop de ploma, qualsevol veïtat de tendència marxista. El 1968, la Llei Preventiva d'Interferència Política farà il·legals les organitzacions de composició multi-racial. El Partit Liberal de Paton, pràcticament l'única formació que a aquelles alçades entrava en contradicció amb la llei, va optar per dissoldre's (136).

La desintegració dels liberals deixava al darrera, tal i com pretenia el règim, un rastre devastador. A partir d'aquell moment, l'entesa política entre persones d'un o altre color passava a constituir delictes. Només era viable a l'exili o en la clandestinitat. Així ho va entendre Bram Fischer, un brillant advocat que havia treballat en una pila d'encausaments contra membres de l'Aliança Cartista. Fischer, descendent d'una família de notables afrikaners, va ser acusat de pertànyer al Partit Comunista: el 1964 es va demostrar la seva culpabilitat. L'home es va escapar i, en lloc de marxar, va optar per quedar-se al país treballant en la il·legalitat. Poc després fou detingut altra vegada, i els seus ossos van acabar florint-se literalment a presidi (137).

Podem esmentar un grapat de casos similars als de Paton o de Fischer. El cas és que, progressivament, un nucli cada cop més ampli i qualificat de blancs abraçaven la causa multi-racial, fins i tot posant la seva vida en perill. L'ANC prendria bona nota del fenomen. De tota manera, la defecció del PAC i les dificultats de les primeres independències de signe panafricanista (sobretot la Ghana de Nkrumah, 138) havien posat les coses molt més fàcils als integracionistes. I un altre element, connectat amb la trajectòria de Fischer, rebrotaria durant aquests anys per alimentar la criatura Cartista: el renaixement dels comunistes, ara agrupats sota les sigles SACP (139).

El SACP s'havia reorganitzat en secret el 1953, arreplegant antics membres del CPSA i optant per actuar, gairebé en exclusiva, a través de les estructures de l'Aliança del Congrés. Fins al 1960 no tornaria a fer pública la seva reaparició, en unes octavetes repartides clandestinament. Bona part dels seus membres, entre els quals ja s'hi comptaven destacats africans com J.B. Marks o Moses Kotane (President i Secretari General del partit, respectivament), però també blancs influents com Joe Slovo (que,

curiosament, ocuparia successivament els càrrecs vacats per la mort dels anteriors) compartirien l'exili amb els dirigents de l'ANC.

La branca armada de l'Aliança, Umkhonto we Sizwe (*la llança de la nació*), comptarà amb un gruix important de comunistes, blancs i negres. En la seva proclama fundacional, s'hi afirmarà amb un punt d'incoherència que "Umkhonto we Sizwe és un ens nou i independent, format per Africans. Inclou en els seus rengles sudafricans de totes les races" (140). La cooperació de la Unió Soviètica, que gràcies als comunistes ajudarà a sostenir l'esforç militar, tindrà el seu pes específic. El suport dels soviètics, que per als africans no deixaven de ser europeus, contribuirà a evitar la degradació de la lluita en una guerra racial. El contacte humà de milers de joves de l'ANC que visitaran la URSS, o dels experts russos que es passejaran per les bases africanes del Congrés, deixaran un apreciat record d'intercanvi multi-racial (141).

El 1969, a Morogoro, Tanzània, s'hi va celebrar una Conferència consultativa de l'ANC. Les resolucions d'aquesta trobada són recordades perquè van reconèixer, de fet, el paper del Congrés com a moviment d'alliberament nacional a l'estil dels que aleshores pegaven fort a Indoxina o a l'Amèrica llatina -amb programes de revolució alhora nacional i social.

Però un altre punt, referent a la composició racial de l'organització, va entretenir els delegats durant força estona. El problema radicava en que, a l'hora d'obrir la missió exterior de l'ANC, els òrgans de l'Aliança Cartista van decidir que cap altra formació afí muntaria oficines paral·leles. O sia: l'ANC, fora de Sudàfrica, s'erigia en representant plenipotenciari de tots els membres de l'Aliança, fossin africans, blancs, mestissos o indis. Umkhonto havia solucionat part del problema en definir-se com a *ens nou i independent*, però en l'àmbit polític els no-africans operaven en una estructura que els rebutjava com a membres de ple dret. La Conferència va resoldre el contenciós admetent a militants de totes les races, traduint així a la pràctica una possibilitat que ja s'havia admès en la Constitució de l'època Xuma (141).

Ara bé: la Conferència va matisar que només els africans podrien accedir a l'executiva de l'ANC -el màxim òrgan de decisió. La precisió no tenia gaire importància en el context de l'exili, ja que l'executiva es trobava disseminada arreu del món i reunir-la era una tasca titànica: un Consell Revolucionari, que si que aplegava personatges d'extracció racial diversa, serviria a partir de Morogoro per curt-circuitar l'executiva. Tres comunistes no-africans, Yusuf Dadoo, Joe Slovo i el sindicalista mestís Reg September, passarien a formar-ne part (143). Però els obstacles formals tornarien a aflorar més tard, en dissoldre's l'esmentat Consell -en bona part, arran de les denúncies de les bases, temeroses de ser dominades per estaments aconstitucionals i farcits de comunistes.

El Programa Revolucionari aprovat a Morogoro -interpretació radical de la Carta de la Llibertat- també es feia ressò del dilema racial, en condemnar per una banda fortament l'Apartheid i sancionar, per l'altra, la coexistència de *collectius nacionals*:

"Un govern democràtic del poble haurà de garantir que tots els grups nacionals tinguin igualtat de drets, *com a tals*, per assolir els seus destins en una Sudàfrica unida. Hi haurà igualtat de status als organismes de l'estat, als tribunals i a les escoles per als africans, indis, mestissos i blancs en la mesura en que afecti els seus drets nacionals" (144).

Aquesta obertura de l'ANC a militants de totes les races, per molt acotada i parcial que fos, tornaria a provocar rebrots de signe africanista. El col.lapse del PAC a l'exili va traslladar a l'interior del Congrés opinions i tendències que, de forma natural, potser haguessin pres posicions en l'organització rival. El moviment estudiantil a Sudàfrica, liderat pel carismàtic Stephen Biko i inspirat per l'escola de la Consciència Negra, també introduiria un element de reflexió en la missió exterior de l'ANC.

A mitjans dels setanta, doncs, coincidint amb els esmentats processos, un col·lectiu de vuit militants signava una proclama que acusava "... una clique no-africana de segrestar l'ANC i intentar substituir la visió nacional de la lluita per una visió de classe" (145). Era un atac frontal als comunistes blancs i indis que comandaven Umkhonto i que havien accedit al Consell Revolucionari. Els signataris del document eren membres de cert renom, i entre ells s'hi comptava Tennyson Makiwane, antic membre de la Lliga Jove, del CPSA i de l'executiva de l'ANC. Sembla que, a més de discrepàncies ideològiques, hi havia un punt de ressentiment personal, atès que tots els dissidents havien perdut pes específic al Congrés després de Morogoro (146). Tots van ser expulsats el 1975: immediatament van fundar un ANC (*Nacionalista*), que faria catúfols poc després.

La història personal de Makiwane va acabar com el rosari de l'aurora. L'ANC va aconseguir reventar totes les ofertes de treball que va rebre de diferents institucions, fins que el 1980 va veure's obligat a instal·lar-se com a alt funcionari del govern del Transkei. Aparentment, allà va actuar contra la xarxa clandestina de l'ANC, el qual va precipitar el seu assassinat a mans d'un escamot d'Umkhonto (147). La defecció del que l'ANC qualificaria com *Banda dels Vuit* tampoc no resultaria gaire traumàtica. En l'ambient secretista i confús de l'exili, la seva denúncia gremial no arribaria gaire lluny: i segons alguns analistes, la seva inconsistència ideològica i programàtica impediria la formació d'un nucli dissident sòlid (148).

La preocupació pel *blanquejament* de l'ANC, però, subsistiria durant un temps. El malestar, combinat amb altres greuges de tipus material, personal i jeràrquic, quedaria palès en els motins d'Umkhonto de principis dels vuitanta, que obligarien a suprimir un Consell Revolucionari controlat, a aquelles atçades, per Joe

Slovo. Alguns teòrics blancs de l'ANC intentarien refredar els ànims tot reconeixent les virtuts de la filosofia de Consciència Negra, sobretot rera els aixecaments de Soweto de 1976:

"...la consciència negra no és una falsa consciència, com asseguren alguns teòrics dogmàtics de la lluita de classes... el seu rol es dirimeix en termes nacionals (racials) més que en termes de classe, perquè així és com es manifesten les contradiccions... Mentre que en un país capitalista madur sense complicacions racials, la consciència econòmica o sindical es manifesta de forma espontània, a Sudàfrica la desposseïció negra és el fet dominant" (149).

La política de convergència racial de l'ANC va tenir els seus dissidents més folclòrics en una penya auto-anomenada *Okhela*, nascuda a l'entorn del poeta afrikaner Breyten Breytenbach. El personatge es revelaria com un excel·lent literat, però com a polític resultaria del tot inepte. A principis dels seixanta, Breytenbach es va afiliar a una ONG radicada a París, que servia de cobertura per a accions de solidaritat amb moviments del tercer món, entre ells l'ANC. El 1973, fundava *Okhela* amb companys afrikaners i es desplaçava a Sudàfrica per muntar un aparell clandestí.

Encara no està clar si Breytenbach va rebre la benedicció de la cúpula de l'ANC: inicialment ell ho asseguraria, mentre que Tambo ho negaria rotundament (150). En tot cas, en trepitjar terres sudafricanes, l'home va ser delatat, jutjat i condemnat a presó per alta traïció. El seu discurs s'orientava a la manipulació de l'ANC per part dels marxistes, i en la tònica multi-racial que, segons ell, havien imposat contranatura al Congrés:

"El Partit Comunista és ...una organització multi-racial, no-racista. Entre els seus membres s'hi compten persones pertanyents a tots els grups culturals, lingüístics i ètnics del país, i exactament en aquest punt és on els meus amics i jo vam percebre que discrepàvem d'ells, no perquè no anheléssim el dia que la raça, el sexe o l'idioma deixessin de considerar-se en formar un partit polític, sinó perquè creïem que el SACP obviava els veritables problemes de la consciència cultural (després de tot, mentrestant havíem tingut el moviment de Consciència Negra!). Pensàvem que en agrupar a negres i blancs d'aquella manera, a aquell nivell, dins la mateixa organització, es reduïa l'eficàcia dels militants perquè es confonien els resultats i es dificultava que la gent (amb la seva experiència quotidiana de l'Apartheid, de les diferències entre experiències) s'identifiqués amb el Partit". (151).

L'esborrany de Manifest d'*Okhela*, que Breytenbach portà a Sudàfrica per a la seva discussió i aprovació, s'expressava en termes similars (152). A l'hora de la veritat, el minúscul esvortó de *Consciència Blanca* s'estavellaria contra les seves pròpies contradiccions. No era concebible un filó racialista format per blancs oprimits, ja que aquesta categoria no existia a Sudàfrica fora de cenacles d'intel·lectuals torturats. Era una iniciativa amb un cap hipertròfic i gens de cos. I la pretensió d'inserir-lo en l'òrbita de l'ANC, que avançava ràpidament cap a postulats no-racials, s'aproximava a la pura demència. Les intrigues que van envoltar la detenció de Breytenbach acabarien d'enterbolir l'afer. A mitjans

dels setanta, entre històries d'infiltració policial i el repudi de l'ANC, el grupscle es va escindir entre partidaris i detractors del poeta, i no va trigar gaire a convertir-se en material de desguàs.

Les opcions exclusivistes -

"Hi ha alguna cosa poc plausible en la idea de mobilitzar una revolució sobre una base racialista per a assolir un objectiu no-racial" (153). La frase és del periodista Allister Sparks, però reflecteix amb prou exactitud la intuïció que, a partir dels anys cinquanta, esbandeix les vel.leïtats exclusivistes en el si de l'ANC. Els fundadors del SANNC no havien sentit, o no havien verbalitzat, aquesta intuïció. Els impulsors de la Lliga Jove no l'assumirien fins arribar a posicions de lideratge. Les diverses escoles polítiques que, en la segona meitat de segle, denunciaran el multi-racialisme de l'ANC, no l'assumiran mai.

Les diferències van aflorar, lògicament, quan el Congrés de Xuma va començar a afermar els contactes amb col·lectius no-africans. La Lliga Jove en fou el primer exponent. Amb el seu *Nacionalisme africà*, els joves lleons de l'ANCYL pretenien dues coses: d'una banda, frenar el curs de la convergència multi-racial, i de l'altra, esgrimir un discurs popular i atractiu que els permetés dinamitzar les bases per preparar l'assalt a la cúpula de l'ANC.

En retrospectiva, sembla clar que la mateixa Lliga contenia dos tipus de personatges, els que feien primar el mòbil ideològic i els que posaven l'accent en les estratègies organitzatives. Els segons, entre els quals s'hi comptaven els pragmàtics Mandela i Tambo, van accedir a llocs de responsabilitat el 1949, i a partir d'aquell moment deixarien caure discretament els seus preceptes africanistes (154). Els primers mantindrien viva la flama del racialisme dins de l'ANC fins a escindir-se en el PAC: la seva força, però, quedaria disminuïda amb la mort prematura d'Anton Lembede. Un nucli reduït a l'entorn d'A.P. Mda s'eixamplaria, al cap d'uns anys, amb la incorporació de Sobukwe, Leballo i una fornada més jove que la dels creadors de la Lliga. Sisulu, que d'arrencada havia simpatitzat més amb aquests sectors, s'aproximaria a les tesis dels pragmàtics en esdevenir el nou Secretari General de l'ANC.

Inicialment, la Lliga Jove centrava el seu missatge en la recuperació de l'orgull africà i en l'autosuficiència dels africans en la lluita (155). A la proposta de les Joventuts Progressistes, d'integrar-se en un ample front multi-racial, respondran que només són partidaris d'acords puntuals, i que "... la cooperació en la fase actual és prematura. Només pot aportar caos, acció ineffectiva i gelosies, rivalitat i suspicàcia mútua" (156). Lembede, just abans de morir, definirà clarament la política de l'ANCYL en aquesta direcció, insistint que

Àfrica pertanyia als africans, i que la unitat, més enllà d'una cooperació ocasional amb altres grups, era "... un somni fantàstic que no té cap fonament en la realitat" (157).

L'alba de l'Apartheid, el 1948, i el creixent compromís d'alguns *Lligaires* en la direcció del moviment, suavitzaran la seva retòrica. Al document *Política Fonamental*, hi rebutjaren explícitament el Garveyisme com a doctrina *anti-blanca, extremista i ultra-revolucionària*. L'Africanisme professa, segons ells, una creença en Àfrica com la pàtria dels africans, una acceptació resignada de la presència europea, i una acceptació condicionada de la col·laboració índia o mestissa (158). Front a les acusacions de reproduir els vicis del Partit Nacional des de l'altra banda de la barrera, contestaran: "... no odiam l'uropeu -no tenim odi racial-, només odiam l'opressió blanca i la dominació blanca" (159).

La Lliga Jove arribava a una formulació, doncs, del que seria el discurs de gairebé tots els corrents exclusivistes, tant dins com fora de l'ANC. Partint d'una clara visió de legitimitat, es raonava que Àfrica era negra, de la mateixa manera que Europa era blanca. Per tant, era natural que els propietaris naturals de la terra en determinessin el seu futur, comptant a més amb majoria demogràfica -per això, tot sigui dit de passada, les referències a les ètnies khoisan i als seus descendents mestissos sempre serien incòmodes. Ara bé: Sudàfrica sense blancs era difícilment concebible, s'acostava massa al model supremacista de Pretoria. La solució, és clar, era integrar la població *després* que el projecte africanista ja hagués estat dat i beneït. La integració racial s'havia d'enllestir el dia de l'alba del justos, quan Sudàfrica esdevindria un paradís incolor (160).

Al llarg de la dècada dels cinquanta es va accentuar l'enfrontament entre la direcció del Congrés, cada cop més compromesa en la via multi-racial, i una part de les bases, cada cop més capficada en la defensa de l'africanisme pur. Els irreductibles serien acusats, un tant injustament, de racistes i idealistes: els conciliadors serien etiquetats de claudicadors (161). Uns i altres reclamarien l'herència de la primera Lliga Jove i de Lembede, que un cop a la tomba ja no es podia posicionar (162).

Segons alguns observadors, el llegat genuí de l'antic SANNC havia passat a l'ANCYL, i d'allà passaria al PAC. El Programa d'Acció de 1949 havia estat subvertit pels moderats i possibilistes del moviment, assistits pels intel·lectuals del CPSA i altres oportunistes (163). La persecució del reducte africanista dins del Congrés conduïa, irremissiblement, a un atrinxerament radical. El jove llicenciat en llengües Sobukwe, en una clara premonició del que seria la tònica del PAC, despuntava com l'estrella emergent: "Àfrica no retrocedirà! Àfrica no claudicarà! Àfrica no cedirà! Àfrica no decebrà! Serà escoltada! Recordeu Àfrica!" (164).

Les discrepàncies amb la direcció de l'ANC havien sorgit amb força durant la campanya de desobediència (1952). Segons Sobukwe, l'opinió dels africanistes no s'havia respectat en el que havia demostrat ser poc més que una *enganyifa comunista* (165). El ressentiment s'afermava al llarg de les preparacions i l'aprovació de la Carta de la Llibertat. Sectors cada cop més nombrosos de les bases estimarien que la inclusió de clàusules socialitzants i multi-racials significava l'abandó del Programa d'Acció de 1949 i la rendició a les tesis del SACOD. El tèrbol procés de redacció de la Carta va afegir llenya al foc. La pressió dels africanistes es faria notar rera les aclamacions festives del Congrés del Poble -que ells també denunciarien com un muntatge bolxevic.

Quan es va conèixer que ni Luthuli ni Matthews havien revisat la darrera versió de la Carta, es va organitzar un considerable sidral a l'interior de l'ANC. Els africanistes van aconseguir que la Conferència Nacional no avalés el document, i va caldre convocar una reunió extraordinària, un any més tard, per procedir a la ratificació oficial de la Carta (166). A partir d'aquell moment, l'epítet *Cartista* passaria a ser injuriós en boca dels exclusivistes. Aquests darrers, conscients de la seva posició minoritària, van fundar un òrgan propi, *The Africanist*, per a divulgar les seves tesis

"Cap blanc no ens ha impressionat mai", s'exclamava l'editorial del primer número; "... treballem enèrgicament per netejar la porqueria pudenta que ens deixa en herència un lideratge oportunista que serveix, amb lleialtat, interessos estranys a Àfrica. Esgrimim amb decisió la causa d'aquells homes i dones de l'ANC que han vist les seves opinions deliberadament ofegades per a satisfer els lacais, embaucadors i funcionaris de minories no-africanes... hem vist la necessitat imperiosa de desfer l'ANC de la dominació estrangera... i hem reclamat el retorn a la posició ortodoxa de Lembede" (167).

La immobilització de la cúpula directiva als Processos de Traïció, com ja hem assenyalat, va facilitar enormement la tasca dels africanistes. A Ciutat del Cap, i sobretot al Transvaal, els joves i dinàmics quadres intermedis aplegats a l'entorn de *The Africanist* van fer-se amb les simpaties dels contingents d'immigrants dels ghettos. Al capdavant de la rebel·lió hi figuraven Josias Madzunya, un personatge bohemi d'Alexandra, i Potlake Leballo, un ex-veterà de guerra esbojarrat i de retòrica encesa (168). "L'ANC ha comès un error catastròfic", diria Leballo el 1954, "... en acceptar un lideratge de forasters blancs. Com podem tenir líders que són dirigits per altres?" (169).

Robert Mangaliso (*Meravelles*) Sobukwe (170) era un home d'estil ben diferent als seus companys estafolaris. De formació cristiana i universitària, era poc donat a la confrontació i a la guerra de trinxeres. A principis dels cinquanta, s'havia traslladat a Soweto per viure prop de la Universitat del Witwaersrand, on havia aconseguit una plaça com a professor de llengües bantús. Allà es va començar a relacionar amb els africanistes, i a cobrir el flanc teòric de les seves accions dins de l'ANC. Tot i així, no va compartir

mai les dèries anti-blanques d'alguns dels seus correligionaris. El *Meravelles* sostenia que les organitzacions s'havien de construir a partir dels individus, i no dels col·lectius racials. Per a ell, podia ser africà tot aquell que es comprometia amb els interessos d'Àfrica, fos del color que fos (171).

El multi-racialisme no era altra cosa que una concessió a les ànsies de protagonisme dels blancs, combinada amb un reconeixement obert de la divisòria racial (172). Sobukwe s'inspirava en els processos d'emancipació d'Àfrica, i rebutjava l'excepcionalitat de Sudàfrica: l'alliberament nacional havia de seguir el mateix patró que a Ghana o a Kenya -és a dir, havia de ser una cosa d'africans. Els ciutadans d'arrel caucàsica que participessin en la lluita haurien, tot simplement, d'africanitzar-se. L'èmfasi no era tant sobre el color com sobre la patrimonialització del país per part dels africans (173).

El raonament era més teòric que real. Primer, perquè en aquell moment molt pocs blancs estaven disposats a jugar-se la vida pels *interessos africans*; però també perquè la majoria dels africans es resistien a creure en la honestetat dels blancs que professaven tals conviccions. La tropa africanista s'aproximava més al posat visceral de Leballo que no pas a la finura intel·lectual de Sobukwe. El sentiment imperant era que els notables del Congrés s'estaven venent l'ànima del moviment als diables de pell clara (174). El pes de les organitzacions *germanes* a l'Aliança Cartista apareixia desproporcionat i humiliant.

El que sí va tenir una innegable projecció popular varen ser els mites de les primeres independències africanes, i de manera especial els procedents de la Ghana de Nkrumah. De fet, és perceptible una clara corretja de transmissió entre les tesis de George Padmore -el principal ideòleg del panafricanisme ghanià- i els seus homònims sudafricans. Calia fabricar una tercera via entre l'imperialisme occidental i l'imperialisme comunista, allà on Àfrica recuperava les seves arrels i el seu orgull per a construir un futur unit. De la mateixa manera que els americans havien viscut la seva epopeia anti-colonial el 1776, i els russos la seva aventura revolucionària el 1917, els africans eren a punt d'alliberar-se per a construir els Estats Units d'Àfrica (175).

No podem oblidar, doncs, l'impacte d'esdeveniments a tot el continent quan observem l'evolució del discurs africanista a l'extrem d'Àfrica. Alguns malintencionats suggeririen fins i tot que l'escissió del PAC seria activada per la CIA. Aparentment, era cert que l'ambaixador nordamericà havia mantingut reunions amb els africanistes, i que la seva cèl·lula de Soweto havia usat més d'una vegada els locals del Servei d'Informació dels Estats Units. L'argument era que als americans els hauria interessat, per una banda, debilitar l'oposició a Pretoria amb un trencament fort de l'Aliança del Congrés, i per l'altra detenir l'avenç del marxisme a

l'Àfrica austral tot propagant-hi les idees alternatives de Padmore (176).

La conspiració de la CIA no s'ha demostrat mai, i sembla poc plausible en un moment en què Malcolm X ja començava a armar brega a l'altra banda de l'Atlàntic. Però en canvi és evident que el règim sudafricà va mostrar certes simpaties inicials pel trencament de les files negres, com a mínim fins a l'explosió de Sharpeville (177).

El problema era que els africanistes del moment, a diferència dels racialistes negres de la primera meitat de segle, no contemplaven la segregació de la seva pàtria. Tot distanciant-se dels integracionistes de l'ANC o d'Amèrica del Nord -"Luther King és un exemple de mendicitat... tot el concepte d'integració gira a l'entorn de persuadir als pobres perquè s'amistancin amb les hienes"- recuperaven la bel.ligerància expansiva dels garveyistes -"Què volen que faci un dirigent africà, per no ser considerat un racialista? Ha de ser un titella d'occident o un comunista... Que es morin tots [els blancs], i que s'extingeixin. La generació actual es compon d'incorregibles" (178)- i s'acostaven als postulats dels *Panteres Negres*. Malgrat l'africanitat ambigua i generosa del *Meravelles*, els activistes de base reclamaven sense matisos l'exclusió dels blancs del seu país, com ho demostren els slogans més freqüents; *Un colonitzador, una bala!*, o *Els blancs a mar!*

A mesura que s'aproximava la inevitable fractura amb l'ANC, Sobukwe extremà la seva actitud, carregant les tintes sobre la mitologia panafricana i obviant l'incòmode debat relatiu a la cohabitació entre grups racials. En poc més d'un any, l'home va practicar un viratge que li permetria connectar millor amb els seus seguidors: "... la història de Sudàfrica ha promogut els prejudicis i antagonismes de grup, i si hem de mantenir la mateixa exclusivitat de grups, desfilant sota el multi-racialisme, estarem transportant a la nova Àfrica aquests antagonismes i conflictes... tot aquell que professi la seva lleialtat a Àfrica i que estigui disposat a acceptar el domini democràtic d'una majoria africana serà considerat africà" (179).

Un tant inesperadament, quan es va fundar el Congrés Panafricanista (PAC) l'any 1959, Sobukwe esdevingué el seu President, en lloc dels idolatrats Leballo o Madzunya. El seu carisma començava a despuntar i a compensar la seva ponderació acadèmica. Això va permetre, entre altres coses, introduir una distinció important als documents fundacionals del moviment; es parlaria de la *gent africana* o del *poble africà* -fórmules volgudament indefinides- en lloc de *gent d'ascendència africana* -terme explícit advocat pels radicals (180).

La campanya contra els passis de 1960 seria la prova de foc per al nou PAC, i malgrat les posteriors distorsions provinents de l'òrbita Cartista, despertaria una considerable expectació (181). El ganxo del *Meravelles* hi tindria molt a veure. Tot demanant contenció i manca d'hostilitat racial als seus deixebles, Sobukwe exaltaria els ànims amb una crida en el més pur llenguatge

panafricà: "Avanceu ara amb nosaltres... cap a la independència: demà els Estats Units d'Àfrica!" (182).

La campanya va acabar, com és sabut, en tragèdia. La policia va disparar sobre alguns milers de manifestants a la barriada de Sharpeville, provocant 69 morts. Els líders principals del PAC, i també molts de l'ANC, van ser detinguts. Però els fets més insòlits potser es van produir a la rodalia de Ciutat del Cap. Als ghettos de Langa i Nyanga, uns esdeveniments similars als de Sharpeville van produir un parell de morts. Les protestes populars van desencadenar una contundent resposta policial, i els panafricanistes van organitzar una manifestació monstre que es va desplaçar fins al centre de la ciutat. El govern, espantat, va accedir a la suspensió temporal dels passis. Durant unes hores semblava que la protesta podia degenerar en una revolta a gran escala.

Un joveníssim membre del PAC, Philip Kgosana, era el portaveu reconegut dels manifestants. Encara no se sap exactament què va passar, però el cas és que Kgosana va negociar amb la policia, i després d'obtenir una audiència amb el ministre del ram, va disoldre la multitud. Tot seguit, Kgosana va ser tancat a comissaria, on li van comunicar que el senyor ministre havia cancel·lat l'audiència. Així es va volatilitzar la -fins ara- més gloriosa pàgina de la història del PAC.

El més intrigant, però, fou el paper que van assumir durant aquells dies alguns destacats liberals blancs. Homes com Randolph Vigne, Benjamin Pogrund o Patrick Duncan, tots ells propers al Partit Liberal d'Alan Paton i a la revista *Contact*, havien festejat fugaçment amb la gent de Sobukwe. El seu anti-comunisme els havia empès, de forma un tant anti-natural, cap als panafricanistes. De bon començament havien estat rebutjats, però la seva obstinació -el Secretari general del Partit Liberal havia afirmat; "No deixaré de lluitar perquè al Sr. Sobukwe no li agradi el color de la meua pell" (183)- va portar a col·laboracions puntuals, sempre que fossin incondicionals i no gravessin el programa o els ideals del PAC.

Duncan potser era el més captivador de la colla. Fill d'un Governador general de Sudàfrica (representant de la corona), des de molt jove havia optat per opcions radicals, declarant-se ciutadà d'un *país negre*, participant a la Campanya de desobediència i després apropiant-se als postulats africanistes -degut a la, segons ell, nefasta infiltració bolxevic dins l'Aliança Cartista (184). Duncan tenia un innegable *pedigree* contestatari, i havent assistit el 1960 a algunes conferències panafricanes, en esclatar els incidents del Cap va oferir-se com a mitjancer.

Quan es va conèixer el *fiasco* de les converses amb la policia, bona part de la controvèrsia es va centrar sobre el paper de Duncan. Per a l'ANC, els panafricanistes havien fet el ridícul,

plegant-se als oficis d'un liberal blanc, contra totes les seves proclames d'autosuficiència negra. Dins del mateix PAC, la intervenció de Duncan despertaria recels ocults i encetaria un debat sobre la conveniència d'acceptar els regals, sempre enverinats, dels bons samaritans blancs. Ja des de l'exili, Kgosana negaria rotundament que s'hagués deixat instrumentalitzar per Duncan, i en canvi alguns tercers ho confirmarien (185). Però això no rebaixaria la temperatura del debat intern subseqüent.

Els episodis de 1960 contribuirien, paradoxalment, a admetre la presència de blancs *africanitzats* dins del PAC. Posats a escollir, els panafricanistes degueren pensar que era preferible enquadrar aquests personatges dins del moviment que no pas patir-los a l'exterior de l'estructura, amb interferències constants mancades de disciplina de partit. El món de l'exili, en contextos racials més relaxats, on la vàlua de professionals hàbils resultava òbvia, va ajudar sens dubte a consumir la transformació. Patrick Duncan ingressaria al PAC el 1963, exerciria durant un temps com a delegat a Algèria, i finalment se'n desmarcaria a causa del suport xinès a l'organització.

El 1966, Sobukwe declarava des de la presó que "Si el PAC hagués de ser refundat de nou, probablement ho faríem sobre una base del tot no-racial" (186). El mateix any, una organització mestissa es dissolia i s'incorporava en bloc al PAC (187). En el periple de la clandestinitat i de l'exili, bona part dels militants del PAC serien assistits pel grup de la revista *Contact* i pel gruix del Partit Liberal, fins que aquest fos dissolt el 1968 (188).

Però el que més contribuiria a la rectificació seria, probablement, la desgraciada trajectòria del PAC i de la seva branca armada, *Poqo* ("nosaltres sols"), en els anys 1962-63. Leballo, que s'havia fet amb el control de l'organització, va declarar des de Basutolàndia (l'actual Lesotho) que 1963 seria l'any de l'alliberament. Les independències de nous estats africans se succeïen a una velocitat vertiginosa, i Leballo va estimar que el torn de Sudàfrica havia arribat. Va declarar que el PAC disposava de centenars de milers de militants, disposats a alçar-se contra el règim en una insurrecció popular.

Pretoria, sembla ser que amb la connivència de les autoritats britàniques de Basutolàndia, va aconseguir la llista de contactes clandestins del PAC, i va endegar detencions en massa. Així i tot, milers de persones sortirien espontàniament al carrer amb el crít messiànic de "Sobukwe condueix-nos, volem la nostra terra, el 1963 recobrem la nostra terra" (189). Grups d'incontrolats van atacar cases aïllades, especialment a la rodalia de Ciutat del Cap, i van matar alguns blancs. La policia va intensificar la repressió, i en poques setmanes el PAC va ser desarticulat a l'interior.

Quedava, això sí, la figura mítica de Sobukwe, que generava passions similars o més intenses que Luthuli o Mandela (190). Però l'home influiria ben poc en la seva criatura política. Als anys setanta abandonaria Robben Island; a partir d'aleshores viuria restringit a Kimberley, afectat de càncer i molt distant de la brega ideològica. Tot just tindria temps, abans de morir el 1978, d'apadrinar verbalment els joves de Consciència Negra (191).

El PAC no tindria gaire més sort a l'exili. Devastat per disputes intestines, maculat pel caràcter irascible i imprevisible de Leballo, embolicat en afers interns dels estats hostes (especialment Tanzània), aviat esdevindria una pàl·lida ombra al costat de l'ANC. El vell Congrés acabaria per absorbir bona part dels lluitadors panafricanistes i, més tard, dels joves de Consciència Negra, fins i tot en flagrant contradicció amb el seu ideari multi-racial (192). I com assenyala Tom Lodge, la línia exclusivista, a part d'aparèixer com reactiva o negativa respecte a l'ANC, resutaria difícil de sostenir en àmbits poc predisposats. Als estats occidentals, per exemple, no s'arribaria a captar gaire simpatia per unes tesis que refusaven influències *forànies* o que presentaven Sudàfrica com a patrimoni únic dels africans (193).

A l'interior del país, el buit polític obert per l'expulsió dels principals grups d'alliberament seria ocupat, en bona part, pels líders dels bantustans -destacant-hi Gatsha Buthelezi i el seu moviment Inkatha-, però al cap d'uns anys també per una generació combativa d'estudiants negres. La mateixa dinàmica de l'Apartheid havia forçat el règim a ampliar i desenvolupar una línia d'ensenyament *bantú* que pogués satisfer les necessitats dels bantustans i, alhora, les d'una economia que començava a xuclar mà d'obra africana semi-qualificada. Els estudiants negres de principis dels setanta eren, doncs, el fruit de diversos fenòmens; expansió industrial, supressió del sindicalisme i de l'oposició, així com subjecció psicològica i material en la fase més crua de l'Apartheid.

El moviment de Consciència Negra tindria la seva primera manifestació en l'Organització d'Estudiants Sudafricans (SASO), nascuda a les universitats negres i inspirada en la figura de l'estudiant de medicina Stephen Biko. Les similituds amb l'africanisme populista del PAC eren més que evidents, però tot i així el govern va estimar d'entrada que un corrent racalista podia encaixar bé amb la seva filosofia del *desenvolupament per separat* i la bantustanització. L'hostilitat inicial de l'ANC a tal criatura política, que a sobre menyspreava la Carta de la Llibertat com anticuada i gestada per radicals blancs, no faria altra cosa que alimentar les falses esperances de Pretoria (194).

Com és sabut, Biko i els seus es mostrarien ben poc dòcils a la manipulació institucional, a diferència de les administracions dels bantustans. Consciència Negra, certament, s'inseriria en les realitats

creades per l'Apartheid, però amb la intenció última de destruir-les. Era, altra vegada, la cantarella d'assolir la utopia inclusiva a través d'instruments exclusius. El refús a les aliances amb blancs era una mostra de rebuig, i no d'acatament, al sistema. Els joves estudiants entenien que l'autosuficiència negra i la recuperació de l'orgull eren elements indispensables per a una actuació en solitari, que amb el temps i l'experiència suficient podien acabar amb les relacions de dependència. A més, SASO arrencaria marcant distàncies amb el PAC i incorporant a indis i mestissos en la seva definició de *negre* (195).

La primera reacció dels liberals blancs i de l'ANC seria acusar Consciència Negra de *racisme a la inversa*. La desqualificació era massa fàcil. El *poble subjugat* no es limitava als africans -com, a la pràctica, pretenia el PAC- i per tant trencava l'esquema de classificació racial del règim -cosa que no havia fet l'ANC. S'insinuava, doncs, el model no-racial que imperaria als anys vuitanta, a falta d'incorporar-hi contestataris blancs atès que, segons Consciència Negra, el moment no era encara prou madur per fer-ho (196).

El llenguatge afirmatiu i la recuperació cultural i mental advocats per aquesta nova fornada de lluitadors apareixien, certament, mancats d'ideologia clara. "Els requeriments bàsics semblaven el ser *negre*, l'actuar *negre* i el pensar *negre*" (197), afirmava un dels principals coetanis que es van dedicar a analitzar el fenomen. Un dels fundadors de SASO ho definiria així: "El ser negre no és una qüestió de pigmentació -el ser negre és reflexió d'una actitud mental... pel sol fet de descriure's a un mateix com negre, ja s'ha emprès el camí vers l'emancipació... Entenem la Consciència Negra com una nova forma de vida, una actitud mental que permetés els negres lliurar-se del seu complex d'inferioritat... Sosteniem que l'alliberament psicològic era un component important del procés d'alliberament físic" (198).

Consciència Negra va explotar poc la mitologia panafricana. Aquest fet no es devia, lògicament, a les inclinacions dels seus components, sinó a l'*impasse* que es començava a detectar en certs estats nous de trinca, i també en l'obsessiva tasca de censura imposada pel govern. El moment era propici, sobretot rera les victòries èpiques de la resistència a Mozambic i Angola, i es van arribar a produir manifestacions de solidaritat (199), però l'èmfasi se centrava més aviat en la importació d'idees i la transferència de tesis emancipadores al terreny sudafricà.

SASO projectava a la palestra pública una classe intel·lectual negra incipient, que a qualsevol altre indret de l'Àfrica hagués fornit les èlites administratives i culturals d'un nou estat. A Sudàfrica, els supremacistes blancs no ho van permetre. Però es tractava realment d'un grup cohesionat, amb aspiracions socials frustrades, que patia un empatx col·lectiu d'obres de Du Bois, Nkrumah, Senghor i, sobretot, d'Aimé Césaire i Frantz Fanon (200).

La *négritude* de Césaire, formulada cap als anys trenta, rebria una embranzida important amb les independències africanes i arribaria a la regió austral amb tots els seus atributs: humanisme modern i obert, promoció de l'element negre en el context de la civilització universal, socialisme no-marxista i panafricanisme -aviat un tant torturat, a causa dels fracassos unificadors de l'OUA (201). Ara bé, la font intel·lectual principal de Biko i companyia seria l'obra del psiquiatre antillà Fanon, enormement en voga arran de les seves reflexions sobre la guerra d'Algèria.

El més atractiu de Fanon era que denunciava la fractura del món colonial, origen de pors, distàncies i simplificacions violentes. La fractura, en l'òptica de Fanon, era plenament aplicable a Sudàfrica: "El món colonial és un món tallat en dos. La línia divisòria, les fronteres, són delimitades per casernes i comissaries... El món colonial és un món maniqueu", i encara més: "... el maniqueïsm del colonitzador produeix un maniqueïsm de l'indígena. A la teoria del mal absolut de l'indígena replica la teoria del mal absolut del colonitzador" (202). Fanon només oferia receptes ideals i genèriques per al trencament de tal dicotomia iníqua: l'abandó del mimetisme envers Europa, la recerca de l'*home enter*, la creació d'institucions i societats plenament africanes, etc.(203).

La proposta de Consciència Negra era tan poderosa i alhora tan difosa com la de Fanon. El seu diagnòstic de la malaltia sudafricana seria impecable; la seva medicina, fluixa i imprecisa. La trajectòria de Biko, màxim exponent de la filosofia en qüestió, per una banda, i la capacitat organitzativa i l'impacte polític de Consciència Negra, per l'altra, evidenciarien els límits del moviment.

Segons tots els qui el van conèixer, Biko era un home de gran magnetisme i d'enormes promeses. Ja sabem que això és més fàcil de dir d'aquells que han desaparegut, sobretot si no arriben a l'edat madura. Però l'ascendència de Biko com a pare de la Consciència Negra, fins i tot abans d'una mort que va elevar la seva figura a proporcions llegendàries, ens fa pensar que veritablement es tractava d'un individu molt ben dotat per al pensament polític. Nascut el 1946, als vint-i-dos anys ja havia contribuït decisivament a la fundació de SASO, i poc després n'era elegit President. En vuit anys escassos, abans del seu confinament, detenció i mort, seria el líder principal d'un corrent que encara avui fa sentir el seu pes en l'escena sudafricana.

El propi Biko va explicar, en una coneguda sèrie d'articles, l'evolució de les seves creences. La decepció dels estudiants negres al sindicat multi-racial NUSAS el va portar a la formació d'una associació exclusiva: "El que volem no és visibilitat negra, sinó participació negra real" (204). L'engany de les forces integrades *artificialment*, i l'especificitat de la societat sudafricana, l'obligaven a prendre tal decisió (205). Tot seguit, exposaria la seva visió de l'africanitat del país, en termes molt similars als dels seus

predecessors africanistes i als de Sobukwe: "Els blancs [haurien de viure] en aquest país segons els termes definits pels negres i sota la condició que respectin els negres... de la mateixa forma que els negres viuen a Europa segons els termes definits pels europeus, els blancs [sudafricans] hauran de sotmetre's a les mateixes condicions" (206).

Repescant el discurs de Fanon, Steve Biko blasmarà el sistema opressor, basat en por i simplificacions mútues: "El sistema tripartit de por -de por blanca envers els negres, de por negra envers els blancs, i d'un govern tementós dels negres i capficat en allunyar les por dels blancs- fa molt difícil establir comunicació entre els dos segments de la comunitat" (207). Igual que Fanon, denunciarà la buidor, la misèria i el servilisme de l'oprimit, reivindicant en consonància la recuperació d'un humanisme íntegre, que acompanyi el renaixement de la cultura, l'art i la religió genuïnament africans (208). I així com l'ANC s'havia arrecerat en una visió un tant estàtica, empírica, de la societat sudafricana, ell adoptarà una òptica dinàmica, de dialèctica quasi hegeliana que haurà d'abocar a una comunitat del tot nova:

"Atès que la tesi és el racisme blanc només pot haver-hi una antítesi, ço és la unitat sòlida entre els negres: si Sudàfrica ha de ser una terra on negres i blancs visquin junts en harmonia, sense témer l'explotació de grup, aleshores cal esperar que els dos extrems oposats interactuïn i produeixin una síntesi viable d'idees i un modus vivendi" (209).

Va ser Biko el que va insistir per atendre les idees abans que l'acció, l'alliberament de la ment abans que el del cos -"...l'arma més poderosa en mans de l'opressor és la ment de l'oprimit" (210). I un pensament del tot lliure no podia sorgir, segons ell, d'organitzacions comandades o hipotecades pels liberals blancs. Que aquests darrers trobessin motiu d'ofensa en aquest raonament constituïa, de fet, un error d'apreciació. Biko no condemnava tant els filàntrops blancs com els mateixos negres que, encadenats a complexos d'inferioritat i a un enaltiment malaltís de la blancor, eren incapaços d'alçar el vol -calia que es tanquessin primer en un procés de reflexió íntim (211).

Tot això era, sens dubte, molt bonic. Però Biko no denunciava una situació on els governants estiguessin disposats a deixar-se influir o enderrocar per un canvi de mentalitats. A partir de 1976, l'home seria confinat a casa i aïllat, en una contundent acció profilàctica, dels seus seguidors. Pocs anys després, la virulència del règim es deixaria sentir amb tot el seu pes tant en la ment com en el cos de Biko, que passaria a millor vida gràcies als oficis dels torturadors de la comissaria de Port Elizabeth. Posteriorment, la seva mort seria capitalitzada, sense que ell hi pogués dir la seva, com a bandera de negres i blancs en altres moviments.

L'ajut de dissidents blancs que havia rebutjat amb tanta tossuderia, hagués pogut proveir-lo de recursos preciosos a l'hora d'evitar l'eclipsi de la seva organització i la seva persona. Biko havia entaulat amistats cordials, fins i tot íntimes, amb liberals

blancs -com ara Donald Woods(212)-; però mai no havia tolerat cap lligam orgànic que pogués ser vist com una interferència.

El mateix podria ser aplicat a Consciència Negra en general. Com ja hem apuntat abans, SASO havia sorgit d'una escissió del sindicat estudiantil aleshores més fort, NUSAS. Resulta irònic que la disputa s'originés a l'interior de NUSAS, precisament, quan aquesta formació havia avançat més que cap altra en la integració multi-racial dels seus membres (213).

Els joves de SASO van considerar que, en aquell moment, la col.laboració blanca amagava intencions manipuladores, i van llançar la consigna de "Home negre, a la teva". Però tot el que guanyaria el moviment en orgull i autoconfiança, ho perdria en efectivitat. Els estudiants africans començarien a caure com a mosques, perduda la cobertura dels seus privilegiats companys. Uns anys més tard, NUSAS s'afiliaria a una plataforma política dirigida essencialment per negres (l'UDF), i aportaria a la lluita la mobilització de les universitats més prestigioses del país. Però potser a la colla de Biko no se'ls va acudir que podien utilitzar el progressisme blanc en profit propi. Potser en aquells anys encara no era viable.

La tònica es va estendre a altres agrupacions afins a Consciència Negra, com ara el sindicat estudiantil de secundària, associacions de mestres i l'efímera organització política Convenció del Poble Negre (BPC). Els contestataris blancs no acabaven d'entendre perquè se'ls exclouia, i per postres l'acceptació d'indis i mestissos no era del tot ben vista entre els militants africans (214). No tots tenien la sort del periodista Donald Woods, que va poder escoltar a plaer els sofisticats arguments de Biko i llegir el gruix de la seva obra. La incomprensió entre molts no-africans, que va acompanyar Consciència Negra al llarg de la seva curta experiència legal, li restaria força ofensiva i obriria les portes, finalment, al model no-racialista.

El 1976, en plena fase de creixement, Soweto va esclatar. Aparentment, ni els mateixos col.lagues de Biko s'ho esperaven. El procés lent i gradual de *conscienciació* no havia arribat, ni de lluny, a l'estadi òptim previ a una insurrecció. De fet, els joves de Consciència Negra havien renunciat explícitament a la lluita armada dels seus antecessors, i havien eludit sempre preparar o parlar de confrontació (215) -una mostra més de la seva imprevisió organitzativa.

En primera instància, les escoles de Soweto es van revoltar contra l'extensió de l'ensenyament en Afrikaans. L'idioma era considerat una eina opressora, en flagrant contradicció amb la recuperació de valors africans que aleshores s'estilava. Però els greuges reals eren molt més profunds. Era l'edifici mateix de la segregació que feia aigües. De la mateixa manera que els seus

germans grans universitaris, els adolescents havien crescut en una època d'expansió econòmica que, si bé havia forçat un impuls decidit de l'alfabetització entre els negres, ho havia fet de forma discriminatòria. Els recursos i els programes de l'ensenyament *bantú* s'havien mostrat del tot insuficients.

Els aixecaments reflectien un conflicte d'arrels socials, però no van arribar a connectar amb l'incipient protesta sindical de l'època: "[Els estudiants] es bellugaven a distància dels obrers... i mostraven poc interès per les vagues industrials o els boicots d'autobusos... Ser comandants, i no tropa. Formar, i no ser formats. Aquests eren els somnis d'un grup selecte i relativament privilegiat" (216). Els escolars s'alimentaven de les esperances i les frustracions expressades en la Consciència Negra, fills d'una classe amb aspiracions mancades de lideratge social i intel·lectual. Sense l'Apartheid, haguessin pogut esdevenir raonablement l'èlite africana del país. I percebien, amb innegable lucidesa, que l'impediment principal era la barrera racial. La fúria dels joves, doncs, s'expressava més en termes de color que de classe.

Winnie Mandela, festejant amb els estudiants, declarava que la violència de 1976 no tenia res a veure amb el vandalisme social, i ho reduïa tot a una qüestió de raça: "És ira negra contra dominació blanca" (217). Els disturbis espontanis, certament, comptaven amb poc més que ira. Les reivindicacions eren abstractes, l'estratègia era improvisada. Només la ràbia negra era inconfusible. Els primers dies, alguns blancs -entre ells altruïstes consumats que feien tasques socials a Soweto- van perdre la vida a mans dels exaltats (218). La paranoia s'apoderava dels blancs. Era una confrontació de manual, de manual fanonista. La policia es va desplegar per tot Soweto, i aviat a d'altres ghettos del país. Uns mesos més tard, quan va decaure la revolta, les xifres oficioses parlaven d'entre quatre i set-cents morts (219).

Val a dir que el cicle de violència no tindria un final clar i definit. Els disturbis anirien esllanguint i rebrotant, sota dirigents diferents i amb consignes diverses, ben bé fins a la dècada dels noranta. Barris negres i inestabilitat es convertirien es sinònims a partir de Juny de 1976. Dos anys després de l'explosió inicial, l'assassinat de Biko acabaria per derrotar les esperances dels més optimistes partidaris d'una solució negociada. "L'expres del racisme blanc corre a tota velocitat per col·lisionar contra l'expres de l'ira negra", s'exclamaria el periodista amic de Biko, Donald Woods (220). Consciència Negra potser no havia fabricat les eines necessàries per a enderrocar el règim, o ni tan sols les eines per a la seva pròpia supervivència política. Però havia desvetllat la determinació dels africans, l'amor propi que permetia visions èpiques acompanyades de sacrifici i fins i tot d'apocalipsi: "Soweto havia estat la guerra *simulacre*. La propera generació... desfermaria el *blitzkrieg* que anunciaria la guerra de veritat" (221).

Consciència Negra i els seus esbojarrats deixebles de Soweto havien caigut, impotents, sota la força del règim supremacista. Per a alguns, per tant, havia estat una protesta estèril. Però havien

engegat una revolució psicològica i cultural de llarg abast, com pretenia Steve Biko. Potser la mostra més captivadora del fenomen s'havia donat en el terreny de la literatura, en els *Poetes de Soweto* que havien glossat aquella època turbulenta. Alguns es capficarien en el complex d'inferioritat denunciat per Biko, com S. Motjuwadi a *Mentides blanques*;

"Els àngels són blancs
Els àngels són bons
Jo, jo sóc negre
Negre com el pecat embotit en una caixa de rapé.
Senyor, m'han rentat el cervell" (224)

Però el representant més notori de la generació, Mongane Wally Serote, assumiria un posat més bel.ligerant;

"Sóc l'home que no venceràs mai
Seré la teva ombra, sempre seré amb tu
... deixa que m'abandoni a Àfrica...
Ah
Àfrica
No és aquest el teu infant que ha retomat a casa?" (222)

I cantaria en versos les consignes de Consciència Negra;

"Els blancs són blancs
Estan cremant el món.
Els negres són negres
Són la benzina.
Els blancs són blancs
Han d'aprendre a escoltar.
Els negres són negres
Han d'aprendre a parlar" (223)

Ni el moviment Cartista ni els panafricanistes havien produït un impacte similar en el món de les lletres sudafricanes. Com a molt, havien comptat -i encara compten- amb plomes afins entre la intel.lectualitat blanca, tant en el terreny de la prosa com del periodisme narratiu. Però no van poder inspirar una *Rapsòdia en negre* de la talla dels *Poetes de Soweto*. Atesa la seva insistència en els aspectes més prosaïcs de la lluita, van negligir el poder de seducció de la paraula que sí que conrearà Consciència Negra. El potencial creatiu d'aquests darrers ajudaria, per exemple, a l'acceptació del terme *Negre* com a inclusiu de tots els grups racials sotmesos -africans, indis i mestissos-; i ja a principis dels setanta, la nova definició seria adoptada pels moviments d'alliberament degans (225).

Els joves de la generació de Soweto acabarien ressentint-se de l'empatx de mots i idees sobre la divisòria racial. Acabada la revolta, bona part dels seus protagonistes derivarien cap als postulats multirracials del Congrés i, sobretot, cap a una anàlisi de classe que connectés millor amb les preocupacions sindicals del moment. Els hereus de Consciència Negra, a finals dels setanta,

emprendrien un lent camí d'aproximació al socialisme clàssic i a fórmules polítiques més pragmàtiques, vist el balanç d'un corrent que havia generat molt d'orgull i reflexió però poca amenaça i acció (226).

Un altre llegat lèxic de l'exclusivisme negre fou la paraula *Azània*. Aquest mot, concebut per intel·lectuals del PAC a l'exili, havia de ser el *nom de guerra* mític de la Sudàfrica negra, i va ser ràpidament adoptat pels seguidors de Consciència Negra. Quan les organitzacions afins a Steve Biko (SASO, BPC, etc.) van ser il·legalitzades, bona part dels seus membres es van reagrupar i van fundar, l'any 1978, l'Organització del Poble d'Azània (AZAPO). Aquests desenvoluparien un programa, com apuntàvem abans, més proper a l'obrerisme i a tendències socialitzants, tot provocant conflictes de certa importància en la nova formació:

"L'AZAPO de 1979, més encara que la de 1978, apareixia com representant d'una etapa transitòria de l'evolució del moviment de Consciència Negra, en la via de l'anàlisi de de la societat feta per l'ANC. Dues posicions - 'tots els negres són treballadors', reclamant l'exclusió dels blancs, i una rigorosa anàlisi de classe no-racial- es van trobar en conflicte, provocant la suspensió precipitada del líder de l'AZAPO, Curtis Nkondo" (227).

Nkondo es va passar a les files dels Cartistes, aleshores reemergents en la clandestinitat. Recordant les desavinences de vint anys enrera, integradors i excloents tornaven a disputar-se l'arena política de la resistència. La batalla la guanyaria aquest cop l'ANC, especialment rera la creació d'un poderós paraigües legal dins del país, el Front Democràtic Unit (UDF), i de la captació de les principals centrals sindicals. L'AZAPO, alguns grups trotsquistes i sindicalistes purs van crear un Fòrum Nacional per contrarrestar la plataforma Cartista, però serien desterrats al terreny de la quasi-marginalitat (228).

Un dels motius del seu fracàs seria, sens dubte, la lliçó mal apresada de Consciència Negra. L'AZAPO i els seus aliats dissenyarien un discurs ideològic impecable, però s'allunyarien del pragmatisme organitzatiu que havia de portar l'èxit als Cartistes. El seu socialisme un tant restrictiu, així com l'exclusió de simpatitzants liberals blancs i de col·lectius menyspreats per la seva procedència -segons ells membres de la *classe dominant*- impedirien la captació d'uns recursos humans i materials preciosos (229).

Un dels grans contenciosos que enfosquirien el debat polític seria, precisament, l'adopció del nom d'Azània. L'ANC criticaria la invenció d'una etiqueta que, segons ells, recuperava de forma absurda una apel·lació dels esclavistes àrabs referida a la costa swahili de l'Àfrica oriental. L'AZAPO, mentrestant, s'encallaria en la defensa d'una denominació que no havia arrelat del tot entre els negres sudafricans. En el fons, el que s'estava dirimint eren concepcions diferents de la societat, bé aproximant-se a criteris pluralistes o bé a la idea d'una nova Azània propietat dels africans:

"Us pregunteu perquè rebutgen el nom Azània i el qualifiquen de *mot esclau* ? [Doncs perquè] els blancs de l'ANC dominen. S'inventen un programa per a l'ANC. Dissenyen la propaganda de l'ANC. Van escriure'ls la Carta de la Llibertat de Kliptown el 1955. Aquests blancs són els grans sabotejadors de la llibertat dels negres... Aquests socialistes blancs controlen l'ANC" (230).

Els exclusivistes dels vuitanta percebran el renaixement de l'ANC i la *ressurrecció* de la Carta de la Llibertat com un complot orquestrat pels radicals blancs, que s'havien vist exclosos de cert protagonisme durant l'època estel·lar de Consciència Negra. Tornaven, en consonància, els missatges legitimistes:

"Els Cartistes estan insultant la intel·ligència dels negres. Els patriotes genuïns i els revolucionaris han de rebutjar aquest document reformista de Judes Iscariot [la Carta de la Llibertat] amb l'odi que es mereix... Azània no és una prostituta. És el país dels negres. Només una prostituta pot pertànyer a *tots* o a *tothom*. Azània no pertany a tothom -opressor i oprimat, despossessor i desposseït, lladre i víctima. Azània pertany als negres. No hi ha cap negre intel·ligent, excepte aquell amb el cervell rentat per la política *multi-racial* dels *liberals*, que ho accepti [altrament]." (231).

L'AZAPO d'avui, una ombra difosa del que va ser el moviment de Biko, ha quedat reclosa en cenacles universitaris i dilettants. Això no implica que les vies exclusivistes hagin perdut vigència. De fet, en la dècada dels noranta el PAC ha aconseguit renéixer de les seves cendres, sota el lideratge carismàtic i populista de Benny Alexander. Caldrà comprovar la implantació real dels panafricanistes en la nova Sudàfrica democràtica, però és obvi que la dinàmica pactista de l'ANC, i la seva entesa amb De Klerk durant la transició, els pot aportar una força reactiva provinent de sectors joves i radicals negres desencantats amb les *claudicacions* de Mandela. I en el sí del mateix ANC, no hem de descartar l'actitud cada cop més bel·ligerant de personatges com Winnie Mandela o Peter Mokaba -dirigent de la Lliga Jove post-Apartheid-, que a mig termini podria provocar una altra escissió de signe racialista.

No-racialisme (1983-1993)

La naturalesa del règim sudafricà es va veure considerablement alterada per l'elecció de Pieter Willem Botha, el 1978, com a primer ministre. Botha pertanyia al Partit Nacional, i no era partidari de l'eradicació de l'Apartheid. S'havia treballat, malgrat tot, una certa fama de reformador -alguns dirien més aviat reformulador-, avançant propostes de renovació del cos legislatiu supremacista. Just després del seu accés al poder, va obrir un cert marge d'acció legal als sindicats negres. I tot seguit, formulària un projecte polític de co-optació d'indis i mestissos a la vida parlamentària.

Botha suggeria establir una reforma parcial del sistema, amb l'ampliació del Parlament per a acollir-hi dues cambres

suplementàries per a indis i mestissos. Això aniria acompanyat de la relaxació d'aspectes secundaris de l'Apartheid -els que el feien més ineficient i gravós-, la derogació d'algunes lleis i un cert grau d'autonomia local per a les barriades negres. L'estratègia no era una ximpleria integral: pretenia fer marxa enrera i trobar el suport de col·lectius que podien fer front comú amb els blancs contra el *perill negre*. Tenia, però, tres inconvenients importants: exclouia clarament els africans, arribava massa tard, i perdia credibilitat en conservar el poder de veto i la majoria de diputats blancs al Parlament.

Un altre problema és que l'ala dreta del Partit Nacional, descontenta amb les mitges tintes de Botha, es va escindir per crear el 1982 una formació intransigent sota les sigles del Partit Conservador. Però alhora, l'escissió permetria a Botha actuar amb més llibertat, materialitzant el 1984 les seves propostes en una nova constitució, que li atorgava més poder -convertint-lo en un President de tall *Gaullista* (233)-, i que instaurava el flamant sistema tricameral.

Arran de la publicació de les reformes, les comunitats índia i mestissa es van trobar dividides. Inicialment, les enquestes assenyalaven que prop de la meitat dels potencials electors d'ambdues comunitats estaven disposats a col·laborar amb Botha (234). Però la participació als comicis quedaria molt per sota del previst, degut principalment a les campanyes de l'oposició, i oscil·laria finalment entre el 18% i el 30% de l'electorat -segons les fonts (235). Els moviments anti-Apartheid havien posat a prova el règim, havien mobilitzat les seves forces i, aparentment, havien acabat per guanyar una primera batalla al règim. Havien demostrat que calia comptar amb ells i, sobretot, amb la connivència de la majoria negra que ells representaven.

Els màxims beneficiaris de la revolta contra Botha van ser, sense cap dubte, els Cartistes. Com assenyalàvem abans, aquests havien recollit els fruits de Consciència Negra i del seu propi patrimoni polític. La generació de Soweto els havia ajudat a emprendre el pas decisiu cap al no-racialisme. L'admissió de mestissos i indis sota la denominació de *negres* havia estat acceptada per l'ANC, i a més la seva tradició històrica els havia permès d'incorporar en el nou model de lluita també a revolucionaris blancs. No podem negligir aquest matís, que oferia avantatges notables i obria una perspectiva de futur més afalagadora:

"Això aportava avantatges estratègics significatius... Els compatriotes blancs podien proveir recursos econòmics... Els aliats blancs en la lluita també facilitaven que ells i altres blancs romanguessin a Sudàfrica rera una transició al poder... tal i com molts blancs havien fet a Zimbabwe després de l'alliberament" (236)

La proposta dels Cartistes també encaixava millor amb la Sudàfrica dels vuitanta. La forta migració d'africans a les ciutats

havia forjat, malgrat l'Apartheid, alguns focus socials no-racials. En el moment àlgid de la confrontació de color, reapareixia en àmbits cada cop més amplis la dinàmica d'atracció mútua que sempre havia existit al país. En cercles progressistes, blancs, negres i bruns anaven junts al teatre, trencaven la segregació a les universitats i es trobaven residint porta per porta a les zones grises de Johannesburg o Ciutat del Cap. Era la societat, un tant elitista i cosmopolita, que ens dibuixava Nadina Gordimer a *La història del meu fill*: "Ens traslладem a viure amb els blancs. És una tàctica que s'ha decidit adoptar i jo m'hi he presentat voluntari" (237). La barreja estava de moda.

Les reformes de Botha havien contribuït, suposem que involuntàriament, a dinamitar l'esquema multi-racial que l'ANC havia predicat durant dècades. Fins a cert punt, el Parlament tricameral era un projecte de vel·leïtats multi-racials. I l'exclusió de la majoria negra no havia fet més que revelar els perills implícits al multi-racialisme. L'acceptació dels quatre col·lectius racials clàssics podia ser aprofitada, en qualsevol moment i en mans de l'estat, com a tàctica divisionària. Calia fer un pas endavant coratjós i abandonar l'organització per separat de les comunitats subjugades: la coordinació al cim de la piràmide no era suficient. Aquesta reacció és la que portaria, l'Agost de 1983, a la creació d'una plataforma política històrica: l'UDF (238).

No va ser cap casualitat que, entre els impulsors del Front Democràtic Unit, s'hi comptés un feix important de gent procedent dels grups que Botha havia volgut festejar. Les reformes constitucionals van provocar un debat intens i divisions profundes a les comunitats índia i mestissa. Ultra les naturals diferències entre possibilistes i intransigents, el que estava en joc realment era la sinceritat de les propostes presidencials: era possible, després de tants anys d'exclusió, que el govern cedís genuïnament i ampliés l'escena política als col·lectius esmentats?

La resposta final seria d'incredulitat, però l'oposició hauria de salvar esculls importants abans de presentar un front comú contra el projecte tricameral. L'any 1979, el Partit Laborista, que havia nascut com a formació socialdemòcrata blanca en el període d'entreguerres, i que durant l'Apartheid havia derivat per esdevenir la principal plataforma política mestissa, va experimentar un crític viratge. La direcció moderada va ser substituïda per una altra més radical, sota el lideratge del reverend Allan Hendrickse (239). L'Aliança Cartista, que tradicionalment havia tingut en el migrat suport de formacions mestisses un dels seus flancs més dèbils, va pretendre la transformació dels laboristes en una espècie d'*ala interna* a la regió del Cap occidental.

Poc abans dels comicis al Parlament tricameral, Hendrickse i el seu partit van retornar a la via possibilista quan, tot i declarar-se contraris al règim, van accedir a presentar candidats. Això va provocar les iras de l'ANC. Oliver Tambo va fer una crida des de

l'exili perquè els mestissos rebutgessin qualsevol intent de coacció vers *el camp dels opressors* (240). Una formació nova, el Partit del Congrés del Poble, va ser articulada per enfrontar-se a la *capitulació* de Hendrickse i boicotejar les eleccions (241).

Ho van aconseguir, en bona mesura. Els dissidents van aplegar-se sota la figura d'un altre reverend, Allan Boesak i, collint els fruits de les protestes que els laboristes havien abandonat sobtadament, van forçar la creació de l'UDF. El primer butlletí de l'UDF ressaltava que les vexacions de l'Apartheid no podien ser arxivades com ho pretenia Hendrickse, i advertia que el govern estava perdent la batalla (242). Les organitzacions de base desertarien els laboristes i irrompien en massa al nou front Carista, interessat en atiar el caliu contestatari (243). Les modestes xifres de participació electoral van acabar de desacreditar els col.laboracionistes.

Amb els col·lectius indis es va produir un procés similar. En aquest cas, cal advertir que els Congressos Indis del Natal i del Transvaal no havien estat mai prohibits per Pretoria, però la persecució dels seus líders els havia emasculat a partir dels anys seixanta. La relativa obertura de l'era Botha els va permetre aflorar altra vegada, com a aliats dels Cartistes en la lluita contra la *reformulació* de l'Apartheid. Les postures col.laboracionistes van ser assumides pel Consell Indi, un desacreditat organisme *semi-bantustànic* creat pel règim i que, segons les previsions de Botha, havia d'evolucionar cap a una cambra exclusiva dels indis sudafricans (244). De fet, va ser a un míting anti-Consell Indi, el gener de 1983, on per primera vegada es va proposar reunir, en un sol moviment no-racial, els diversos corrents oposats a les reformes constitucionals (245).

El polític Jeremy Seekings ha avançat una tesi interessant sobre les implicacions de tal arrenclament de forces. Segons ell, el Congrés Indi del Natal havia vehiculat, des dels anys cinquanta, la representació dels Cartistes a la regió. Això havia permès, rera la il·legalització de l'ANC, l'ocupació de l'espai polític africà per part d'Inkatha i Buthelezi, tot reclamant la identitat zulú i explotant el ressentiment anti-indi. Aquesta teoria explicaria, en bona part, la feble implantació de l'UDF i de l'ANC a la zona durant els anys vuitanta, i afegiria un element a l'espiral de violència que ha sacsejat el territori des d'aleshores (246). A diferència de Ciutat del Cap, on la proporció de població africana era molt menor, al Natal l'UDF hauria de prendre partit pels activistes indis, antagonitzant a sectors notables dins de la comunitat africana. És un exemple de com, sovint, la defensa d'un model no-racial comportava uns costos polítics considerables.

Val a dir que, malgrat els entrebancs locals, la formació d'un ampli front no-racial va constituir un èxit sonat a escala estatal. A principis de 1983, Allan Boesak es feia ressò de la crida dels Congressos Indis i convocava l'acte constituent del Front

Democràtic Unit (UDF). El 20 d'Agost, al suburbi mestís de Mitchell's Plain, més d'un miler de delegats, representant a 500 organitzacions de base, aclamaven la nova formació d'inspiració Cartista. Tot i que els grups integrants de la plataforma comptaven amb composició ètnica molt diversa, els òrgans coordinadors no s'adcrivien a cap esquema racial especial, ni proporcional ni paritari -com a l'antiga executiva de l'Aliança Cartista. Oliver Tambo ho encoratjava des de l'exterior:

"... la Sudàfrica del futur no ha de ser creada a partir d'una data concreta. Pensem que ha de créixer orgànicament... Comença a manifestar-se ja en les forces que hi estan prenent part... Les forces del no-racialisme haurien d'assumir la davantera, en lloc d'esperar a inventar el no-racialisme després... La pròpia lluita és l'embrió de la nova Sudàfrica" (247).

S'estava gestant una metamorfosi cabdal en l'entorn de l'ANC, més en sintonia amb els temps que corrien. La segregació, dominadora o no, tenia els dies comptats al vell moviment, tant en els escenaris utòpics com en la lluita quotidiana. S'advocava el principi -i permeteu-me aquí repescar el simpàtic lema d'una coneguda escola de costura- de *Al éxito por la práctica*. Ja ho havia dit ben clar un personatge pròxim al Congrés, el venerat Desmond Tutu; "Crec en el govern de la majoria, no de la majoria *negra*" (248). Es marcaven distàncies amb el passat multi-racialista, i també amb les tendències exclusivistes que ens han ocupat més amunt.

L'UDF era una força d'ideologia bigarrada, d'interessos diversos i a voltes divergents, però sobretot multicolor, i unida al voltant d'aquest tret. Al nivell més fundamental, es consensuava l'objectiu d'un sistema polític unitari, assolible tot obviant els contrastos de color a la societat sudafricana (249). I es llançava un cable de complicitat a la minoria blanca compromesa en la lluita, amb independència de la seva pertanyença a la família política del Congrés -com havia succeït anteriorment amb el SACOD o els comunistes. Així ho expressava Boesak en l'acte fundacional de l'UDF:

"Ha arribat l'hora de que els blancs s'adonin que el seu destí està indestriablement lligat amb el nostre destí, i que mai no seran lliures fins que tots siguem lliures. Estic molt content de que tants dels nostres germans i germanes blancs es manifestin així avui amb la seva presència aquí." (250).

L'evolució social i política a l'interior del país convertia el multi-racialisme en un concepte desferrat. Però no era només la societat civil que avançava cap a l'enderroc de barreres de color. El maig de 1985 el govern va revocar la Llei Preventiva d'Interferència Política, que impedia l'existència de partits racialment mixtos. I el mes de juny, mentre l'ANC debatia a Zàmbia si calia obrir la seva executiva a tots els col·lectius racials, queien dues lleis menors però emblemàtiques: la que prohibia els matrimonis mixtos i la que penalitzava les relacions sexuals inter-racials (251).

L'UDF va treure importància a l'abolició de les esmentades mesures legals, adduint que els pilons bàsics de l'Apartheid (la Llei de la Terra, la d'Àrees de Grups, la de Classificació de la Població,...) encara estaven en peu. També es pot apuntar, com ho faria algun analista de prestigi, que l'ANC ja havia emprès la via no-racial molt temps enrera, malgrat que els criteris no-racials s'havien anat aplicant amb discreció i per la porta del darrera per evitar friccions amb la *banda dels vuit* o altres nuclis africanistes (252). Certament. Però no era menys cert que, estatutàriament, fins als anys vuitanta només els africans podien entrar a la cúpula del Congrés.

La situació es va fer insostenible rera la creació de l'UDF, i aquest tema va ser un dels que van precipitar la convocatòria d'una Conferència consultativa -la segona a l'exili, després de Morogoro- el juny de 1985 a Kabwe, Zàmbia. En l'informe que va presentar l'executiva, ja s'hi insinuaven canvis imminents, en una crítica als preceptes de Consciència Negra: "... hem d'expressar el nostre reconeixement per la contribució que el moviment de Consciència Negra ha fet... tot admetent les limitacions d'aquest moviment, que apreciava la nostra lluita com racial, en descriure tota la població blanca del país com a part del problema" (253).

Sectors liderats pel comunista Joe Slovo van pressionar per obrir l'executiva a tots els grups racials. Un nombre important dels militants s'hi van oposar, argumentant que la mesura podia suscitar malestar entre les bases, i que podia reforçar la presència de comunistes a la directiva, ja que la majoria de no-africans de l'ANC pertanyien també al SACP. A la conferència hi va circular un informe, el *document verd*, que reclamava l'ajornament de la decisió.

Un altre comunista blanc, Jack Simons, va contestar aquests recels amb un article a *Sechaba* -òrgan oficial del Congrés- on sostenia que les Constitucions de l'ANC de 1943 i de 1958 no limitaven explícitament la militància als africans. Tot admetent que una cosa era la llei i una altra la pràctica, va revelar una misteriosa enquesta entre els exiliats, on la majoria es decantava pel no-racialisme absolut, i dues minories s'inclinaven, respectivament, per l'exclusió total dels no-africans o per l'exclusió parcial en els tres càrrecs principals -President, Secretari i Tresorer (254).

Finalment, però, la resistència africanista no va prosperar i en va resultar un compromís tàcit que encara és vigent avui dia. Un blanc (el mateix Slovo), dos indis i dos mestissos van ser elegits al Consell Executiu. D'altra banda, les tres posicions de la cúpula es reservaven per als que les havien ocupat fins aleshores, tots ells africans. A continuació, Tambo es despenjava amb unes declaracions un tant simplistes: "Hem de dir no-racial, abans que multi-racial... -no hi ha racisme. *Multi-racial* no pren en consideració el tema del racisme. *No-racial* sí que ho fa" (255).

S'havia tancat un cicle, llarg i apassionant, de la història de l'ANC. Que la resolució de 1985 hagués trigat tant a arribar era simptomàtic, per una banda, de la rigidesa del moviment i, per l'altra, de l'extrema rellevància d'una qüestió que, a finals del segle vint, encara feria susceptibilitats. Les crides a la solidaritat negra, tant per part de Mandela des de la presó (256), com de l'ANC des de fora, seguirien produint-se en els propers anys, com per exemple quan s'arengava als policies i militars negres perquè gressin les seves armes contra l'enemic comú (257). Els líders havien d'aconterar les faccions *africanistes* dins del Congrés, que continuaven existint i podien arribar a danyar la sagrada imatge d'unitat.

Al capdavant, la ironia va voler que el no-racialisme de l'ANC es formalitzés només tres anys abans que arrenqués el desmuntatge de l'Apartheid a càrrec de Frederik De Klerk, i escassament cinc anys abans que el Gran Satan de la segregació, el Partit Nacional, també abraqués militants de tots els grups racials -captant, sigui dit de passada, un nombre gens menyspreable d'africans (258).

Un altre procés, cap a mitjans dels vuitanta, ajudaria a refermar la tònica oberta i no-racial de l'ANC. Una colla de personatges de l'establishment blanc, encapçalats per la figura del polèmic Van Zyl Slabbert, van orquestrar una sèrie de converses amb la missió exterior del moviment. Van Zyl era un afrikaner dissident, un home de la pasta d'Alan Paton, que durant uns anys havia exercit com a líder de l'oposició al Parlament blanc. A principis de 1986 va renunciar al seu escó, tot renegant del procés de reformes de Botha, i va crear l'Institut per a una Alternativa Democràtica a Sudàfrica (IDASA), partidari de negociacions directes amb els grups d'alliberament.

Van Zyl es va entrevistar diversos cops, acompanyat d'empresaris i polítics liberals, amb dirigents de la resistència a Lusaka i a Lagos (259). El juliol de 1987, IDASA va orquestrar una conferència d'un centenar de blancs amb l'ANC a la ciutat de Dakar. Els delegats van intercanviar opinions durant uns quants dies, i van fer una visita simbòlica a l'illa de Gorée -antic centre del comerç esclavista a l'Àfrica occidental (260). Per a alguns dels participants, especialment per als afrikaners, la trobada va ser tota una revelació. Acusats de traïdors per la ultradreta sudafricana, i de titelles comunistes per Pieter Botha, aquests il·lustrats van descobrir la moderació ideològica, la talla política i la disposició al diàleg dels més destacats líders del Congrés (261).

Per part de l'ANC, les converses van ser conduïdes per Thabo Mbeki, fill d'un dirigent històric -encausat pels Processos de Rivònia- que encara s'estava florint a presidi. Thabo Mbeki, diplomàtic nat, va impressionar els components de l'expedició tot expressant seriosos dubtes sobre la conveniència d'emprendre nacionalitzacions, i amb un discurs en general molt ponderat.

L'ANC va avaluar molt positivament l'encontre, entenent-lo com un inici de defecció de prohoms afrikaners, un rajolí que podia arribar a convertir-se en un corrent de gran cabal. La iniciativa, a més, apareixia molt més sòlida i respectable que les calaverades de Breytenbach i Okhela; "La trobada de Dakar romandrà sempre com una de les principals fites en l'esforç del nostre poble per unir-se contra el sistema de l'Apartheid,... independentment de la distància que aquests nous demòcrates hagin de recórrer cap a posicions genuïnament democràtiques" (262).

Quan Frederik De Klerk va accedir al poder l'any 1989, l'ANC estava disposat a reemergir dins el país amb uns postulats força més avançats que els dels anys cinquanta. L'antiga Aliança Cartista descartava la pell de serp multi-racial, i irrompia en l'escenari de la transició amb l'*Aliança del Congrés*, que recollia l'herència de l'UDF tot presentant un front d'esquerres no-racial, en el qual s'hi integraven el Partit Comunista i l'enorme sindicat COSATU. L'eix vertebrador de la nova Aliança deixava de ser el consens inter-racial, i els seus òrgans de coordinació abandonaven la representació paritària dels diferents grups racials.

Una altra cosa era que les tendències racialistes dins del moviment haguessin desaparegut del mapa. L'exclusivisme negre va continuar captant una clientela notable, sobretot a l'abric d'una Winnie Mandela vociferant i d'una Lliga Jove reconstituïda. Aquestes postures, sovint més pròximes al PAC i a AZAPO, van arrelar fortament entre el jovent dels ghettos urbans, i a aquestes alçades no es pot descartar una espantada per l'esquerra en cas que l'ANC arribi al poder. Els programes d'*acció afirmativa* en el terreny laboral, i una tímida promesa de reforma de la terra, no satisfan del tot les aspiracions dels descamisats admiradors de la Sra. Mandela (263).

Des d'una òptica més conservadora, els Congressos Indis també han encarnat recentment un cert repte a la filosofia no-racial de l'organització-mare. Poc després de la legalització de l'ANC a Sudàfrica, el NIC i el TIC van prendre la polèmica decisió de preservar la seva personalitat política. Les raons adduïdes anaven des del sentimentalisme històric fins al manteniment de càrrecs i privilegis personals, passant per la necessitat d'assegurar-se un suport de col·lectius qu l'ANC tot sol no garantia. Així ho entenien alguns simpatitzants del moviment; "... l'estat ha aconseguit demonitzar la imatge de l'ANC... els Congressos Indis han de continuar operant fins que s'accepti progressivament que l'ANC, efectivament, pot representar els interessos de tots els sudafricans". Altres, possiblement la majoria, s'hi expressarien en contra; "Ara que el moviment ha tornat a la legalitat, amb una imatge nacional no-racial, ja no hi ha cap argument raonable per al mateniment de Congressos ètnics" (264).

L'anunciat transvassament de simpatitzants blancs, tant prometedor després de les converses de Dakar, no es va produir tampoc amb la magnitud esperada (265). L'oposició de signe

liberal no es va passar en massa a l'ANC, tot i que a principis dels noranta era una hipòtesi més que realista (266). Només cinc parlamentaris blancs, entre ells algun provinent del Partit Nacional, van apuntar-se finalment al Congrés, guiats per un sobtat redescobriments del no-racialisme i un punt d'oportunisme. Fins i tot un tal Wilhelm Verwoerd, nét de l'estadista, s'afegiria a les hosts de Mandela (267).

La dècada dels noranta es va caracteritzar, a l'hora de la veritat, per un reajustament caleidoscòpic de totes les formacions de centre, i el cas de l'ANC no va ser ni de bon tros el més espectacular. De Klerk va aconseguir atraure al seu partit un nombre considerable d'indis i mestissos -com ara la majoria dels laboristes d'Allan Hendrickse-, i fins i tot de comunitats africanes rurals més aviat conservadores (268). Només a ambdós extrems de l'espectre polític es van mantenir tesis exclusivistes, encara que les primeres eleccions multi-racials activarien algunes coalicions contra natura, entre elles una curiosa *Aliança de la Llibertat* entre els particularistes zulús d'Inkatha i la ultradreta afrikaner. Un cop acceptat el principi d'*una persona, un vot*, la política creava estranys companys de llit.

L'Arc de Sant Martí -

Als anys vuitanta, el reverend Jesse Jackson va crear als Estats Units una *Rainbow Coalition* (Coalició de l'Arc de Sant Martí) per a enfrontar-se al nacional-reaganisme que amenaçava erosionar, entre altres coses, les conquestes en el terreny racial de vint anys enrera. Jackson tenia tot el que calia: la benedicció de l'ídol màrtir -Martin Luther King-, una oratòria magnètica, seguidors de tots els colors i extraccions i, sobretot, conviccions morals de justícia. Jackson, però, no obtindria més que un rol secundari en la Convenció demòcrata americana. Un dels problemes, però no l'únic, era que el seu públic potencial es limitava als afro-americanos i a un grapat de liberals blancs.

A l'altre extrem de l'Atlàntic, els Cartistes sudafricans van bastir un front comparable al de Jackson. No els mancaven ni raons ni líders -alguns dels quals, per cert, apareixerien en força ocasions a les mateixes tribunes internacionals que Jackson. Però la llavor sembrada per l'UDF, i recollida per l'ANC, donaria uns fruits espectaculars a la dècada dels noranta, quan aquestes forces es convertirien clarament en l'opció principal de futur de la nova Sudàfrica.

Com s'explicava que el Congrés, després d'una dilatada i penosa trajectòria d'oposició, arribés a les portes de l'hegemonia política amb tanta embranzida? Era el resultat d'una simple aritmètica demogràfica, on simplement reeixia aquell que

representava les aspiracions de la majoria negra? Perquè va aconseguir-ho l'ANC i no, per exemple, les diverses opcions exclusivistes que li havien disputat diversos cops la clientela?

La progressió del moviment s'havia produït en passos evolutius, de forma sincopada, i a cada eixamplament del discurs racial li havia correspost una fase d'entusiasme i dilatació de la població afí. L'eclosió del primer SANNC havia anat acompanyada d'un racialisme combatiu, marcant el naixement de l'oposició negra organitzada. L'adopció del multi-racialisme als anys cinquanta havia injectat energies renovades a una formació condormida. El no-racialisme dels vuitanta havia revifat l'antiga Aliança i havia obert el camí a la derrota de l'Apartheid. La metamorfosi havia requerit quasi un segle: era pura coincidència que l'estratègia de color i l'expansió del moviment haguessin avançat sobre la cresta de les mateixes onades? És més: perquè havien arribat, aquestes onades, de forma tan espaiada? Perquè havia costat tant assolir una fórmula màgica definitiva?

Val a dir, en primer lloc, que en alguns aspectes el Congrés tampoc no havia canviat tant al llarg del segle. Fins a cert punt, les alteracions en l'entorn social i en l'estratègia de l'estat havien estat molt més notables que les del mateix ANC, forçant-lo a adaptar els seus plantejaments. En el fons, hi havia un vector de continuïtat en la naturalesa de la força política més antiga d'Àfrica. L'ANC s'havia basat sempre en l'oposició al racisme oficial, i la consciència d'un mercat o d'una societat interdependent sempre havia estat el motor de la seva confrontació amb el poder supremacista. Al llarg del camí, havia acceptat i rebutjat influències ideològiques molt diverses, havia contingut i esporgat elements conservadors i radicals, havia desenvolupat una cultura política eclèctica o àdhuc camaleònica: però en tot moment havia conservat unes conviccions íntimes de signe liberal, i les havia defensat amb impulsos reactius més que no pas amb anticipació (269).

Aquesta combina, servint per una banda quatre principis morals elementals i *universals*, i per l'altra desplegant una operativa d'efectes retardats, havia resultat al capdavant incontenible. No sempre l'anticipació era garantia de victòria, com ho van demostrar el Partit Comunista dels anys vint -amb la seva agosarada proposta d'una *República Negra*- o l'AAC dels anys trenta -intentant forjar amb massa precipitació un front multi-racial. La tortuga passaria la línia d'arribada, a pas lent però segur, i deixaria enrera molta llebre impacient. L'ANC havia progressat a remolc de la industrialització i de la urbanització del país, deixant que altres projectes, molt més imaginatius, coherents i avançats que el seu, s'estavellessin contra realitats poc propícies. El discurs integrador, per exemple, no va assolir la seva plenitud dins l'ANC fins que la força de l'anti-racisme i de l'anti-colonialisme no es va generalitzar al món sencer, després la segona guerra mundial.

A cada moment, els gats vells del Congrés van fer-se seves aquelles línies de pensament que els podien resultar útils i digeribles, i van deixar caure aquelles que semblaven massa controvertides. La veu de l'experiència portaria a assumir la resistència calmosa de Gandhi, o el seny integracionista de W.E.B. Du Bois, i a deixar enrera la rauxa separatista de Marcus Garvey (270). La profètica tova de Martin Luther King els acompanyaria en el seu pausat pelegrinatge, però la retòrica encesa i desafiant dels panafricanistes, dels *Fanonistes* i de Malcolm X quedaria a la cuneta (271). Altres faccions i corrents podien confitar-se tot sols les opcions exclusives: podien estendre uns ideals plens d'imminència i encendre la flamarada rabiüda, per acabar sufocats al cap d'uns anys entre la bota del règim i la mare terra africana - tan vella i escèptica com el mateix Congrés.

El secret, és clar, era que la paciència de Matusalem i la saviesa de Salomó s'afegien a la certesa moral dels profetes. En el terreny racial, els primers homes del SANNC ja havien acabat per demostrar com, si la segregació podia ser una opció plenament respectable en abstracte, a Sudàfrica esdevenia una aberració ètica des del moment que justificava la dominació (272). La parsimònia política era viable sobre la base de la raó i de la veritat última que, suposadament, assegurava el triomf final contra el mal i la perversitat. Fins i tot durant els episodis més exclusionistes del moviment, mai no van enfonsar-se els ideals de reconciliació, ni la creença íntima en una eventual conversió de la comunitat blanca (273). L'UDF del predicador Allan Boesak esgrimiria, sense reserves, el trofeu capturat després de tants anys de croada moral:

"No fem el que fem perquè siguem blancs o negres, fem el que fem perquè és bo" (274).

A l'interior del moviment sempre es va mantenir viva, doncs, una confiança essencial en la bondat dels propòsits i dels objectius no-racials. Pot resultar sorprenent que això sobrevisqués a tants anys d'opressió racista, de discriminació i de prepotència blanca. I, certament, vistes les circumstàncies, és admirable que en l'eterna pugna entre impulsos d'atracció i de repulsa inter-racial, l'ANC apostés majoritàriament per l'atracció. Segons com, era incomprendible que Nelson Mandela, passats gairebé trenta anys de represàlies i empenonament, no mostrés cap mena de ressentiment envers els seus enemics.

Ara bé, cal admetre que la mística de la reconciliació es nodria d'unes arrels que anaven més enllà de la bondat congènita de persones i de projectes polítics. Per començar, els negres sudafricans sabien que la seva presència era indispensable per a l'economia i la prosperitat de Sudàfrica. I també per altres coses: la població de color degué fer un gran somriure el gener de 1968, quan el cirurgià Chris Barnard va haver de recórrer al cor del mestís Clive Haupt per fer el seu famós transplantament. Els

negres sempre havien viscut més a prop i havien observat més als blancs que no pas a la inversa: "Els blancs ho ignoren tot sobre les condicions de vida dels negres... Per als negres, conèixer els blancs és una qüestió de vida o mort" (275).

Però conèixer no era suficient per a entendre, i molt menys per a allargar la mà. Alguna cosa hi havia de l'admiració dels febles pels forts, dels analfabets pels cultivats, dels marginats pels privilegiats. Fanon i Biko ja havien denunciat abastament aquest fenomen d'adulació dels oprimits envers els seus opressors. Però no tot s'explicava amb claus de volta negatives, amb la psique de l'auto-destrucció i de la inseguretat en un mateix. La utopia de la barreja de color també arrencava de sentiments de seguretat; seguretat en la superioritat numèrica, en l'inevitable govern de la majoria, en la convicció que el *perill negre*, o si ho preferim la *promesa negra*, acabaria imperant per pura evidència demogràfica.

Per a més d'un observador, la composició multicolora de l'ANC afectava ben poc la seva naturalesa essencialment africana. I si al conjunt del país la proporció d'africans era dominant, dins del moviment era aclaparadora. Les tendències exclusivistes no entendrien que, més que esblanqueïr el moviment, l'entrada de gent de pell clara conduïa, a la força, a l'africanització de radicals blancs, indis i mestissos. La infiltració de comunistes no-africans representava més la captura de la retòrica marxista pels advocats de l'emancipació negra que no pas a la inversa (276). Els Cartistes no ho acabarien de capir fins ben entrada la dècada dels vuitanta, però quan ho van copsar el seu impuls es convertiria en indeturable.

La garantia de la superioritat estadística no seria, com indicàvem més amunt, l'única diferència entre l'arc de Sant Martí dels xicotets de Mandela i els de Jesse Jackson: però unida a la paciència -i a la versatilitat- històrica del Congrés, així com a la pervivència de l'ètica integradora, completaria el triangle crític que havia d'afiançar l'èxit dels sudafricans en contrast a l'*impasse* dels nord-americans. Mentre la majoria numèrica dels africans a principis del segle XX no volia dir gran cosa, a les acaballes de segle, sota la batuta d'una força realista, pragmàtica i flexible, filla d'una evolució adaptada al terreny, amb uns líders visionaris i uns principis percebuts com impecables, ho volia dir tot.

De cap manera podem obviar la importància del fet racial, ni en la història de Sudàfrica ni en l'evolució de l'ANC. Els historiadors marxistes dels anys setanta van menysprear, de forma un tant precipitada, l'anàlisi racial que havien fet els seus predecessors, estimant que el color era simplement una disfressa per a conflictes de classe molt més profunds. Avui en dia, una escola menys dogmàtica ha recuperat la utilitat de les etiquetes racials: "Tot i que la raça no té cap validesa objectiva, ha estat una clau -si no la clau- determinant per a conductes passades, i no purament una eina emprada per interessos aliens... Els

historiadors encara no han trobat la manera d'eludir l'ús de categories racials en els seus escrits" (277).

En l'actualitat, el no-racialisme de l'ANC, i de fet el que s'ha contagiats al Partit Nacional i a d'altres opcions moderades, reivindica unes institucions obertes en el context d'una societat composta per diferents col·lectius racials. Els corrents que han intentat, amb èxit desigual, qüestionar les etiquetes racials, no ja com element de representació sinó també d'identificació -forjant una identitat sudafricana híbrida i incolora-, han estat incapaços d'enllestir la desconstrucció radical del terme *raça*. El patró racial està massa incrustat en l'imaginari col·lectiu (278).

La pigmentació, en el context sudafricà, ha estat i segueix essent un factor polític de primer ordre. En la trajectòria de l'ANC, esdevé un element configurador d'estratègia, d'organització i d'ideologia. La progressió de la política racial obeeix a una multiplicitat d'estímuls externs i interns que hem intentat esbossar en aquestes pàgines. Els estímuls procedents dels canvis socials i econòmics de Sudàfrica són importants: també ho són l'impacte d'una ètica universal cada cop més propensa, l'assumpció creixent de l'ascendència demogràfica negra, i l'estímul d'una formació que ha sabut evolucionar en sintonia amb les èpoques. L'actitud front al color, amb el temps i una bona canya, ha estat un bon trumfo per a l'ANC. Sense tant de bagatge i sense bones eines, hagués pogut ser la seva perdició.

"Som un nou poble, el poble de l'Arc de Sant Martí...Som imparables", Desmond Tutu, 1989 (279).

PROFETES I DEIXEBLES

"Als lluitadors per la Llibertat: / No oferiu pas els febles en sacrifici / Per a salvar-vos dels forts" Rabindanath Tagore (1).

"Veig en la lentitud dels seus passos... / La paciència intemporal, sòrdida, del serf / Que es mou ben a prop de la terra nua / i sega palaus, i trons, i torres", *El Serf*, del sudafricà William Plomer (2).

"Necessito oh desesperadament / Nelson Mandela / fora de les portes de presidi / caminant amb les espatlles amples / entre lletrats / baixant per Commissioner / pujant pel carrer West / i conduint-nos lluny de l'ombra / de fabricants impotents de mots / el seu puny alçant-se més amunt / que l'esperança / per què tots el veiem i el seguim", Siphò Sepamla (3).

L'home va pujar a l'entarimat de la Plaça Sant Jaume de Barcelona. Portava el cansament a la cara, en una expressió distant però enèrgica. Al darrera, s'hi bellugava un eixam de guàrdies de seguretat i assessors amarats de suor -sempre en retard, sempre amb presses, sempre confirmant i desconfirmant actes, generant un caos en constant evolució. A certa distància, menyspreant el món amb un esguard furtiu i penetrant, l'esposa i Mare de la Nació, poc amiga de la submissió i dels papers secundaris.

Mandela va avançar cap al micròfon igual que havia sortit, un any abans, de la presó de Victor Verster: el cap immòbil, la figura dreta, el puny clos i ben amunt. Pocs devien advertir que l'altra mà, la que havia agafat a Winnie en aquella ocasió, ara dormia la son dels orfes. No hi havia ulls per als detalls. La multitud, enfervorida, va aclamar l'ídol que sobresortia, gràcies a la seva talla patrícia, de la resta dels mortals. No es podia negar que l'aspecte físic acompanyava i enaltia el mite.

Quan va començar a parlar, els milers d'incondicionals que omplien la plaça van entrar en un èxtasi quasi espiritual. Poc importaven les paraules i el missatge: encara importava menys la traducció, que un abnegat membre del Comitè Anti-apartheid, amagat rera una copiosa melena i unes ulleres rodones, balbucejava sota els efectes del pànic escènic. A cada pausa, el públic irrompia en aplaudiments i crits d'aprovació. Hom hauria assegurat que les pancartes i banderes s'agitaven totes soles, indiferents a la xafogor estival d'un capvespre mediterrani.

L'orador llançava les consignes de rigor -les mateixes que a Londres, Soweto o Nova Delhi. La seva veu, monòtona i parsimoniosa, no era la del predicador magnètic. El seu anglès era entretallat i prosaïc. Com va apuntar, amb certa malícia, un

testimoni sudafricà -un vell militant gens sospitós de vel.leïtats conservadores-, en cap moment va fer referència a la llarga tradició catalana de lluita contra la tirania. El seu era un discurs *prêt-à-porter*, vàlid a qualsevol capital europea. A l'hora de donar les gràcies, es va fer un embolic entre *Barcelona* i *Catalonia*. Els assistents al miting i la premsa, per descomptat, van qualificar l'acte d'èxit total. Haver comptat amb ell a la ciutat era més que suficient. Mandela havia escampat aigua beneïda per Barcelona.

En l'entrevista prèvia amb el President de la Generalitat, Mandela havia reaccionat amb incomoditat quan aquest s'havia interessat pels bantustans. Ens podem imaginar l'aire d'incomunicació que es devia crear entre els dos dirigents. Però costa de creure que es pogués produir una situació d'estranyesa entre dos personatges tan informats, tan assessorats i aparentment tan connectats amb les realitats del món contemporani. Mandela es devia sentir tan aïllat com se sentiria en la segona visita a la ciutat - en ocasió dels Jocs Olímpics-, quan es va quedar atrapat a l'ascensor del Palau Sant Jordi durant una bona estona.

Ens preguntem si la química només fallava entre Mandela i els esperits inquiets de la capital de Catalunya. Que potser no li arribava la musa que havia inspirat a Gaudí, Miró, Picasso, Dalí i tota la resta? O es tractava d'un fenomen general, detectable arreu del planeta? En què es basava l'admiració del públic, a Barcelona o a Johannesburg? A què es devia la manca de crítica de la massa? De què s'alimentava el carisma? Aquestes, i moltes més, eren les preguntes que m'assaltaven, quan aquell juliol de 1991 tornava cap a casa després d'haver vist i escoltat a la llegenda vivent, i sense poder esquivar el dur judici que pesava sobre la consciència de qualsevol escèptic, aquell expressat magistralment pel *Lleó d'Àfrica* d'Amin Maalouf:

"Em sembla, senzillament, que no t'agraden els prínceps, i encara menys els soldans. Quan un d'ells té una victòria, ja et trobes d'entrada al camp dels seus enemics, i quan algun ximple els venera, per tu ja és una raó d'avorrir-los" (4).

L'Era dels Patriarques (1912-1940) -

Mandela va néixer el 1918 al llogaret de Qunu, al Transkei. Feia més de sis anys que funcionava el Congrés Nacional Africà - inicialment sota les sigles SANNC i, a partir de 1923, com a ANC-, i feia algunes dècades que l'activitat política africana s'expressava per la via pacífica. Acabades les guerres colonials, les èlites negres van triar mètodes conciliadors per abordar l'Estat segregacionista que s'havia implantat a redós de la Unió Sudafricana de 1910. La generació de Mandela, que acabaria trencant amb els seus antecessors i convertint l'ANC en una plataforma de confrontació, beuria del bagatge i de les experiències dels pioners de la primera meitat de segle.

Les crítiques als fundadors del Congrés serien una constant a partir de la segona guerra mundial, quan Mandela i una colla de joves dissidents acusarien als seus predecessors de tibior i inoperància. Sense ignorar els retrets, que tenien el seu punt de veritat, seria bo comprendre el perquè i esbrinar les causes de tal temperança. Entre altres coses, cal concedir que si, realment, l'antic ANC hagués estat una carcassa inservible, no hagués estat repescat i revifat per un grup de joves intel·lectuals cap als anys quaranta. Les crítiques de la colla de Mandela, doncs, han de ser preses amb cautela, i tenint en compte que l'argument principal girava entorn al malejament de l'organització. És a dir: s'imputava als líders una certa traïció o renúncia respecte als principis originals del Congrés, una suposada negligència del moviment que representava, amb més fidelitat i legitimitat, les aspiracions dels africans.

Però tornem al moment d'arrencada d'aquesta formació política. El 1912, els blancs tot just havien consagrat un aparell d'estat discriminador, on encara hi pervien elements de l'antiga tradició liberal de la colònia del Cap. A algunes zones, el vot negre encara hi subsistia, mal que restringit i en clar retrocés. Les guerres de conquesta i el conflicte Anglo-Boer havia demostrat de quin color eren les armes i la força que controlaven el país. Els africans més il·lustrats optaven de forma nítida per la participació i l'acomodació en la societat occidental, no per la seva destrucció. La seva afiliació a les esglésies cristianes era un clar exponent d'aquesta voluntat d'assimilació, i alhora un bon fre a la seva combativitat (5).

La industrialització del país era un procés incipient, en que els africans hi jugarien d'inici un paper secundari. La presència de negres a les ciutats era feble, l'analfabetisme era considerable i la classe mitjana era quasi exclusivament blanca. De fet, el SANNC integrava a una aristocràcia tribal encara potent, i a representants dels pocs i esquifits cercles professionals que eren oberts als africans. Els primers ja disposaven d'un edifici que se sustentava en l'autoritat clànica, eren poc propensos als canvis i, en poc temps, serien assimilats de forma intel·ligent en la xarxa de clientelisme rural creada pel govern.

Serien els segons, aquells que l'historiador Leo Kuper definiria amb un punt de gosadia com a *Burgesia Africana*, els que es farien seves les consignes i l'estructura del primer Congrés. Si examinem la llista dels dirigents de l'època, veurem que aquests procedien, gairebé exclusivament, de cinc professions: mestres, clergues, metges o infermeres, petits comerciants i intel·lectuals (periodistes, literats, estudiants, etc...). El seu rebuig a la segregació es basava, essencialment, en els impediments que la barrera racial imposava al seu ascens social (6).

Atès el seu status cultural i a vegades econòmic, aquest sector se sentia frustrat i relegat a una posició que, al seu entendre, no es corresponia amb les seves possibilitats. La mobilitat individual i de l'èlite en general quedava supeditada a la destrucció de la supremacia blanca, i a la seva substitució per un model de supremacia classista més a to amb altres societats en vies de desenvolupament. El seu mateix tarannà, però, els impedia empènyer un fort moviment de masses que els hagués dissolt en una mar de treballadors del camp o de les mines (7).

Els prohoms del primer ANC tenien pànic a les masses. Preferien accontentar-se amb peticions esporàdiques als governs del Cap o de Londres, sempre respectuoses amb l'autoritat, o muntar assemblees anuals on la ronquera de veu era el resultat més palpable de les deliberacions. Quan es va orquestrar una primera campanya contra els passis (8) a la zona de Johannesburg, les represàlies policials van espantar tant als líders del Congrés que no en van tornar a muntar cap més fins als anys quaranta. Quan el Partit Comunista i els elements més radicals van accedir a la direcció del moviment, a finals dels anys vint, l'aventura es va extingir en un parell d'anys, gràcies a la fèrria resistència de tradicionalistes i conservadors (9).

"L'ANC [fou] durant massa temps massa refiat, massa cautelós i burgès... amb un historial de decència quasi folla" (10), assenyala la principal biògrafa de Nelson Mandela, Mary Benson. Va ser la moderació dels dirigents, sobretot, el que va avortar l'esclat de l'organització en un veritable moviment popular. Els mals administratius i logístics no eren casuals: anorèxia financera, tumors secessionistes a les branques provincials, contagis ideològics diversos i contradictoris, autisme derivat de la inexistència d'òrgans d'expressió... (11). Tampoc va ser casual una altra malaltia que, a partir dels anys vint, començaria a atacar les cèl·lules del Congrés: la senilitat dels dirigents.

Durant més de vint-i-cinc anys, i ultra alguns episodis passatgers, l'ANC estaria dominat per bona part de les figures que l'havien creat el 1912. L'envelliment de la *nomenklatura*, sens dubte, era simptomàtic de les cotilles socials i dels mals organitzatius que acabem de descriure. La renovació no era possible, perquè l'aparell no permetia connectar amb grups de base que reclamaven més atenció als problemes diaris de la majoria d'africans. La urbanitat de les protestes oficials no satisfieia els greuges d'una població afectada per qüestions de tipus laboral, residencial o educatiu.-maldecaps materials, en definitiva (12).

En el període d'entreguerres, la militància formal de l'ANC no passaria d'un parell de milers, tot i que diverses fonts calculen el nombre de simpatitzants en xifres deu o vint vegades superiors. Però els amics i col·legues no pagaven quotes, no participaven en les decisions, i no contribuïen a la màquina organitzativa.

Mentrestant, altres formacions, com la Unió d'Obrers Comercials i Industrials (ICU) de Kadalie, aplegaria en els anys vint entre cent i dos-cents mil afiliats (13). El Partit Comunista disposaria d'una militància similar a la de l'ANC, però molt més fidel i stakhanovista.

Quan, l'any 1929, el comunista Sydney Bunting va visitar el Transkei, bressol dels Mandela, Tambo i Sisulu, no va trobar-hi absolutament cap branca de l'ANC (14). El Secretari general de l'ANC, en sotmetre el seu informe anual de 1930, afirmava desesperat que "L'any passat va ser el pitjor any...és impossible saber si el Congrés té membres o no" (15). Quan l'executiva del Congrés va informar al Ministre d'Afers Indígenes, el 1939, sobre el tamany de la seva militància, aquest va observar amb sarcasme; "Prou sabia que no representàveu gaire més que les vostres jaquetes" (16). Si l'apreciació del ministre era un tant injusta en aquells moments, tres anys després hagués resultat imprecisa i, al cap de quinze anys, simple imprudència temerària.

A les acaballes dels trenta, ja no era només l'ANC que es trobava en una situació agònica. La ICU de Kadalie havia desaparegut, el Partit Comunista estava devastat per purgues internes, i la Conferència Plenària Africana (AAC), creada per detenir la supressió del vot negre al Cap, s'enfonsava en el faccionalisme sense haver impedit el *sufragicidi*. Però el cas de l'ANC era diferent. Era el degà dels moviments africans, i no havia suscitat hemorràgies d'entusiasme comparables a les dels moviments esmentats. Això sí, s'havia mantingut en peu. Malalt, delmat, envellit, sobrevivia: i es disposava a entrar en una de les fases més sonades de la seva dilatada història. En bona part, això es devia al temor, temor de Déu i de Marx, que sentien els notables de l'organització.

Qui eren aquests homes? Com a estament, ja els hem intentat descriure. Com a persones, i més enllà de la noblesa tribal que es mantenia en un discret segon pla, constituïen una col·lecció pintoresca d'activistes abnegats, amb alguns trets generacionals comuns que oferien una imatge més compacta del que probablement era en realitat. En el moment fundacional, la majoria dels components de l'executiva s'havien format en la tradició liberal de les institucions d'ensenyament del Cap. Hi havia un grup de veterans, entre els quals s'hi comptaven Walter Rubusana, Sefako Makgato o Meshach Pelem, que rondaven la cinquantena i que aportaven el bagatge de l'activitat política del tombant de segle. Un altre grup, vint anys més jove, contribuïa amb l'energia d'un Pixley Seme, un Solomon Plaatje o un Alfred Mangena.(17).

John Dube, que es trobava a cavall entre les dues generacions, va ser escollit primer President del Congrés. La seva elecció va ser un tant inesperada, sobretot si considerem la gran reputació política de Rubusana, i el fet que Dube ni tan sols va assistir a l'acte fundacional. Però era la solució de compromís, a mig camí

entre grans i joves, entre xhoses i sothos (ell era zulu), i esquivava les enemistats que els veterans s'havien creat en innumbrables plets polítics (18). Dube era, a més, un personatge molt ben dotat: format als Estats Units, va fundar al Natal una escola calcada a l'Institut Tuskegee del moderat negre Booker T. Washington. També va crear i editar un diari en anglès i zulu, i va participar en les reunions i delegacions prèvies al naixement del Congrés.

Però el conservadorisme de Dube apareixia massa claudicant, fins i tot en les files del Congrés. En un parell d'anys, la seva acceptació del principi segregacionista va allunyar-lo de la direcció. L'home continuaria, però, defensant des de la secció del Natal la seva línia acomodaticia i benpensant, a la recerca de l'oligarquia africana perduda. Quan la supressió del vot negre, Dube elogiaria les contrapartides ofertes pel govern, en contra de la resta de l'ANC: això i disputes personals animarien el debat al Natal, fins a la seva mort el 1946. La seva relació amb Pixley Seme, també zulu i l'altra personalitat forta de l'època, seria irregular, degut a bones dosis de personalisme i diferències de criteri (19).

Pixley ka Isaka Seme és considerat el progenitor del Congrés Nacional Africà. Seguint les passes de Dube, va estudiar als Estats Units i a Oxford, graduant-se com el segon advocat africà del país (després d'Alfred Mangena). Aparentment, la idea de formar un Congrés permanent, i l'organització de la sessió inaugural de 1912, va partir d'ell (20). Fou nomenat tresorer i s'encarregà de l'edició de l'organ oficial, *Abantu-Batho*, fins a la seva desaparició a principis dels anys trenta. Seme es va casar amb una filla del rei zulu, i va ser fins al final un ferm partidari de reforçar la presència aristocràtica a l'interior de l'ANC. Entre les seves iniciatives privades s'hi pot comptar una immobiliària, que pretenia impulsar, amb una compra massiva de terres, la creació d'una classe terratinent africana.

El 1930, va ser l'artífex de la defenestració dels comunistes a l'ANC, i va assumir la presidència fins a 1937. En aquest període, va conduir l'organització a la seva fase més trista, i va ser acusat de refugiar-se en la inèrcia i en mètodes autoritaris (21). Cap dels seus projectes, com ara la ressurecció d'una cambra noble i la creació de *Clubs del Congrés* -una espècie de centres morals- no va poder saldar-se amb èxit (22). "L'home que havia fletat el vaixell de l'ANC el 1912", ens indica el seu biògraf, "...va estar a punt d'enfonsar-lo quan exercí la Presidència als anys trenta. Una combinació de letàrgia i de corrupció gairebé va destrossar l'organització... Tan sòrdida i rígida fou la seva Presidència entre 1930 i 1937, que Seme va acabar sent acusat d'*inèrcia culpable*. En ser expulsat del càrrec, el Congrés era a punt d'extingir-se" (23).

En l'etapa final de la seva vida, Seme es dedicà al seu gabinet jurídic. Va rebre un doctorat honorífic en dret de la Universitat de Columbia, però a la llarga també acabaria arruinant la seva trajectòria professional. En la defensa dels pagesos de Waverley,

que havien perdut les seves terres, Seme va ser incapaç de complir els requisits burocràtics: els pagesos es van querellar contra ell, i finalment va ser expulsat del cos d'advocats (24). Mentrestant, però, havia contractat a un passant anomenat Anton Lembede, que amb el temps es convertiria en una de les figures polítiques més fugaces, i alhora més crucials, de la història del Congrés. Seme va morir, sol i oblidat, el 1951 (25).

Un altre dels *patriarques*, un dels més simpàtics i atractius, seria Sol Plaatje, un periodista autodidacte que havia relatat el setge Boer de Mafeking (1899) i que havia fundat la primera revista en llengua tswana. Plaatje va prendre part en la creació del Congrés i en va esdevenir el primer Secretari General. Va instal·lar-se a Anglaterra uns anys, on va publicar *Native Life in South Africa*, causant una veritable sensació en narrar els efectes de la Llei de la Terra en els camperols desposseïts del país. Gradualment, es va distanciar de l'ANC, rebutjant fins i tot ocupar la Presidència (26) i va concentrar-se en la literatura i en causes morals, com ara la lluita contra l'alcoholisme.

Plaatje creuria sempre en el diàleg amb el govern, i de fet arribaria a conèixer personalment un grapat de ministres. De tots els líders de l'època, apareix com el més desinteressat i el de més capacitat intel·lectual. Va escriure un munt d'obres, va voltar el món sencer, va compartir tribuna amb Marcus Garvey i W.E.B. Du Bois, es va entrevistar amb Lloyd George i amb diversos mandataris de la Conferència de Versalles, i va acabar els seus dies sense ni un duro. Mantenia excel·lents relacions personals amb les generacions anteriors i posteriors. Va ser mentor de James Moroka, que seria President de l'ANC a principis dels cinquanta, i hagués pogut ser un home-pont ideal entre veterans i joves, si no hagués mort prematurament l'any 1932. El seu funeral va ser oficiat per un ex-President del Congrés, el Reverend Mahabane, i el metge que el va atendre fins al darrer moment seria un altre futur president, Alfred Xuma (27).

Un altre especímen curiós seria Sefako Makgatho, ja gran quan va néixer el Congrés, però que encara donaria molta guerra. Makgatho havia viscut, en edat adulta, la conquesta dels regnes africans i el Congrés de Berlín. Va ser President en l'etapa turbulenta de 1917 a 1924, contagiand cert energia a l'organització, i va participar en diferents activitats fins a la seva mort l'any 1951, als noranta anys d'edat. La seva longevitat va permetre-li influir, sempre des d'una òptica conservadora, en l'evolució del moviment. Un personatge similar va ser Zaccheus Mahabane, un clergue que fou president de l'ANC en dues ocasions (1924-27 i 1936-40), que va ser actiu al moviment des dels seus inicis fins als anys seixanta, i que la va veure de tots colors fins la seva mort, als vuitanta-nou anys d'edat (28).

Els pares de l'ANC compartien, gairebé sense excepció, un estil prudent, marcat per l'educació missionera i pel realisme. Eren ben conscients que, d'arrencada, la població africana es composava essencialment de camperols, amb un proletariat urbà emergent però encara feble, i unes èlites educades molt reduïdes. La seva moderació, doncs, era en gran mesura fruit del seu entorn, i entenien que qualsevol estirabot radical estava condemnat a tenir una existència efímera. Bona part d'ells compartien tant la saviesa com l'escepticisme de Matussalem. Als anys trenta i sobretot als quaranta, no es van adonar -o no van voler adonar-se- de com havia canviat el país. A penes superat el tràngol dels anys vint, esquivant temptacions socialistes i garveyistes, van estar a punt de sacrificar la criatura que ells mateixos havien engendrat (29).

La trajectòria de Seme exemplaritzava la perfecció aquesta contradicció. Mentre per una banda havia assistit en el part del Congrés, i havia ajudat a guiar-lo per camins difícils durant una pila d'anys, va trigar massa a cedir el pas als rellevistes. Seme i els seus companys de promoció no acabarien d'encaixar amb la societat que la segona guerra mundial forjaria a Sudàfrica. Una societat industrial, urbana, molt més dura i alhora més crispada que la que havien vist ells fins aleshores. No és coincidència que la majoria dels fundadors de l'ANC morissin en l'oblit, ressentits i distants dels seus successors. La història els havia exigint una missió fonamental per a una època concreta: després els havia desbordat i els havia atropellat a gran velocitat, sense miraments.

De l'Era Xuma a l'Era Luthuli (1940-1960) -

El Congrés patiria una metamorfosi en dos temps, coincidint amb dues presidències -Xuma i Luthuli-, i amb un interludi breu i ambigu -l'etapa de Moroka, de 1949 a 1952. Serien dues dècades intenses, al llarg de les quals canviaria de dalt a baix la naturalesa del moviment, evolucionant d'un *lobby* de notables, selecte i legalista, a una genuïna força popular, disposada a arribar on calgués per eradicar la discriminació racial.

Alfred Xuma seria el protagonista indiscutible de la primera fase d'aquest procés. Xuma nasqué al Transkei, va estudiar medicina als Estats Units i Europa, i quan va retornar a Johannesburg als vint-i-cinc anys d'edat era quasi un estrany en la vida política i social del país. Va rebutjar diverses vegades entrar en el Congrés moribund de Seme, però finalment, a la vista de la supressió del vot negre, es va decidir a col.laborar en activitats polítiques. Es va apuntar a l'ANC, coincidint amb una certa recuperació impulsada per un Secretari General tenaç i energètic, el reverend James Calata.

A finals de 1940, Xuma va presentar-se a la presidència de l'organització i va derrotar per un escàs marge de vots -21 contra

20- el candidat dels veterans. Era el primer president que no havia participat en l'etapa fundacional del Congrés. En nou anys, sota la batuta de Xuma, l'ANC va aconseguir coses que no havia pogut ni somniar en el passat. Va sanejar les finances, va disciplinar la militància, va fer quadrar les branques locals, i amb l'ajuda d'una nova constitució va imposar un lideratge fort i centralitzat. Sectors importants de professionals joves van ser atrets cap a la formació, facilitant la fundació d'una Lliga Jove el 1944. En l'escena internacional, va defensar la causa negra a les Nacions Unides, encetant un litigi contra el govern sudafricà que l'ANC ha explotat a fons fins als nostres dies (30).

Xuma era, com els seus antecessors, un moderat: home de profundes conviccions cristianes, estava disposat a dialogar amb el govern i a esgotar les possibilitats que ofería el marc constitucional. Tenia, però, una especial sensibilitat per temes sindicals, tot malfant-se de l'obrerisme ideològic, i apostava per la construcció d'un ampli front multi-racial, sempre i quan els africans conservessin la seva autonomia organitzativa. El seu tarannà liberal no li impedia recórrer, en el pla internacional, a l'ajuda puntual dels països del segon o del tercer món (31).

Com a persona, Xuma era un intel·lectual ben preparat, enèrgic i brillant, però alhora autoritari i refiat. Fins a cert punt, la seva seguretat era impròpia en el terreny relliscós de la política. En haver adquirit reputació i patrimoni a través de la seva professió, alguns el veurien com un intrús, un *parvenu* que confiava massa en el seu propi talent i massa poc en el suport negociat de tendències i figures a l'interior del moviment. No era un individu carismàtic, i per tant es mostrava reticent a l'acció de masses i al populisme. Lluny de ser un bon orador, preferia l'atmosfera del petit comitè a la del míting multitudinari. Els conflictes amb els líders de la Lliga Jove, que conduïren al seu cessament (1949), són difícils d'entendre si no es té en compte aquesta vessant del seu temperament (32).

El doctor Xuma era un líder ideal per als primers passos d'una complicada transició. Estava disposat a obrir l'ANC a nous corrents i noves idees, tot servant la unitat i la cohesió de l'aparell. D'altra banda, el seu prestigi, si bé no despertava passions, era indiscutible. Desmond Tutu l'evocaria en les seves memòries d'infantesa: "El doctor Xuma era admirat fins al punt de l'enveja. Tenia unes qualificacions que ningú no podia negar, havia estudiat a Amèrica, Anglaterra i Europa i guayava un salari més que respectable" (33).

Peter Abrahams, cronista del Johannesburg dels anys trenta, en faria un retrat robot en el personatge del Dr. Mini, que apareixia com un selenita en el context de les barrades negres: "[A casa seva] hi havia una gran llar. I hi havia una ràdio, i també llum que s'encenia en prémer una coseta enganxada a la paret. Ni espelmes ni llums d'oli... Això sembla una casa de blancs!... El doctor i la seva dona van esclafir a riure. -No...- va dir el doctor, -...No estàs copiant els blancs quan vius en un lloc així. Aquest és el tipus de lloc on un

home hauria de viure perquè és bo. Són els altres llocs els que són de la gent blanca. Els llocs on t'han obligat a viure." (34).

Xuma era fermament partidari d'acabar amb les indignitats de la segregació. La seva idea, però, no anava gaire més enllà d'equiparar les oportunitats dels africans amb les dels compatriotes de pell blanca. Transmetia un discurs que podia apel·lar a alguns cercles privilegiats, sobretot professionals joves que, algun dia, podien aspirar a emular els seus èxits. D'aquí la seva insistència a co-optar en l'ANC a les joves promeses de la *intelligentsia* africana. Ho acabaria aconseguint, però a costa del seu propi lideratge.

En el fons, Xuma no connectava amb la massa, amb aquells que el percebien com un blanc de pell negra. Els cadells de la Lliga Jove -*my kindergarten boys*, com diria Xuma- n'eren ben conscients, ja que alguns havien hagut de remuntar a cop de colze la costeruda escala de l'ascensió social. I a partir de 1948, amb la victòria del Partit Nacional, els valors encarnats per Xuma perdrien tot el sentit. Perquè l'Apartheid, ras i curt, no contemplava en els seus plans la promoció social dels negres. El somni de la burgesia africana s'esmicolava.

Ara bé; la reconstrucció estratègica duta a terme pel doctor Xuma tindria uns efectes duradors sobre la màquina de l'ANC. El capellà anglicà Calata, que ja havia accedit a la Secretaria General el 1937, esdevindria la seva mà dreta en la reanimació del teixit associatiu, i tots dos traspassarien als seus successors una organització encara petita (d'entre 4,000 i 7,000 membres (35)), però en bon estat de salut. Calata, un excel·lent dinamitzador, mal que desprovist del *glamour* professional de Xuma, mostraria una fidelitat cega al President i es convertiria en la seva ombra (36).

El tàndem Xuma-Calata actuava sota la convicció que l'emancipació dels africans, i molt particularment la consecució de plens drets civils, havia de sostenir-se en una organització modesta però efectiva. Les seves prioritats, doncs, es van centrar en l'adopció de criteris quasi empresarials, superant el caos organitzatiu i la indefinició estatutària d'èpoques passades (37). A partir de la Constitució de 1943, el Congrés havia de comptar amb una executiva de 22 membres, que delegava en una Comissió Permanent per al funcionament diari.

La Permanent esdevindria el veritable organ de gestió, ja que es reuniria amb una periodicitat mínima mensual, i aplegaria una desena de càrrecs que residien a menys de 50 milles de la seu central. Seria l'instrument principal de la centralització defensada per Xuma, essent les seves decisions vinculants, i s'encarregaria de forçar una altra de les disposicions de la normativa de 1943: que les delegacions lliuressin a l'aparell central un terç de les quotes recaptades (38).

La Constitució també obria les portes, per primera vegada, a la presència de dones. Aquesta mesura no provocaria una allau immediata de senyores cap al Congrés, però al cap d'uns anys permetria la formació d'una Lliga Femenina de vital importància (39). La formació de la Lliga Jove, que data del mateix moment, ja ha estat ressenyada. L'únic aspecte que no resoldria Xuma seria la captació de simpatitzants a les zones rurals. Tal vegada la sofisticació urbana de la cúpula directiva ho va impedir: en tot cas, aquesta constituiria una mancança que l'ANC arrossegaria ben bé fins a la dècada dels seixanta, i no és imputable en exclusiva a l'Era Xuma (40).

El darrer èxit, i potser el més important, de l'il·lustre doctor, tindria poc a veure amb la reforma organitzativa del Congrés. Consistiria, més aviat, en un encert estratègic. Xuma apostaria per un agermanament amb altres grups racials, que pogués donar més força a campanyes puntuals sense diluir l'essència africana de l'ANC. L'aliança es consumaria després de la impressionant campanya passiva índia de 1946, conduïda pels hàbils doctors Yusuf Dadoo i Monty Naicker.

Dadoo era, de lluny, el més dinàmic dels líders indis sudafricans. Tot recollint l'herència de Mohandas Gandhi, havia revifat el Congrés Indi del Transvaal (TIC), s'havia afiliat al Partit Comunista i havia desplaçat als dirigents conservadors dels anys trenta (41). Com a President del TIC, des de 1945, havia sintonitzat amb la tàctica convergent de Xuma. Els disturbis de 1947 a Durban, que van enfrontar indis i zulus, van precipitar la signatura del *Pacte dels Tres Doctors* i van segellar la cooperació inter-racial. Naicker, President del Congrés Indi del Natal, era el menys emprenedor del trio, però el pes de la seva organització -uns 35.000 membres, un cop consumada l'escissió de l'ala dreta (42)-, va aportar un contingent respectable de tropes disciplinades.

La col·laboració amb els comunistes seria més irregular i més tardana, però arribaria cap a finals de la dècada. La barreja de colors dins del partit i la innegable ascendència d'intel·lectuals blancs, així com les distàncies ideològiques, havien impedit fins aleshores un apropament efectiu. Però Xuma va fer una exhibició de pragmatisme quan, a partir de la impressionant vaga de miners de 1946, va adonar-se de l'enorme capacitat organitzativa de la formació marxista. L'aproximació crearia de bell antuvi fortes reticències dins del Congrés, tant de signe doctrinari com de tipus racial. Però la clarividència de Xuma es confirmaria al llarg dels cinquanta, quan el gruix dels militants comunistes s'incorporaria a l'òrbita de l'ANC.

En menys de deu anys, Xuma havia aconseguit canviar el panorama de la protesta negra a Sudàfrica. Els africans comptaven amb una força cohesionada, saludable i reglamentada. Els

ambients opositors eren freqüentats per cares multicolors i ideològicament diverses, que començaven a operar en sincronia (43). Hi mancava, això sí, un element essencial, que Xuma no sabia ni voldria potenciar: la mobilització popular. Caldria que una nova generació, havent après les lliçons de carrer dels anys quaranta, prengué el relleu i assumís aquest repte.

Tom Lodge és potser l'historiador que més s'ha esforçat, des d'una perspectiva prou independent, en descriure el divorci entre bases i dirigents al llarg de l'Era Xuma. Un dels processos més clars és el que Lodge localitza a Alexandra, suburbi negre de Johannesburg, al llarg de les diverses campanyes en contra dels augments en els transports. Els primers boicots de 1940 i 1942 van ser orquestrats per Richard Baloyi, tresorer de l'ANC i destacat home de negocis. Baloyi havia operat, de forma particular, algunes línies d'autobusos urbans, i quan la companyia oficial PUTCO va adquirir el monopoli, va dedicar-se en cos i ànima a les mobilitzacions, que van aconseguir un èxit rotund en cancel·lar-se els augments de preu.

Aviat, però, Baloyi va ser contractat per PUTCO, i els seus interessos van canviar sobtadament. També van canviar els de l'ANC, que entre 1943 i 1944 no va sumar-se a les protestes contra una altra pujada de tarifes. Xuma, que en qualsevol cas creia més en la capacitat redemptora del capital que en la dels treballadors, va estar a punt d'entrar també a PUTCO. Una organització nova, el Partit Democràtic Africà (ADP) dirigit per Paul Mosaka, va assumir les reivindicacions populars, amb el suport del Partit Comunista. PUTCO no va rebaixar altre cop els preus, però es va aconseguir que la Cambra de Comerç de Johannesburg subvencionés la diferència -a la indústria li sortia més a compte cobrir l'augment que no pas suportar l'absentisme laboral provocat pel boicot.

Més tard, l'ADP es perdria en disputes internes, i els comunistes s'afegirien a la inhibició del Congrés, de manera que les següents lluites veïnals, que es perllongarien fins als cinquanta, serien dirigides per un mosaic d'independents, àcrates i trotsquistes molt crítics amb els partits convencionals. En paraules de Lodge, "L'establishment de l'ANC estava totalment desacreditat als ulls dels boicotejadors [d'Alexandra]" (44).

El distanciament va ser encara més obvi en el cas dels barraquistes d'Orlando. Un contingent important de *squatters* s'havia instal·lat sense permís en un terreny buit al sud-oest de Johannesburg. Sota la direcció del magnètic i controvertit James Mpanza, va sorgir un poderós moviment que s'auto-anomenava *Sofasonke* ("tots morirem"). Mpanza era el típic subproducte de barriada; condemnat dues vegades per assassinat, i de tendències mafioses, combinava el messianisme religiós amb reivindicacions socials molt concretes. L'ANC, i en menor mesura el Partit Comunista, el varen repudiar de bones a primeres. Malgrat això, va

obtenir del govern la cessió d'habitatges per a la seva gent, engegant la construcció del que poc després seria conegut com Soweto -acrònim de *South Western Townships* (45).

La gran vaga minera de 1946 va brindar una darrera oportunitat per comprovar els prejudicis burgesos de la plana major de l'ANC. Mentre va durar la guerra mundial, el govern Smuts havia tolerat certa acció sindical; això va permetre que els miners negres trobessin refugi en la Unió de Minaires Africans (AMWU), i en la poderosa confederació CNETU, propera als comunistes. Des dels anys vint no s'havia vist un fenomen comparable en el món de l'obrerisme negre.

Gràcies a l'habilitat organitzativa de J.B. Marks, alhora comunista i membre de l'ANC, l'AMWU va poder penetrar en els hermètics complexos miners del Transvaal (46). L'Agost de 1946, uns 70.000 treballadors es van declarar en vaga tot reivindicant millores laborals (47). La directiva de l'ANC va recomanar prudència: la veritat és que Xuma i companyia estaven tan espantats com Smuts per la sobtada demostració de força sindical. Xuma no havia forjat cap aliança clara amb els miners, i havia declinat les invitacions reiterades de Marks, i de la Lliga Jove, per assistir a les reunions preparatòries (48).

Pretoria va copsar clarament la divergència de criteris, i no va estalviar duresa en la supressió de la vaga. En assabentar-se del nombre de morts, Xuma va reaccionar. Els notables de l'ANC van protestar oficialment, i van voler aparèixer com a conciliadors a l'hora de trobar una sortida pactada. El govern els va ignorar, va intensificar les represàlies i va empresonar als capítostos de la vaga. Tant l'AMWU com la CNETU van ser pràcticament desarticulats.

Les vacil·lacions de l'ANC havien posat en evidència les limitacions de l'equip de Xuma. Els activistes més radicals havien quedat al descobert. I encara pitjor: la inacció de la cúpula del Congrés havia facilitat la defunció d'un obrerisme prometedori, que podia haver resultat clau a les portes del règim de l'Apartheid. Quan el Partit Nacional de D.F. Malan va accedir al poder, dos anys després, la polida constitució i l'economia sanejada del Congrés van servir de ben poc. Una sòlida base popular, en canvi, capaç de paraitzar els sectors productius del país, podia haver frenat o dificultat el projecte involucionista i racista dels afrikaners ultramontans (49).

La sintonia entre directives i reivindicacions populars només es produiria en zones allunyades de la seu central de Johannesburg, reforçada i controlada per Xuma. L'altre gran bastió tradicional de l'ANC, el Cap Oriental, experimentaria un procés substancialment diferent (50). Els boicots d'autobusos a Port Elizabeth rebrien el suport entusiasta de la direcció local, fins al punt que el 1949,

després de la relliscada de la vaga de miners i de l'adveniment de l'Apartheid, Xuma es veuria obligat a desplaçar-s'hi i sumar-se a la iniciativa (51).

Altres observadors avalen la tesi de Lodge, en el sentit que els líders anaven molt a remolc de les accions i del sentiment popular. Michael Dingake, que s'afiliaria a l'organització en aquella època, indica com les energies dels activistes potencials no eren recollides pels oficialistes de l'ANC. És més: esmenta alguns casos on l'impuls de base va acabar dissipant-se en activitats delictives, com ara a Alexandra, on la Banda Msomi, creada a l'entorn d'una cèl.lula del Congrés, va ser repetidament menyspreada i va derivar cap al pur gangsterisme. El camp de cultiu d'Alexandra, que als anys quaranta va donar líders tan destacats com Moses Kotane, Alfred Nzo o Thomas Nkobi -tots ells futurs membres de l'executiva de l'ANC-, no va ser explotat degudament (52).

A Xuma, sens dubte, no se li escapaven els canvis operats en la societat sudafricana al llarg del seu mandat. De 1936 a 1946, el nombre d'africans ocupats en la indústria gairebé s'havia duplicat, de 270.000 a 457.000, i la proporció de població africana urbanitzada havia passat del 18% al 24% -i a 36% el 1960 (53). Els africans deixaven de ser un col·lectiu preeminentment rural. Però no oblidem que, fins al trastorn de 1948, les actituds de classe encara pesaven molt entre els negres, segurament fins a l'extrem d'impedir una bona sintonia entre les èlites i la massa.

L'associacionisme veïnal, per exemple, havia evolucionat segons esquemes classistes. Els clubs de barriades més selectes solien reunir a doctors, infermeres, professors, clergues amb formació i altres professionals lliures. A la zona rica del que seria Soweto, al districte de Dube, aquests notables eren coneguts amb l'apel·latiu simpàtic de *Dubenheimers*, per analogia amb la família Oppenheimer, que regentava la companyia minera més important del país. També eren coneguts com els *ooscuse-me*, atesa la seva inclinació a emprar un anglès d'allò més refinat (54).

El Dr. Xuma era un personatge sagaç, dinàmic i realista, però no podia reprimir els seus tics d'*ooscuse-me*. Si per una banda va ser capaç de ressuscitar el Congrés, de fer-lo més receptiu als joves i d'establir aliances amb col·lectius racials i polítics ben diversos, no va poder desvetllar l'imaginari popular. La militància va créixer de forma molt lenta, i no per casualitat, vista la desconfiança amb què eren rebuts els fenòmens de masses. Si Xuma era conscient de l'escassa penetració de l'ANC entre el proletariat incipient, no va fer gran cosa per a resoldre-ho.

Els homes de la Lliga Jove del Congrés eren d'una pasta diferent. Per començar, no s'havien trobat amb una estructura moribunda, sinó amb una de sanejada, i per tant no compartien els temors de recaiguda que podia tenir l'eminent cirurgià. Els

problemes organitzatius els amoinaven ben poc (55). Però sobretot, eren fills d'una altra època, coneixien bé els ghettos urbans, i mantenien que una aliança interclassista d'africans tindria més força -o més acceptació popular- que la sofisticada penya de Xuma i els seus amics *Dubenheimers*.

Les revoltes populars que la direcció de l'ANC havia negligit, al llarg dels quaranta, van inspirar tremendament als joves. Mentre els uns havien ignorat als *Sofasonke* de James Mpanza, els altres hi havien sintonitzat de seguida (56). El mateix podem dir dels boicots d'Alexandra i de la vaga de minaires. La frustració de Lembede, Sisulu, Tambo o Mandela en comprovar les claudicacions de la plana major del moviment, aviat deixaria pas a una clara determinació per canviar l'estat de coses. A les acaballes de la dècada, els membres de la Lliga Jove van consumir el divorci amb els líders, i van preparar-se per l'assalt al poder.

La vella guàrdia del Congrés ja havia advertit Xuma, amb certa anticipació, que la Lliga Jove era una criatura capaç de devorar el seu progenitor (57). La profecia es compliria el desembre de 1949, en ocasió d'una Conferència anual de l'ANC. La Lliga va presentar un breu *Programa d'Acció*, de tall netament africanista i populista. Xuma es va negar a adoptar-lo, i els joves van buscar a corre-cuita un candidat propi. L'honor va recaure en James Moroka, de forma un tant insòlita, ja que era un metge prestigiós, amb un perfil molt similar a Xuma, i per postres no era ni tan sols membre de l'ANC, detall que el convertia automàticament en candidat inconstitucional (58). Aquestes minúcies, però, no van impedir que Moroka fos presentat i obtingués la trona presidencial. Per arrodonir el *putsch*, Walter Sisulu va rellevar l'abnegat Calata a la Secretaria General.

L'important era que Moroka havia acceptat el *Programa d'Acció* i la posició d'un simple figurant, deixant l'organització pràcticament en mans dels joves. Al llarg de la seva efímera presidència, influiria ben poc en la marxa del Congrés, reclòs al seu poble de Thaba 'Nchu -a centenars de quilòmetres de Johannesburg-, i els seus errors el conduïrien aviat a caure en desgràcia entre els seus mentors. Sisulu, en canvi, es convertiria en el primer militant *alliberat* de l'organització, i s'abocaria en cos i ànima a imprimir l'estil d'una nova generació (59).

Els joves havien perdut a Anton Lembede, un líder carismàtic que havia estat víctima d'una mort precoç el 1947. Però comptaven amb l'energia de Sisulu, el talent de Jordan Ngubane (que més tard es passaria al Partit Liberal) i amb el reformista W.F. Nkomo, els advocats Duma Nokwe, Joe Matthews, Oliver Tambo i Nelson Mandela, i els professors Congress Mbata i Robert Sobukwe. M.P. Mda, successor de Lembede al capdavant de la Lliga Jove, va contribuir decisivament a moderar el to racialista d'alguns dels

seus companys (60). El planter era impressionant, i la història acabaria conferint rols importants a quasi tots els esmentats.

La cohesió generacional era evident, i de bon començament la cohesió doctrinària també. Els personatges en qüestió rondaven la trentena d'anys, professaven un anti-comunisme visceral, apostaven per un *nacionalisme africà* que dubtava de les tàctiques inter-racials de Xuma, i sobretot assumien la mobilització de les masses urbanes: "El Programa d'Acció de 1949 era un viratge en la història de l'ANC. Va encetar una nova era, una dècada de formes militants de lluita; era un adéu a delegacions, peticions i protestes inoperants. El Programa d'Acció era confrontacional. Exigia sacrificis per part del moviment" (61).

El sector majoritari dels *llogaires* abandonaria de seguida aquells preceptes que dificultaven, al seu entendre, una acció de masses efectiva. Arran de la repressió del Primer de Maig de 1950, i de la immediata prohibició dels comunistes, iniciarien un apassionat festeig amb el marxisme que encara s'aguanta avui dia. La col·laboració amb els col·lectius indis i amb blancs radicals s'enfortiria a la vista del potencial mobilitzador d'aquests. Només un sector d'incorregibles continuaria reclamant les pureses doctrinàries del Programa de 1949. La resta, a l'entorn de la *troika* Sisulu-Tambo-Mandela, evolucionaria cap a la concertació amb tots els que s'oposaven a l'Apartheid.

El Programa d'Acció, en realitat, no precisava com els principis generals s'havien de traduir en estratègies concretes. La forma escollida va ser la Campanya de Desobediència, que va arrencar el Juny de 1952, coincidint amb el tercer centenari de l'arribada dels colons holandesos al Cap. Milers de manifestants de totes les races van desafiar les lleis segregacionistes al Transvaal i, especialment, al Cap Oriental -on el Congrés comptava amb una forta implantació i experiència organitzativa. A la resta del país, l'impacte de la campanya va ser menor, i va posar en evidència la feblesa de l'aparell de l'ANC en algunes zones, com ara el Natal i Ciutat del Cap (62).

La Campanya va demostrar que les mancances de l'època Xuma, i especialment la desconexió entre bases i líders, no podia ser resolta en qüestió de mesos: les xifres de participació no van ser, ni molt menys, espectaculars (63). Però va obrir una fase crucial en la trajectòria del moviment: malgrat les detencions i algunes defeccions, els dirigents es van comportar amb una sensibilitat i una congruència apreciables (64). La plana major encapçalava les manifestacions i tastava els barrots de les presons tant o més que la militància de base. Blancs, bruns i negres, catòlics moderats i agnòstics socialistes, joves i grans, rebien bastonades igual de doloroses. Els *ooscuse-me* de sempre s'ho miraven des de la barrera, un pèl desconcertats i esporuguits.

Per primera vegada, una iniciativa de l'ANC havia disparat l'entusiasme de l'home del carrer: "L'impacte psicològic de la Campanya sobre les masses va ser enorme. Homes i dones corrents, que no hi tenien res a perdre i que podien guanyar-hi dignitat humana, es van apuntar a l'ANC en bloc...era l'acció apropiada. Arresteu-nos! Mateu-nos! Mengeu-nos si voleu!... Així vaig interpretar jo el sentir dels participants. Era el meu sentir. Frustrat, indignat i atrevit" (65). En passar de l'obsessió per la captació de quotes a la captació d'esperits, la nova executiva fomentava un creixement exponencial. Al terme de la campanya, diverses fonts suggereixen una militància inflada fins a cent mil membres, i la proliferació de seccions locals, tot i que bona part de l'eufòria s'apagaria en els anys següents (66).

Una excepció notable en la Campanya, i si voleu víctima del procés, seria el propi Dr. Moroka. Detingut i jutjat per la seva implicació, l'home es va espantar i va contractar lletrats a títol personal. Desmarcant-se de la resta dels acusats, Moroka va basar la seva defensa en el seu anti-comunisme i en les bones relacions que mantenia amb l'*establishment* afrikaner (67). Això li va valdre l'absolució legal, però també el repudi dels seus companys. Es va posar de manifest, més que mai, la seva condició d'intrús en el complex escenari polític sudafricà. Moroka no havia volgut assumir, en el moment crític, les càrregues de la seva posició. Una persona excepcional, apta per a les turbulències que s'endevinaven en un futur immediat, prendria el seu lloc: Albert Mvumbi Luthuli (68).

Mvumbi (*pluja persistent*) tenia més de cinquanta anys quan va accedir al càrrec. Tenia al darrera, però, una llarg historial, que l'havia convertit en una de les figures més adorades del país. Nascut i educat en un entorn missioner, aquest metodista zulu va dedicar-se a l'ensenyament fins que va ser elegit, en plena maduresa, cap tribal de la reserva de Groutville. El seu prestigi com a líder honest i receptiu es va estendre arreu del Natal, i rera la mort de John Dube fou escollit President del Congrés al Natal, amb el suport de tradicionalistes i cristians però també de la Lliga Jove. El 1952, en apostar decididament per la Campanya de Desobediència, el govern el va desautoritzar com a cap zulu.

En lloc de fer marxa enrera i quedar retratat, com la majoria dels líders tradicionals, Luthuli va preferir renunciar als seus privilegis i es va endinsar en el món incert de la política. Va publicar *El Camí de la Llibertat passa per la Creu*, un al·legat anti-racista que enllaçava perfectament amb les seves conviccions cristianes i amb la visió d'una Sudàfrica utòpica, multiracial i democràtica. La seva eloqüència i la seva provada integritat el van convertir en el candidat òptim per a reemplaçar Moroka (69). El canvi es notaria de seguida a l'ANC. Luthuli era ben distint dels seus predecessors cosmopolites, acomodats i un tant distants. El seu tarannà era més dignificat i coratjós, més càlid i afable: el seu bagatge pedagògic i els seus coneixements com a administrador rural facilitaven, sens dubte, la sintonia amb les multituds (70).

Es tractava d'un home pacífic, en el sentit que ho són la majoria dels patriotes -mirant d'evitar a tota costa conflictes civils, i entenent el valor del consens social (71). Però les seves inquietuds, l'edat i la lucidesa el feien dubtar de mètodes massa obsequiosos amb l'autoritat (72). No l'espantava, per tant, l'acció de masses, i al llarg dels anys va anar adoptant actituds cada cop més militants, en resposta a la insensibilitat del govern (73). A pesar del cessament oficial, la gent va continuar adreçant-s'hi com el *Chief*, en una afectuosa mostra de veneració i de reconeixement popular (74).

Luthuli també tenia, com tots els mortals, alguns defectes. Entre els més notoris, cal destacar la seva proverbial indolència, que el feia especialment reaci a les presses i al treball organitzatiu. L'adhesió de l'ANC del Natal a la Campanya de Desobediència va estar a punt de fracassar, i segons alguns testimonis Luthuli només va decidir adherir-s'hi després que una camperola present a la Conferència provincial l'acusés públicament d'*apalanca*t (75). Per sort, el dinamisme era una qualitat que no escassejava entre els antics *lligaires* i altres homes del seu entorn, com l'infatigable professor Z.K. Matthews (76) o alguns comunistes que aviat entrarien en l'òrbita de l'Aliança del Congrés.

Albert Luthuli estava destinat a convertir-se en una figura de proporcions mítiques, fins i tot fent ombra a alguns joves -com Sisulu, Tambo o Mandela- que haurien d'esperar l'eclipsi polític del *Chief* per a brillar amb llum pròpia. En el decurs de 1960, i sobretot rera els fets tràgics de Sharpeville, bona part dels ulls dels sudafricans -negres i blancs- estarien pendents de les reaccions i les declaracions del líder. La concessió del Nobel de la Pau, aquell mateix any, va elevar la seva estatura política i la va donar a conèixer arreu del planeta: mandatariis del món sencer, entre ells John F. Kennedy, li van enviar notes de reconeixement (77).

El govern va intentar frenar la irresistible ascendència de Luthuli. Van restringir els seus moviments, i van esforçar-se en associar-lo amb la lluita armada del Congrés, que arrencaria el 1963 de la mà de Mandela. Hi ha dubtes sobre la implicació de *Mvumbi* en la guerrilla del Congrés, però sembla que, si més no, hi va donar el seu consentiment tàcit (78). Les circumstàncies misterioses que van envoltar la seva mort van fer pensar en un muntatge del règim. Segons la versió oficial, mentre passejava vora el seu poble, un 21 de Juliol de 1967, va ser atropellat per un tren (79). En qüestió de segons, *Pluja persistent* va abandonar els turons verds del Natal, i va passar a ocupar el lloc d'honor en el Santoral del Congrés Nacional Africà. Entre la seva mort, la presó d'uns i l'exili d'altres, havia tornat la sequera de líders a la Sudàfrica negra.

La presidència de Luthuli havia marcat un punt àlgid en l'evolució de l'ANC. El seu lideratge havia acompanyat una etapa

de grans esperances, de puixança i de mobilització. El Congrés no havia actuat mai amb tant de tremp, no havia comptat fins aleshores amb una adhesió tan àmplia ni amb uns dirigents tan compromesos i devots. Però l'organització no va poder evitar una forta crisi de creixement, de la qual se'n ressentiria i la qual impediria una sòlida resistència als embats de Pretoria.

Un dels aspectes inèdits de la dècada dels cinquanta fou el desvetllament de la militància femenina. Front als plans del govern per estendre l'obligatorietat dels passis a les dones, es van produir manifestacions massives al llarg del país. A resultes de la Campanya de Desobediència -on gairebé la meitat dels detinguts van ser dones (80)- la Lliga Femenina de l'ANC es va integrar en la Federació de Dones (FSAW), que va promoure accions continuades de protesta. Però la FSAW no era orgànicament un apèndix del Congrés, i això provocava certa incomoditat en l'executiva del moviment.

El sector africanista de l'ANC, que agrupava als malcontents de l'antiga Lliga Jove, ja havia expressat els seus dubtes al llarg de la campanya multi-racial de 1952, i va condemnar l'ambigu suport de l'ANC a la plataforma de dones. La veritat és que els homes del Congrés, mentre es consideraven responsables de les activitats de les senyores, eren incapaços d'oferir tàctiques i estratègies clares d'acció: més aviat recomanaven contenció (81). La FSAW no va esperar a rebre consignes precises; va intensificar la seva activitat i el seu caràcter independent, però va evitar convertir-se en un instrument dels africanistes. L'èxit de les manifestacions de 1956, coronat per una marxa a Pretoria en contra dels passis, va reconciliar les dones amb la direcció de l'ANC -la qual finalment va concedir-li cert respecte i un ben merescut reconeixement (82).

Val a dir que els mascles de l'ANC, a aquelles alçades, estaven amoïnats per altres negocis. La Campanya de Desobediència havia posat en quarantena a bona part de la plana major (83): poc després, l'assemblea de Kliptown -que produiria la Carta de la Llibertat-, havia tornat a captivar els somnis de la gent corrent (84), però havia desfermat també una onada de repressió governamental de gran amplitud. Els principals dirigents, no només del Congrés sinó del que ja era una veritable coalició multi-racial (85), van passar a disposició judicial.

La fiscalia va acusar a més de cent cinquanta membres de l'*Aliança Cartista* (86) de traïció, i de voler enderrocar l'estat vigent per implantar un règim comunista. Els famosos Processos de Traïció es van allargar durant quatre anys, i van deixar el moviment quasi orfe d'abanderats fins entrats els anys seixanta. Tots els encausats van ser absolts, però el govern va assolir els seus objectius: trencar la cohesió del lideratge i enfonsar l'aparell del Congrés en el caos més absolut.

S'havia donat un fenomen màgic, un moment de catarsi en què el gruix dels treballadors urbans s'havien sentit identificats, per primer cop, amb les figures del Congrés (87). Amb l'entrada de Luthuli, s'havia forjat una comunió d'ànima i cos entre el poble i la seva avantguarda. Al cap de pocs anys, la complicitat patiria un desgast considerable i s'arribaria a qüestionar seriosament.

La negligència administrativa jugaria un paper destacat en aquest procés degeneratiu, i la repressió oficial no en seria l'única causa. Per començar, en el context de mobilitzacions dramàtiques i emotives del moment, resultaria feixuc concentrar-se en el sòrdid control de finances i de logística organitzativa. Les xifres de militància tornarien a remetre, mantenint-se a nivells superiors als de l'era Xuma, però per sota del sostre assolit a tenor de la campanya de 1952 (88). La secció del Cap ja havia anticipat a finals del 1952, en plena eufòria, les mancances que plagaven la formació:

"La campanya ha fet aflorar algunes febleses greus en la nostra organització... El primer defecte del nostre moviment.. és el [de la inexistència] d'un diari... Un moviment com el nostre no pot progressar sense un organ propi... El segon defecte és l'absència d'organitzadors a ple rendiment... Cal obtenir els recursos per assegurar les tasques administratives i organitzatives a càrrec de personal eficient i satisfactori... Un tercer defecte... és en l'administració. Moltes secretàries de secció no tenen ni idea del que significa l'administració d'una oficina. Les cartes no són contestades. Els informes, quan es fan, arriben tard. Les finances no són anotades i les subscripcions no són trameses al seu destí, amb rapidesa i regularitat. Decisions de gran relleu són aprovades per les seccions i sovint no són ni comunicades a la central" (89).

El periodista Anthony Sampson, a mitjans dels cinquanta, ofería un panorama desolador de l'organització, amb una militància que situava en el 0,5% de la població (càlcul certament optimista), i una administració que definia com *inexistent*. L'oficina de Johannesburg tenia un aspecte sinistre: "El quarter general de Johannesburg consisteix en uns baixos insalubres d'un edifici abandonat del barri indi, amoblat amb un gran florier, quatre cadires trencades, volums de la *Business Encyclopaedia*, un taulell i una pissarra d'anuncis... sense els equipaments d'un partit polític modern, sembla impossible la comunicació amb els membres, fins i tot suposant que aquests constin a l'arxiu" (90).

L'informe anual de l'executiva a la Conferència de 1955 insistia sobre els mateixos punts: "... mai no ressaltarem massa el fet que, quan no existeix una màquina organitzativa, qualsevol lluita està condemnada a morir" i alertava que "... Una organització com l'ANC no pot somniar en dur a terme les tasques que es proposa sense bons recursos financers" (91). L'expansió real, en volum i qualitat d'accions, no s'havia correspost amb una posta al dia de l'aparell. La infraestructura llegada per l'equip Xuma no s'havia ajustat a la nova situació, o encara pitjor: s'havia desatès i, per tant, s'havia degradat tota sola.

Sisulu, Tambo i Mandela van intentar combatre el marasme. La seva capacitat organitzativa s'havia posat de manifest durant la

Campanya de desobediència. Però Sisulu havia estat confinat a casa pel govern, i el 1954 va ser obligat a dimitir de tots els seus càrrecs. Tots tres van ser acusats en els Processos de Traïció. Els seus moviments van ser restringits per la policia. Mandela va reeixir, malgrat tot, a presentar i rebre l'aprovació d'un *M-Plan* que havia d'enquadrar els militants en cèl·lules locals, connectades de forma piramidal amb la direcció. El projecte només es va poder aplicar parcialment al Cap Oriental (92).

L'esquema de Mandela hagués permès reestructurar l'aparell de dalt a baix. A més d'enfortir les vies de comunicació internes i les finances, pretenia construir una xarxa àgil i descentralitzada de nuclis actius, anticipant-se a una més que probable etapa de clandestinitat. Però la cúpula directiva no el va considerar prioritari fins al 1963, quan ja era massa tard, amb l'ANC en situació d'il·legalitat i Mandela entre barrots (93). Els líders del moviment no havien tingut ni temps ni ganes de prendre's seriosament la proposta.

El cert és que, a finals dels cinquanta, un altre cúmulo de problemes urgents van venir a afegir-se a la urticària organitzativa de l'equip de Luthuli. Bona part de les bases, atïats pels africanistes, començaven a acusar-los de dirigistes. Els sindicalistes del Congrés d'Unions Sudafricanes (SACTU), enquadrats en l'Aliança Cartista, rondinaven per les constants intromissions dels polítics. Luthuli no va contribuir gaire a encalmar els ànims quan va declarar, el 1958, que "Cap sindicalista no és un bon sindicalista si no és un membre del Congrés. Cap treballador no és un bon membre del Congrés si no és un bon sindicalista" (94).

Les campanyes engegades en la segona meitat dels cinquanta van resultar, gairebé sense excepció, un fracàs notori. Semblava que els dirigents s'entretinguessin a fabricar consignes, per una banda, mentre els afectats es perdien per camins diferents. La protesta contra la Llei d'Ensenyament bantú n'era un bon exemple. Quan ningú no discutia la perversitat intrínscica de la llei, que posava tota l'educació dels africans -fins i tot la missionera- en mans de l'Estat, sota criteris segregacionistes, la fórmula de confrontació proposada per l'ANC potser no va ser la més idònia. Professors, pares i alumnes havien de sostenir un boicot a les escoles secundàries, dirigit per quadres polítics, que deixava els marrecs sense classes durant un període indeterminat.

La resposta va ser moderada a Ciutat del Cap i al Transvaal, on les associacions de mestres estaven força polititzades, però a la resta del país va resultar un desastre. Els pares preferien una educació racista a una educació inexistent: els professors temien pels seus salaris, i els nois no acabaven d'entendre el que passava. L'*ensenyament alternatiu* promès per la direcció va ser un fiasco absolut. Comparant-ho amb anteriors motins escolars - que s'havien produït, i amb força, en reiterades ocasions- sobta

com l'ANC no va apel·lar als greuges clàssics -costos de matrícules, escassetats en la dieta, etc.-, sinó a qüestions d'elevada índole moral. Comparant-ho amb posteriors revoltes estudiantils -i sobretot la de Soweto '76-, era clar que els alumnes s'ho miraven tot com a purs convidats de pedra (95).

La demolició del barri de Sophiatown, un dels únics indrets on els africans encara conservaven drets de propietat, va generar una reacció encara més irreal i confusa. La resistència a les expropiacions, que va captar la simpatia d'alguns radicals blancs com l'inefable capellà Trevor Huddleston, va diluir-se front a les vacil·lacions de la cúpula del Congrés. La veritat és que l'ANC no va voler fer-se càrrec d'una mobilització heteròclita, que barrejava interessos de propietaris, llogaters, joves radicals i àdhuc bandes de delinqüents (96), i va limitar-se a fer proclames enèrgiques i protestes formals (97).

Un dels problemes de Sophiatown era la seva complexitat social. El mateix ANC admetria que "... la crida als propietaris no podia ser idèntica a la dels llogaters. Els llogaters estaven necessitats d'uns habitatges millors... i la mínima unitat entre els dos grups no va ser assolida" (98). Segons Tom Lodge, el Congrés encara madurava les implicacions del seu viratge populista, i el moviment encara no tenia clar quin dels segments socials havia de defensar (99). Mentre s'ho feia a cara o creu, però, el govern s'apuntava una victòria rera l'altra. Els darrers habitants de Sophiatown, atrinxerats rera els seus mobles i matalassos, van ser dissolts i expulsats per la policia en una freda matinada de 1957.

Un dels errors de la campanya de Sophiatown, igual que en les lluites contra l'Educació bantú, era la manca d'alternatives sòlides. El Congrés s'ensopegava, una i altra vegada, amb la mateixa pedra. Si la gent no podia passar sense instrucció, encara se les podia compondre menys sense un sostre. L'Estat potser no oferia palaus -de fet, els desnonats eren traslladats a quioscs de Soweto- però l'ANC només oferia sang i sacrificis a cel ras, i en els moments crítics els dirigents brillaven per la seva absència (100).

Una altra sèrie de fets, cap a la mateixa època, es devien clavar com una espina en les parts nobles dels líders del Congrés. Es tractava -novament- d'Alexandra i dels seus maleïts autobusos. Malgrat la postura reticent d'alguns ciutadans acomodats, el gener de 1957 Alexandra es va oposar en massa a nous augments en les tarifes de transports. Un Comitè popular (APTAC), on s'hi integraven representants veïnals, radicals d'esquerra, africanistes i oficialistes de l'ANC, va optar pel boicot. Durant un grapat de setmanes, sota la consigna d'*Azikhwe!wa!* (No pujarem!), els veïns van caminar els quinze quilòmetres que els separaven del centre de Johannesburg. L'acció es va estendre a altres barris de la zona.

Al cap d'un mes, la directiva de l'ANC, que encara no s'havia desempallegat dels Processos de Traïció, va decidir pactar amb les autoritats i desconvocar el boicot. Però els seus delegats van quedar en minoria al Comitè popular, i el boicot va continuar. Josias Madzunya, capítost dels africanistes, es va dedicar a intercanviar bronques i insults amb els nuncis enviats per la direcció. Alguns prohoms independents van mirar de desencallar la situació, com el Bisbe anglicà Reeves, l'escriptor Paton o el mateix Xuma, que com a militant de base del Congrés es devia fer un bon panxot de riure a costa dels maldecaps dels seus successors.

Els incorregibles boicotejadors van escalfar els ànims contra la temperança dels líders nacionals: "Aquests líders no són millors, sinó sovint pitjors, que aquell francès panxut que va ser vist corrent darrera una multitud que acabava de sortir d'un carrer durant la Revolució francesa; quan li van demanar perquè s'havia esgotat d'aquella manera, va respondre -la suor vessant per tots els porus- `Veieu aquella gentada d'allà? Jo sóc el seu líder" (101). L'APTAC va acusar el Congrés de claudicador i de quintacolumnista, i va distribuir un full volant en termes duríssims: "Un home vestit de policia és fàcil de detectar, però un home disfressat de paraules fermes i accions febles -ha de ser delatat pels seus actes. Aquest és el cas de l'ANC... Que quedi ben clar: no ens deixarem enganyar per estafes i estafadors... Contraposem el nostre afartament i determinació a la seva estupidesa. El boicot no s'ha acabat de cap de les maneres" (102).

El boicot, no cal dir-ho, es va acabar, però al cap de tres mesos llargs. Com deu anys enrera, els empresaris de Johannesburg van subvencionar l'augment dels bitllets. La direcció de l'ANC va callar, conscient que havia deixat passar una ocasió històrica per recuperar una sintonia amb les masses notablement malmesa. El judici de Lodge, sempre incisiu, és que "... no van fer un intent seriós per a institucionalitzar el poder popular, la participació política popular, que s'havia gestat amb el boicot... havent contribuït al naixement de la dinàmica del boicot, podem afirmar que, un cop collit, en van llençar el fruit" (103).

Curiosament, a la barriada d'Evaton, arran d'un boicot similar, però encapçalat des del principi pels africanistes, la solució del conflicte va ser molt més ràpida i senzilla. La localitat estava més lluny de Johannesburg, les interferències de la plana major de l'ANC, de liberals o de filo-comunistes van ser insignificants, i els activistes locals van actuar de forma més cohesionada (104). No era d'estranyar que, entre les bases del moviment, un nombre creixent de militants s'estimessin més avançar tots sols que estimbar-se en companyia dels seus líders. Una segona rebel·lió, similar a la que havia protagonitzat la Lliga Jove en la dècada anterior, apareixia més que probable.

Davant l'onada de descontentament intern, l'executiva del Congrés va reaccionar amb poca traça. A finals de 1957, s'aprovava una nova Constitució, que reforçava la centralització de Xuma i adoptava un sever codi de conducta (105). Però la reforma

burocràtica no impediria que continués la cadena d'equivocacions, en la tònica apuntada: si la vaga general de juny de 1957 aconseguiria cert ressò, la d'Abril de l'any següent, en resposta a les eleccions blanques, havia de ser cancel·lada a darrera hora davant un més que previsible fracàs. Quant al paper de l'ANC en les revoltes rurals de 1956-60, més val no parlar-ne: altres estudiosos, algun fins i tot militant del Congrés, ja han relatat amb pèls i senyals el galdós paper del moviment en relació a uns fets tan novedosos i prometedors (106).

Els africanistes es nodrien de les patinades dels dirigents. Si la seva influència, durant la Campanya de Desobediència i l'assemblea de Kliptown, havia estat encara marginal, a finals dels cinquanta va començar a ser important. Als ghettos d'Alexandra, Soweto, Evaton i Sharpeville, així com al voltant de Ciutat del Cap, possiblement van arribar a captar més simpaties que els oficialistes del moviment. El novembre de 1958, els africanistes van orquestrar l'assalt final a la formació-mare. La destresa de la *nomenklatura* oficialista va evitar el triomf dels rebels, i aquests van decidir escindir-se. El març de 1959 naixia el Congrés Panafricanista (PAC), sota la Presidència de Robert Sobukwe.

El PAC va capitalitzar els èxits dels seus simpatitzants a les zones urbanes (107). La primera campanya que van orquestrar, en contra dels famosos passis, va tenir una acollida irregular, però va arrelar amb força a Ciutat del Cap i a la regió d'Evaton-Sharpeville. Va ser en aquests indrets que, el març de 1960, la policia va respondre amb contundència a les manifestacions i va desencadenar unes matances que alterarien el curs de la història del país. La Sudàfrica negra es va encendre, i el PAC semblava portar la davantera. Albert Luthuli, totalment desbordat pels fets, va haver de sumar-se a les protestes i cremar el seu passí.

L'últim que necessitava l'oposició negra, en aquella cruïlla històrica, era paralitzar-se en la fissió (108). Les divisions facilitaven l'empresa repressiva del règim. Però les nafres eren massa recents, i les dues formacions germanes no es van posar d'acord per a emprendre una ofensiva conjunta. El govern, un cop recuperat de l'ensurt, va declarar l'estat d'excepció i va prohibir tant el PAC com l'ANC. Ambdós moviments entraven en una blanca nit que s'allargaria trenta anys.

Les represàlies van afectar a totes dues organitzacions, però el PAC segurament va sortir-ne més tocat. Els seus quadres intermedis eren en general més instruits que els del Congrés, però també més joves i inexperts (109). En poc més d'un any, el seu còmput de militants gairebé havia arribat a empatar amb el de l'ANC, i no els mancava entusiasme, però el seu dèficit organitzatiu era encara més escandalós que el de la força rival (110). El PAC no va poder mantenir, ni a l'exili ni en la clandestinitat, la infraestructura que va facilitar a l'ANC la llarga travessa del desert.

Paradoxalment, una part molt important d'aquesta infraestructura havia de consistir en un bon equip dirigent. En condicions d'il·legalitat, la sintonia amb les masses perdia pes relatiu. Era essencial, en canvi, disposar de figures mítiques, que poguessin convertir-se en herois sense cap necessitat d'empassar-se constantment la pols dels ghettos. Líders com Luthuli, que malgrat tot no havia extraviat la seva aurèola de sant, i que segons la poetessa Jennifer Davis havia esdevingut insígnia dels esperits inquietos: "Encadenat / Em vas fer conèixer / La llibertat / Silenciat / Em vas ensenyar / A parlar" (111). Però sobretot, a partir de 1960, líders com Nelson Mandela.

L'Era Mandela: figura i llegenda (1960-1990) -

Nelson Rolihlahla Mandela va néixer l'any 1918 al poble de Qunu, al Transkei, en el sí d'una branca menor de la noblesa Thembu -casa reial xhosa. El 1940, va interrompre la seva formació a la universitat africana de Fort Hare per fugir a Johannesburg, sense el permís dels seus tutors. Allà va completar els estudis de dret i va connectar amb els membres fundadors de la Lliga Jove de l'ANC. Al llarg de vint anys, Mandela va assumir amb discreció diverses responsabilitats dins del Congrés, especialment rera l'accés de la Lliga Jove a la cúpula del moviment. El 1952 va ser elegit President de la secció del Transvaal, i Vice-President nacional a l'ombra de Luthuli.

La prohibició de l'ANC, arran dels fets de Sharpeville, va ajudar a convertir Mandela en una celebritat. Va passar a la clandestinitat, portant el pes de l'organització, viatjant a diversos estats de l'Àfrica independent, i donant a llum *Umkhonto* (o MK), la branca armada del Congrés. La premsa, atesa la seva facultat de fer-se esmunyedís, el va batejar com el *pimpinel·la negra*. L'estiu de 1962 va ser capturat, fruit d'una delació que alguns atribueixen a la CIA (112), i condemnat a cinc anys de presó. Poc després, el govern va desarticular MK i va afegir Mandela a la resta d'acusats en els processos de Rivonia. Els encausats van ser trobats culpables d'alta traïció, però la pena màxima fou commutada per cadena perpètua.

Mandela ja era, a aquelles alçades, una personalitat de cert relleu. Però fou el seu llarg presidi -vint-i-set anys-, el que el va projectar al reconeixement universal, sobretot a resultes d'una campanya per al seu alliberament en els anys vuitanta. El dia 11 de febrer de 1990 va ser alliberat, i poc després fou elegit President de l'ANC. El 1993 va rebre el Premi Nobel de la Pau conjuntament amb el seu indultador, el cap d'estat sudafricà Frederik De Klerk (113).

El primer pas de Mandela vers la preeminència política es va produir, de fet, en molt pocs anys. Tot i que la seva escalada en la jerarquia interna de l'ANC havia començat als anys quaranta, i que havia ocupat càrrecs estratègics al llarg dels cinquanta, diverses fonts rigoroses avalen la tesi que el seu salt a la *pole position* no es va produir fins al 1960, coincidint amb l'enduriment del règim i la il·legalització del Congrés. Malgrat el que puguin suggerir alguns hagiògrafs contemporanis, abans d'aquell moment era un home relativament anònim.

Els cronistes de finals dels cinquanta li van dedicar ben poca atenció, comparat amb l'espai concedit a Luthuli o fins i tot a Sisulu: en un cas concret, apareix com un simple *apparatxik*, cobrint les funcions de missatger de luxe. La mateixa Mary Benson, biògrafa reconeguda del personatge, admet que la Campanya de Desobediència no va ser una criatura de Mandela -altres fonts destaquen fins a la sacietat la seva condició de *voluntari en cap*, i que fins a principi dels seixanta tot apuntava a Sisulu com successor de Luthuli (114).

Benson situa el moment d'inflexió, per al moviment i per a Mandela, en l'any 1961. El règim ja ha mostrat la seva cara de monstre, i l'ANC abandona qualsevol esperança de diàleg. El conflicte -armat, a partir de Desembre- està servit. L'autoritat de Mandela pren la davantera a la beateria de Luthuli i també a l'entusiasme de Sisulu (115). Mandela combina una inqüestionable habilitat política amb una impressionant estatura física i mental. La militarització incipient de la formació és obra seva, amb el que podria ser una contribució cabdal de comunistes com Joe Slovo (116).

Els processos de Rivonia confirmen aquesta imatge d'home fort, tot afermant l'ascendència de Mandela, malgrat que també marquen la seva desaparició de fet en l'escena política activa durant quasi tres dècades. L'allocució final del líder als judicis, plena de fermesa i de dramatisme, donarà la volta al món: "He cultivat l'ideal d'una societat lliure i democràtica, en que totes les persones poguessin viure en harmonia i igualtat d'oportunitats. És un ideal que espero poder assolir i gaudir. Però si molt convé, és un ideal pel qual estic disposat a morir" (117).

No era sorprenent que, en aquella cruïlla històrica, una persona de la seva capacitat, el seu tremp i la seva fusta hagués deixat enrera al rústic de Luthuli. El respecte i l'afecte que generava des dels seus 1'80 metres d'alçada eren excepcionals. En el decurs dels processos de Rivonia, el seu posat digne i recte va enaltir la seva figura (118). El que sí resulta sorprenent és com el mite va anar creixent i expandint-se en els següents anys, mentre ell romania tancat, i com va esclatar rera el seu alliberament, al cap de tres dècades. Alguna cosa devia tenir aquest home per marcar amb el seu segell personal, *in absentia*, tota una època (119).

L'únic que ens podria fer qüestionar el mite és precisament l'abús. Hi ha hagut tanta unanimitat en la veneració, fins i tot tanta adulació, que el que més trobem a faltar és una anàlisi ponderada del personatge, que ens permeti interpretar les contribucions, tant positives com negatives, d'aquest mortal. En aquest sentit, hi ha hagut un cert debat sobre les conviccions ideològiques de Mandela, que hagués pogut resultar més enriquidor si no hagués quedat inundat per un oceà d'elogis acrífics.

Hi ha poques obres que tracin l'evolució del pensament de Mandela, des d'un africanisme i un anticomunisme furibund als anys quaranta fins a un multi-racialisme marxistitzant als seixanta. Pocs estudiosos han volgut destapar el tabú de la -més que probable- pertanyença del dirigent al Partit Comunista (120). La majoria ho han despatxat amb una referència a les consagrades paraules del mestre, que de fet són un tant evasives: "No sé si vaig esdevenir un comunista. Si per comunista voleu dir un membre del Partit Comunista i una persona que creu en la teoria de Marx, Engels, Lenin i Stalin, i que s'adhereix estrictament a la disciplina del Partit, no vaig esdevenir un comunista" (121).

Podem estimar que la militància de Mandela al Partit Comunista era un fet anecdòtic, que només obsessionava a Pretoria. Però no va ser anecdòtica l'aproximació al marxisme de la principal figura de l'ANC, que sens dubte ajudaria a empènyer el Congrés cap al patró dels moviments d'alliberament tercermundistes de l'època, proclius al guerrillerisme revolucionari. Un apropament que, al capdavant, havia de caracteritzar la vida de l'ANC fins als nostres dies. Tampoc no ha estat anecdòtic el viratge del líder, en temps recents, vers un liberalisme democràtic més acomodatici, que ha permès difondre una imatge de respectabilitat front a l'*establishment* sudafricà i mundial.

El geni i figura de Mandela ha de ser considerat un cas atípic, a causa de l'evocació mítica que l'ha acompanyat en vida. L'empresonament el va allunyar del desgast polític habitual, sotmetent-lo sens dubte a un martiri ignominiós, però estalviant-li també l'escrutini diari del que són víctimes la majoria de dirigents polítics. Només alguns casos de dissidents -potser Andrei Sakhàrov, Vaclav Havel o Aung Suu Kyi- són remotament comparables al fenomen Mandela. A partir de 1962, el nostre home serà més una bandera, un reclam simbòlic, que no pas un actor en el camp de batalla de l'oposició sudafricana. D'aquí les dificultats a fer-ne un examen rigorós, més enllà de la vexil·lologia o de la semiòtica.

Els anys de presó són, per raons òbvies, els menys documentats de la vida de Mandela. Inicialment, a Robben Island només podia rebre visites de la família, i de forma molt espaiada. La seva correspondència passava una estricta censura, que eliminava qualsevol menció a qüestions fora de l'esfera personal.

Les comunicacions amb l'ANC clandestí o amb l'exili eren gairebé impossibles, tot i que a la llarga, i mitjançant les astúcies més inversemblants, van arribar a circular alguns missatges. Però sobretot, la presència pública de Mandela no era una necessitat imperiosa: era més útil la seva presència immanent.

De cròniques de Robben Island n'hi ha una colla. La majoria són relats sòrdids sobre les condicions de vida i la rutina monòtona del penal. El complex penitenciari, situat en un illot a 10 milles de Ciutat del Cap, era modern i funcional però dur. A l'hivern feia fred i a l'estiu calor. Com que anteriorment havia estat sempre infrautilitzat, hi havia poques instal·lacions per als centenars de reclusos, principalment polítics, que hi van ser destinats al llarg dels seixanta. La violència dels vigilants i entre els propis reclusos era freqüent, la tuberculosi campava als seus aires, es produïen alguns suïcidis, etc...: res que no fos normal en una presó d'un règim repressiu. D'altra banda, el paratge natural era sublim, i els convictes podien passejar en companyia de pingüins, estruços i cabretes (122).

Pel que expliquen els testimonis, Mandela se'n sortia força bé. Quan va arribar a l'illa, acompanyat de la trepa de Rivonia, alguns quadres de MK i molts militants del PAC ja hi residien des de feia temps. Robert Sobukwe estava retingut, per ordre governativa, en un barracó isolat -i sembla que es va produir algun contacte entre ambdós líders (123). El camarada Nelson va imposar de seguida la seva ascendència sobre els seus col·legues. Mentre picaven a la pedrera, ell oferia consells legals, donava classes i organitzava peticions col·lectives (124). No hi ha dubte que el seu prestigi i determinació van contribuir a millorar les condicions del presidi. Quan intercedia, ho feia amb atreviment, com en la carta enviada el 1969 al Ministre de Justícia, on li retreia que se'ls tractés molt pitjor que als afrikaners condemnats per alta traïció rera la segona guerra mundial (125).

Amb Walter Sisulu i Govan Mbeki, van encoratjar la formació dels reclusos, fins al punt que l'illa era coneguda afectuosament com la *Universitat Mandela*. Un bon grapat d'anys després, Mbeki publicaria un recull dels textos didàctics d'història, de teoria marxista i de l'ANC, que es distribuïen en secret entre els presoners. Segons el propi Mbeki, aquests escrits tenien uns objectius ben concrets: "Primer, intentaven equipar als nostres militants amb un coneixement adequat de la seva pròpia lluita històrica; segon, pretenien frenar les pretensions de grups rivals a l'illa, i particularment del Congrés Panafricanista" (126). Els primers graduats d'aquell ateneu s'apuntarien a les revoltes dels setanta, ajudant a alimentar els aixecaments amb l'evocació dels líders absents (127).

L'any 1982, la majoria dels encausats de Rivonia serien traslladats a la presó de Pollsmoor, prop de Ciutat del Cap. Allà, el règim penitenciari va relaxar-se una mica. Dos enviats estrangers

que van tenir ocasió de visitar Mandela van sortir amb impressions molt positives, tant pel que feia a l'estat de salut del reclus com per la seva talla política, la seva sintonia amb el món exterior i el seu to mesurat (128). El moviment anti-apartheid, conscient del tresor que s'amagava rera els barrots del penal, va redoblar els tambors per a reclamar l'alliberament del seu ídol. La campanya que es muntaria a continuació acabaria essent, de llarg, la més clamorosa i impactant que mai no havia viscut el vell Congrés Nacional Africà.

El perfil de Mandela permetia la fabricació d'un mite molt especial. El seu aïllament, com ja hem assenyalat, era més un avantatge que un impediment per a la fabulació del personatge: l'ídol es podia mantenir en estat pur, sense la pàtina de rovell que adquireixen tots els cossos en contacte amb l'atmosfera. La seva vigència, d'altra banda, tenia molt a veure amb la supervivència i amb la longevitat, que el convertia en un punt de referència constant. Nelson no necessitava formol, com altres herois caiguts. No s'havia esvait, verge i màrtir, del món dels vius. Era símbol d'esperança viva, a diferència de Luthuli o de Steve Biko, que havien passat al panteó d'Azània i havien deixat orfes als seus admiradors (129). Mandela podia tornar, havia de tornar -i, de fet, acabaria tornant.

Un altre punt a favor de Mandela eren els seus ascendents, no tant astrals com familiars. Pràcticament totes les glosses del líder ressalten, d'una o altra manera, les seves arrels aristocràtiques, i tendeixen a equiparar noblesa de sang amb noblesa de caràcter. Que la seva filiació correspongui a una branca secundària de la casa Thembu no té gaire importància: és l'explotació del fet, que sovint els mateixos autors ignoren o subestimen en altres casos - com ara Buthelezi, de la dinastia zulu, o Kaiser Matanzima, ex-President del Transkei i cosí de Mandela-, el que resulta significatiu.

La infantesa de Mandela és retratada amb nostàlgia. La formació rebuda al *kraal* o cort principesca de Mqokezweni li imprimiria un caràcter inclinat al lideratge, cisellat a força de rondalles èpiques sobre el passat dels xhosa i la resistència africana. El món tribal, suposadament, pren en la seva memòria la força del paradís perdut, socialment estable i decorat per una mitologia alliberadora (130). El seu veritable ritm d'iniciació és la migració a la metròpoli, que l'obliga a madurar de la nit al dia i a desfer-se dels somnis de l'edèn.

Segons l'hagiografia ensucrada d'autors com Fatima Meer o Jean Guiloineau, Mandela no perdrà mai el vernís tradicional. Un petit toc viril l'ajudarà a refermar la seva autoritat de regust clànic: "Si pogués tornaria a fer-ho tot igual, tal com faria qualsevol home que es digni anomenar-se home" (131). El seu segon nom, el que la majoria dels africans conserven com a senyal d'identitat, és Rolihlahla, *el problemàtic* o *el que crea dificultats*. Més d'un s'ho prendrà com a

premonició dels embolics que arribarà a organitzar al llarg de la seva vida. Els sobrenoms afectuosos que col·leccionarà tindran encara més ressò entre el seu exèrcit d'incondicionals. No serà mai *chief* -Luthuli se li havia anticipat-, però sí *Baba* -pare- i sobretot *Madhiba* -guia (132).

L'entronització del *Madhiba* no impedirà que connecti amb la massa. Més aviat, en el marc d'una societat en transició entre el somni pairal i l'angoixa industrial, el convertirà en el comodí clau, el que condensa aspiracions contradictòries i entorns culturals sobreposats. Tal com ens indica un irònic Tom Lodge: "El seu lideratge és patrici i innat, dotat amb el poder d'una 'oratòria commovedora', compassió 'pels pobres', i per damunt de tot l'empatia social que li permet 'arromangar-se' i bellugar-se anònim entre la multitud"... "Patriarca comunal, heroi proletari, i demòcrata liberal; fins i tot en el context d'una èpica devota, les visions divergents de la vida de Mandela apunten a la complexitat ideològica del moviment que representa amb tanta eficàcia" (133).

Un crític de l'esquerra radical, Neville Alexander, ens aportarà un examen molt més cínic sobre la noblesa de Mandela. Al seu entendre, l'home no ha estat mai res més que un tradicionalista partidari de l'emancipació negra -el qual a Sudàfrica, òbviament, el fa aparèixer radical. Per a Alexander, el posat cavalleresc no ha actuat com a simple reclam estètic, ans al contrari; el veritable vernís ha estat l'adopció passatgera d'una retòrica socialista, la disfressa obrerista imposada per les circumstàncies: "... el seu bagatge personal és de fet molt més religiós i associat a la reialesa. La forma de vestir, la manera de parlar amb la gent, es basen en la seva creença que -segons les seves pròpies paraules- els dirigents estan fets per dirigir" (134).

Un altre capítol interessant de les elegies a Mandela, molt proper a l'esmentat, és el de les seves aptituds personals. Segons Fatima Meer, d'entre els apòstols elegits que formaven la Lliga Jove als anys quaranta -i que "havien de despertar el gegant africà condormit" (135)-, Nelson hi destacava amb llum pròpia. Al cap de cinc dècades, continua sent el messiès esperat: "És la persona indicada per a fer sortir el país del pantà actual de ruïna material i humana. Cal que preguem i desitgem que li donin l'oportunitat de portar el nostre país vers la unitat que tots ens mereixem" (136). Per a Ruth First, militant comunista assassinada pel règim, les virtuts del gran emancipador traspassaven els murs de Robben Island: "Mandela, es murmura del·là els murs de la presó, és tan magnètic en tant que pres polític com ho era en qualitat d'orador de masses i de dirigent clandestí, i segeuix irradiant la confiança, la fortalesa i l'autoritat moral que ha sostingut la lluita per la llibertat en els pitjors temps; i que enderrocarà, algun dia, tot el sistema de l'Apartheid" (137).

Algun txitxarel·lo s'atrevirà a dir que el dictamen del jurat en els processos de Rivonia es va inclinar per la cadena perpètua, i no per la pena de mort, a causa del magnetisme personal del *Madhiba*, que va quedar palès en el seu discurs final. Podem discutir tant com calgui sobre el carisma i l'oratòria de Mandela -entre altres coses, és probable que l'esmentat discurs no el redactés tot sol-; però afirmar que això podia influir als togats

pretorians, homes ben experimentats en enviar lluitadors a la forca, és una immensa bajanada (138).

Una altra cosa és reconèixer la capacitat organitzativa, l'energia i l'olfacte polític de Mandela, que sens dubte són excepcionals. Això no vol dir que aquestes qualitats fossin innates; al capdavant, hi ha raons de pes per pensar que van anar madurant en el decurs d'una llarga experiència vital, i que van començar a emergir a principis dels seixanta (139). La seva habilitat, per exemple, va resultar crucial a l'hora de ratificar la lluita armada o d'orquestrar la col·laboració amb els comunistes (140). I el seu coratge va ser determinant a l'hora de transformar la imatge d'un moviment amb rèmores servils (141).

La predisposició del nostre profeta al sacrifici s'afegeix a la llarga llista d'elogis dispensats pels seus deixebles. És un aspecte que potser ens obligaria a fer aflorar l'educació cristiana de Mandela, l'ascendència de Luthuli i l'afició per la redempció de la Creu. Que el bon Nelson, en el seu periple heroic, destrossés la seva vida personal i la de dues famílies, és positivat com a mostra d'abnegació per la causa. També s'admira el fet que mai no pogués fruit d'una veritable joventut, que sués sang a presidi o que visqués perseguit, fugitiu aventurer i agosarat, en el moment crític de la seva carrera política (142). Les bastonades, que entre altres companys de lluita són pura i simple agressió, en el cas de Mandela són martiri de sant.

El propi Mandela s'havia esforçat a avalar, en diferents moments de la seva vida, aquesta exaltació del massoquisme redemptor. En la seva època de *pimpinel·la*, havia anunciat: "No em lliuraré a un govern que no reconec... M'he hagut de separar de la meva estimada esposa, de la meva mare i de les meves germanes, per viure com un fora de la llei en la meva pròpia terra. He hagut de plegar el meu negoci, abandonar la meva professió, i viure en la pobresa i la misèria, com tants altres dels meus compatriotes... lluitaré contra el govern, colze a colze amb vosaltres, pas a pas, milla a milla, fins que la victòria sigui nostra. Què penseu fer vosaltres? ... Pel que fa a mi, ja he pres la meva decisió. No marxaré de Sudàfrica, no em rendiré. Només podem guanyar la llibertat amb el sacrifici, la sofrència i l'acció militant. La lluita és la meva vida. Continuaré lluitant per la llibertat fins a la fi dels meus dies" (143).

Al cap d'una colla d'anys de presó, l'efígie del *Madhiba*, aclamada en secret als cenacles del sotamón revolucionari, necessitava urgentment sortir a la superfície i capturar el fervor popular. Però el règim prohibia la publicació de fotografies o de declaracions seves. L'any 1979, el Ministre de Justícia, Jimmy Kruger, va afirmar satisfet que el nom de Mandela havia caigut en l'oblit. En resposta, el diari *Post* es va despenjar amb una enquesta entre els seus lectors, essencialment africans, demanant quin era el seu líder favorit. Van arribar 86.000 butlletes a la redacció, totes amb una mateixa inscripció: Mandela (144).

El *Post* va sumar-se a la campanya per l'alliberament de l'ídol, que s'havia insinuat discretament en cercles pròxims a l'ANC. El 9 de març, el quotidià demanava en grans titulars *Llibertat per a Mandela!* La campanya s'allargaria un parell de mesos, i permetria la participació de la dona i una de les filles de Nelson -Winnie i Zindzi-, fins que el govern enllestiria els tràmits legals necessaris per al tancament de la capçalera (145). Percy Qoboza, director del mitjà, declarava en el decurs de la campanya; "La nostra sincera i honesta convicció és que ell i només ell pot fer avançar el nostre país de les tenebres d'avui a l'esclat de demà" (146).

Mandela, evidentment, no havia estat oblidat. Amb la sola força del seu nom, un diari havia aconseguit introduir-lo de nou a les llars del país. En qüestió de mesos, el líder esdevenia un semi-déu als ghettos negres, un home-símbol a l'entorn del qual s'orquestrava la ressurrecció política del Congrés. Paral·lelament, Rolihlahla l'*emboïcaine* empenia el seu distanciament de l'òrbita marxista, a la recerca d'una clientela ampliada. En unes declaracions filtrades al *Sunday Mail* de Londres, afirmava "Personalment, sóc un socialista i crec en una societat sense classes... [però] homes de negocis i grangers, blancs o negres, poden sumar-se, per lluitar contra la discriminació racial, al nostre moviment. Seria un error escanyar-lo" (147). Començava una lenta pelegrinació cap a la democràcia liberal i la fabricació d'un cabdill *per a tots els sudafricans*.

Alguns anys després, amb l'ANC i Mandela a la cresta de l'onada contestatària, un altre diari, el *Sowetan*, va dur a terme una iniciativa similar a la del *Post*. En ocasió d'unes eleccions al parlament blanc, el diari va preguntar als lectors qui escollirien per a la presidència de la República. La immensa majoria es va decantar per Mandela. L'aleshores cap del govern, P.W.Botha, no apareixia ni entre els vint primers noms de la llista (148).

La popularitat i la devoció generades per Mandela no tenen parangó amb altres figures polítiques del món contemporani, excepció feta d'aquelles que incorporen, com ell, elements d'atracció espiritual -Gandhi, Martin Luther King, fins i tot Khomeini... Tots ells dipositaris de la veritat, o de les seves particulars veritats profètiques. Mandela, i bona part dels seus fidels, no han tingut mai cap dubte sobre el dogma de fe que l'acompanyava: "He complert el meu deure envers la meua gent i Sudàfrica. No tinc cap dubte que la posteritat confirmarà que sóc innocent i que els criminals susceptibles de ser portats davant aquest tribunal són els membres del govern" (149).

Que Nelson Mandela fos un home carregat de raons -i en gran mesura ho devia ser- no interessa tant com que s'ho cregués i, sobretot, que s'ho creguessin sense fissures els seus seguidors. No cal dir que és l'opinió pública la que sol conferir legitimitat política a un líder, no aquest a ell mateix, i encara menys un analista descregut com el que subscriu aquestes ratlles. El que és digne de menció, per tant, és com el *Madhiba* es transforma en un

gegant polític, primer a través dels publicistes, tot seguit a través del suport popular domèstic, i finalment per aclamació quasi universal. Pocs dirigents deuen poder exhibir tantes medalles: un Nobel (mig, si voleu), un Lenin, un Simón Bolívar, dotzenes de doctorats *honoris causa*, carrers i plaques dedicades, mencions, condecoracions, monuments, ...(150).

Noblesa, coratge, magnetisme, sacrifici, messianisme, legitimitat, popularitat,... tots aquests són atributs que, en conjunt o per separat, són reconeguts en altres monstres polítics del nostre temps. Però n'hi ha un, en concret, que farà destacar Mandela al quadre d'honor de les grans figures de la història mundial: la fidelitat. Fidelitat a les persones, als ideals, al poble i, per damunt de tot, al moviment. Només algun *kamikaze* marginal, disposat a patir excomunió i a ser desqualificat com sicari de Pretoria, gosarà dissentir sobre la lleialtat de Mandela als seus (151).

Vai a dir que, deixant de banda les aparents infidelitats conjugals del jove Nelson, i un parell de girs ideològics substancials, l'home servirà una obsessió quasi malaltissa per la lleialtat, i serà el primer a observar-la. Als ulls del món aquesta tossuderia, més que convertir-lo en un partitòcrata sectari, el projectarà al cim més alt de la integritat humana. Per als sectors afins a l'ANC, era natural que la lleialtat a la formació fos ben acollida. En general, però, el secret radicava en l'associació de la fidelitat amb la resta de virtuts del personatge, i especialment amb el sacrifici i la renúncia. L'amor de Mandela per l'ANC no era fruit d'interessos personals, ni d'un desbordat anhel de protagonisme. De fet, formalment ell no era més que un membre de l'executiva, i fins 1990 no seria escollit President del Congrés (152).

Era obvi que, si no hagués estat un incorregible cap quadrat, Mandela hagués sortit molt abans de la presó. El govern era molt conscient de l'estatura pública del seu convicte, i del mal que li estava fent la campanya a favor del seu alliberament. Però necessitava un pretext, per petit que fos, una concessió de Mandela que l'ajudés a salvar la compostura. *El problemàtic* no va cedir ni un mil·límetre: va preferir romandre a presidi deu, quinze anys, el que fes falta, mentre la seva colla creixia i s'enfortia extramurs, fora del penal.

El diable va temptar a Mandela per primer cop sota la pell de Jimmy Kruger, el mateix ministre que l'hagués volgut sepultar en l'oblit. Kruger el va visitar a Robben Island, el 1979, i no està clar què li va prometre, però aparentment el nostre home el va engegar (153). Pocs anys abans, segons un company de presó, Mandela hagués estat disposat a un compromís per sortir amb els seus col·legues i jugar al possibilisme amb el govern. Aquesta sospita no està documentada, però en tot cas a finals dels setanta, després de les revoltes de Soweto, amb una campanya internacional a punt de ser llançada, i amb Buthelezi i Inkatha assajant la *via Muzorewa*

que semblava prosperar a Zimbabwe, ja no quedava espai per a Mandela i l'ANC en el terreny de l'oportunisme dialogant (154).

A mesura que s'estenen els disturbis pels barris negres, que creix la pressió internacional i que s'eixampla l'aurèola del líder, augmenta el nerviosisme del govern. L'any 1982, la major part del grup de Rivonia són traslladats a terra ferma, sense quedar clar ben bé perquè. El 1984, Pieter W. Botha llança un globus sonda a través de Kaiser Matanzima, mandatari del Transkei i nebot de Nelson: si el pres accepta la ciutadania i la residència al bantustan dels xhosa, obtindrà la llibertat. L'oferta és rebutjada. Poc després, el règim comença a estudiar l'indult a Govan Mbeki o a Walter Sisulu, al·legant la seva avançada edat. Però la iniciativa no prospera, si més no durant uns anys: la veritable mosca collonera, per a Pretoria, és l'*embolcaire* (155).

El gener de 1985, Botha juga per primer cop amb intel·ligència les seves cartes, i promet l'alliberament si Mandela renuncia a la violència -és a dir, a la lluita armada de l'ANC. Botha es pensava que, fos quina fos la resposta, hi sortiria guanyant: si el presoner acceptava, el líder es divorciava del moviment, i ell seria aclamat com a alliberador de sants; si no acceptava, l'ídol quedava retratat com a fetitxe sanguinari. No va passar res d'això: Mandela es va prendre el seu temps per a replicar, i finalment ho va fer a través de la seva filla en un estadi de Soweto, amb paraules que estaven escrites per a la història:

"El meu pare i els seus camarades volen fer una declaració a vosaltres, el poble, abans que a ningú. Ténen molt clar que són responsables davant, i només davant vostre... [ell] desitja parlar no sols per ell mateix i els seus companys a la presó de Pollsmoor, sinó també... per tots aquells que pateixen sota l'Apartheid..., per tots aquells que són oprimits i explotats. El meu pare diu: 'Sóc un membre del Congrés Nacional Africà. Sempre ho he estat... i ho seré fins que em mori. Oliver Tambo és molt més que un germà per a mí... No hi ha cap diferència entre la seva visió i la meva... M'estimo molt la meua llibertat, però m'estimo encara més la vostra... Quina mena de llibertat se m'ofereix quan l'organització del poble continua prohibida?... Quina llibertat se m'ofereix quan la meua ciutadania sudafricana no és respectada? Només els homes lliures poden negociar... Els presoners no poden participar en contractes. No puc i no vull comprometre'm a res fins que jo i vosaltres, el poble, no siguem lliures. La vostra llibertat i la meua no poden ser separades. Tornaré.'" (157).

L'hàbil *embolcaire* ja no era cap jovincell, i amb inequívoca destresa havia girat la truita a Botha. Esquivant l'espinesca qüestió de la lluita armada, havia posat els punts sobre les is, afirmant que el realment important no era la seva condició, sinó la del poble sencer, que no podia dialogar amb un sistema que li barrava els drets més elementals. L'estampa de la seva filla, una atractiva i eloqüent senyoreta, provocant el deliri de tot un estadi en comunió amb el seu líder, arribaria a tots els racons del planeta. La catarsi entre poble i líder era massa gràfica per a ser ignorada. El *poble*, agraït, adreçaria un missatge al seu cap:

"Ets un veritable líder del nostre poble. No t'has venut els drets de la teva gent per a ser lliure, i no descansarem fins que siguis lliure. El teu alliberament, i el d'altres, és imperatiu. Reconeixem el teu lideratge. Afirmem el teu sacrifici pel poble... Que quedi ben clar: *La teva llibertat és la nostra, el nostre moment ha arribat, Sarem lliures i la pau regnarà*". (158).

Un dels encausats a Rivonia, el comunista blanc Dennis Goldberg, seria l'únic en acceptar l'oferta de Botha. Goldberg va renunciar a la lluita armada, fou posat en llibertat i es va exiliar a Israel, on moriria en l'oblit. En deixar la presó, va fer unes declaracions plenes de caliu humà: "Tenia un enorme desig de viure, de tornar a veure la llum, d'estar amb la meua filla. La porta de la presó era entreoberta. No vaig tenir el coratge de tancar-la. Hagués volgut ser més fort". La plana major de l'ANC va reaccionar amb menyspreu. Joe Slovo va afirmar que comprenia la feblesa del seu antic company de fatigues, que reconeixia el seu sofriment, però que no podia entendre el seu rebuig a la lluita armada, i encara menys la seva fugida a Israel: "No podem aprovar que hagi escollit l'Estat sionista d'Israel com a refugi, passant d'una presó a l'altra" (159).

A principis de 1986, Botha torna a la càrrega. Proposa -la imaginació al poder- que Andrei Sakhàrov i un general sudafricà capturat a Angola siguin intercanviats per Mandela: ningú es digna a contestar. Uns mesos més tard, el Ministre de l'Interior és enviat a parlamentar amb el presoner, sense resultat aparent. El 1987, Govan Mbeki és alliberat sense condicions, suposadament com a mostra de bona voluntat -l'activista era el més gran de la colla, amb setanta-set anys-, però de seguida és confinat en arrest domiciliari (160). L'agost de 1988, Mandela és traslladat a l'hospital per ser tractat de tuberculosi. Sembla el moment ideal per a fer un gest, però Botha torna a relliscar, insistint que deixarà en llibertat aquell malalt septagenari quan repudï la violència (161). A Londres, l'estadi de Wembley crida com un sol home per la llibertat de Mandela. Botha es limita a instal·lar el líder a la casa-presó de Victor Verster, sota un règim penitenciari relaxat.

L'abril de 1989, sembla que Botha és a punt de llançar la tovallola: en lloc d'imposar condicions, demana a Mandela que prepari *les seves* condicions. El President de Sudàfrica sembla portar cadenes més feixugues que les del seu contrincant. Mandela replica amb un document on declina renunciar a la guerrilla fins que el govern no renunciï a l'agressió de l'Apartheid, i recalca altre cop les seves lleialtats: "Sóc un membre fidel i disciplinat de l'ANC; la meua lleialtat política s'adreça bàsicament, si no exclusivament, a aquesta organització i particularment a la central de Lusaka on hi ha la direcció oficial i des d'on es governen els nostres afers" (162). Però tot seguit, accepta una invitació secreta de Botha per prendre el tè al seu palau de Tuynhuys. L'aparell de l'ANC, quan s'assabenta dels fets, reacciona amb estupefacció i desconfiança. L'atenta esposa Winnie i altres radicals s'exclamen, convençuts que el vell repapieja i es deixa instrumentalitzar (163).

Res d'això. Quan Botha abandona la presidència, cansat i aïllat pel seu propi partit, Mandela pren la iniciativa i es converteix en l'interlocutor principal del nou cap d'Estat, Frederik W. De Klerk. La casa de Victor Verster es converteix en un focus d'activitat frenètica, tant o més important que les residències oficials. L'enllaç amb l'ANC de Lusaka comença a funcionar sense traves. El mes d'octubre, pacta amb De Klerk la llibertat de Walter Sisulu i set líders més del Congrés, en una deferència evident cap als seus companys de lluita. Aquests agafen el primer avió cap a Zàmbia i es retroben amb els companys exiliats, que no veien des de feia més de vint-i-cinc anys.

El 2 de febrer de 1990, De Klerk anuncia al Parlament la legalització de l'ANC, el PAC i altres forces, així com la imminent desencarceració de Mandela. Es complia una de les condicions més importants que el dirigent negre havia imposat a Botha: la llibertat prèvia per al seu moviment i els seus camarades. El 10 de febrer, el President de Sudàfrica convida Nelson altra vegada al palau de Tuynhuys, i es fan unes fotos junts que apareixen en portada de tots els diaris del món. Feia molts anys que l'opinió pública no li veia la cara a Mandela -i l'home, un avi ben plantat i encorbatat, encara fa patxoca. De Klerk afirma que és l'últim dia de presidi per al *Madhiba*. L'arquebisbe Desmond Tutu, que ho sent per la ràdio, surtel cotxe i crida *Hurra!* enmig del carrer. Les barrades negres no dormen en tota la nit (163).

El matí següent, la casa de Victor Verster és l'escenari d'una reunió tensa entre Nelson, Winnie, Sisulu, Tutu i altres personalitats pròximes a l'ANC. Es discuteix fins al darrer detall el protocol, i a les 16'15h, amb un retard de tres quarts d'hora, un Toyota Sedan platejat surt de la presó. A la mateixa barrera, Mandela obre la porta, un tant confús, i s'aproxima als seus admiradors. Ja a l'exterior del recinte, alça un puny, després tots dos. Tot seguit, agafa la mà de la seva dona i fa quatre passes, seguit d'alguns membres de la família i dels dignataris esmentats. La multitud l'aclama enfervorida; alguns feia tres dies que havien acampat a la zona per no perdre's l'esdeveniment. Els tumultes del voltant produeixen un mort i vint ferits, però Mandela no se n'adona. Aviat es fica en un altre cotxe i es dirigeix a Ciutat del Cap.

Les celebracions a Ciutat del Cap deixen un rastre de dotzenes de morts, i uns quants centenars a tot el país. Però no hi ha manera de contenir una eufòria que, inevitablement, degenera sovint en agressivitat. El més important és que l'home-símbol ha emergit d'una llarga nit, que ha retornat al món dels vius per alliberar la Sudàfrica negra. Milers de manifestants dansen i ballen amb unes samarretes on hi diu *Nelson Mandela, el nostre líder: Benvingut a casa!* Les banderes de l'ANC voleien pertot. Tutu, cosa inèdita, no troba paraules per expressar el que sent. Jesse Jackson es desplaça expressament a Sudàfrica. Fins i tot George

Bush i Margaret Thatcher feliciten al vell revolucionari (164). El poeta Breyten Breytenbach copsa, a mode de pintor impressionista, un instant fugisser:

"Un ancià deixa la presó. Hi va entrar com a activista i ara surt convertit en mite. S'amoïna per la seva pròstata, per les seves notes. Un horitzó s'il·lumina, porta l'esperança. Pels dies buits, mai no va conèixer el món, ni la carícia suau, en passar els núvols. Si això va succeir, ja no ho recorda. Potser a partir d'ara el nostre pas per la terra tingui una mica més de sentit. Ara ha aconseguit aplegar l'ànima i el cos, amb orgull i amb la impossibilitat de l'amor. Ho aconseguirà. Fracassarà. Viu. Mor. Nelson Mandela obre una porta..." (165).

L'Era Mandela: entorn (1960-1990) -

Nelson Mandela era, i és, un símbol. Però de qui i per a qui? En fer declaracions solemnes, sempre s'ha referit als seus companys, al seu moviment, al seu poble. En tot moment ha volgut deixar clar que no era una quimera, un ectoplasma vaporós per damunt de la gent i de les coses. Al principi de la seva carrera política, no és més que un d'entre una colla de gent jove decidida a canviar el curs de la resistència, i no pas el més destacat. Un sector d'aquesta promoció, un cop capturat l'ANC, el convertirà en *primum inter pares*, atesa la seva determinació i les seves aptituds com a dirigent. Però durant molts anys, ja a presidi, seguirà sent l'abanderat d'una generació; i la seva entronització com a patriarca de la Sudàfrica negra no es produirà fins als anys vuitanta, en el procés que acabem de descriure.

D'aquella primera generació, nascuts en la segona dècada del segle, molts caigueren pel camí. Anton Lembede, l'ideòleg i personatge central de la Lliga Jove, va morir el 1947 als trenta-tres anys. A. P. Mda, el seu successor, va allunyar-se de la política activa per causes de salut, tot i que va mantenir contactes amb l'ala radical que més tard es refugiaria en el PAC. Sobukwe, com ja hem indicat, esdevindria el principal impulsor i primer President del PAC. Jordan Ngubane va acabar passant-se al Partit Liberal fundat per l'escriptor Alan Paton. William Nkomo va trencar amb l'ANC als anys cinquanta, i va reaparèixer vint anys més tard com a patró de la Consciència Negra de Steve Biko. Congress Mbata va deixar l'ANC i Sudàfrica després de Sharpeville, i es va instal·lar en una universitat nord-americana (166).

Descomptades defuncions i defeccions, d'aquella primera fornada, en restaria un nucli reduït però compacte de veterans. A banda de Mandela, les figures més destacades serien Walter Sisulu i Oliver Tambo, als quals aviat s'hi afegirien les respectives esposes -Winnie Mandela, Albertina Sisulu i Adelaide Tambo-, que assumirien rols importants ultra la seva condició de consorts, sobretot en el sí de la Lliga Femenina -sota la inspiració de la dinàmica Lilian Ngoyi. El grup de Mandela es reforçaria amb la presència d'activistes formats en les campanyes dels anys

cinquanta als barris negres, com ara Robert Resha de Sophiatown, Alfred Nzo i Thomas Nkobi d'Alexandra, o Govan Mbeki i Raymond Mhlaba de Port Elizabeth.

La pinya s'eixamplaria amb el desembarcament d'intel·lectuals un pèl més joves, com Joe Matthews, Duma Nokwe, M.B. Yengwa o Tennyson Makiwane, i es completaria, rera la prohibició del Partit Comunista, amb sindicalistes i marxistes africans; J.B. Marks, Moses Kotane, o Moses Mabhida. Amb molt poques variacions, i sobretot a mesura que Luthuli i la seva generació anaven passant a millor vida, les persones que acabem d'esmentar constituïrien la cúpula dirigent de l'ANC durant més de trenta anys. Tots ells, sense excepció, ocuparien llocs de responsabilitat a l'Executiva del moviment. La majoria tornarien a la palestra en ser relegalitzat el Congrés, l'any 1990. Quan algú es referia al *lideratge* de l'ANC, o als *nostres líders*, es referia a aquesta trepa d'una o dues dotzenes de persones.

La pertanyença al Congrés, i la prominència dins de la formació, seria sovint qüestió de llinatge. No era casual que marits i dones ocupessin alhora posicions de responsabilitat. No era coincidència que nissagues senceres dediquessin les seves vides al moviment. La tradició política passava de pares a fills, perquè era tant una qüestió de cap com de cor o de sang. L'ANC havia creat una veritable cultura política, amb elements racionals - programes, organigrames,...- però també amb molts elements afectius i propis de societats clàniques. Els Mandela, els Sisulu, els Gumede, els Mbeki, els Matthews: tots ells noms que s'han escrit amb grafia d'or, una i altra vegada, al quadre d'honor de la resistència sudafricana (167).

La cosa clànica també s'ha estès als radicals d'altres col·lectius racials que han connectat, en un o altre moment, amb la pinya central africana de l'ANC. L'estirp dels Bunting -Sydney, Sonia i Brian- dels Slovo -Joe i Ruth- dels Sachs -Solly i Albie-, dels Simons -Jack i Ray-, dels Gandhi -Mohandas i Manilal-, dels Meer -Ismail i Fatima-; esposos i esposes, pares i fills, han contribuït en èpoques diferents a dilatar els rengles de l'oposició al règim. Pertanyents en bona part al Partit Comunista, aquestes famílies es van desplaçar en massa a l'òrbita del Congrés durant els anys cinquanta i, en adoptar-se criteris netament no-racials als vuitanta, van aportar color i diversitat als òrgans executius de l'ANC.

L'episodi determinant, que va estrènyer els llaços generacionals i va establir unes relacions personals perdurables, va ser la convocatòria del Processos de Traïció. L'Estat va acusar a més de cent-cinquanta activistes, membres de l'Aliança del Congrés, de voler enderrocar el govern. La causa es va allargar de 1956 a 1960, i va constituir una ocasió ideal per a que els líders més destacats es coneguessin i forgessin grans amistats (168).

Quan va finalitzar el judici, els fets de Sharpeville i la il·legalització de l'ANC havien trasbalsat el paisatge polític sudafricà. Començava una època de diàspora, de presidi i de repressió intensa. Però els lligams personals, la màgia que havien compartit activistes blancs, negres i bruns, no s'esvaïria.

Avui dia, pràcticament tots els veterans de l'ANC provenen d'aquella generació. La promoció Mandela, en tres o quatre dècades, ha perdut admirablement poca influència o cohesió dins de l'organització. En bona part, això es deu a la forta personalitat d'uns quants homes i dones que, com el mateix *Madhiba*, s'han mantingut extraordinàriament fidels als seus companys, al seu moviment i a la seva gent. I alguns es mereixen una menció més que passatgera, apropiada al seu pes específic en la història recent de l'oposició sudafricana.

Walter Max Sisulu seria un d'aquests. Ja hem esmentat el seu paper cardinal, a partir de 1949, en l'accés de la Lliga Jove a la cúria de l'ANC. Fill d'una família xhosa, en arribar a Johannesburg va iniciar la seva formació autodidacta i va introduir-se en el moviment sindical. Aviat va participar en la fundació de les joventuts del Congrés, i es va destacar com un fervent africanista. Després d'orquestrar la defenestració de Xuma, va moderar la seva posició i va impulsar l'aproximació a activistes d'altres races i a sectors marxistes. A principis dels cinquanta, va ser convidat a la Xina i a la Unió Soviètica, i en tornar va haver d'abandonar el càrrec de Secretari General de l'ANC per ordre governativa.

Sisulu seria un dels principals encausats en els Processos de Traïció i, a partir de 1961, s'abocaria en cos i ànima a la formació d'*Umkhonto*, la guerrilla del Congrés. Rera l'empresonament de Mandela, prendria la direcció de la lluita armada, fins que a mitjan 1963 cauria en la batuda policial a la granja de Rivonia. Jutjat i condemnat a cadena perpètua, amb el *Madhiba* i altres companys, passaria a Robben Island, d'on sortiria l'octubre de 1989 indultat per De Klerk. A partir d'aleshores, com a Vice-President de l'ANC, assumiria funcions més aviat protocol·làries. El seu estil de vida frugal i la seva discreció el convertiren en un dels avis més respectats del Congrés, però inevitablement lligat a una altra època (169).

Un altre dels barons destacats de l'ANC va ser Oliver Reginald Tambo. Els seus primers passos en política van ser gairebé idèntics als de Walter i Nelson. Nascut també al Transkei, va muntar un gabinet d'advocats amb Mandela, va ajudar a fundar la Lliga Jove, i va participar en l'assalt a l'executiva de Xuma el 1949. Va substituir Sisulu a la Secretaria General del Congrés quan aquest va ser obligat a dimitir, va comparèixer als Processos de Traïció i, el 1958, seria escollit Vice-President del Congrés. De temperament fred, equànim i astut, no li va ser difícil escalar càrrecs en la jerarquia interna. Tampoc no li va costar gaire

desactivar i expulsar els rebels africanistes que l'any 1959 s'escindirien per crear el PAC (170).

Després de la massacre de Sharpeville, Tambo va abandonar el país per muntar la missió externa de l'ANC. Va residir, entre altres ciutats, a Dar-es-Salaam, Lusaka, Londres i Estocolm. Durant quaranta anys, seria la figura central de l'exili i el màxim dirigent en actiu del moviment. Sovint acusat de tebi i poc carismàtic, Tambo mantindria un equilibri delicat entre les diverses faccions del Congrés en terres estranyes, durant un període llarg i inclement. Les seves profundes conviccions cristianes contribuirien a endolcir la imatge bolxevitzada de l'organització a Occident (171). El seu amic i mentor espiritual, el pare anglicà Trevor Huddleston, afirmaria que "...sense Oliver Tambo, és cert que l'ANC no hagués pogut sobreviure anys i panys de repressió i exili tal com ho ha fet" (172).

Però la veritat és que Tambo sempre va ser un personatge controvertit, no tant pel que feia com pel que deixava de fer. Alguns crítics van atribuir l'endormiscada general de l'ANC, en els primers anys de desterrament, i l'ascendència dels comunistes, a la seva manca d'energia i d'iniciativa. Mai no va brillar amb prou llum pròpia, primer a l'ombra del vell Luthuli, i tot seguit d'un Mandela encadenat. Fins la mort del *chief*, el 1967, no va ser nomenat President en funcions. I va haver d'esperar al 1977 per a obtenir formalment la Presidència, segons sembla a resultes d'una consulta secreta a Robben Island (173). El 1991, en la primera assemblea legal de l'ANC, l'home ja estava afectat de paràlisi cerebral: Mandela el va desplaçar i li va carregar la llosa d'una Presidència honorífica, fins a la seva mort el 1993.

Durant molts anys, el Congrés es va veure obligat a donar explicacions un tant el·líptiques sobre la irregular posició de Tambo. Segons alguns, la situació de clandestinitat impedia procedir a l'elecció estatutària del màxim mandatari. Per a d'altres, un pacte increbantable a principis dels seixanta reservava la direcció interna a Mandela i l'externa a Tambo. I encara per a alguns més, calia recórrer a justificacions populistes un tant surrealistes: "Els expliquem la gran pèrdua derivada de la mort del nostre President, el *chief* Luthuli, i de com Oliver Tambo omple un buit com a President en funcions... Som una organització del poble, els diem, no només dels líders. Però estem orgullosos dels nostres líders, sempre a la trinxera, intel·ligents, coratjosos, disciplinats, amb una estratègia clara d'unir totes les nostres forces, de dur a terme les seves responsabilitats històriques" (174).

En la introducció d'un recull soporífer dels discursos de Tambo, Mandela li enviava des de la seva cel·la un elogi ben galdós: "...la matèria i la qualitat dels discursos de l'Oliver són força previsibles... [i] inclouran amb tota probabilitat un repàs detallat de la situació política actual a Sudàfrica, el manteniment de l'aliança entre l'ANC i el SACP,... la continuació de la lluita armada..." (175). Potser la gran virtut de Tambo era, precisament, la seva monòtona invariabilitat, que conferia al moviment una sensació ben necessària de seguretat i de solidesa, per fictícia que

fos. Les seves aptituds radicaven, com en el cas d'Alfred Xuma, molt més en la gestió i en el petit comitè que en el verb encès i les gestes èpiques: "...segons com, tal prudència mantindria l'ANC d'una sola peça quan la dissensió interna el podia haver fet petar" (176).

Tambo era capaç de dormir a l'oficina en un matalàs, de vendre's un Mercedes regalat en benefici del moviment, d'escoltar amb paciència al militant de base...; però es resistia a prendre decisions dures, a imposar càstigs als guerrillers descarriats, a defensar les seves opinions a capa i espasa davant l'oposició dels col·legues. Era, doncs, un personatge més aviat poruc i influenciable, mancat de nervi. L'any 1993, les seves exèquies constituïrien un acte desangelat. L'ANC havia volgut repetir la cerimònia commovedora dedicada a Chris Hani, però l'estadi de Jabulani va quedar mig buit, i les mobilitzacions populars van ser inexistents. Tambo moria com havia viscut: sense despertar passions.

Val a dir, malgrat tot, que havia conduït amb èxit la travessa del desert, deixant la seva empremta en la campanya internacional -sobretot en la crida a les sancions-, havia fet rutllar les finances, havia apadrinat poc o molt la lluita armada... I per damunt de tot, havia mantingut, com Mandela o com Sisulu, la seva fidelitat al Congrés. Això havia aigualit, en el parer de Tom Lodge, la seva personalitat: "La gent que entreguen el seu ésser al moviment són difícils d'avaluar com individus. Oliver Tambo no és cap excepció a la norma; l'home que hi havia darrera la cara pública més coneguda d'una organització secreta només parlava ocasionalment amb veu personal" (177).

Tambo s'envoltaria de figures grises i proclius a la burocràcia, com Alfred Nzo o Thomas Nkobi. El primer, un ex-inspector de sanitat d'Alexandra -que havia tingut un paper ambigu en els famosos boicots d'autobusos- va ocupar el lloc del brillant Duma Nokwe a la Secretaria general, mantenint-s'hi durant més de vint anys. El segon era fill d'un taxista d'Alexandra, i carn i ungla amb Nzo: el 1974 va ser escollit Tresorer de l'ANC, i vint anys després encara manté el seu càrrec (178). Un hagués pensat que, amb tal triada de tòtils, el Congrés estava condemnat a dissipar-se en la mediocritat.

No va ser així. En gran mesura, la *nomenklatura* de Tambo era conscient que cobria un interinatge, penós i dilatat però transitori al capdavant. La seva feina principal consistia a mantenir l'organització en vida fins que l'home-mite tornés a la palestra, i amb ell reapareguessin Sisulu, Govan Mbeki i els altres notables de Robben Island. Altra vegada, la síndrome de la lleialtat s'imposava per damunt d'altres consideracions.

Però l'ANC va comptar també, al llarg d'aquelles dècades d'interminable provisionalitat, amb la contribució de comunistes destacats, tant negres com blancs. J.B. Marks, el protagonista de la

vaga minera de 1946, i sobretot Moses Kotane, Secretari General del Partit, eren membres de l'executiva, i tots dos aportarien el seu carisma i dinamisme a la formació. Kotane, en concret, es convertiria *de facto* en el braç dret -esquerre, en propietat- del President, facilitant el contacte amb els soviètics, i endreçant la caixa i la militància des de Dar-es-Salaam, fins a la seva mort el 1978 (179).

Un altre personatge clau seria Joe Slovo. Fill de jueus lituans, Slovo va lluitar a la segona guerra mundial, i en tornar va ingressar al Partit Comunista (SACP) amb la seva dona, Ruth First. Va ser un dels impulsors de l'Aliança multi-racial del Congrés, i va participar activament en la redacció de la Carta de la Llibertat. La creació d'*Umkhonto* es deuria, en bona part, a la seva visió estratègica. Les detencions de Rivonia l'enxamparien fora del país, i ja no tornaria fins al 1990. L'exili el va fer passar per Londres, Luanda i Maputo -on la seva dona fou assassinada amb un paquet bomba, cortesia de Botha. Va ser expulsat de Mozambic arran dels acords de Nkomati entre aquest estat i la República Sudafricana.

Slovo ocuparia, seguint les passes de Kotane, la Secretaria General i la Presidència del SACP. També esdevindria el comandant suprem d'*Umkhonto* i el primer blanc en accedir, l'any 1985, a l'executiva de l'ANC. Cap blanc no havia estat tan adorat pel jovent negre, ni tan odiat i vilipendiat per l'*establishment* blanc. Però la seva rocambolesca existència i el seu magnetisme personal no van interferir en el respecte a l'autoritat de Tambo i, a partir de 1990, de Mandela. Com a mostra de la confiança que aquest home mereixia a la plana major del Congrés, el 1991 assumiria una posició central en les negociacions amb el govern De Klerk (180).

Un altre blanc, un afrikaner, protagonitzaria també un periple vital admirable. Bram Fischer era fill d'un President del Tribunal Suprem i nét d'un President de l'Estat d'Orange. Advocat distingit, format a Oxford, podia haver optat al càrrec públic que hagués volgut. La seva consciència el va portar a assumir la defensa dels encausats en els Processos de Traïció i de Rivonia i a ingressar en el SACP. El 1964, va ser arrestat: es va fer escàpol i durant quasi dos anys va sostenir la infraestructura clandestina comunista, convertint-se en un insòlit *pimpinel.la blanc*. Finalment, va ser detingut i empresonat, fins que va morir el 1975. Fischer no va prendre part en la dinàmica de l'exili, tot i que en varies ocasions hagués pogut abandonar el país. La seva devoció a la causa, que li va valdre el repudi de la seva tribu i una mort miserable, esdevingué un exemple inesborrable per a molts activistes (181).

L'equip Mandela aconseguiria mantenir-se unit i fidel a la formació-mare. La inspiració dels ídols de Robben Island, la continuïtat assegurada per la insulsa però estable cúpula de l'exili, l'entrega dels marxistes africans, i l'entusiasme dels radical blancs,

més papistes que el papa, van preservar la pinya que s'havia forjat en els anys cinquanta. Les noves fornades, que apareixerien a l'exili o a remolc de les revoltes estudiantils dels setanta, no tindrien altra feina que adherir-se al tronc vertebral del moviment. Quan el *Madhiba* va franquejar la barrera de la presó de Victor Verster, aquell gloriós 11 de febrer de 1990, l'equip directiu se li va plantar al darrera com un sol home. Estava per veure si tanta fidelitat era avalada per les bases i si sobreviuria, amb la mateixa força, en els aires incerts de la llibertat.

Pel que fa a les bases, a partir de Sharpeville, ben poca cosa havia quedat d'aquell Congrés inflat i combatiu nascut a recer de la Campanya de Desobediència. El M-plan cel.lular de Mandela s'havia començat a aplicar massa tard i de forma precipitada. Els únics nuclis de vitalitat s'havien refugiat en l'estructura clandestina, pur apèndix de l'acció guerrillera, o en el sindicat afí SACTU. La primera xarxa clandestina va ser decapitada arran de les detencions de Rivonia.

Des d'aleshores, l'ANC va adoptar una estructura piramidal, on les decisions es prenen en una executiva central i circulaven en una sola direcció, de dalt a baix. Les seccions provincials van desaparèixer. La Lliga Jove i la Femenina van adoptar patrons similarment rígids. La seguretat i la disciplina passaven per davant de qualsevol altre consideració (182). D'altra banda, l'any 1964, el dirigent obrer Vuyisile Mini i dos companys més van ser penjats a la forca. El règim no va tenir cap necessitat de prohibir SACTU formalment: aquest es va enfonsar i els seus activistes més destacats van marxar a l'estranger, on imposarien també un patró dirigista (183). La militància política de l'ANC dins de Sudàfrica, en el sentit estricte, semblava en vies d'extinció (184).

Des de Tanzània, primer, i tot seguit des de Zàmbia, la missió exterior procuraria mantenir viva la flama del Congrés. L'organització comptava amb uns quants milers d'afiliats, entre estructura política i militar. Estatutàriament, era inviable la celebració d'una assemblea general, atesa la dispersió dels membres i la immobilització de mitja executiva -que era a presidi. El 1962 s'havia convocat una Conferència *Consultativa* a Lobatsi, Betxuanalàndia; el 1969, se'n va muntar una altra a Morogoro, Tanzània. A la segona hi van assistir uns 70 delegats, en representació de seccions territorials un tant fantasmes i, sobretot, de les unitats d'*Umkhonto* (185).

La represa no vindria fins després de les revoltes estudiantils de Soweto, el 1976. Milers de refugiats joves acudirien a les bases de l'ANC a Zàmbia, Tanzània, i aviat també a Angola i Mozambic. Els efectius de l'organització a l'exili es multiplicarien per dos o per tres. A la propera Conferència Consultativa, el 1985 a Kabwe, Zàmbia, hi assistirien 250 delegats, i l'executiva s'ampliaria de 20 a 30 membres -seria en aquell moment que Slovo i altres no-africans